ЦІНА 50 СОТ. ЦІНА 50 ШАГ.

ВІСТНИК
ПОЛІТИКИ, ЛІТЕРАТУРИ Й ЖИТТЯ

Виходить що неділї. — Менших рукописей не звертаєть ся.
Адреса: Wistnyk, Wien VIII., Josefstädterstraße 79, II, Tür 6.
Телефон: 13430. Чек. конто: ч. 107.090

Передплата: річно—20 К., 10 карбованців; піврічно—12 К., 6 карб.; квартально—6 К., 3 карб. Ціна поодинокого числа 50 сот., 50 шаг. Зміна адреси 50 с., 50 шаг.

V рік. Ч. 27-28. Відень, 14-го липня 1918. Ч. 210-211.

Полтавська катастрофа й сучасний момент в життю українського народу.

Від часу полтавської катастрофи нїколи не зустрічала Україна річниці сїєї сумної події з такою необхідністю вдумати ся в причини полтавського нещастя і витягнути з нього вказівки для сучасности, як сього року.

По двох з половиною віках неволї вступила сьогоднї Україна на шлях самостійного державного життя, яке завдячує в першій мірі корисному складови обетавин міжнароднього життя, а щойно на дальшім місцї дїланню власних державно-творчих сил.

І не дивно. Навіть українське партійне житте розвивало ся в передвоєнній Росії підпольним шляхом, а тим більше самостійницькі змагання. Щойно вибух революції дав спроможність ожити припиненій на час війни російським правительством українській пресї, а українському громадянству розпочати полїтичну дїяльність.

І з признанням треба підкреслити, що в короткім часї доконали Українцї великого дїла, переживши величезну еволюцію від жадання автономії України в російській державі, через пропаґанду федеративного звязку Української Держави з иншими, що повстали-б на місцї цїлої давньої російської держави, до повної державної незалежности України.

Але державна самостійність України може лишити ся пустою фразою в партійних програмах і резолюціях, коли українські партії в цїлости й їх окремі члени усїма силами не будуть п р а ц ю в а т и н а д б у д о в о ю незалежної Української Держави.

Багато наших навіть відомих полїтичних дїячів, не говорячи вже про широке українське громадянство, забувають на слова, які виспівав ще Котляревський в V пісні своєї безсмертної Енеїди: „Де общеє добро в упадку,
Забудь отця, забудь і матку, —
Лети повинність іспрaвлять“.

Вище за рідного батька й за рідну матїр, а не то за якусь партійну доктрину чи клясові інтереси треба ставити „общеє добро“ — українську державність і вдержати її за всяку, навіть найбільшу цїну. Хвилеві прикрости, упокорення, особисті й партійні амбіції, свої животні інтереси принесе в жертву українській державности той, хто розуміє величнїй зміст того слова — „общеє добро“. Але чи багато в нас таких людей?

Можна годити ся чи не годити ся з приповідкою, що історія се учителька життя. Але чейже стоїть перед кождим свідомим Українцем розумінне, над якою пропастю національної загибелї опинила ся Україна наслїдком розятрення клясової, станової і ґрупової боротьби на Українї в XVII і на початку XVIII віку. Чи мають повторити ся знову 1654, а далї 1709 рр.?

Не щадив Шевченко Богдана Хмельницького в своїх поезіях на протязї цїлого часу своєї поетичної творчости за прилученне України до Москви, того самого Богдана Хмельницького, перед ґенїєм котрого ми складаємо низький поклін за його вмінне підняти поневолений український народ і утворити Козацьку Українську Республику. Та чи винен був Хмельницький, чи не більше завинили в тій події тодїшні „соцїялїзатори“ й „хлїбороби“ та недостача у них національної свідомости?

Два лучники вязали за Хмельницького широкі українські землї з собою: се справа землї та справа православної віри. Але сих лучників було замало. Тільки у частини освїченої верстви відогравав ролю і національний елємент, а вже виключно серед верхів її елємент власної української державности. Серед загалу українська національність покривала ся з православною вірою і ся обставина серед хитань і сумнївів, у примусовім становищі, велїла Хмельницькому піти за гаслом невироблених під полїтичним оглядом народнїх мас: „Волим під восточного царя“.

Чи не доведуть теперішнї „соцїялїзатори“ та „хлїбороби“ до повторення тої самої історії?

Розірвати узол, завязаний в Переяславі, брали ся найкращі сини України: Іван Виговський, Петро Дорошенко й Іван Мазепа. Їх пляни розбили ся об полїтичну невиробленість українських народнїх мас і недостачу сконсолїдованого однодушного виступу в с ї х верств народу проти ворога. На однодушність такого виступу не дозволяла недостача золотої середини між потребами й жаданнями народнїх мас і реальними обставинами тодїшнього суспільного життя.

Особливо яскраво виявило ся се за Мазепи. Українські народнї маси не були здатні поставити власну державність вище нїж сподїване одержанне чи побільшенне землї, якої до того й не дали українському селянству московські царі, між тим, як козацька старшина могла б була потім винайти ту золоту нитку, яка, рахуючи ся з обставинами часу, була-б зеднала українські народнї маси й освічені шари в одну сконсолїдовану цїлість.

На жаль і на наше нещасте не були ми тодї нацією...

В широкім розумінню творить ся українська нація щойно сьогоднї, коли побіч селянства й інтелїґенції, яка вийшла з нього, починають вертати до неї всї инші верстви, помосковщені, попольщені, порумунщені, помадярщені чи які там, міщанство, купецтво, промисловцї, шляхта. І тим саме повинні тїшити ся ті українські дїячі, які за лютих часів царизму винесли на своїх плечах чисту ідею українства, тїшити ся, що нація розвиваєть ся в цїлій повноті, і соцїяльними та національними максималїзмами не відпихати тих „блудних синів“, що вертають або мають тенденцію повернути на лоно своєї матери. Чи може хай спинеть ся сей процес творення нації?

Горе українським партіям і поодиноким українським дїячам, коли будучина матиме підстави закинути їм недостачу державної думки в теперішнїм моментї, коли майбутнїй ґенїй

матиме підставу співати під їх адресою так, як співав Шевченко про Богдана Хмельницького за його переяславську угоду.

Полтавська катастрофа пригадує нам, що тільки знайшовши золоті нитки, які звязали-б усї верстви й стани українського народу в однодушних сконсолїдованих оборонців української державности та її незалежности, що тільки підчинивши всї окремі інтереси, болї, симпатії й антипатії вищій ідеї української державности, винесемо український державний корабель цїлим і неушкодженим з найбурхливійших хвиль всесвітньої заверюхи.

В 209 річницю полтавської катастрофи.

Дня 10 липня минає 209 лїт від часу катастрофи під Полтавою змагань гетьмана Івана Мазепи вирятувати українську державність з московських гадючих обіймів через союз з Швецією, 209 лїт від події, яка мала зворотне значіннє не тільки в історії України, але й в історії цїлого европейського континенту, бо дала перемогу російським впливам на Европу до теперішньої світової заверюхи включно.

Головні точки союзу, на підставі якого війська шведського короля Карла XII зявили ся на Україні, такі: Карло XII брав під свою протекцію гетьмана Мазепу й Україну, Швеція і Україна мали давати собі взаїмно військову поміч, застерігало ся, що не можна зробити ні миру ні перемирря без України, а вже під жадною умовою доти, доки Україна не визволить ся зпід московського панування і не поверне до своїх давніх вольностей.

Входячи в союз з Швецією 1708 р., гетьман Ів. Мазепа відновляв старі традиції української полїтики. Ще з Карлом X завело Українське Правительство переговори, щоб проти Польщі сперти ся на Швецію. Зате бажало тодї Українське Правительство, щоб Швеція до якогось часу не загострювала своїх відносин до Московщини „без важних причин“ і не вводила України в конфлїкт з московським правительством. Богдан Хмельницький уважав трудною боротьбу на два фронти—проти Польщі й Московщини. Все-таки він вибрав союз з Швецією, бо вона вже з причини свого віддалення не лякала жадними вмішуваннями у внутрішнї українські справи й не могла загрожувати Україні територіяльними завойованнями. Бої з Польщею, почавши від 1655 р., вів Хмельницький по шведським вказівкам, а коли московське правительство домагало ся, щоб Хмельницький зірвав союз з Швецією, він рішуче відмовив сьому жаданню. Швеція перестерігала Україну перед союзом з Московщиною, бо „Москва не може стерпіти вільного народу“, бо Московщина не заспокоїть ся, поки не загорне всїх українських земель, зате від себе забезпечувала Швеція Україні повну самостійність і незалежність. Обіцяла ще й частину білоруських земель, щоб був комунікаційний пояс між Швецією і Україною. Швеція брала на себе обовязок боронити Україну та її незалежність від усяких можливих ворогів. Одначе смерть головних авторів шведсько-українського союза Хмельницького та Карла X й історичні події, що зайшли слїдом за сим, зліквідували сї перші пляни самого Богдана розірвати союз з Московщиною, яким так фатально звязав з нею Україну в переяславськім трактатї.

Аж гетьман Мазепа підхопив нитку плянів створення самостійної України при помочи союза з Швецією. І внутрішнї і зверхнї обставини перли його до сього союза. Царь Петро розпоряджав ся козацькими військами немов своїми. Козацькі війська висилали ся в далекі походи, де терпіли всїлякі наруги з боку московських офіцерів, уживали ся до тяжких кріпосних праць і т. инш. Навіть царські ґенерали позволяли собі безцеремонно розпоряджати ся козацькими військами й самим гетьманом Мазепою. Гнет українського населення з боку московських посїпак, царські проекти повного перевороту на Україні, справа Правобережної України. — все те пхало Мазепу на шлях, яким він не міг не піти. Тим більше, що й зверхнї обставини, здавало ся, ворожили успіх. Карло XII розбив Саксонїю, здушив саксонську партію в Польщі, перейшов на Литву й таким робом зближав ся до меж України. Козацька старшина бажала рішуче використати хвилю для української полїтики. Мазепа рахував ся з можливістю, що коли він сам не стане на чолї українського повстання, старшина зробить його без гетьмана і в такім разї проти царя і проти гетьмана. За всї тягари й утиски, які спадали в останнїх роках на Україну, український народ був дуже роздражнений на московське правительство та на—його прислужника Мазепу. І традиції української полїтики й загальна полїтична ситуація моменту довели до союза Мазепи з Карлом XII. „Перед всевидючим Богом—говорив Мазепа перед старшиною про мотиви свого поступку — протестую і присягаю на те, що я не для моєї приватної користи, не для инших почестей, нї для яких инших забаганок, але для всїх вас, котрі лишаєте ся під моєю властю і реґіментом, для жінок і дїтей ваших, для загального добра матки моєї Отчизни—бідної України, всього війська запорозького й народу українського та для підвищення прав і вольностей військових хочу при божій помочи чинити те, щоб ви з жінками та з дїтьми й Отчизна з запорозьким військом, як від московської, так і від шведської сторони не погибли“.

Рїжні обставини зложили ся на те, що прийшло до катастрофи під Полтавою. Не все досї науково досліджене. То певне, що не був тут без вини й Карло XII, а вже головну ролю відграла тут полїтична невиробленість українських народнїх мас. Не без вини був і гетьман Мазепа, що в своїх полїтичних змаганнях спирав ся виключно на козацьку старшину, на освічені верхи українського народу, а злегковажив бажання народнїх мас.

Та головне, що спричинило полтавську катастрофу, се пригноблюючо сумна недостача національної свідомости. Ось доказ. З великих засобів спадщини по Самойловичу та з усяких військових доходів сипав Мазепа дуже щедрою рукою на церковне будівництво, жертви на духовні й просвітні цїли, фундував величні на той час будівлї, головно церковні й манастирські, обдаровував ті манастирі, які були в найбільшім поважанню українського народу, дорогими річами, образами й ин. Мазепа відновив Печерську Лавру, обвів її манастирською камінною огорожею, поставив гарні брами з церквами на них — так звані Святу і Економську браму. Вибудував нову величню церкву в Пустинно-Миколаївськім манастирі, братську церкву Богоявлення і поставив новий будинок для київської академії. В Переяславі поставив величню церкву Вознесення і т. д. і т. д. Для української школи й української культури положив він найбільші заслуги з усїх гетьманів України. Козацька старшина знала гарно його заміри й сама перла до союза з Швецією. А все-таки безкритична українська суспільність дала в себе вмовити „зрадницький“ характер найбільшого зриву до державного життя України по її визволенню з польського ярма. Першу скрипку серед тієї невдячної суспільности грало українське духовенство. Ті виклинання Мазепи, ті усування найменших слїдів по великім гетьманови, все те говорить про таку саму малу національно-полїтичну свідомість духовенства, як і про безідейність великої частини тієї козацької старшини, що вспіла в швидкім часї винародовити ся на московське дворянство.

Правда, Петро I був майстром у терорі, найдикшими способами переслїдував, мучив і вбивав Мазепинців, але щоб освічені українські верстви позволили себе до того ступня залякати, що найперший споміж них став „проклятим“, „превражим“, „псом“, „Юдою“ і т. д., се дїйсно страшно сумне свідоцтво недостачі національної свідомости в Українців XVIII в. Спокутувати сей гріх супроти ясної памяти Мазепи обовязок сьогоднїшнього українського духовенства й світських освічених шарів українського громадянства.

В першій мірі треба перенести тліннi останки Мазепи до Київа, а далі освідомити народ, яку високу ідею бажав здійснити гетьман Мазепа, коли поруч Карла XII став до бою з Петром I коло Полтави, а далі треба відновити всі слїди культурно-просвітної й архитектурної дїяльности Мазепи.

А згадуючи світлу память Мазепи, не забудьмо й про тих його товаришів недолї, що разом з ним посвятили ідеї самостійности України своє життє, здоровлє, маєток і достатки свої і своїх родин, що для ідеї державної самостійности України проміняли добробут на гіркий хлїб вигнання, на муки та смерть з рук ката, на заслання на Сибір. Крайнїй час перестати дивити ся на Мазепу та його товаришів очами „Первого, що роспинав нашу Україну“, а оцїнити його з становища інтересів самої України, за державну самостійність якої став Мазепа в союзї з Швецією до бою з Петром I. Оцїнити по заслузї дїла та змагання Мазепи та його товаришів — домагають ся від нас їх ідейні душі й довершити щасливо та згідно те, що їм не вдало ся наслїдком фатального складу обставин.

Від сього мусимо зачати, коли Київ має одержати те значінне, яке мав перед вибудуванням Петербурга на козацьких кістках, коли ролї України й Московщини мають прибрати ті напрями й розміри, які у відворотний бік відвернули „той Первий, що роспинав нашу Україну“, і „Вторая, що доконала вдову-сиротину“.

Новий посол Української Держави у Відні.

Постійним послом Української Держави у Відні на місце п. Андрія Яковлева став п. Вячеслав Липинський, що в останнїм десятилїттю відограв в українськім русї окрему визначну ролю, продовжуючи дїло Володимира Антоновича, Павлина Свєнцїцького, Тадея Рильського й инших учасників „хлопоманського“ руху 60 рр. XIX в. Для справи повороту спольщеної шляхти до рідного народу видавав ся окремий орган у Київі п. заг. „Przegląd Krajowy“. Сїй справі посвятив Липинський в 1909 р. і свій цїнний і гаряченаписаний твір п. з. „Schlachta na Ukrainie“, з якого позволим собі повиривати місця, характеристичні для автора й руху, відновленого ним по 40 лїтнїй перерві.

„Український народ живе,—писав автор,—хоче жити й буде жити яко самостійний народ; і коли не здавили його могутні сили Батуханів, кари Єреміїв Вишневецьких, кріваві оргії Петрового правлїння, гниль і кайдани бюрократичної Росії, тепер нема вже такої сили, щоб здержала розвиток сього народу; тепер, коли всї навіть найаристократичнїйші суспільности демократизують ся, — як се бачимо напр. в польській суспільности, там в Польщі, — тепер, коли народ на цїлім світї здобуває право говорення і самоозначення.

„І ми не забуваймо про сю певність, — звертав ся далї автор сих слів до членів свого стану. Памятаймо, що український народ пробуджуєть ся і що ми, інтелїґенція і місцеві земельні власники, мусимо супроти сього руху зайняти виразне та ясне становище — вороже або приязне становище, бо з нїякого, яке досї ми переважно займали, — випхає нас стихійний розвиток сього звязаного досї народу. А своє становище супроти українського народу, який пробуджуєть ся, мусимо означити ще, і то тим більше, що ми, тутешня місцева шляхта, є природжені сини сїєї землї і кров з крови і кість з кости сього народу!..“

„Сьогодні (1909 р.), по 40 лїтнїй перерві, ми, українська шляхта, знов здобули право самоозначення і сьогодні сміливо підносимо прапор наших батьків, — писав на дальших місцях своєї книжки автор. І тільки тим в наших змаганнях рїжнимо ся від них, що не дїлять нас вже сьогодні, як дїлили тодї Антоновичів і Свєнцїцьких, полїтичні переконання „Бо не тільки ми, але нїхто вже тут у нас не думає сьогодні про Польщу „від моря до моря“, нїхто вже сьогодні не бореть ся за сю державну історичну Польщу: нема вже сьогодні Польщі на Українї, бо Польща є там, де є польський народ... Отже нема Польщі, а є сьогодні тільки Поляки на Українї, і вони очевидно полишать ся. А ми, тутешня шляхта, українська з духа й походження, котрі були Поляками тільки з шляхетської культури і державних традицій, сьогодні, коли ся шляхетська культура в Польщі замирає і Сєнкевич уступає там щораз більше Виспянському, а коли рівночасно польська „держава“ у нас тут вже зовсїм вигасла, — мусим вибирати між новочасною польськістю і нашим народом, що відроджуєть ся... Для нас, котрі чуєм, що ми з сього народу та краю выросли, котрі маєм в собі духа наших попереднїх поколїнь, зєднаних з сїєю землею і народом заслугами й навіть помилками — бо їх треба відкупити — і для котрих ближчі й дорожчі сї покинуті наші степові могили від відновлюваного тепер до ґрунту Вавелю, — для нас вибір ясний!.. Коли там над Вислою будуєть ся спільними силами всїх молода народня Польща—Польща будучини, і ми, хотячи з живими йти вперед, а люблячи тут народ і свій край, також бажаєм забрати ся до будування його будучини і в сїм будуванні відкидаєм геть давнї шляхетсько-державні прапори, як вони над Вислою, так і ми тут над Днїпром. Отже нема вже сьогодні між нами, котрі любим свій народ і край, „Поляків“, „Українців“, і „Поляків Українців“, сьогодні в повноті відчування своєї національної індивідуальности хочем бути Українцями; і не роздвоєне польсько-українське, але одно українське серце бє в наших грудях...

„Ми повинні — зясовував автор обовязки навертаної спольщеної української шляхти супроти українського народу — нашими духовими й матеріяльними силами, які в сїм краю у величезній частинї маєм і представляєм, попирати місцеву культуру, культуру сього краю й народу, культуру, котра може бути тільки українська, а се тим більше, що ся культура, як се виказує наше минуле, не чужа нам, що маєм в собі велику її частину, витворену віковим життєм на сїй землї і завдяки працї нашого народу на нас. Отже маєм обовязок звернути сьому народови нагромаджений в нас від віків капітал народнього труду й народньої працї. А коли будучину сїєї, спільної нам і нашому народови культури зробимо нашою будучиною, тодї не вирве нас з сїєї землї нїяка сила, бо будемо вже не тягаром, не болячкою, але орґанїчною частиною, — не „пустоцвітом“, але плодом нашої землї і зерном, що запліднятиме сю нашу родинну землю, бо будемо мати право, сперте на сповнені суспільні обовязки, право, що сильнїйше від усяких параґрафів!..

„Ми, українська шляхта, з традиціями й демократичними переконаннями, вже давно, ще за часів Антоновича й Рильського, розвязали справу нашої національної приналежности в історії нашого відродження... Ми повинні означити своє становище до українського народу, що пробуджуєть ся, бо памятаймо, що „розкують ся незабаром заковані люде“, що коли не сьогодні, то завтра вони питатимуть нас про наші дїла. І спитають нас тодї: ви, що посїли такий великий шмат нашої землї, ви, що жили цїлі віки нашою працею і потом, що ви зробили для нас і для сїєї нашої матери—землї? Що ж ми їм на се відповімо? Що скажемо їм, коли вони заглянуть до історії своїх культурних інституцій, своїх „Просвіт“, своїх видавництв, своїх наукових товариств і коли побачуть, що немає там шляхетських назвищ; коли побачуть, що ті, котрі колись не хотїли давати землї селянинови, говорячи, що йому тільки „культура“ потрібна, самі потім, задержавши землю у своїм посїданню, не дали зламаного шага для піднесення сїєї культури!..

„І в сїй такій важній хвилї не говорімо ще, що українська культура „низька“, „слаба“, „нерозвинена“, бо ми, маючи у великій частинї матеріяльні й духові сили сїєї землї й народу, говорити се передовсїм не маєм права і... не повинні ще тому, щоб колись не сказано про нас, що ми, слабі й маловарті, вмїємо приходити тільки на готове, що ми

прийняли колись готову, сильнійшу польську культуру та що приймемо й українську, коли вона, як готова й сильна зможе нам накинути ся. Бо багато вимагаєть ся від тих, котрим дано багато, і шляхта, коли хоче стояти на своїм становищі, коли хоче бути шляхтою, не яко джури походу народів до світла та культури, але в перших рядах іти повинна!"

Ось кілька виписок з розвідки теперішнього посла Вячеслава Липинського про участь шляхти в життю українського народу на тлї його минулого, виданої в Кракові 1909 р. п. заг. „Schlachtana Ukrainie". Основний історичний підклад своїм думкам дав автор у великій книзї „Z dziejów Ukrainy" (З минулого України), виданій 1912 р. Збудив ся український народ до життя— ствердчував автор і питав: „Чи маєм лишити ся на боцї тільки ми, кров з крови й кість з кости українського народу, його нероздільна частина, яку відірвала колись насильно від родинного пня польська державність, тавруючи нас пізнійше відомим тавром відступства: иншою мовою і чужою культурою. А що в минулім України маємо свій окремий листок, що наше національне відродженне відбувало ся в дещо відмінних від відродження инших верств українського народу умовах, отже сьому нашому минулому, без познайомлення з котрим не може бути зрозуміння теперішности, історії національного відродження української спольщеної верстви, дальшим розвитковим кільцем котрого ми є, і відновленню наших прадавніх, хвилево забутих українських традицій, які бажаєм мати за підставу й дороговказ для нашої суспільної працї, посвячуємо отсе видавництво. Знаєм, що наше шхяхетське минуле містить багато сумних листків і багато болїзних згадок. Але знаєм так само, що наші батьки бороли ся в рядах старовинної Руси, що з славної памяти Богданом Хмельницьким визволювали свій Рідний Край з неволї, що присягали на вічність Україні, „на час щастя і нещастя", що йшли з останнїми гетьманами на заслання, в останніх оружних боях голови свої складали на бойовищі. А навіть, коли вже настала остаточна Руїна, коли зігнулась і скарловатїла українська шляхетська товпа, була все з покоління на покоління серед неї горстка, що не переставала бороти ся за визволенне свого народу. Тому віримо, що й сьогодні не позволимо вивласнити себе духово з України. І на спільній працї і спільній боротьбі з мілїонами українського народу будуєм надію кращого спільного завтра для нашої рідної землї."

Що цїкаве й що сьогодні робить велику честь авторови й упорядчикови книжки, так се ідея української самостійної й незалежної державности, яка найсильнійше пробиваєть ся через усю грубу книгу. А ся ідея змальована такими приманливими барвами, переповіджена з таким ентузіязмом скрізь там, де вона була горою і прибирала реальну форму, з таким відчутим болем і терпіннєм в тих місцях, де на шляху її здійснення ставали непоборні трудности, а в повній своїй цїлости з такою сильною вірою у здїйсненне її, що книжку читаєть ся не як науковий твір, а як захоплюючу артистичну повість.

В сім томі містить ся і найбільша наукова праця В. Липинського п. з. „Stanisław Michał Krzyczewski" (З минулого боротьби української шляхти в рядах повстанців під проводом Богдана Хмельницького). Виводить тут автор з властивим собі уміннєм захоплювати читача своїм предметом безсмертних полковників Станислава Михайла Кричевського, Данила Ничая, Івана Богуна.

По спробах Виговського, Дорошенка й Мазепи врятувати українську державність вона ждала на здїйсненне до теперішніх часів. „Щойно, коли впали кайдани неволї народу, коли, як колись за Богдана козаччина, так тепер народ став тою новою силою, що входить у свідоме національне житте, силою, яка прапори України, котрі повівають, вхопила в свої міцні руки, щойно тепер з народинами нової сильної верстви розпочало ся нове відроджене життє народу", яке, додамо, має тепер зложити іспит з своєї здатности мати власну незалежну державу.

Свою книжку, виданне якої в українськім перекладї дуже бажане, назвав В. Липинський „Памятковою книжкою на честь Володимира Антоновича, Павлина Свєнцїцького й Тадея Рильського. Колиб ми навіть не знали про автора, що є він визначним українським ученим, публїцистом і полїтиком, що за свою наукову дїяльність між иншим в „Записках Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові" й у „Літературно-Науковім Вістнику", його вибрали дїйсним членом львівського Наукового Товариства, колиб ми не знали гаряче патріотичних струн, які чують ся з змісту його праць, вже сама посвята вказує нам, хто є автором і впорядчиком книги.

Незвичайні заслуги Володимира Антоновича на полї дослїдів нашого минулого загально признані. Його „Сповідь" стала вихідною точкою руху, який до повної сили дійде, здаєть ся, щойно по створенню Української Держави. В сїй „Сповіди" стояли такі слова, що можна й сьогодні їх пригадати: „Доля хотїла, що я шляхтичем уродив ся на Україні. За дитинства мав я всї привички паничів і мав усї станові й національні упередження тих, серед котрих я виховав ся. Але коли надійшов для мене час пізнання себе, тоді дослїдив я холодно своє суспільне становище в краю, розглянув усї його недостачі, а так само змагання тієї суспільности, серед котрої доля призначила менї жити, і я побачив, що становище сієї суспільности є під моральним оглядом без виходу, наскільки вона не позбудеть ся своїх егоїстичних поглядів, своїх бутних претенсій до краю і його народу. Я побачив, що Поляки—шляхта, які заселюють Правобережну Україну, мають проти суду свого сумлїння два виходи: або полюбити народ, серед котрого живуть, перейняти ся його змаганнями, вернути до національности, покинутої колись їх предками, і всесильною працею і любовю в міру своїх сил винагородити лихо, накоєне сьому народови, котрий вигодував багато поколїнь вельможних кольонїстів... або, коли не вистарчить у них на се моральної сили, винести ся до польської землї, заселеної польським народом, щоб (розуміеть ся, на Україні, Ред.) не побільшати собою числа дармоїдів і щоб перед самим собою очистити ся з сумного закиду, що я є так само кольонїстом-плянтатором, що посередно або безпосередно. . . живу з чужої працї..., що належу до числа тих, котрі хочуть здушити національний розвиток місцевого народу, й що невинно приймаю на себе частину відповідальности за їх учинки. Очевидно я вибрав перше..., бо я більше полюбив свій народ нїж свої шляхетські норови й мрії".

Живій правдї повірив і став її апостолом також Павлин Свєнцїцький. І йому, коли він застановляв ся над питанням: „Хто ми, між ним (українським народом) живучі", „геній України, геній народу святої землї тієї, голосно подав відповідь : „Нарід України — є народом будучини; ви його дїти, України дїти!" Коли ідейні одиниці „кинули дві цивілїзації, дві багаті літератури, привилеї шляхетські, — усього добра відцурались", він також посвятив своє житте ідеї самостійности України та її літератури. До ґрупи таких самих людей належав і Тадей Рильський.

Їхніми слїдами пішов Вячеслав Липинський.

Крім згаданих вище двох книг написав В. Липинський ще праці про ґенерала артилерії Великого Князївства Руського, про аріянський соймик в Киселинї на Волинї в маю 1638 р., про Братковського і инші.

З життєписних даних зазначуємо, що Вячеслав Липинський уродив ся 1882 р. на Волинї в селї Затурцї володимир-волинського повіту. Походить з української шляхетської спольщеної семї. Ґімназійну освіту одержав у Житомирі й Київі, університетську в Кракові й Женеві.

Побажаємо-ж Вячеславови Липинському на труднім дипльоматичнім становищі найкращих успіхів на славу Української Держави.

———

Посол Вячеслав Липинський прийняв кореспондента „Neue Freie Presse" й висловив ся ось як про положенне на

Україні: На Україні розходить ся передовсїм про заведенне ладу. Навіть серед найкориснїйших обставин було-б се тяжким завданнєм, бо-ж розходить ся про нову державу, яка відірвала ся від иншої і приступає до нової будови. Але труднощі тим більші, що відірванню і засновинам нової держави України від її народження товаришила революція і попередило її страшне дїло большевицького знищення. Ми передовсїм зайняті усуваннєм сих руїн. Завести перший лад се найважнїйше завданне Правительства, яке вислало мене до Відня.

Часто чути питання щодо партійного становища Правительства й окремих особистостей України. Саме в сїй точцї не бракує непорозумінь і фальшивих поглядів. І тут треба взяти під увагу, що Україна була давнїйше частиною Росії. Всї імена ріжних партій відносять ся властиво до давнїйшого часу, се імена російських партій або українських галузей таких партій. Відірванне України від Росії також на сїм полї створило до деякої міри *tabula rasa*, старі назви втратили своє значінне, повстає щось нове або зачинає народжувати ся. Ви певно чули, що в тепер розвязаній Ц. Радї соціялїстично-революцийна партія мала переважаючу більшість. А всеж тепер управа соціялїстично-революцийної партії недавно ухвалила розвязати ся, добре розуміючи, що новий час вимагав тепер нових українських партій, а не щепочок російських партій. Тому мало має також змислу говорити, що тепер партія так званих кадетів відграє велику ролю. Кадети се так само російська партія, яка також на Україні мала прихильників яко істотну складову частину Росії, сьогоднїшні **у к р а ї н с ь к і** кадети не мають нїчого спільного з російськими, тепер входять в рахубу тільки українські партії. Таку українську партію, і до того таку, що обіцює осягти найбільше значінне, вже засновано. Се партія хлїборобів, себто партія сїльських господарів, яка вже відіграла велику ролю при виборі гетьмана Скоропадського.

А що торкаєть ся фактичних висліїдів дотеперішньої праці, яка тїшить ся найенергічнїйшим пособлюваннєм з боку наших австро-угорських і нїмецьких приятелїв, треба признати найважнїйшою справою привернення упорядкованої залїзничої кумунїкації. Що значить се під полїтичним і господарським оглядом, ледви чи потрібно се близше пояснювати. Напр. сьогодні їдеть ся з Київа до Одеси з тою самою правильністю, з тою самою безпечністю і тою самою вигодою, що перед війною. Коли публична безпечність бажала б дечого кращого ще подекуди, головно на селї, се достаточно можна пояснити фактом, що розклад військової дисциплїни у російських військ і большевицьке панування зайняли зброєю цїлу країну, не тільки малою зброєю, але й машиновими карабінами, а місцями навіть гарматами. І тепер від часу до часу почуєть ся гук. Розвязка земельної справи істотно причинить ся до загального успокоєння, розвязка, яка в усякім разї не проста та з якою не можна наглити. Все-таки завданне тим улекшене, що революція створила стан, який ледви чи можна відвернути. Не тільки тому, що селяне присвоїли собі великі шматки з власности поміщиків, але вони допустили ся такого дїла знищення в замках і на дворах, в уладженнях і машинах, що український великий земельний власник часто не є в силї перейняти знову велике господарство. Сила фактів зробила неминучим, щоб Україна з краю великих земельних власників стала краєм малих і середнїх земельних власників. Великі земельні власники радо готові продати свою власність. Селяне, котрі наслїдком надзвичайних цїн земельних продуктів без пересади мають сьогодні мілїярди карбованців, можуть без труднощів платити. Законодавство мусить тільки перешкодити, щоб сього розвитку не надуживано на те, щоб на місцї дотеперішньої великої земельної власности не повстала нова й щоб малоземельний селянин не вийшов з порожнїми руками. Тому нововиданий закон означує, що нїхто, який вже має 25 десятин землї, не може докуповувати до своєї власности, а власник менше нїж 25 десятин може що найбільше заокруглити свою власність до сього розміру.

На нарікання кореспондента, що Австрія дуже розчарована дотеперішнїми доставами засобів поживи, сказав посол Вячеслав Липинський: І тут треба зробити лад. З приверненнєм залїзничої комунїкації впаде найбільша трудність. На Україні є велика надвишка для вивозу. Може цїкавить вас вістка, що в Мелїтополї саме наповняють фрахтові кораблї збіжем для Австрії й власне для Відня. Перший транспорт мав би виносити 500.000 пудів. Усї сї справи вимагають терпеливости, але на Україні працюють пильно над будовою краю під кождим оглядом. Усталенне нашої межі супроти Росії ще не готове, ми переговорюємо тепер у Київі з заступниками російського правительства про се; там прибули також заступники донських козаків, з якими ми окремо обговоримо справу Донської области; також приналежність Криму, котрий в кождім разї був би зовсїм відтятий від решти Росії, треба буде полагодити тепер. З приверненнєм ладу та з приверненнєм економічного життя нашого з природи такого багатого Рідного Краю також державна самостійність України та її природна тенденція пристати до заходу стане загальним добром. Що національний інтерес України пхає її в сїм напрямі, се самозрозуміле, але й усїм кругам нашого народу стане ясним, що й її економічний інтерес не менше вяже її з заходом.

Українське шкільництво на Волинї.

(Під австрійською окупацією).

Як тільки австро-угорська армія зайняла частину Волинї, зараз і з боку „Союза визволення України“ і з боку свідомійших одиниць зпоміж галицьких Українців, що прийшли туди яко австро-угорські вояки, почали робити ся заходи коло заложення шкіл. Одним з таких піонїрів нашого шкільництва на Волинї був між иншим учитель М. Таранько з Галичини. Пізнїйше в иншім місцї заложив з власного почину українську школу учитель Павло Коненко. Та безперечно найбільше заслужили ся коло українського шкільництва Українські Сїчові Стрільцї. З заснованнєм в лютім 1916 р. комісаріятів УСС у Володимирі, Ковлї й Луцьку, на чолї яких стали Микола Саєвич, Дмитро Вітовський і Михайло Гаврилко, справа шкільної просвіти на Волинї, не вважаючи на неприхильні умови, пішла швидко наперід. Особливо заслужив ся коло неї провідник Комісаріяту у Володимирі М. Саєвич. На жаль не довго судило ся Стрільцям працювати на Волинї. Завдяки польським заходам частину Стрільців відкликано з Волинї вже в квітнї 1917 р., а в липнї звинено й комісаріяти. Більшу частину стрілецьких шкіл довело ся закрити; лишило ся ледви кілька учителїв Стрільців. Кілька заложених Стрільцями шкіл перебрало на себе „Бюро Культурної Помочи“, засноване з ініціятиви „Союза визволення України“ для несення культурної помочи української людности окупованих земель.

В нашім „Вістнику“ від самого початку повстання українського шкільництва на зайнятих землях постійно містили ся більш-менш докладні відомости про нього та про ті умови, в яких доводило ся і доводить ся йому розвивати ся, про перешкоди на його шляху й успіхи. Тому тут не буду згадувати за початки, а подам тільки необхідні фактичні дані за минулий шкільний рік (1917/18), відсилаючи цїкавих до відповідних статей і заміток „Вістника“ з давнїйшого часу*). Зазначу лише, що в ч. 141 „Вістника“ подало „Бюро Культурної Помочи“ докладні відомости про стан українського шкільництва на Волинї з кінцем лютого 1917 р. З огляду на те, що ще перед закінченнєм сього шкільного (1916/17) року зайшли в станї нашого шкільництва значні зміни через відкликанне Сїчових Стрільців, слїд приглянути

*) Пор. чч. 95-6, 102, 106, 107, 120, 131, 133, 139, 141, 142, 144, 145, 147, 160, 165, 178, 180, 183. 192. Найважнїйші відомости саме в чч. 106 і 141; в ч. 165 подана стисла характеристика тих умов, в яких знаходить ся наше шкільництво.

ся тим фактичним відносинам, які були безпосередно перед початком минулого шкільного (1917/18) року.

Отже з кінцем лютого 1917 р. було на Волині 37 українських шкіл, в тім 27 стрілецьких і 1 військова (учив П. Коненко). Решта—9 шкіл—була під проводом Бюра і вчили в них головно учительки, спроваджені з Галичини, й тільки вчасти місцеві люде; з сих 9 шкіл 3 (в Матіїві, Любовні й Ковлі) були на удержанню правительственних комісаріятів, а пять на етаті Бюра.

Так було до 5 квітня, коли з Володимирщини відкликано першу партію учителів-Стрільців, через що довело ся розвязати аж 8 шкіл (в Божанці, Лїшні, Мокрецї, Пузові, Рогожанах, Руснові, Ставках і Щенютині). Девяту стрілецьку школу—в Будятичах—перейняло на себе Бюро К.П.

На початку липня відійшла й решта Стрільців з Володимирщини та кількох з Ковельщини, так що довело ся звинути у Володимирщині 6 шкіл: в Бискупичах Шляхоцьких, Дорогиничках, Літовежи, Микуличах, Поромові й Хотячеві, та три в Ковельщині: в Гущі, Машеві й Олеську, а дві тутешні школи—в Старій Вижві й Головні перейняло на себе Бюро Культурної Помочи.

Таким чином відпало через відкликаннє Стрільців аж 17 шкіл. Отже з кінцем шкільного 1916/17 року зостало ся лише 20 шкіл, з того було вже 9 на удержанню Бюра КП., 7 стрілецьких, 3 комісаріятських і 1 військова.

Склад їх був такий:

I. Володимир-волинська округа.

Школи Бюра Культурної Помочи.

1. Володимир Волинський. 4 клясова школа ім. Шевченка. 5 учительських сил: управителька школи С. Сидорович і 4 учительки: Володимира Волянська, Кекилія Волянська, Т. Лїщинська, Н. Масюківна й А. Савичівна (дві останні місцеві). Закон Божий викладав о. М. Руссу, полевий священик (Румун!). Дїтей вписано 346, учащало при кінцї року 222*), в тім 122 хлопців і 100 дівчат**).

2. Устилуг. 2-клясова школа ім. Франка. Учит. А. Парахоняківна; 158 дїтей.

3. Будятичі. Учит. М. Стециківна. Вписано 46 дїтей, учащало при кінцї року 39.

4. Зашковичі. Учит. М. Панасюківна (місцева). Дїтей 35—10.

5. Орище. Учит. Д. Лотоцький (місцевий). Дїтей 30—10.

II. Ковельська округа.

А. Школи Бюра Культурної Помочи.

6. Головно. Учит. М. Модрицька. Дїтей 90—58.
7. Городно. Учит. Л. Білобранівна. Дїтей 96.
8. Стара Вижва. Учит. М. Коцурківна (місцева).
9. Перевісє. Учит. Л. Захарчук (місцевий). Дїтей 35.

Б. Школи правит. комісаріятів.

10. Ковель. Учит. Л. Волкановичівна (місцева)***).
11. Матіїв. Учит. А. Гайдучківна. Дїтей 135.
12. Любовень. Учит. Г. Бігунівна. Дїтей 67.

В. Школи У. С. С.

13. Нудижі. Учит. В. Лучинський. Дїтей 87—53.
14. Підгородно. Учит. В. Ткач. Дїтей 139—97.
15. Кушнище. Учит. Ю. Пернєрівський. Дїтей 82—15.
16. Згоряни. Учит. М. Мокрий. Дїтей 46—36.
17. Запілє. Учит. І. Мойсей. Дїтей 65.
18. Стара Гута. Учит. Г. Кадлубицький. Дїтей 108.
19. Селище. Учит. К. Савка. Дїтей з кінцем лютого було 138, пізнїйших відомостей Бюро не дістало, бо Савка захорував і згодом помер.

Г. Військові школи.

20. Нуйно. Учит. П. Коненко. Дїтей 66.

Отже разом в отсих 20 школах було 25 учительських сил, в тім 14 в школах Бюра Культурної Помочи. Дїтей було (без старовижвенської школи) 1793 зглядно 1432, в тім майже половина в школах Бюра: 836 зглядно 628 (без Старої Вижви), в стрілецьких 665 зглядно 512, а в комісаріятських 292 (З кінцем лютого в 32 школах (з 37), за які маємо відомости, було 2164 учнів, а всїх учительських сил було 45).

1917/18 шкільний рік.

Такий стан був перед останнїм шкільним роком. Протягом його знову зайшли значні зміни, але сим разом уже більше на користь нїж навідворіт. Передовсїм повстало трохи військових шкіл, себто таких, до яких за учителїв призначала сама адмінїстрація зпоміж покликаних до війська учителїв. Се до певної міри поповнило ту прогалину, яку зробило в нашім шкільництві відкликаннє Стрільців. На жаль на чолї шкільництва в австрійській окупації стоїть інспектор Поляк, котрий більше дбає про польські школи нїж про укр. Тому наше шкільництво не може так світло розвивати ся, як на Підляшу і Поліссю під нїмецькою окупацією, не вважаючи на те, що умови й тут дуже пригідні, дїти охоче йдуть до школи, до котрої населеннє ставить ся вже зовсїм прихильно. На жаль обмежені засоби, які має до розпорядимости Бюро Культурної Помочи, не дозволяють йому розширити сїть своїх шкіл, а розвиткови військових шкіл стоїть на перешкоді чужонаціональна управа. Тож не дивно, що на споконвічній українській землї українське шкільництво представлено далеко в меншій мірі нїж штучно піддержуване польське. Низше подаю спис наших шкіл, застерігаючи ся одначе, що наведені тут дані відносять ся лише до половини шкільного року, бо Бюро ще не одержало вислїдів з останнїх клясифікацій (Дїлимо всї школи після урядових адмінїстраційно-військових округ).

I. Володимир-волинська округа.

А. Школи Бюра К. П.

1. Володимир Волинський. Українська школа ім. Шевченка у Володимирі Волинськім перетворила ся в 5-клясову. (Дозволу на заложеннє ґімназії або переміну школи на 6-клясову власти не дали, хоча польська школа у Володимирі Волинськім з ласки інспектора перетворила ся в 6-клясову). Управляла школою, як і давнїйше, п. С. Сидорович, а вчили: Т. Лїщинська, М. Навроцька (була недовго й відійшла через хоробу), Н. Масюк, А. Савич, Яків Якимович і полеві священики М. Руссу та М. Паславський. З них тільки учительки були на удержанню бюра. Дїтей було в школї 205, з того 126 хлопців і 79 дівчат.

2. Устилуг. 3-клясова школа ім. Франка. Учителї М. Стециківна і М. Козоріс (від 28.X.1917). Дїтей було 140. При школї є курс неграмотних.

3. Будятичі. Учила спершу Ст. Микитин, тепер В. Бобко (місцевий). Дїтей 65 з двох громад: Будятичі й Русовичі. Школярі подїлені на два ступнї.

4. Руснів. 2-клясова школа. Учитель Юрій Тлуховський (місцевий чоловік, здав іспит на учителя в Ковлї при команді армії). Дїтей 59, в тім 23 дівчини.

5. Орище. Учит. М. Панасюківна і Л. Тлуховська (обидві місцеві). Школа має 2 ступнї, дїтей 25.

6. Луковичі. Учать ті самі, що і в Орищу. Дїтей також 25.

7. Зашковичі. Учит. Д. Лотоцький (місцевий). 70 дїтей.

*) Частина дїтей в сїй школї, як і в инших, перестала ходити або через недостачу одежі й обуви або через господарські потреби родин (Де подано дві цифри, одна з них означає первісне число учнів, а друга тих, що лишили ся).

**) Докладні відомости про сю школу від початку її основання див. у І Звідомленню управи сеї школи (Володимир Волинський, 1917 р.).

***) В лютім було 90 дїтей, поділених на 3 степені. Вчило 3 сили: УСС. Гриць Кадлубицький, І. Пеленська й Л. Волканович, але Кадлубицький мусїв піти до Старої Гути на місце відкликаного Стрільця Р. Леонтовича, а Пеленська пізнїйше трагічно покінчила своє молоде життє, не знісши тих прикростей, на які наражена українська учителька під чужою адмінїстрацією. В 1917/18 шкільного року школа вже не істнувала. Чому—див. подану низше допись М. Луцкевича.

Б. Військові школи.

8. Пузів. Учит. хорунжий Островський. 2 ступні, дітей 33 (19 хлопців і 14 дівчат).

9. Горичів. Учит. хор. Долинський. 2 ступні, 31 дітей.

10. Мокрець. Учит. Т. Дерлиця. 45 дітей.

11. Літовиж.

12. Ліщня.

13. Заболотці.) Сі дві школи мішані,

14. Здяри.) польсько-українські.

II. Любовенська округа.

А. Школи Бюра К. П.

15. Головно. Учит. М. Модрицька. 3 ступні, 108 дітей, в тім 23 дівчини.

16. Городно. Учит. Л. Білобранівна. Дітей 107: 80 хлопців і 27 дівчат.

Б. Комісаріятські школи.

17. Любовень. Учит. Г. Бігунівна. 4 ступні, дітей 87: 53 хлопці і 34 дівчини.

В. Школи У. С. С.

18. Нудижі. Учит. В. Лучинськнй. 3 ступні, 85 дітей: 79 хлопців і 6 дівчат.

19. Підгородно. Учит. В. Ткач. 88 дітей: 76 хлопців і 12 дівчат.

20. Куснище. Учит. Ю. Пернерівський. 3 ступні. Дітей 116: 69 хлопців і 47 дівчат.

21. Запілє. Учит. І. Мойсей. 3 ступні. Дітей 102: 64 хлопців і 38 дівчат. При школі курс неграмотних, на який учащало 40 учнів, в тім 36 дівчат.

Г. Військові школи.

22. Згоряни. Учит. М. Ґеник. 58 дітей: 28 хлопців і 30 дівчат.

23. Радехів. Учит. Д. Матвіїв. 35 дітей: 18 хлопців і 17 дівчат.

24. Машів. Учит. А. Свидницький. 35 дітей: 22 хлопця і 13 дівчат.

III. Матіївська округа.

А. Школи Бюра К. П.

25. Перевісє. Учит. Л. Захарчук (місцевий).

Б. Комісаріятські школи.

26. Матіїв. 3клясова школа. Учит А. Гайдучківна. Дітей 140.

В Військові школи

27. Новосілки. Учитель хорунжий М. Томашек. 3 ступні. Дітей 66.

28. Олесько. Учит. О. Сенишин. 3 ступні. 72 дітей.

29. Смідин. Учит. М. Ілїка (Румун!) Дітей 97: 81 хлопців і 16 дівчат.

30. Зачернече. Учит. Ст. Юрків.

IV. Старо-вижвенська округа.

А. Школи Бюра К. П.

31. Стара Вижва. Учит. М. Копурківна (місцева). В початку 1918 р. замісць Копурківної почав учити хорунжий І. Ренович, проф. реальної школи в Чернівцях, по звідомленню котрого школа мала 105 дітей, поділених на 4 ступні.

32. Нова Вижва. Учит. У. С. С. М. Мокрий, а з кінцем жовтня 1917 р. до помочи йому прийшов А. Гаврилюк (місцевий учитель, утримуваний коштом Бюра К. П.). Дітей 162: 112 хлопців і 50 дівчат.

33. Стара Гута. 3-клясова школа. Учит. У. С. С. Гр. Кадлубицький. З кінцем жовтня минулого року приділено до школи яко 2-у силу місцевого учителя М. Приступу. Дітей 155: 121 хлопців і 34 дівчат.

34. Селище. Учит. О. Савлюк (місцевий). Дітей 80: 55 хлопців і 25 дівчат.

35. Облапи. Учит. О. Дацик (місцевий). Дітей 48.

36. Грабово. Учит. І. Арсенюк (місцевий).

Б. Військові школи.

37. Галиноволя. Учитель В. Сайко. 3 ступні. Дітей 76: 45 хлопців і 31 дівчина.

38. Мизово. Учит. хорунжий П. Оліїник. Дітей 90.

39. Смолярі. Учит. В. Пасічняк. 2 ступні. Записано 100 дітей: 65 хлопців і 35 дівчат, вчащало 87 дітей: 59 хлопців і 28 дівчат.

40. Нуйно. Учит. П. Коненко.

Отже в середині минулого року було більше-менше 40 українських шкіл, в тім 16 згл. 15, як відчислити Стару Вижву, на удержанню Бюра К.П. з 26 учительскими силами, 21 з них на етаті Бюра К. П.), 18, 4 чисто стрілецькі і 2 на етаті урядових комісаріятів. Учительських сил було в них: цивільних: 24, з чого 14 місцевих, а десять з Галичини, військових 28, в тім 6 стрільців. Майже всї місцеві (з виїмкою д. Бобка) і 8 цивільних з Галичини були на етаті Бюра К. П.). Дітей вчило ся в 14 школах Бюра К. П. 1354, в 12 військових 725, в 4 стрілецьких 391 і в 2 комісаріятських 227. Разом у 32 школах, про які маємо відомости, вчило ся 2697 дітей.

На жаль в середині квітня довело ся кілька шкіл звинути з огляду на те, що частина австрійської окупації перейшла під нїмецьку управу. Так, у Любовенщинї закрито школу в Головні, а учительку приділено до Любовня; у старовижвенській округї зістали ся тільки місцеві учителї, утримовані й досї таки коштом Бюра К. П. Тепер повинен передати їх на етат Мінїстерства освіти Української Держави наш ґубернїяльний староста у Берестю О. Скоропис-Іолтуховський. Ще ранше довело ся замкнути школу у селї Нуйно, яку з самовідреченнєм з власного почину провадив довгий час д. Коненко, бо його перенесено звідти зовсїм на инший терен.

Так виглядає наше шкільництво під австрійською окупацією. Всього яких 40 з бідою шкіл, тим часом як польських понад 60: 20 шкіл елементарних і одна 6-клясова у Володимирі Волинськім, які удержує Macierz Polska, і 43 військових, себто більше як два рази нїж відповідних українських *). Така то національна справедливість і „відсутність політики“ у п. інспектора Ґіртлєра!

Слїд-би нашому посольству при віденськім дворі й українській парляментарній репрезентації зайняти ся особою сього ревного krzewiciela polskości na wschodnich kresach!

Нїчого й говорити, що крім удержування своїх шкіл (платнї учителям і видатків на шкільні й инші книжки) мусїло Бюро К. П. дбати також і про школи стрілецькі та військові, наділяючи їх підручниками тощо, бо й на се у п. інспектора не ставало грошей для українських шкіл. На утриманнє шкіл видало Бюро К. П. понад 40 тисяч корон, зібраних головно дрібними жертвами української суспільности в Галичинї; инші чинники причинили ся дуже мало: армія дала несповна 2000 корон а місто Львів пожертвувало 1000 корон. Решта жертв були самі наші приватні жертводавці, українські фінансові інституції в сих жертвах на культурн потреби окупованих земель не брали жадної участи: від них

*) Школи Macierzy знаходять ся в отсих селах (розбивкою означені ті села, де перед тим були українські стрілецькі школи): Бискупичі, Биндуга, Хотячів, Дуліби, Голєндри, Гайки, Капітулка, Острівки, Перевали, Римачі, Ставки, Станиславів, Туричани (місце осїдку Головної Управи Macierzy), Устилуг, Водинка, Воля Островецька, Велика, Землиця, Сїлець і Зелене. (Пор статю B. Z. L. Zadania polskie na Wołyniu „Glos Ziemi Chelmskiej“ 1918, ч. 7, (57), ст. 11). Нам відомо, що й в инших селах, де були українські школи, тепер пишають ся завдяки п. Ґіртлєрови польські, як от у Божанцї; в Хотячеві польська школа містить ся в будинку давньої української; в Печихвостах до польської школи вчащають і православні дїти. Відкриттю польської школи нїщо не стоїть на перешкоді і там можуть вчити й форналї, орґанїстий, горальники, тимчасом як для українських шкіл вимагають ся необхідно фахові студії. Власне недостачею сих студій у деяких стрілецьких учителїв прикривало ся усуненнє їх з Волинї. На дїлї ж тут ходило очевидно про що инше.

Б. Військові школи.

8. Пузів. Учит. хорунжий Островський. 2 ступні, дітей 33 (19 хлопців і 14 дівчат).

9. Горичів. Учит. хор. Долинський. 2 ступні, 31 дітей.

10. Мокрець. Учит. Т. Дерлиця. 45 дітей.

11. Літовиж.

12. Лішня.

13. Заболотці.) Сі дві школи мішані,

14. Здяри.) польсько-українські.

II. Любовенська округа.

А. Школи Бюра К. П.

15. Головно. Учит. М. Модрицька. 3 ступні, 108 дітей, в тім 23 дівчини.

16. Городно. Учит. Л. Білобранівна. Дітей 107: 80 хлопців і 27 дівчат.

Б. Комісаріятські школи.

17. Любовень. Учит. Г. Бігунівна. 4 ступні, дітей 87: 53 хлопці і 34 дівчини.

В. Школи У. С. С.

18. Нудижі. Учит. В. Лучинськнй. 3 ступні, 85 дітей: 79 хлопців і 6 дівчат.

19. Підгородно. Учит. В. Ткач. 88 дітей: 76 хлопців і 12 дівчат.

20. Куснище. Учит. Ю. Пернерівський. 3 ступні. Дітей 116: 69 хлопців і 47 дівчат.

21. Запілє. Учит. І. Мойсей. 3 ступні. Дітей 102: 64 хлопців і 38 дівчат. При школі курс неграмотних, на який учащало 40 учнів, в тім 36 дівчат.

Г. Військові школи.

22. Згоряни. Учит. М. Ґеник. 58 дітей: 28 хлопців і 30 дівчат.

23. Радехів. Учит. Д. Матвіїв. 35 дітей: 18 хлопців і 17 дівчат.

24. Машів. Учит. А. Свидницький. 35 дітей: 22 хлопця і 13 дівчат.

III. Матіївська округа.

А. Школи Бюра К. П.

25. Перевісє. Учит. Л. Захарчук (місцевий).

Б. Комісаріятські школи.

26. Матіїв. 3клясова школа. Учит А. Гайдучківна. Дітей 140.

В Військові школи.

27. Новосїлки. Учитель хорунжий М. Томашек. 3 ступні. Дітей 66.

28. Олесько. Учит. О. Сенишин. 3 ступні. 72 дітей.

29. Смідин. Учит. М. Иліка (Румун!) Дітей 97: 81 хлопців і 16 дівчат.

30. Зачернече. Учит. Ст. Юрків.

IV. Старо-вижвенська округа.

А. Школи Бюра К. П.

31. Стара Вижва. Учит. М. Коцурківна (місцева). В початку 1918 р. замісць Коцурківної почав учити хорунжий І. Ренович, проф. реальної школи в Чернівцях, по звідомленню котрого школа мала 105 дітей, поділених на 4 ступні.

32. Нова Вижва. Учит. У. С. С. М. Мокрий, а з кінцем жовтня 1917 р. до помочи йому прийшов А. Гаврилюк (місцевий учитель, утримуваний коштом Бюра К. П.). Дітей 162: 112 хлопців і 50 дівчат.

33. Стара Гута. 3-клясова школа. Учит. У. С. С. Гр. Кадлубицький. З кінцем жовтня минулого року придїлено до школи яко 2-у силу місцевого учителя М. Приступу. Дітей 155: 121 хлопців і 34 дівчат.

34. Селище. Учит. О. Савлюк (місцевий). Дітей 80: 55 хлопців і 25 дівчат.

35. Облапи. Учит. О. Дацик (місцевий). Дітей 48.

36. Грабово. Учит. І. Арсенюк (місцевий).

Б. Військові школи.

37. Галиноволя. Учитель В. Сайко. 3 ступні. Дітей 76: 45 хлопців і 31 дівчина.

38. Мизово. Учит. хорунжий П. Олійник. Дітей 90.

39. Смолярі. Учит. В. Пасїчняк. 2 ступні. Записано 100 дітей: 65 хлопців і 35 дівчат, вчащало 87 дітей: 59 хлопців і 28 дівчат.

40. Нуйно. Учит. П. Коненко.

Отже в середині минулого року було більше-менше 40 українських шкіл, в тім 16 згл. 15, як відчислити Стару Вижву, на удержанню Бюра К.П. з 26 учительскими силами, 21 з них на етатї Бюра К. П.), 18, 4 чисто стрілецькі і 2 на етатї урядових комісаріятів. Учительських сил було в них: цивільних: 24, з чого 14 місцевих, а десять з Галичини, військових 28, в тім 6 стрільців. Майже всї місцеві (з виїмкою д. Бобка) і 8 цивільних з Галичини були на етатї Бюра К. П.). Дітей вчило ся в 14 школах Бюра К. П. 1354, в 12 військових 725, в 4 стрілецьких 391 і в 2 комісаріятських 227. Разом у 32 школах, про які маємо відомости, вчило ся 2697 дітей.

На жаль в середині квітня довело ся кілька шкіл звинути з огляду на те, що частина австрійської окупації перейшла під нїмецьку управу. Так, у Любовенщинї закрито школу в Головнї, а учительку придїлено до Любовня; у старовижвенській округї зістали ся тільки місцеві учителї, утримовані й досї таки коштом Бюра К. П. Тепер повинен передати їх на етат Мінїстерства освіти Української Держави наш ґубернїяльний староста у Берестю О. Скоропис-Іолтуховський. Ще ранше довело ся замкнути школу у селї Нуйно, яку з самовідреченнєм з власного почину провадив довгий час д. Коненко, бо його перенесено звідти зовсїм на инший терен.

Так виглядає наше шкільництво під австрійською окупацією. Всього яких 40 з бідою шкіл, тим часом як польських понад 60: 20 шкіл елементарних і одна 6-клясова у Володимирі Волинськім, які удержує Macierz Polska, і 43 військових, себто більше як два рази нїж відповідних українських *). Така то національна справедливість і „відсутність політики“ у п. інспектора Ґіртлєра!

Слїд-би нашому посольству при віденськім дворі й українській парляментарній репрезентації зайняти ся особою сього ревного krzewiciela polskości na wschodnich kresach!

Нїчого й говорити, що крім удержування своїх шкіл (платнї учителям і видатків на шкільні й инші книжки) мусїло Бюро К. П. дбати також і про школи стрілецькі та військові, наділяючи їх підручниками тощо, бо й на се у п. інспектора не ставало грошей для українських шкіл. На утриманнє шкіл видало Бюро К. П. понад 40 тисяч корон, зібраних головно дрібними жертвами української суспільности в Галичинї; инші чинники причинили ся дуже мало: армія дала несповна 2000 корон а місто Львів пожертвувало 1000 корон. Решта жертв були самі наші приватні жертводавці, українські фінансові інституції в сих жертвах на культурн потреби окупованих земель не брали жадної участи: від них

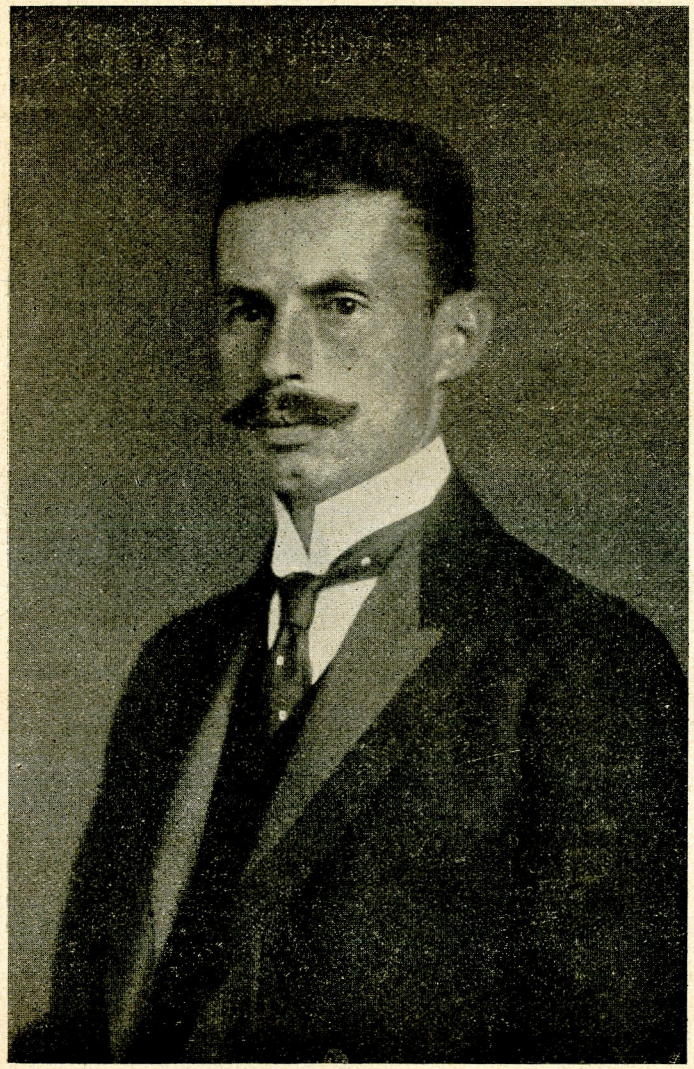
*) Школи Macierzy знаходять ся в отсих селах (розбивкою означені ті села, де перед тим були українські стрілецькі школи): Бискупичі, Биндуга, Хотячів, Дуліби, Голєндри, Гайки, Капітулка, Острівки, Перевали, Римачі, Ставки, Станиславів, Туричани (місце осїдку Головної Управи Macierzy), Устилуг, Водинка, Воля Островецька, Велика, Землиця, Сїлець і Зелене. (Пор статю B. Z. L. Zadania polskie na Wołyniu „Głos Ziemi Chełmskiej“ 1918, ч. 7, (57), ст. 11). Нам відомо, що й в инших селах, де були українські школи, тепер пишають ся завдяки п. Ґіртлєрови польські, як от у Божанцї; в Хотячеві польська школа містить ся в будинку давньої української; в Печихвостах до польської школи вчащають і православні дїти. Відкриттю польської школи нїщо не стоїть на перешкоді і там можуть вчити й форналї, органїстий, горальники, тимчасом як для українських шкіл вимагають ся необхідно фахові студії. Власне недостачею сих студій у деяких стрілецьких учителїв прикривало ся усуненнє їх з Волинї. На дїлї ж тут ходило очевидно про що инше.

не вплинуло до каси Бюра буквально ні сотика. Докладне фінансове звідомленнє про приходи й видатки подасть Бюро пізнїйше.*).

Володимир Дорошенко,
Управитель Бюра К. Помочи.

По нашому краю.

З окупацією Волинї осередніми державами, почали тут зявляти ся школи на рідній нашій мові. Розвиткови тутечка шкільництва багато допомогли комісаріяти Українських Сїчових Стрільців. Але скоро комісаріяти були розвязані й школи в нашій окрузї опинили ся під владою інспектора-Поляка.

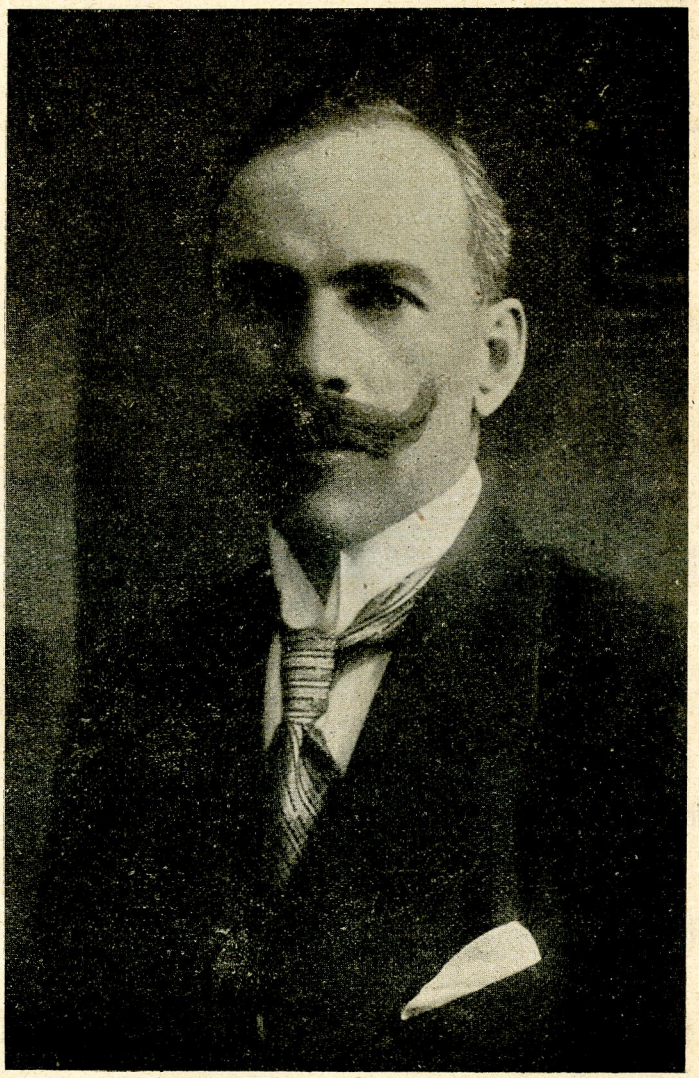

Постійний посол Української Держави у Відні **Вячеслав Липинський.**

„Корисна“ для нас дїяльність того інспектора трохи відома українському суспільству з наших часописів (Див. „Дїло“ ч. 132 і „Вістник С. В. У.“ ч. 30 з 1917 р.). Від себе додам, українська школа в Ковлї дотягла свій вік до шкільного року з великими труднощами. Так напр. в останню чверть шкільного року 74 учнїв треба було розмістити на 12 лавах**), на кожній з яких могло помістити ся тільки двоє дїтей. Розтягнувши завдяки тому науку на цїлїсїнький день, одній учительській силї мріяти про збільшенне школярів було годї: багатьом дїтям через згадані причини відмовлено.

Коли на візитації того інспектора (а він митець вдавати з себе нашого прихильника!) на запит його, чим він тут міг би допомогти, учителька вказала йому на відсутність у школї лавок, на труднощі одній упоратись з таким числом дїтей та на мізерність учительської пенсії в українській школї, кепкуюча відповідь інспектора була така: „Щож, ваші ідеї збулись, а для ідеї можна й побідувати“.

Доповнюючи келих гіркої тієї труженицї, пан інспектор повідомив комісаріят м. Ковля, щоб з кінцем шкільного року припинити виплату пенсії. Стурбоване не мало громадянство вдалось з відповідним проханнєм залишити їм ту учительку й надалї. Відповідь на се була, що пан інспектор годить ся

Бувший тимчасовий посол Української Держави у Відні **Андрій Яковлїв.**

на те, щоб та вчителька провадила науку в ковельській школї від 1 серпня, а про виплату пенсії за два місяцї — ані телень!

Такі відносини інспектора-Поляка до українського шкільництва нагадують стару баєчку про доброзичливість мачухи, що дарувала пасербицї кота.

Кождому відомо, що куди не повертай Мурого хвостом, а з нього буде тільки кіт. Отак точнїсїнько і в нас тепер з інспектором...

Щоби-ж українське шкільництво на Волинї розросталось, — ся справа повинна бути в наших руках. Крім того, на се потрібні кошти, бо знищене війною селянство не може утримати школу на свій кошт.

Про се мусить подбати цїле українське громадянство!

„Рідне Слово“ (Біла) 1917, ч. 11.

Ковель, на Волинї.

М. Луцкевич.

*) Наше громадянство останнїми часами значно охололо в своїй жертвенности, зістаючи під сим оглядом далеко за Поляками, які напружують усї сили, щоб тільки сотворити яко мога більше „доконаних фактів“ на нашій предківській землї. Вчімо ся рухливости й запобігливости у ворогів і не даймо ся на поталу! Жертвуймо на волинські школи! Ред.

**) Лавки з української школи по наказу інспектора забрано до новозаснованої польської школи.

Південно-славянська справа в Австро-Угорщині.

В Австро-Угорщині живе яких 7 мілїонів південних Славян. З них Словінцї осїли ся в Країнї, Стирії, Горицїї, Ґрадисцї, Каринтії, Істрії і Трієстї — разом понад 1,250.000 душ, а Сербо-Хорвати розділені поміж обидві держави австро-угорської монархії. В Хорватії і Славонії, які саме край входять яко автономна одиниця у склад угорської держави, живе коло 2,300.000 Хорватів. Позатим є Сербів і Хорватів у Сирмії, Бачцї й частинї Банату на Угорщинї 700.000, в Дальматії і сусїдуючій частинї Істрії 800.000, а в Боснії і Герцеґовинї 1,700.000. Всього разом $5^1/_2$ мілїонів.

Відносини Австрії й Угорщини до Боснії й Герцеґовини побудовані на засадї рівнорядности, мають багато злих сторін і віддавна є предметом критики. Адмінїстрація Боснії й Герцеґовини дуже скомплїкована. Населенне сих країв відтяте так само від Дальматії, яка належить до Австрії, як і від Хорватії і Славонії, що належать до угорської держави. Кращих умов для ірредентистичного руху тяжко придумати. І сей рух був одною з причин теперішньої страшної війни. Не диво, що з австрійського і з українського боку приходять щораз більше до переконання, що з скінченнем війни треба буде приступити до упорядкованя правнопубличних відносин згаданих країв, заселених однородним населенням, зєднуючи їх в менше або більше тїсний звязок з собою.

Спільні змагання Хорватів і Сербів унеможливляли давнїйше великі внутрішнї противенства серед них. Одначе в останнїх роках ті противенства зменшили ся, південні Славяне зблизили ся до себе й серед них зародили ся два головні напрями: великосербський і великохорватський. Великосербський напрям змагає до злуки всїх південних Славян в одну цїлість під проводом Сербії. Сей напрям попирала царська Росія. Хоч побита Росія розпала ся і зробила мир з осереднїми державами, а Сербія і Чорногора зайняті військами центральних держав, великосербська аґітація не устала й веде свою роботу далї на еміґрації, а в червнї 1917 р. проголосила навіть одноцїльну сербо-хорватсько-словінську державу, до якої мало-б належати 12 мілїонів південних Славян.

Великосербському напрямови противили ся Хорвати та Словінцї, котрі старали ся утворити Велику Хорватію, до якої мали-б належати Хорватія, Славонія, Дальматія, Боснія, Герцеґовина й австро-угорські краї, в яких живуть Словінцї. Велика Хорватія побіч Австрії й Угорщини мала-б бути третьою державою габсбурзької монархії, отже остання стала-б замість дуалїстичною — триялїстичною. Дві ґрупи є у великохорватськім напрямі. Один уміркований, під проводом сараєвського архиепископа д-ра Стадлера, котрий у своїй деклярації з падолиста 1917 р. домагаєть ся „злуки тих країв, на які простягаєть ся хорватське державне право, а саме: Хорватії, Славонії, Боснії, Герцеґовини й хорватської частини Істрії, в автономний державний орґанїзм як під політичним, так і економічним оглядом в нерозривнім союзї з монархією Габсбурґів. Що торкаєть ся решти південних Славян, деклярація хоче „боронити їх дуже загроженої національної і державної індивідуальности“. Радикальнїйша друга ґрупа, що обіймає більшість південних Славян. До неї належить і Південнославянський Клюб, котрий в заяві з 30 мая 1917 р. жадав „зєднання всїх країв, заселених Сербами, Хорватами та Словінцями, в одноцїльну державу, вільну від усякого чужого впливу та збудовану на демократичних підставах під габсбурзько-льотаринзькою династією.“ За сим жаданнем заявили ся також сербські й хорватські соціялїсти.

В останнїх тижнях виступила й мадярська преса з проєктом розвязки південно-славянської справи. Без сумнїву голоси сїєї преси є висловом угорських відповідальних чинників. Вони проєктують прилучити Боснію і Герцеґовину до Угорщини, а Дальматію до Хорватії, але дотеперішнї відносини Хорватії до Угорщини не підпали-б змінї. Сим робом зєдинено-б австрійських Сербів в угорській державі. Одначе Хорватія і Дальматія були-б окружені краями, адмінїстрованими безпосередно угорським урядом, а сей уряд при помочи відповідної комунїкаційної і тарифової політики мав би на сї краї рішаючий економічний вплив. Небезпечний для Мадярів сербський елемент, не зважаючи на зєднанне, був би фактично роздїлений, бо вчасти опинив ся-б в Хорватії — Дальматії, вчасти знов під безпосередньою управою Мадярів. Те, що Австрія відступила-б Угорщинї Дальматію і зрікла ся-б впливу на Боснію, мала-б винагородити собі через злуку з Польщею і експансію на північ. Та Хорвати однозгідно й рішуче стали проти сього проєкту й виступили з свого боку з иншим проєктом. 13 червня зголосили ся хорватські провідники у д-ра Векерле, пропонуючи йому прилученне Далматії та Боснії й Герцеґовини до Хорватії, отже створенне „Великої Хорватії“ в рямах угорської монархії. Ріжниця сього пляну й попереднього та, що Боснія й Герцеґовина не мала-б підлягати безпосередно угорському урядови, але мала-б побільшити автономну хорватську територію. Др. Векерле прийняв се бажанне до відома. Одначе в угорськім соймі піднїс справу посол Ляндавер і зазначив, що неможливо, щоб Мадяри прийняли такий проєкт.

В Австрії викликав мадярський проєкт неспокій, бо Австрія стратила-б Дальматію. Віденські часописи виступили гостро проти нього, за те згодили ся на плян утворення „Великої Хорватії“ з тим застереженнем, що Австрія мала-б вплив на новий політичний твір. Між иншим могло-б се стати ся через переміну делеґацій „на справжне державне представництво“, себто через створенне збірного представництва, до якого увійшли-б представники Австрії, Угорщини й Хорватії. Се дало-б можливість порозуміти ся безпосередно з Хорватами в цїлім ряді економічних і політичних питань.

Про необхідність демократизації дотеперішньої дипльоматії та про прилюдність закордонної політики взагалї*).

Серед політичних домагань, що виринули на обрію міжнароднього громадського життя у звязку з війною та під її все розїдаючим і все аналїзуючим впливом, не-аби-яке місце займає постулят демократизації дотеперішньої дипльоматії та зроблення прилюдною закордонної міждержавної й міжнародньої політики взагалї.

Зайво доказувати, яке незвичайно актуальне й невідложне се домаганне. Чейже в жадній иншій сферї громадського життя не грішило ся більше й гірше проти основних засад новочасних демократичних прямувань ніж саме в области

*) Порушена в сїй статї справа таємної дипльоматії се одна з тих справ, які винесла на денне світло російська революція, як і соціялїзація землї й инші большевицькі теорії, що не рахують ся з твердою дійсністю життя. Поки нації живуть у замкнених і відмежених від себе державних орґанїзмах і змушені кождого часу боронити не тільки своєї території, але й свого відмінного, витвореного історичними обставинами та природним положенням політичного, культурного, економічного й суспільного життя, поти істнуватиме таємна дипльоматія. Статю автора містимо яко вислів зрештою цїлком слушних змагань до поправи відносин у дипльоматичних зносинах. Ред.

Від автора. При сїй нагодї просимо справити в наших попереднїх статях такі друкарські помилки: В ч. 10, стор. 198, 1 шп. 24—25 рядок здолу замість „в ролї божевільних“ має бути „в домі божевільних“, 2 шп., 11 р. здолу: „в естонській“ —„в смоленській губернії“. В ч. 17, стор. 260, 1 шп., 23 р. згори має бути „в надправнім“; стор. 261, 1 шп., 26 р. згори має бути „а priori більшість народів“ і т. ин.; 31 р.: „надаєть ся“. В ч. 19, стор. 286, 1 шп., 33 р. здолу: „Фрамба“—„Фрабма“; 32 р.—„Švejdův“; 16 р.—“Slovanský“. В 21 ч., ст. 321, 1 шп., 2 р. здолу: „позаполїтичному“ — „позанаціональному“; 2 шп., 2 р. згори: „національної“—позанаціональної“.

довоєнної дипльоматії й заграничної політики, котрі спочивали цілком на сутофевдальних і абсолютистичних принципах „старого ладу“, який віджив ся.

Саме всесвітня воєнна катастрофа, яка вже пятий рік лютує над нещасною людськістю, — її повстанне, поширенне, неможливість її злокалїзувати, обмежити, не кажучи про її ліквідацію, все се є страшенним і кривавим актом оскарження проти дотеперішніх антидемократичних метод старої таємної дипльоматії та проти февдально-абсолютистичного ведення закордонної політики взагалї.

В пошукуванню головних винуватців сеї світової трагедії досї вже відкрито та здемасковано чимало злочинної захланности дипльоматичного махерства в обох воюючих таборах, що однаково надуживали гарних гасел і принадних засад для замаскування свого імперіялїстичного глитайства й хижацтва.

Щоб не ходити за иншими прикладами, характеристичним є під сим оглядом зробленне миру Австрією з Румунією й „виправленне границь“ своїх коштом сеї останньої, себто загарбанне румунських лїсів у загальній вартости біля 3 мілїярдів корон.*) І все се при формальнім признанню революційного гасла „без анексії й контрибуції“, до якого бувший австро-угорський мінїстер закордонних справ гр. Чернін нераз прилюдно й навіть зовсім офіціяльно зголошував ся!

Взагалї імперіялїзм осереднїх держав виявив ся досить виразно й було-б цілком зайвим якось спеціяльно його дошукувати ся. Так само стоїть справа з антантою, котра змонополїзувала нахабно найдемократичнїйші засади й гасла нашого часу й неначе справдї воює за їх переведенне та здїйсненне. Тому, що Нїмеччина фактично є втїленнем антидемократичного монополю в справах державно-політичної й національної ідеольогії і що й під історично традиційним оглядом держави антанти (Франція й Анґлія) мають в культурнім світї величезний кредит яко каменярі демократично-громадського поступу, тимчасом, коли осереднї держави (Прусія й Угорщина) не без причини уважають ся (особливо після повалення царизму) останнїми твердинями державного та громадянського реакціонїзму, не диво, що майже всї народи в часї сеї війни дістали ся до антантської гіпнози й зовсім не добачають за демагогічною її фразеольогією також справжнїх імперіялїстичних її замірів і прямувань.**)

Тому виданне большевицьким правительством Росії деяких таємних документів з архиву російського мінїстерства закордонних справ***) є вельми актуальною знадібкою під сим оглядом, яка позволяє заглянути трохи за куліси антантської дипльоматичної алхимії й демаскує де в чім заборчість державно-політичних прямувань сього табору. Комісар для закордонних справ Троцький в передмові до їх публїкації таким робом схарактеризував „таємну дипльоматію й таємні договори“: „Приступаючи до оголошення секретних дипльоматичних документів з области зовнїшньої політики царизму й буржуазно-коалїйційних правительств за перших місяцїв революції, виповнюємо те зобовязанне, яке ми взяли на себе, коли наша партія знаходила ся в опозиції. Таємна дипльоматія се необхідне знарядде в руках посїдаючої меншости, котра змушена опанувати більшість, щоб підчинити її своїм інтересам. Імперіялїзм, з його світовими заборчими плянами й хижацькими союзами, довів систему таємної дипльоматії до найвищого розвитку. Боротьба проти імперіялїзму, який обезкровив і зруйнував народи Европи, означає заразом боротьбу проти капіталїстичної дипльоматії, яка має чимало причин побоювати ся дневного світла. Російський нарід, а заразом народи Европи та всього світу мають довідати ся документальну правду про ті пляни, які таємно кували фінансїсти та промисловцї поруч зі своїми парляментарними й дипльоматичними аґентами. Право на сю правду народи Европи оплатили безчисленними жертвами й загальним господарським зруйнованнєм. Скасуванне таємної дипльоматії є найпершою умовиною народньої чесности, справдї демократичної зовнїшньої політики... Робітниче та селянське правительство касує таємну дипльоматію з її інтриґами, шифрами та брехнею. Ми (себто працюючий люд) не маємо чого скривати...“

В сїй передмові Троцького отже виразно й категорично виставлено домаганне абсолютної прилюдности закордонної політики й заразом слушно висловлено рішучий засуд дотеперішнїм таємним дипльоматичним махинаціям, які народи мусїли час від часу оплачувати потоками крови й господарськими крахами. З щоденної преси відомий зміст сих поодиноких (загалом 32) документів, в яких мова майже про всї актуальні політичні й міжнароднї справи у звязку з війною та з приводу війни (а саме про константинопольське й дарданельське, малоазійське й перське, ельзас-льотаринзьке й австрійське, італїйське, румунське, грецьке й загалом балканське й, що особливо цїкаве, про дуже своєрідне й мало делїкатне відношенне демократичної антанти до революційної нової Росії, яка еманципуєть ся від авторитарного її протекторату).

Далї йде загальна характеристика таємної дипльоматії й закордонної політики на основі сих документів. „Відхиленне завіси над таємною дипльоматією—каже автор цитованої статї—виявило всю злочинність, цинїзм і лукавство імперіялїстичних правительств, які нацькували народи у війну, змусили стїкати кровю всї найбільші нації Европи, без краю протягають вигубленне й руйнуванне людськости в імя інтересів невеликої купки королїв, тяжкої індустрії та фінансової олїґархії. Велика республиканська Франція, бороняючи ся перед нїмецьким імперіялїзмом, виторгувала у кривавого самодержця „всея Руси“ згоду на таку „самозахистну“ програму, як поворот Ельзас-Льотарингії, загарбанне лївого берегу Рену й Сирії. Задля народнїх мас—високопарна деклямація про „утиск братів, що стогнуть в чужім ярмі“, а в дипльоматичнім листуванню без зайвих фраз і жалїсних слів дїлові розговори про лїсопромислову область Льотарингії та про всю вугільнопромислову область долини Сари... Шляхотна Анґлія, яка виступила на оборону малої героїчної Бельґії, умовляєть ся про включенне невтральної зони Персії в „анґлїйську сферу впливів“, про признанне „прав“ Анґлії та Франції в азійській Туреччинї й т. ин. В заміну Росії обіцяєть ся „в результаті теперішньої війни“ Константинополь, західне побереже Босфору, Мраморного моря й Дарданелї, південну Тракію, острови Мраморного моря й кілька грецьких островів. Союзні держави „по приятельству“ полишають одна другій „повну свободу“ щодо установлення меж з Нїмеччиною й Австрією.

Повторюємо, у всїх сих „ґешефтах“ людською кровю нема нїчого несподіваного й зовсім нїкого не здивує, що царська дипльоматія в конкуренції міжнародньої злочинности побила всї рекорди. Так п. Сазонов (друге виданне Мілюкова), „зокрема обстоював“ виключенне польського питання „зі справ міжнароднього обговорення“ й усуненне „всяких спроб поставити майбутність Польщі під ґарантію й контролю держав“. Навіть мова мінїстрів Романових відзначаєть ся виїмковим цинїзмом і ми читаємо в телеґрамі сьогож Сазонова про „нові принади для підбадьорення Румунії до оружного виступленя“...

З документів післяреволюційного періоду — каже згаданий московський публїцист—на окрему увагу заслуговують телеґрами Терещенка про демарш трьох союзних послів

*) За „виправленне меж“ коштом Румунії з боку Австро-Угорщини Румунія аж надто винагородила себе загарбаннєм Бесарабії, нерумунська більшість якої рішуче запротестувала проти злуки з румунським королївством. Ред.

**) Під сим оглядом вельми цїкавою знадібкою є розвідка голяндського публїциста R: Europa ander de politicke hypnose van Groot Brittanje, 1915 (Европа під політичною гіпнозою Великої Британії. Порівнанне поміж сучасною величезною боротьбою та Наполеоновими війнами), в якім дуже пластично зясовано імперіялїстично-заборчий характер анґлїйської політики у XIX ст.

***) Книжкою вийшли в Берлїні під заголовком „Тайные документы изъ архива Русскаго Министерства Иностранныхъ Дѣлъ“.

(Франції, Анґлії й Італії) в область внутрішньої російської політики. З огляду на багато разів опубльовані „спростування“ пп. дипльоматів, які гнівно відкидали „наклепні чутки“ про їх втручуванне у внутрішні справи Росії, твердженне Терещенка про „тяжке вражінне“, яке зробила „на нас“ колективна заява трьох послів, і вислів „подяки“ Ланзінґови за те, що Америка не брала участи в сім кроці, — набуває особливого значіння і сенсу. Характеристична відповідь Керенського могучим протекторам Росії: він передовсім запевнив їх, що „поробить заходи задля того, щоб інтервенція їх не набула в громадській думці країни інтерпретацію, яка могла-б викликати роздратуванне проти союзників“, а далі широко „виправдуєть ся“ з роблених Росії закидів і наприкінці через стиснуті зуби зауважив, що Росія „всежтаки є великою державою“.

Сей стосунок демократичної антанти до революційної Росії влучно зясував в сійже самій часописі инший російський публїцист В. Керженцев (пор. його статю: „Россія и союзники“), кажучи: „Ми нераз показували, що Росія з її багатомілїоновою армією уважаєть ся союзниками найчастійше, як наємний німецький жовнїр в давнійших часах, котрого засоблюють грішми та припасами, щоб він воював на славу імперіялїстичних забаганок міжнароднього капіталу. Симпатії союзників до Росії були просто пропорціональні до поводжень її армії. Тільки російське гарматне мясо високо коштувало на лондонській і паризькій біржі... Що обходить імперіялїстів внутрішне положенне Росії, її перша боротьба в ім'я демократичних і суспільних реформ!—вони хотять від нашої батьківщини лише салдатів, салдатів і салдатів. Вони не хотять бачити зруйнованя, до якого привела війна Росію, та її фізичної нездатности вести далі боротьбу; вони потребують від Росії лише военної підмоги, а Росії вони готові дати грошей і товарів не для внутрішнього оздоровленя, але лишень яко платню за кров“.

Ми не будемо тому наводити їх тут і обмежимо ся їх характеристикою, зробленою російський публїцистом Р. Григорєвим на сторінках орґану Горького „Новая Жизнь“*), в якій влучно зясовано справжне хижацьке обличче не лише антантського, але й новочасного великодержавного імперіялїзму взагалї. Згаданий автор, слушно звертаючи увагу на подекуди сензаційний характер большевицького опубльованя сих документів і не менш слушно зазначуючи, що здебільшого й загалом зміст їх для тих, котрі добре орієнтують ся в світовій політиці, не є жадною несподіванкою, додає: „Одначе не зважаючи на се опубльованне офіціяльних документів, які цїлком потверджують ту оцїнку справжнїх цїлей і двигунів світової бойні, котру увесь час відстоювали при оповіданню байок з боку буржуазних шовінїстів і соціял-патріотів інтернаціоналїсти всїх країн, — має величезне політичне й моральне значіннє“.

Ми навели сї довгі цитати, які характеризують відношенне антанти до Росії (й особливо до нової революційної Росії), бо саме в нім найяскравійше проявляєть ся вся захланність її імперіялїзму й капіталїстично-буржуазний характер її політики взагалї, в який давнійший демократизм давно вже втопив ся в болоті глитайського новочасного плютократизму.

Одначе вертаємо ся ще раз до вище цитованої статї Григорєва й наведемо з неї ще один уступ, який загально характеризує сей політичний плютократизм сучасної капіталїстичної суспільности. В нім мова про міжнародню конференцію фінансїстів у Бернї, яка офіціяльно рішуче заперечувала ся заінтересованими державами. „Виходить,—пише російський публїцист,—що банкові інтернаціоналїсти обговорювали базу порозуміння на ґрунті повернення Ельзас-Льотарингії Французам, „задоволення“ Італії та „компенсацій“ центральних імперій „на сході“—на рахунок Росії. Впливовий анґлїйський фінансїст висловив ся в тім дусї, що Анґлія „може прийняти“ вигідне для Німеччини відокремленне від Росії кількох малих держав, тим більш, що на випадок ослабленя Росії Анґлія одержить свободу рук в Азії“. А далї: „В розшматкованій Росії німецький промисл і торговля надовго знайдуть для себе працю. Конкуренція Америки з Німеччиною на ґрунті російського ринку для Анґлії навіть вигіднїйша нїж перевага там одної з них“.

З сього останнього уступу цїлком ясно видко, на яких хитких, беззасадних і лише хижацько-егоїстичних підвалинах спочиває сучасна закордонна політика, фактично опанована верховодами фінансово-промислових капіталїстичних кругів, а офіціяльно ведена аристократично-февдальною дипльоматією без якої небудь громадської контролї при замкнених дверях.

Під сим оглядом стоять в обох воюючих таборах однаково погано й в центральних державах, де політичний абсолютизм і февдалїзм законсервували ся сильнїйше й де нема таких демократично-конституційних і парляментарних традицій, як в антантї (Франція і Анґлія), і в антантї куди ще гірше й анахронїстичнїйше.

Ясне одно: як що світ не має на будуче бути знову затягнений до такої кривавої катастрофи; коли народи не мають бути здесятковані та зруйновані під маскою патріотизму задля необмеженого хижацтва капіталїзму й національної захланности, а доля і житте поодиноких народів і країн не мають надалї бути видані безконтрольному панованню таємної дипльоматії, звичайно трактуючої їх як безсловесну якусь отару, котру після свого схочу може роздїлювати або злучувати,—в такім разї конче неминуча основна реформа як дотеперішньої дипльоматії, так і метода зовнїшньої політики взагалї. Ся війна більш, нїж треба, переконала світ в тім, що дотеперішнї таємні методи дипльоматичного мистецтва та вся система закордонної політики небезпечні та шкідливі в своїй основі. Затоплений в крови світ має право домагати ся абсолютного скасованя таємної дипльоматії й загальної демократизації та прилюдности закордонної політики. Його ґаслом хай буде: геть з тайними умовами за спинами народів! Геть з дотеперішньою дипльоматичною алхимією! Майбутне міжнароднє житте хай буде основане на демократичнім і прилюднім порозумінню поодиноких держав і народів. Инакше й без сього людськість нїколи не спекаєть ся кривавого привиду війни, а міжнароднїй мир все ще лишить ся романтичною утопією політичних мрійників.

Н. В.

*) Пор. його статю: „При открытомъ занавѣсѣ“—„Н. Ж.“, 1917, ч. 178.

Національна справа.

(Увагп на часї в звязку з війною).

III. Соціялїзм і національна проблєма.

У звязку з увагами в попереднїм роздїлї про капіталїзм мусимо порушити окремо ще справу відносин соціялїзму до національної проблєми та національних рухів. Здавало ся-б, що соціялїзм при своїм визвольно-суспільнім завданню від початку мав би бути природним спільником національної еманципації поневолених народів, що відроджують ся. Одначе в дїйсности так не було. Стало ся майже навпаки. Первісний соціялїзм, як у своїй утопійній, так і пізнїйшій науковій формі подібно до революційного демократизму й лїберальзму минулого століття впав у блуд протинаціонального космополїтизму, звязаного ґенетично з відомою вже нам антинаціональною ідеольоґією французької революції*).

Правда, робітничий інтернаціонал на початку свого істнування зайняв був щодо національної справи зовсім

*) Цїкавий причинок до сеї справи читач може знайти в критиці сього наївного космополїтизму у вище згаданій моноґрафії Бавера. Далї ще порівняй нарис К. Реннера: Війна й переміна національної думки.

слушне й раціональне становище. В орґані його нїмецької секції „Der Vorbote“ (Провістник) знаходимо (в 1866 р.) вельми цїкаві й досї ще актуальні думки й уваги з приводу інтересуючої нас тут проблеми. „Міжнародне робітниче питанне—читаємо в сїм часописї — має всюди передпосилку—свобідний і цїлковитий національний розвиток“. „Кожда нація повинна в себе вдома обчистити свій поріг, то є передусїм вирішити своє національне завданне, яке спочиває у політичній свободі в серединї й національній самостійности назверх“. „Суверенність народу—пояснюєть ся далї—лежить в тім, що народ належить собі“.

Нас спеціяльно цїкавить та обставина, що в „Der Vorbote“ нація не розуміла ся лише в державно-політичнім сенсї, але й яко культу рно-духова індивідуальність, а потім, що право на національний розвиток признавало ся не тільки великим і пануючим народам, але всїм без ріжниці: „жадна нація не повинна мати нїякої иншої переваги крім тої, що признаєть ся їй завдяки її знанню і дїяльности, її інтелєктуальній і матеріяльній роботї на полї творення мирної культури“. „Навіть найменша національність повинна все мати забезпечене свобідне й самостійне істнуваннє“. „Der Vorbote“ добре розумів також синтетичну гармонїю поміж національним і інтернаціональним: „Кожда національність як орґанїчна складова частина великої сїмї людства повинна відповідно до свого темпераменту, до своїх здатностей і природних продуктів своєї країни внести свою відповідну частину до загальної культури“.

І завданнє міжнародньої асоціяції робітників лежить саме в тім, шоб бути посередником між духовими, моральними й тїлесними потребами народів і щоб їх гармонїзувати. „Кождий народ — ще більше пояснюєть ся думка — вкладає відповідно до свого темпераменту, клїмату та продуктів своєї країни свою відмінну від инших частину до загальної культурної скарбниці й саме та ріжноманїтність в творчости робить можливим витвореннє одної гармонїйної цїлости“. Розуміють ся, що політичне зорґанїзованнє людства сей часопис уявлював собі у формі вільної спілки народів, себто федерації.

На жаль напрям, репрезентований „Der Vorbote“, швидко занепав або лишив ся у царинї теорії, бо на практиці розпаношила ся більш або менш замаскована державно-централїстична течія й космополїтизм (Про „Der Vorbote“ пор. Х. Житловський: „Соціялїзм і національне питанне“, стор. 11—13 і K. Kautsky: Die vereinigten Staaten Mitteleuropas, стор. 41—43).

Сей космополїтизм, який з погордою та ворожо ставив ся до національних прямувань „неісторичних“ і „неарійських“ народів, був дивовижною мішаниною інтелєктуальної наївности з державно централїстичним атавізмом і національно-расовим февдалїзмом. Ті, хто бундючно проголошував, що „Wir haben den Standpunkt der Nationalität überwunden“, себто, що ми вже перейшли поза національне становище (отже уважаючи космополїтизм за вищу фазу в суспільнім розвитку людськости нїж природний націоналїзм), не бачили або не хотїли бачити, що їх космополїтизм се саме фікція, що він в дїйсности зовсїм не є ні н а днаціональним, ні п о з а національним, але так само національним, але представляє тільки старшу, вищу й ширшу форму культурно-національного розвитку.

Вони не розуміли, що в с е с в і т н є й з а г а л ь н о л ю д с ь к е скрізь та все проявляло ся в національній формі, що вселюдське, як учив уже Драгоманів (його свого роду caeterum censeo у національних справах було гасло: „к о з м о п о л ї т и з м в ідеях і цїлях, н а ц і о н а л ь н і с т ь у ґрунтї й ф о р м а х к у л ь т у р н о ї п р а ц ї“. В писаннях Драгоманова взагалї, а особливо у двох розвідках: „Чудацькі думки про українську національну справу“ та „Листи на наддніпрянську Україну“ — основно зроблено критику псевдокосмополїтизму, про яку тут саме мова) є лише метою, ідеалом, а національне є засобом і шляхом.

„Багато продуктів загальнолюдської культури—слушно зауважав Х. Житловський у своїй дуже цїкавій працї „Соціялїзм і національне питанне“, (стор. 53)—істнують лише в певній національній формі й цїлком не можна їх подумати без неї. Найбільше, що можна собі уявити, се те, що їх можна перелляти з одної національної форми в другу. Але цїлком втратити слїди тої аба другої національної відбитки вони не можуть. Національність се майстерня, в котрій можливі продукти загальнолюдської вищої культури отримують свою конкретну всенаціонально певну дїйсність або вірнїйше: національність се орґанїчне єдинство, що витворює ті національні творчі форми, з котрих виходять вищі продукти загальнолюдської культури, конче пересяклі духом тих форм“.

Наївний космополїтизм минулого столїття не розріжнював отже національної ф о р м и прояви від загальнолюдського з м і с т у в культурі й життю поодиноких народів і тому не добачав орґанїчного звязку поміж народнїм і вселюдським, а навіть констатував природний антаґонїзм поміж ними... Тимчасом одначе, як се гарно й переконуючо зясував у своїх писаннях Д р а г о м а н і в, справжнїй космополїтизм з природним (а не заборчим) націоналїзмом є як в найтїснїйшім орґанїчнім звязку. „В своїй істотї — каже з сього приводу автор моноґрафії „Історична Польща і великоросійська демократія“, стор. 263-264 — думка космополїтизму й людяности зовсїм не суперечна з національною думкою, але є лише дальшим її розвиненнєм... Саме понятте ідеалу людства витворюєть ся та п р о д о в ж у є в и т в о р ю в а т и с я у людей шляхом абстрагованнє лїпших прикмет індивідуальностей, корпорацій (як проявів працї) і націй, чому й поступ сього ідеалу не вимагає стирання всїєї ріжноманїтности людства, але навпаки жадає їх постійного розвитку. Космополїтизм і ґуманїзм виключають лише національні антипатії, національний ексклюзивізм та закликують до стирання національних недостатків“.

Другим блудом сих „космополїтів“ була гадка, що всесвітно-культурний і загально-людський поступ є монополем тільки великих і державно-історичних народів. Тимчасом новочасна історія Европи спростувала неслушність сього погляду так само, як неузасадненість спорідненого з ним закиду культурної „меншвартности“ н е а р і й с ь к и х і „н е і с т о р и ч н и х“ народів, про що ми говорили вже попереду. Всесвітнього значіння культура малих скандинавських народів, імпонуючий культурний розвиток малих держав і народів, як Швайцарія, Бельґія та Голяндія, далї неарійської Фінляндії і т. ин. (Пор. про се цїкаву розвідку Е. Бернштайна: „Vom geschichtlichen Recht der Kleinen“ = „Про історичне право малих“ у „Die Neue Zeit“, 1915, ч. 24) зразково показують неслушність та упередженнє сього космополїтичного аристократизму. Малі, неісторичні, напівісторичні й неарійські народи та племена не зайві у великім варстатї вселюдської культури. Вони також є співробітниками у витворюванню всесвітньої правди, краси й поступу. Численність чи расове походженнє не є в сїм процесї рішаючим моментом так само, як і великість заселюваної територіяльної просторони. Менш численний народ може бути культурно сильнїйший за більш численного, недержавний, поневолений за державного пануючого народу. Пригадаймо величезне культурне значіннє малої поневоленої Греції для величезного пануючого Риму. Сонце відбиваєть ся не тільки у великім океанї або морі, але й в найменшій кропельцї роси. Так само всесвітня правда та краса не є лише монополем великих вільних і пануючих народів.

„Погляд на Швайцарію,—сказав на базельськім конґресї соціялїстичного Інтернаціоналу Т р у л ь с т р а — на ґрунтї якої ми знаходимо ся, погляд на гарну ґуманїтарну працю, зроблену маленькою країною Данїєю, один погляд на мистецтво та науку й культуру Бельґії та Голяндії доказує нам,

що не треба ніякої великої просторонї, щоб бути великим культурним народом“ (Цитоване Бернштайном в його наведеній розвідці „Про історичне право малих“, себто держав і народів, стор. 759).

Цїкавою та дуже характеристичною для космополїтів минулого столїття є одна обставина: вони не признавали національно-відродних прямувань народів-кріпаків, що пробуджували ся, та симпатизували з національно-державними плянами поневолених некріпацьких націй. Мадярський національно-революцїйний рух, як і польський, далї італїйське та нїмецьке державно-національне зєднанне знайшло у сих космополїтів велику симпатію і енергічну підтримку, хоч демократизм в них був дуже зглядний та розвіяв ся швидко (порівн. сучасну Угорщину або Прусію) після осягнення державно-політичної мети.

Лїберали, демократи, революціонери та соціялїсти середини XIX ст., основно розходячи ся у політичній своїй ідеольогії, а подекуди і цїлому світогляді взагалї щодо ворожнечі супроти визвольних прямувань плебейських народів, що відроджували ся, були дуже солїдарні.

В сих останнїх вони бачили лише темні сили реакції та контр-революції, замасковані замахи поваленого „старого режиму“, божевільні та фантастичні спроби вміло ґальванїзувати та оживлювати мерців, котрі природним розвитком річей покладені були до вічного та непробудного сну на великому цвинтарі всесвітньої історії й над якими новочасне житте та культурний поступ перейшли вже безапеляційно до дневного порядку.

Сього становища тримав ся та навіть спеціяльно підкреслив і теоретично обоснував т. зв. науковий соціялїзм, себто марксизм, а саме у первісній фазї свого істнування та в публїцистичній дїяльности головних трьох своїх корифеїв: Маркса, Енґельса й Лясcала.*)

Вже сам іронїчно-згірдливий та висмїюючий тон, яким писали про „неісторичні“ народи каменярі наукового соціялїзму, звертає на себе увагу. На думку соціялїстичної трійцї — се „відпадки народів“ (Völkerabfälle), дикі та варварські шматки народів (Лясcаль) недолїтнї „народцї“, якісь „хлопчаки“ (die Burschen), їх визвольні прямування до здобуття рівноправности — се „право на рабуванне худоби“ (Recht auf Viehraub). Вони „дикі сили природи“, „кусники племен“, історія котрих належить до минувшини й теперішнїй історичний розвиток котрих звязаний з націями иншої раси й мови (Маркс), національність та політична активність яких давно була притлумлена та котрі були змушені через те від тисячі років іти слїдами могутнїйших народів“ (Маркс). Вони отже лише є „додатки до нїмецької або угорської нації й більш нїчого.“

Політично вони є і „аж до їх повного загину, або винародовлення лишать ся носителями контр-революції“. Їх національно-відродні та визвольні прямування суперечать духови часу. Вони є божевільними спробами „привернення status quo, що був року божого 800 (Маркс), і котрий отже нїколи не може вже вернути ся, бо стоїть в основній суперечности з новочасним історичним розвитком, який засудив на неминучу смерть та винародовленне раз на все всї сї неісторичні народи.

У Енґельса знаходимо спробу обєктивного доказання неминучого занепаду славянських народів (поза Поляками, котрі, як відомо, все тїшили ся симпатією революційної та демократичної Европи, Москалїв та балканських Славян): на думку великого співробітника Маркса сим Славянам „недостає первісних історичних, ґеоґрафічних, політичних та економічних умовин самостійности. Народи, що нїколи не мали власної історії, котрі від того моменту, як осягли перший примітивний ступінь цивілїзації, вже дістали ся під чуже панованне, або ще й через чуже ярмо насильно були втягнені на перший щабель цивілїзації, не мають жадної здібности до життя. (Курсив мій, І. Б.). Якби ще австрійські Славяне творили одну компактну масу, як Поляки, Мадяри, Італїйцї, якби вони потрапили збудувати державу з 12—20 мілїонів населення, тоді їх претенсії мали б ще серіознїйший характер.“

Се, мовляв, клясично зясована основа теорії про т. зв. культурну нездібність (згодом культурну „меншвартність“, про що ми вже говорили вище) „неісторичних“ народів.

Само житте та новочасний культурно-національний розвиток і поступ сих історією неначе засуджених на смерть народів скориґував її, як і всї инші сього роду погляди корифеїв новочасного наукового соціялїзму на „неісторичні“ народи.

Де лежать обєктивні причини сього їх становища, добре вияснено у вище згаданій розвідці Донцова (Пор. IV розд.): прийнятте хвилевого тактичного союза „неісторичних“ народів, що пробуджуються з політичної тогочасної реакції, за щось стале та непереможне (звідки оскарженне їх у контр-революційности на все), отожсамленне обєктивних інтересів поневолених „неісторичних“ народів з інтересами державно-пануючих; знехтуванне соціяльно-економічної їх структури, яко певної передумовини неминучого їх зреволюціонїзування у майбутности; врешті, перебільшенне панславянської небезпеки для Европи та подекуди в тих часах звичайне плутанне понять про державне та національне.

Про вплив субєктивних деяких моментів згадано вище у відноснику.

Для нас тут зрештою важне не те, як та чому помиляли ся у сїй справі каменярі новочасного соціялїзму, але те, що сї їх хибні погляди фатальною спадщиною лишили ся у дальшім розвитку соціялїзму, стали ся свого роду непорушними доґматами для пізнїйших соц.-дем. партій, в яких державний характер, протинаціональний централїзм та поборюванне відродних прямувань неісторичних народів узасаднювали ся та виправдували ся звичайно найвищим авторитетом перших навчителїв та віщунів новітнього соціялїзму.

*) На українській мові є питома дуже інтересна розвідка про їх відношенне до справи, яка нас тут цїкавить. Маємо на думцї нарис Дм. Донцова: Енґельс, Маркс і Лясаль про „неісторичні“ нації, у „Літературно Науковім Вістнику“, 1914 р. (за лютий і далї). В нїм докладно виложені основні погляди творцїв наукового соціялїзму на справу національного ренесансу історією пригорканих народів; вияснені далї мотиви та причини негативного їх стосунку до сього процесу та врешті зроблена докладна критика основних похибок сих теорій нїмецької соціялїстичної трійцї. На нашу думку автор одначе занадто підкреслив виключно обєктивний характер сих останнїх та незовсїм раціонально відкинув у них (розд. I) субєктивний момент, себто певне расове та національне, хоч і підсвідоме їх упередженне до східно-европейських (головно Славян) і недержавно-неісторичних народів. Напр. стосунок Маркса до Чехів вже у 1848 р. був анахронїзмом. Чехи перед Білою Горою мали свою власну державу та культурну історію, як мало котрий з новоевропейських народів. У повставшому австрійському парляментаризмі вони первісно (Палацкий та Ріґер) виступали дуже радикально та демократично, здебільшого у дусї засад французької революції-ідеольогії. Найвизначнїйший чеський публїцист того часу К. Гавлїчек був демократичним політиком і безкомпромісовим поступовцем. Тогочасне чеське славянофільство було виразно антипанславянське та протиросійське (Гавлїчек), властиво будучи спробою політичного австрославізму. Палацкий у своїм відомім листї до франкфуртського парляменту дуже категорично висловив ся проти царсько-славянської „універсальної монархії“.

Все се Маркс або знав, або мусїв знати. А як що не знав, се не може бути полекшуючою обставиною, бо незнанням фактів відповідальний публїцист не може бути взагалї виправданий. На нашу думку такий ґенїяльний знавець історичного процесу, як Маркс, обєктивно, себто лише в залежности від „історичного окруженя“, таких грубих похибок не міг зробити. Се могло стати ся лишень під впливом підсвідомих субєктивних сил, отже расово-національного упередження та державно-історичного пересуду, а то тим більше, що се був чималий гріх „молодої Европи“ й тогочасного революційно-демократичного космополїтизму, про який ми говорили вище, а який ідентифікував ще національну засаду з державним принципом.

З огляду на згадану розвідку Донцова (де також наведені відносини марксівської літератури щодо нашої справи, стор. 315) ми обмежимо ся у нашім нарисї лише до загальної характеристики стосунку корифеїв новочасного соціялїзму до національної справи, про близше поінформованне щодо сього відсилаючи читачів до вище цитованої праці.

Марксисти-ортодокси, фанатики мертвої доґми, замість щоб вжити дотепної методи свого великого вчителя задля вияснення національної проблеми, як се зробили згодом Каутський, Бавер, Реннер, відхрещували ся та цурали ся (особливо у Росії під проводом найбільшого схоластика марксизму Плеханова) протинаціональних цитат і думок вище згаданого роду з писань Маркса й Енґельса. Їх інтернаціоналізм, як передтим космополітизм революційно-демократичної Европи, був рішуче антинаціональним, але головно лише у стосунку до недержавних та неісторичних народів, яким via facti приходило ся завоювати собі рівноправність у соціялїстичному Інтернаціоналї.*)

Саме їх національно-еманципаційні прямування поборювали ся та гальмували ся відомим афоризмом з комуністичного манїфесту, що „робітники не мають нїякої вітчини.“

Категоричний імператив життя, невпинний розвиток та поступ поневолених народів-плебейців, що пробуджували ся й відроджували ся національно та культурно, змусив врешті соціялїзм до основної ревізії його „первородного ґріха“ щодо національної проблеми. Стало ся се поперше наприкінці минулого століття у державі найбільш загострених та палких національних суперечок, себто в Австрії, звідки вийшли найвизначнїйші марксистські дослїдники й теоретики національного питання (Бавер і Реннер) та де була випрацьована перша новочасна соціялдемократична програма щодо національної справи (а саме т. зв. брюнська з 1898 р.). Ревізію-ж становища до національної проблеми корифеїв наукового соціялїзму зробив відомий коментатор марксизму К. Каутський, який опісля чимало присвятив уваги соціялїстичному розясненню сеї дуже складної й актуальної справи.**)

Ів. Бочковський.

(Кінець буде).

Вісти.

Покликаннє до армії. Комісія для вироблення статуту про покликаннє до української армії, що працювала під проводом ґенерала ґенерального штабу Савелєва, закінчила свою роботу. Ухвалено в першу чергу покликати осіб, що покликуватимуть ся в 1920 р. Перша бранка відбудеть ся не пізнїйше падолиста 1918 р. Через те, що полекші, які давав московський уряд у військовім обовязку, зменшували скількість війська на 60 відсотків, ухвалено полекші зменшити; зменшить ся також полекші учням вищих і середнїх шкіл. Всї статї закону про військовий обовязок московського уряду переробить ся. Багато статей скасовано. Окрім 20 р. притягнеть ся до відбування військового обовязку осіб, що уникали сього обовязку в Росії і пробувають тепер на Україні. В число сих людей входять також цивільні й полонені, яких затримано в Австрії, Нїмеччині, Болгарії й Туреччині та які повертають ся на Україну. Не підлягають покликанню особи, яких увільнили московські військові установи з причини фізичних хиб. Через закінченнє вироблення закону про підданство ухвалено тих осіб, що належать до московського підданства, не покликати й обмежити їх тільки в деяких правах. Командний склад набереть ся з бувших російських офіцерів, які мають звязок з Україною.

Реорґанізація Мінїстерства закордонних справ. Досї в Мінїстерстві закордонних справ був усього-навсього один департамент з єдиним на все Мінїстерство директором сього департаменту. Але Українська Держава міцнїйшає, набирає сили, заводить зносини з иншими державами та з своїми кольонїями по чужих землях. Отже через се і в сїм Мінїстерстві, чим далї, набіраєть ся все більше й більше справ. Служащі не вправляють ся робити все у свій час і через те чутно багато нарікань на бюрократичну тяганину Мінїстерства. Так напр. щоб одержати звичайний пропуск на виїзд з України, доводить ся витрачати 3—5, а то й більше днїв. Щоб запобігти сьому лихови, Мінїстерство має бути незабаром зреорґанізоване: заснуєть ся канцелярія мінїстра, на начальника якої запрошено І. Мірного, та два департаменти: департамент загальних справ і департамент чужоземних зносин. Директором департаменту загальних справ лишаєть ся теперішнїй директор К. Лоський. Департамент чужоземних зносин матиме між иншим політичний віддїл і віддїл преси.

Інститут вивчення близького сходу. Сїєї осени в Київі відкриваєть ся інститут для вивчення близького сходу з віддїлами консульським і комерційним. Курс має бути двохрічний. Мета — підготовленнє дипльоматичних, консульських і комерційних аґентів, приватних урядових орґанізаторів і керовничих ріжних торговельних та культурно-соціяльних підприємств на близькім сході. Особливу увагу звернеть ся на вивченнє права, економії, культури й етноґрафії Болгарії, Сербії, Румунії, Греції, европейської й азійської Туреччини, турецької та славянських нових мов, технїки, торговлї та звязаних з ними дисциплїн. Для всебічного пізнання держав балканського півострова й Малої Азії при інститутови відкриеть ся додатковий однорічний курс. Намічають ся науково-практичні екскурсії під керуваннєм учителїв на близький схід. Слухачами інституту приймають ся особи обох полів з середньою освітою.

Призначеннє посла в Болгарії. Українським послом у Болгарії призначено бувшого мінїстра закордонних справ О. Шульгина.

Призначеннє консуля до Харбину. Сими днями Мінїстерство закордонних справ призначило голову Окружної Манджурської Української Ради П. Твердовського на посаду тимчасового консуля в Харбинї.

Анкета про мову. Катеринославська ґубернїяльна земська управа звернула ся була до читачів своєї газети „Народнє Життя“ з запитами, на якій мові краще та зрозумілїйше видавати газету. До 20 червня результати анкети мали такий вислїд: щоб видавати виключно на рідній українській мові, управа дістала 1079 голосів від читачів і 44 від громадських інституцій; на українській і російській мові від 4 читачів і громадських інституцій; на російській мові від 3 читачів.

Допомога бранцям. В Київі відбула ся нарада представників громадських орґанізацій і заїнтересованих установ по питанню про допомогу бранцям. Ухвалено закласти „Комітет допомоги бранцям на Україні“. На сїй нарадї вибрано орґа-

*) Найцїкавійше та на перший погляд здаєть ся навіть неімовірним те, що вище зясоване протинаціональне становище ортодоксального марксизму не рідко заполонювало у нетрі своєї доґматики й перших соціялїстів поневолених народів котрі свою революційну дїяльність починали здебільшого під впливом виразно протинаціонального інтернаціоналізму. Поперше на дальшім ступнї розвитку' яко реакція проти сього безнаціонального соціялїзму появляєть ся звичайно серед поневолених народів народнїй соціялїзм, який потім поборюєть ся довший час з боку перших як соціялїстична „єресь“ та глумливо висмієть ся яко „соціялпатріотизм“. Пригадаємо лише завзяті бої на сім ґрунтї у польському соціялїзмови (поміж „L. P. S. D. K.“ та „P. P. S.“, „Українську Спілку“, ворогуваннє між грузинської С. Д. і соціяліста-федералїстами, вірменською С. Д. та „Дашнакцутюн“ і т. ин.). Більш менш до сїєї категорії відносить ся також спір у чеському соціялдемократичному професійному рухови поміж „централїстами“ й „автономістами“. Що згодом соціялїзм стає одним з найвпливовійших чинників у політичнім життю народів, що відроджують ся (Фінів, Лотошів, Чехів) є з огляду на анальоґію поміж клясовою та національною еманципацією зовсїм зрозуміла та природна річ,

**) Пор. його передмову до збірки статей К. Маркса Revolution u. Kontr-Revolution in Deutschland та особливо спеціяльну розвідку: Der Kampf der Nationalitäten u. das Staatsrecht in Österreich в „Die Neue Zeit“ (1898), потім відому брошуру: „Національність і інтернаціональність“, а подекуди торічню публїкацію: Die Vereinigten Staaten Mitteleuropas, Штуттґарт, 1916. Звертаю увагу, що накладом У. С. Р. П. вийшли українські переклади кількох визначних соціялїстичних праць (здебільшого цитованих тут) про національну проблему, між ин. Реннера, Каутського, Пернерсторфера, Житловського, Борисова, Жореса.

нїзаційну комісію в складї голови віддїлу допомоги бранцям при всеросійськім союзї земського союзу Б. Кірякова, представника краєвого комітету спілок міст північної України І. Фруміна, представника Міністерства військових справ отам. М. Сергієва-Войнаровського та представника спілки родин і близьких бранців Г. Гуревича. На останнїм засїданнї міської думи представниками від міського самоврядування до складу комітету допомоги бранцям обрано гласних Шлєзингєра й Петкевича.

Україно-французьке товариство. Серед частини українського громадянства виникла думка заснувати інститут україно-французького науково-літературного єднання.

Дім робітників. Нарада робітничих орґанізацій міста Миколаїва ухвалила негайно розпочати будуванне дому робітників, де міститимуть ся всї орґанізації міста. Зібрано на будівлю триста тисяч.

Учителїв шкіл на зайнятих землях Волині, Підляша й Полїсся просимо прислати нам відповіди на такі питання:

1) Назва місцевости, де є школа?
2) Скільки кляс має школа?
3) Скільки учнїв у школї: хлопців? дївчат? роки?
   а) скільки вписано „ „ „
   б) „ вчащало „ „ „
4) На скільки ступнїв подїлені школярі і скільки їх у кождім?
5. Вислід клясифікації.
6. Число учнїв по національности.
7. Число учнїв по релїґії.
8. Число учнїв по станам.
9. Число учнїв по зайняттям їх батьків.
10. Чи є при школї які курси для дорослих (для неграмотних тощо) і скільки на них учащало? (дївчат, хлопців).
11. Чи є при школї бібліотека і з скільки томів складаєть ся.
12. Які прибутки й видатки мала школа?
13. Як довго істнує українська школа в селї?
14. Відколи даний учитель учить в сїй школї?
15. Дата, коли подано відомости, й підпис.

Відповіди посилати на адресу Бюра культурної помочи для окупованих земель, Львів, ул. Чернецького, ч. 24. Володимир Дорошенко.

Посол М. Василько про „хлїбний мир“. Останнїми часами в деяких нїмецьких і польських газетах почали появляти ся статї, в яких тенденційно доводить ся, що Україна не додержала умов щодо достави збіжа австро-угорській державі. Обвинувачуючи Україну в зламанню договору, вони хотїли-б, щоб Австро-Угорщина приступила до ревізії берестейського мирового договору, домагаючи ся змін в користь Поляків. Посол М. Василько, як повідомляє „Буковина“, на останнїм засїданню Українського Буковинського Клюбу виступив з широким рефератом про теперішнє полїтичне положенне, в якім він зачіпив і питанне про те, чи Україна зламала договір, чи нї. Посол Василько брав участь у переговорах в справі достави збіжа з України на Австро-Угорщину й тому є поінформованою в сїй справі людиною. Він сказав у своїм рефератї: „Щодо кризи в прогодівку—багато балакаєть ся насмішливо тепер про „хлїбний мир“ з Україною. Цїлковита нездатність австрійського харчового уряду, розуміють ся, розізлила населенне й тому тепер старають ся з одного боку винуватити в тім чинники, а з другого боку необізнані зі справою або просто ворожі Українцям газети звернули вину на „недовіз хлїба з України“. Дїйсно справа стоїть так, що без берестейського миру теперішня криза прогодівки наступила-б уже перед кількома місяцями. Від початку квітня йде збіже й инші продукти поживи з України й Бесарабії до Австрії. Правда, не в такій скількости, як потрібно Австрії, але все-ж-таки стільки, що відсунено тим кризу дотепер. Лишаєть ся питанне без відповіди, чи не мала-б Австрія багато більше довозу, якби Українське Правительство, що зробило берестейський мир, лишило ся було при правлїнню та взяло-б було на себе доставу збіжа, як воно се хотїло зробити. А що я сам був при тих переговорах у Київі, знаю, що Українське Правительство недоброхіть пристало на настирливе жаданнє рішаючих чинників австрійського центрального харчового уряду, щоб Австрія сама, так сказати-б, взяла на себе видобуттє збіжа, а Українське Правительство мало-б було тільки по можности помагати їй морально. А сього не відмовило Австрії ані Правительство Центральної Ради ані певно й теперішнїй гетьман. З українського боку таким чином обовязки виконано. А що австрійська машина задля здобуття поживи й на Україні невдало господарювала, сього не можна приписати злій волї Українського Правительства. Через те й не може бути мови про недодержанне договору з боку України. Важне для здобуття збіжа було й те, що Австро-Угорщина мала привезти на Україну як найбільше товарів для виміни, — бою ся, що сього зобовязання не додержано. Важне було й те, щоб український селянин нїяким чином не міг думати, що австро-угорські війська прийшли на Україну за тим, щоб там наново впровадити в посїданнє ненависного йому дїдича, щоб назад вернути дїдичам землю, вже призначену для розділу між селянами. І тут, здаєть ся, розпоряджено з нашого боку дещо такого, що селяне зрозуміли як сторонничість у користь великої посїлости, чим погіршено їх настрій проти Австрії. Австрійським міродатним чинникам се все певно відомо. Тому вони, як я переконаний, нїколи не рішать ся на те, щоб з тенденційних обвинувачень в зламанню договору з боку Української Держави виснувати для себе право—уневажнити берестейський договір; зрештою сей договір з боку Нїмеччини вже ратифіковано“.

Польонїзація холмського повіту під австрійською окупацією при помочи школи. 7 ч. „Głos-y Ziemi Chełmskiej“ приносить такі дані з статистики шкільництва холмського повіту, де Українцям не позволено заложити нїодної школи.

Громада (обтяженне від моря)	Населен. Дітей	Шкіл Учит.	Правосл. Дітей	Кат. Дітей	Жидів Дітей	Кошти удержань	Правитель. Громада
Букова (0·70)	3913	6	116	3088	488	17905	10743·—
	351	7	11	331	7		7162·—
Вільховець(0·90)	3785	9	1066	2185	467	22790	14904·50
	457	9	21	409	27		7885·50
Войславичі(1·30)	5172	8	283	3901	987	33620	20172·—
	586	10	26	544	16		13448·—
Жмудь (1·00)	2752	5	934	1407	353	18085	10851·—
	246	5	14	226	6		7234·—
Кривички (1·05)	4934	7	992	3742	105	25910	15546·—
	437	9	18	421	8		10364·—
Павлів (0·52½)	5458	9	637	4674	147	25730	15438·—
	548	9	19	519	10		10292·—
Раколупи (0.73)	4672	10	986	3253	433	27395	16437·—
	583	10	44	525	14		10958·—
Рейовець (1·14)	5432	9	338	3263	1810	28710	17236·—
	455	11	25	430	—		11484·—
Свірє (1·00)	5585	8	407	3842	817	21725	13035·—
	561	8	13	523	25		8690·—
Сілище (0·35)	4999	4	90	4368	501	15670	9402·—
	388	4	1	386	1		6268·—
Став (0·92¼)	4227	11	502	3194	182	30330	18259·12
	525	11	49	473	3		12070·88
Турка (0·94)	2940	7	306	1750	441	17985	10791·—
	359	7	16	321	22		7194·—
Холм (—)	16265	2	191	4300	11705	25850	15510·—
	569	11	30	513	26		10340·—
Циців (1·02)	5186	10	205	4346	484	27830	16698·—
	717	10	5	713	9		11132·—
Разом	75320	105	7053	47313	18920	339535	205022·62
	6782	121	292	6304	174		134522·38

Пересилка листів. Від 22-го червня, по порозумінню з австрійським урядом, постановлена пересилка простої кореспонденції з Австро-Угорщини. До пересилки допускають ся тільки прості листи й листівки. Адреси на них треба писати обовязково на українській мові, але писати треба латинськими літерами. Франкуванне обовязково згідно з істнуючим внутрішнїм тарифом Української Держави. Обидві сторони мають вживати свої марки. Ті листи, що будуть вийняті з почтових скриньок неоплаченими, відправляти ся не будуть.

Бібліографія.

Виданнє Вістника політики, літератури й життя.

Микола Капельгородський. Мої пісні. Відень, 1918. Стор. 36. Ціна 2 К — 2 гривні.

Зміст: І. Мої пісні. Бажанне. До П... До П... Дружині. До мами. Сестрі С. К. В неволї. Бажанне. З осіннїх настроїв. 1—3. ІІ. Сївачам. Я з острахом дививсь. О схаменись. Сїчовик. До мартівських подій в Росії. Україні. Вірте! Прийде волї час... Заклик. Що се чути? Хтось ридає... Доволї смутку й слїз. До товаришів. Присяга. Слава! В неволї. ІІІ. До П... Мойому синові. До Андр. К—ського. До К. Х—ського. До П... З румунського: І. Козак коника сїдлає... ІІ. Було все небо чисте та прозоре. Сонет. На новий рік 1918. IV. Україні. Я не можу співати веселі пісні. Вже скоро день! Весні. І знов весна. Наука. До П... До А. Шаблїя. Душа моя якимсь вогнем обнята. Зіроньки ясніі! І сам в неволї я. У великі днї. Сучасне. До мами. Правдо! де ти?!

Видання УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРНОЇ РАДИ у Відні.

1.	Ф. Колесса. Воєнні Квартети	К. 2.50
2.	О. Коренець. Молитвенник	„ —.80
3.	„ Рим та наші церковні постанови, зокрема календарь	„ 1.—
4.	Korenec S. Sedes apostolica et disciplinae Graeco-Catholicorum. Agitur de Kalendario	„ 1.—
5.	Лепкий. Прийди до нас	„ —.60
6.	„ Як вертав ся з неволї до дому...	„ —.50
7.	Рудницький. Етнографічна карта України	„ —.60
8.	„ Україна, наш Рідний Край	„ 4.50
9.	Слово о полку Ігоря в сучасних вірш. перекл.	„ 1.—
10.	Чайківський. Воєнні оповідання	„ 2.50
11.	Чепига. Укр. літерат. продукція на еміграції у В.	„ —.50
12.	Ще не вмерла Україна. Співанник, брош.	„ 3.50
13.	Календарик на 1918 рік	„ 1.20

На пересилку долучати 10 відсотків замовлення.

Замовляти на адресу: Ukrainischer Kulturrat, Wien, VIII, Strozzigasse 32.

Всї сї книжки можна набути й в адмінїстрації „Вістника“.

Приймаєть ся передплата на **Всесвітню Бібліотеку** а саме на такі вип.:

Аристофана: **Хмари**, грецька комедія в перекладї Тараса Франка К 3.

В. Короленка: **Без язика**, оповіданнє в авторизованім перекладї П. Дятлова. К 5.

Д-ра Д. Донцова: **Українська державна думка і Европа**, політична розвідка. Друкуєть ся.

Юрія Кміта: **Два циклї**, новелї з бойківського життя, з вступом про автора. Приготовляєть ся.

Марк Твейна: **Веселі оповідання**, в перекладї Петра Франка. Приготовляєть ся.

:-: Передплата на отсих :-: **14 Корон** (в подрібній пропять випусків виносить дажі ціна їх буде більшою), а що бажаємо означити висоту накладу, — просимо надсилати передплату і зголошення на адресу:

— — **Івана Калиновича в Бориславі.** — —

На увагу нашим Передплатникам.

На початку року, підвищуючи передплату в порівнанню з попереднїм 1917 роком, застерегли ми собі підвищенне передплати і в протягу 1918 р., передбачуючи дальший зріст цїн на друк і папір та зріст редакційних і адмінїстраційних видатків. І дїйсно сї цїни в протягу першого півріччя біжучого року так підняли ся, що продовжувати дальше виданнє „Вістника“ й пускати його по старій цїнї цїлком неможливо. Не зважаючи на се, ми всеж цїни передплати не підносимо, натомісць приневолені будемо два до трьох разів на місяць зменшувати обем „Вістника“ з 16 на 8 сторінок, а то з причини високих цїн на папір і неможливости дістати його в потрібній скількости.

Управа Видавництва „Вістника літератури, політики й життя“.

Купуйте дешеві й загально-доступні видання Союза визволення України:

		к.с.
1.	**В. Антонович.** Хмельниччина в повісти Г. Сєнкевича	—'80
2.	**М. Богданович.** Білоруське відродженнє	—'80
3.	**Ів. Бочковський.** Фінляндія та фінляндське питаннє	2'40
4.	**Вяч. Будзиновський.** Як Москва нищила Україну	1'20
5.	**М. Возняк.** Наша рідна мова. З 18 портретами	—'40
6.	**Памяти Івана Франка.** Опис життя, діяльности й похорону. Зладив М. Возняк. З 12 малюнками	2'—
7.	**Вол. Гнатюк.** Національне відродженнє австро-угорських Українців (1772—1880 рр.)	1'60
8.	**Вол. Гнатюк,** Українська народня словесність.	2'—
9.	**Prof. M. Hruschewskyj.** Die ukrainische Frage in historischer Entwicklung (Укр. справа в історичнім розвитку)	1'—
10.	**М. Грушевський.** Якої автономії і федерації хоче Україна	—'80
11.	**В. Дорошенко.** У відповідь напасникам.	1'—
12.	**Вол. Дорошенко.** Українство в Росії. Найновійші часи. З численними портретами	2'40
13.	**Памяткова книжка** Союза визволення України з 103 іл.	5'—
14.	**О. Кириленко.** Українці в Америці	1'—
15.	**G. Cleinow.** Das Problem der Ukraine	1'—
16.	**В. Короленко.** Як упала царська влада в Росії	1'20
17.	**О. Кобець.** В Тарасову ніч. З образками	1'—
18.	**О. Кобець.** З великих днїв. З образками	1'—
19.	**М. Кордуба.** Північно-західна Україна.	4'—
20.	**М. Кордуба.** Територія і населенне України	4'—
21.	**Др. І. Крипякевич.** Українське військо. З малюнками	—'80
22.	**Dr. E. Lewyckyj,** Galizien	1'20
23.	**Др. Е. Левицький.** Листи з Німеччини	1'60
24.	**Др. М. Лозинський.** Галичина в житю України	1'20
25.	**М. Лозинський.** Іван Франко. З портретом Ів. Франка	2'—
26.	**Др. М. Лозинський.** Михайло Павлик	—'80
27.	**Др. Осип Назарук.** Слїдами Українських Сїчових Стрільців. З малюнками	7'—
28.	**Др. Іван Пулюй.** Ukraina und ihre internationale politische Bedeutung	1'60
29.	**St. Rudnyćkyj.** Ukraina. Land und Volk. Бр. 20'— в полотнї	24'—
30.	**О. Скоропис-Іолтуховський.** Значінне самостійної України	—'40
31.	**Проф. С. Томашівський.** Церковний бік української справи	—'60
32.	**M. Trotzkyj.** Die ukrainische national-politische Bewegung	1'—
33.	**М. Троцький.** Литовці	—'80
34.	**М. Троцький.** Як прийшло в Росії до революції	1'20
35.	**V. Choma-Dovski.** Ukrajina i Ukrajinci (по хорватськи)	2'—
36.	**Др. Л. Цегельський.** Русь-Україна і Московщина-Росія	1'60
37.	**Др. Андрій Чайковський.** Петро Конашевич Сагайдачний	—'30
38.	**Чужинцї про українську справу**	—'80
39.	**Т. Шевченко.** Кобзарь. 2-ий випуск	2'—
40.	**Проф. І. Шишманов.** Роля України в болгарськім відродженню	—.40

Набувати можна отсї всї книжки в Адмінїстрації видань Союза визволення України. **Wien, VIII., Josefstädterstr. 79, II. St., T. 6.**

На жаданнє висилаєть ся почтовий чек ч. 107.090.

Зміст: Полтавська катастрофа й сучасний момент в житю українського народу. — В 209 річницю полтавської катастрофи. — Новий посол Української Держави у Відні. — Володимир Дорошенко. Українське шкільництво на Волині.—М. Луцкевич. По нашому краю.—Південно-славянська справа в Австро-Угорщині.—Н. В. Про необхідність демократизації дотеперішньої дипльоматії та про прилюдність закордонної політики взагалї.—Ів. Бочковський. Національна справа. ІІІ. Соціялїзм і національна проблєма.—Вісти.—Бібліографія.

Видає і відповідає за редакцію Микола Троцький
—З друкарні Адольфа Гольцгавзена в Відні.—

ЦІНА 50 СОТ. ЦІНА 50 ШАГ.

ВІСТНИК

ПОЛІТИКИ, ЛІТЕРАТУРИ Й ЖИТТЯ

Виходить що неділі. — Менших рукописей не звертає ся.
Адреса: Wistnyk, Wien VIII., Josefstädterstraße 79, II, Tür 6.
Телефон: 13430. Чек. конто: ч. 107.090.

Передплата: річно—20 К., 40 карбованців; піврічно—12 К. 6 карб.; квартально—6 К., 3 карб. Ціна поодинокого числа 50 сот., 50 шаг. Зміна адреси 50 с., 50 шаг.

V рік. Ч. 29. Відень, 21-го липня 1918. Ч. 212.

Дві манїфестації.

Київські українські часописи доносять, що в столиці Української Держави відбули ся дві манїфестації, які є висловом двох напрямів, двох змагань, двох ідей, національно-української й державно української з одного боку та протиукраїнської й протидержавної з другого.

Дня 6 липня появили ся на вулицях Київа друковані оголошення про те, що в неділю 7 липня відбудеть ся в соборі св. Софії молебень „за здоровлє його царської величности, раба Божого Миколу Олександровича“... Вранці на цвинтарі довкруги собору зібрало ся чимало публики, а між нею кількасот Українців для протесту. Смішно було дивитись і слухати, як ґенерали — бувші команданти корпусу з румунського фронту розмовляли: „Вкінці ми дочекались! Погляньте довкола себе, яка маса народу й майже всї плачуть від радости!“ В дійсности було так, що крім нищихорих на трахому, в яких ішли сльози з очей, нїхто й не думав плакати.

По скінченню служби Божої ославлений Евлогій відчитав буцім-то пропозицію вірних, щоб відслужено молебень за царя. Українці грімко запротестували: не треба, але провідник чорносотенців на Україні далї говорив: „Хоч церква стоїть і поза політикою, але я уважаю потрібним, православні христіяне, помолити ся тут за раба Миколу яко за людину, що багато постраждала“... Закінчив свою промову словами: „Хоч святиня і зруйнована, але все-таки святиня єсть“...

Безсоромні слова Евлогія вигнали всїх присутних Українців демонстративно з церкви. Коли по скінченню молебня зявили ся на цвинтарі монархісти з піснею „Боже, царя храни“, з боку Українців почуло ся грімке: „Вже воскресла Україна“ й чорна сотня замовкла. Українська публика відспівала ще на-вколїшках перед памятником Хмельницького вічну память гетьманови Мазепі й „Заповіт“ Шевченка. Відповідь Українців на московську чорносотенну провокацію була спокійна, зорґанїзована й духово-сильна.

Друга манїфестація відбула ся три днї пізнїйше. На 10 липня припадають роковини полтавської катастрофи, день невимовного суму для свідомого Українця й Українки, день загально-національної жалоби. Рада військового товариства „Батьківщина“ видала заздалегідь з сього приводу таку відозву: „Перейняті глибоким жалем у роковини катастрофального національного нещастя на широких полях під Полтавою 1709 р. дня 10 липня о 12 год. по півдні, ми, сини безмежно дорогої нам Матери-України, кличемо всїх, у кого б'єть ся ще серце, повне святої любови до Рідного Краю, спомянути незлим тихим словом всїх лицарів наших, що поклали житте своє в сей надто трагічний в нашій історії день. Помолимо ся за душу великого народнього страдника гетьмана Івана Мазепу. Всїх, що родив ся під стріхою, під рідною стріхою, у кого на устах бренить наша мова, кому дорога доля й воля Вітчини, у кого болить душа від наруги надо всїм, що святе для українського почуття, всїх вас закликаємо прийти до храму св. Софії навколїшки Бога благати прощення тим нерозумним, хто не став поруч з великим Гетьманом в оборону прав на вільний розвиток, щасливе житте України. Нехай піднесеть ся в молитвах разом з кадильним димом до ніг предвічного Творця — Бога України наш стогін благальний, щирий“.

Відозва зробила своє. В середу 10 липня припинилась робота майже по всїх мінїстерствах і нижчих установах, де працюють Українці. Всї зібрали ся на подвірї собору св. Софії, бо тут відправляла ся панахида за того, що рятував Україну з московських гадючих обіймів, зате в середині собору в столиці Української Держави архиєреї — московські зайди, удержувані державними українськими грішми — правили молебень за останнього ката України на царськім престолї—Миколу Олександровича. Будучі українські покоління, коли культ Мазепи стане насущною потребою кождого українського серця, оповідатимуть про се казку з тисяч і одної ночі й не повірять, що таке було можливе за першого року істнування Української Держави.

Та вернїм до справи. Перед панахидою в присутности владики Назарія з збором священства промовив о. Крамаренко, що віддав справедливість тїням могутнього лицаря України, тавруючи зрадником того, хто поневолив і потоптав вільний український народ. Панахиду відправив владика Назарій з величньою повагою. По молебнї відспівано „Заповіт“ і пролунала „Слава гетьманови Мазепі!“

Як на силу утихнуло від національного гимну й патріотичних пісень, заімпровізовано нашвидку віче, на якім Отамановський поставив ухвалене одноголосно внесенне, що всенародне українське віче, зібране в жалібні роковини смерти Мазепи на майданї св. Софії в Київі, домагаєть ся негайного перенесення з чужини до столиці України тлїнних останків Івана Мазепи, Петра Дорошенка й Пилипа Орлика та похоронення Івана Мазепи в соборі св. Софії поруч з домовиною князя Ярослава Мудрого. Для переведення в житте сієї ухвали вибрано комітет з назвою: „Лїґа національної гідности“.

Настрій був піднесений. Хоч по вулицях ще в ночі розлїплено подекуди оповіщення, що манїфестація не буде допущена, сформував ся похід, правда, по суперечках з „державною вартою“, яка щойно тодї уступила ся. Манїфестанти рушили по Володимирській. Попереду несли портрет Мазепи. В половинї манїфестації поліцїянти спинили її, наслїдком чого натовп розбив ся на двоє. Частина повернула по Софійській на Хрещатик.

Головну частину манїфестантів привітав на Володимирській коло ґубернської народньої управи голова Всеукраїнської Земської Спілки С. Петлюра. Його підхопили на руки

серед окликів „слава“ й похід на кілька хвиль припинив ся. Потім маніфестанти рушили далї, завернули по Бульвару вниз, а опісля по Хрещатику. Весь час лунали співи. Маяли прапори з чорними жалібними биндами. Поліціянти то зпереду забігали, спиняли, то мирно йшли позаду маніфестантів. На думськім майдані виринули вони наче зпід землї й обступили маніфестантів, а декого з попереднїх арештували. Маніфестанти розділили ся на гуртки й помалу розійшли ся.

Обидві маніфестації кидають характеристичне світло на ту боротьбу, яка виникла тепер на Україні на національнім і державнім ґрунті. Дві сили стали до бою. По однім боцї бачимо властивих господарів української землї, котрі мають за собою все свідоме українство, по другім московських зайд і тих з „политих чорнилом, московською блекотою“, до зденаціоналізованих душ котрих ще не встигло продерти ся світло національної свідомости й почуттє їх обовязку в теперішнїм такім відповідальнім часї супроти свого Рідного Краю, соками якого живуть, й його працюючих мас, які в потї чола щоденний хлїб для них приготовляють. По однім боцї бачимо національно-свідомих Українців і прихильників української державности, по другім всї ті елєменти, що не можуть погодити ся і з самостійним розвитком України, тим більше в формі окремої від Московщини незалежної Української Держави.

Обидві маніфестації велять нам сподївати ся, що українство вступило в останню стадію боротьби й еманципації з московських впливів. І побіда українського табору буде певна, коли в нїм згуртують ся єдні духом і змаганнєм усї українські верстви до поодиноких одиниць включно. Тодї щойно буде забезпечена незалежність Української Держави, тодї щойно Українська Держава вступить на шлях давньої слави в міжнароднїх відносинах.

Анатема.

10 липня відбула ся на цвинтарі собору св. Софії урочиста панахида по рабу Божому гетьманови Іванови в перший може—принаймнї прилюдно—раз після великої трагедії українського народу під Полтавою та трагічної смерти її головного дїяча на чужинї, в Бендерах. Більш двохсот років на Україні примусом відправляли ся урочисті молебнї з подякою зате, що разом з козацькими трупами засипано в могилї під Полтавою волю України, що силою хитрощів, лукавства та підкупу, а на полях Полтави й збройною силою, ідея московського централїзму на довгий час перемогла ідею державно-політичного, а разом з тим і культурного саморозвитку українського народу. Замість плачу — сміх, замість суму—злі радощі переможця, замість „вічної памяти“ рабу Божому гетьманови Іванови та воїнам, що положили своє життє під Полтавою за Україну, та сумного панахидного трезвону—многа лїта „благочестивійшому, самодержавнїйшому“ і радісний великодний трезвін, замість благословення та вдячности нащадків тому, хто будував і обдарував храми Божі й манастирі на Україні,— анатема йому в самім серці України, в київській св. Софії!.. Коли-ж і як саме вперше проголошено ту анатему?

Але чогось Українцеви страшно розгортати книгу історії, страшно й соромно... Бо ту анатему, хоч і з Петрового наказу, проголошено устами Українців...

Те, що стало ся у Глухові, а потім і в Москві, після перемоги Петра над Іваном, соромом покриває наші обличчя. Українцї з вищих кол тогочасного духовенства виявили таке „усердє не по розуму“ в нарузї над переможеним супротивником Петровим, яким самих Росіян перевершили... „Великия ради та багатия милости та таки й страху ради“ вони все зробили, щоб покласти яко мога чорнїйше тавро огиди на „зрадника“ й наруги над ним. Значить, не дуже далеко сягала їх історична память: вони забули, що яких небудь 55 років передтим представники української церкви гіркими сльозами обливали ся, просячи Богдана не єднати ся з Москвою, передбачаючи, до чого те єднанне доведе. Москва зламала переяславський трактат, відібрала права й вольности українського народу і ясно, як Божий день, що вірний син України, коли взяв у руки гетьманську булаву, тим самим брав на себе і святий обовязок повернути ті права назад. Таких людей суд історії зрадниками не визнає. Але сучасники, сумнївно, чи щиро, зате з великим усердєм голосили про зраду... Як відомо, Мазепа втїк від Петрової помсти за межі досягання, над ним не була сила помстити ся та покарати його так, якби того бажало ся переможцеви. Отже улаштовано спеціяльну церемонїю, яка-б собою уявляла присутнїм картину можливої кари й помсти. Ся церемонїя відбула ся у Глухові 5 листопаду (1709 р.). Все обставлено надзвичайно театрально. На високім помостї поставлено шибеницю, а під нею фіґуру Мазепи в андріївській стьожцї. На поміст вийшли Меньшиков з Головкіним, розірвали патент на кавалєра ордену, прочитано велерічиве писанне про доброзичливість і благодійність Петра до Мазепи та невдячність самого Мазепи, зірвано андріївську стьожку, а потім фіґуру повішено. Се зробила державна влада. Нїякого обурення в грудях автора сих рядків намальована вище картина не викликає. Се зробили чужі люде, і зробили те, що взагалї роблять некультурні переможцї над своїми ворогами. Але як поставили ся до сього українські кола того часу? Одні мовчали, бо щось говорити було дуже небезпечно, а инші ще й від себе додали, і додавали ті, кому се нї в якім разї не личило...

11 листопаду, чи то з Петрового наказу, чи своєю волею, приїздять до Глухова київський митрополит Йоасаф Кроковський і переяславський епископ Захарія Корнилович. 12-го листопаду в Троїцькій церкві, де присягав гетьман, відправлено службу Божу, а потім урочистий молебень, по ньому проголошено анатему й вічне прокляттє „злодїєви та зрадникови“ Мазепі, а новгород-сївєрський протопоп Афанасій Заруцький виступив ще й з проповідю, в якій доводив справедливість сього прокляття.

Тут також не обійшло ся без церемонії, якої краще не бачили-б очі сучасників, картина якої лїпше не дійшла-б до тих їх нащадків, що не втратили сумлїння й здібности червонїти від сорому. І справдї червона фарба сорому й зараз заливає обличчє читача... У саму церкву внесено портрет Мазепи. Митрополит Йоасаф своїм святительським жезлом ударив портрет у груди, а духовенство, обернувши свічки до портрета, співало: „анатема, анатема, анатема“. Ледви чи з наказу митрополит взяв на себе ролю, яку аж страшно назвати власним її іменем!

У Москві також таки наш земляк Стефан Яворський, блюститель патріяршого престолу, стверджував сю глухівську анатему. В Успенськім соборі з уст сього владики пролунали на віки зафіксовані слова: „нам, зібраним в імя Господа Іисуса Христа і святих апостолів, дано від самого Бога вязати й розрішати, і аще що звяжемо на землї, буде звязано і на небесї. Зрадникови Іванови Мазепі за нарушенне клятви та зраду великому государеви—анатема!“ Всї присутнї архиєреї за ним проголосили тричі: „анатема, буди проклят!“. Так за 55 років перебування під московською владою занепало морально українське духовенство, так заїв його сервілїзм до остаточної втрати всякої людської гідности, не кажу вже, пастирської... Вони поваленому вже ворогови Петра, того самого невіри й блюзнїра, що на своїх розпустних вечірках ганебно знущав ся над усїма християнськими святощами, читали лекції вдячности, у своїй власній невдячности проголошуючи йому анатему, забувши все те добро, яке зробив він для церкви.

Отак „вдячні“ сучасники пошанували того, хто Україну покрив збудованими ним церквами. Хиба невідомі їм були великі жертви сього „зрадника“ на духовні й освітні цїли? Хто то побудував на Україні величні ще й тепер храми, обдарував найбільш шановані народом манастирі й церкви

багатими роскішними будовами, образами, дорогими річами? Навіть тепер, коли українська церква з царського наказу відреклась Мазепи, й всякі памятки від нього нищено, затирано всяку про нього память,—ще й тепер уся Україна повна тих ріжних памяток небувалої гетьманської щедрости для церкви. Печерську Лавру Мазепа відновив, обвів монументальними мурами, що й тепер дивують око глядача, поставив гарні брами з церквами на них, т. зв. святу браму й другу, т. зв. економську. Недурно його портрет на стіні вівтаря Лаврської церкви ховав ся до останніх часів. Але чи мала-б св. Лавра сміливість помолити ся за свого „здателя і благодіятеля“ Богови? По Мазепиних ворогах там урочисто молили ся, а в св. Софії йому на всю Україну проголошувались прокльони, а на сторінках „Кіевлянина“ назва Мазепинця була лайливим словом, яке так любили вживати особливо київські панотці з щирих і лукавих прихильників єдиної неділимої...

В Пустино-Миколаївськім манастирі вібудував Мазепа нову величезну церкву св. Миколая. Вибудував наново брацьку церкву Богоявління і поставив новий будинок для Академії. Але на цвинтарі собору с. Софії щось не видно було панотців-професорів Академії, не побажали вони взяти участи в панахиді по тому, в чиїй хаті та йогож і лаяли до сього часу, та певно й далі ще лаятимуть з свого великого розуму.

Довго було-б перераховувати всї памятки Мазепи на Україні й поза нею. Навіть у церкві Гробу Господнього в Єрусалимі на великі свята замість антимінсу на престолі кладуть подаровану Мазепою срібну плиту, артистично гравіровану.

Панахида 10 липня вернула раба Божого Івана в лоно церкви. Чи будуть же після сього молити ся за нього принаймні хоч у брацькій церкві? Чи політичного світогляду, утвореного підручниками Рождественського й Іловайського, не перетворили й академичні катедри? — Доживемо до 22 серпня ст. ст.,— побачимо.

(Нова Рада). *М. Сивий.*

Гетьман Павло Скоропадський про актуальні справи на Україні.

Про політику кабінету висловив ся гетьман Павло Скоропадський в листї до предсїдателя Ради міністрів Хведора Лизогуба, принесенім київськими часописями з 8 липня. Ось його текст:

Шановний Хведоре Андрієвичу! Минуло 2 місяцї від того часу, як на Україні збудувалась нова влада й ви згодились стати найближчим моїм співробітником в справі відбудування Української Держави та складення кабінету міністрів. За сей час я мав можливість близько познайомити ся з Вами й переконати ся, що Ваші погляди та змагання вповнї відповідають моїм.

На моїх очах протїкає вся дїяльність Ваша, Ради Міністрів і окремих міністрів. Я знаю всю ту масу працї й енергії, котру Ви й закликані Вами в склад кабінету міністри вкладаєте в дїло, не жалкуючи, в повному змислї сього слова, ні своїх сил, ні здоровля. Ся виключна по своїй напруженості праця дала вже свої плоди й постепенно наладжують ся ті правові, економічні й фінансові основи, на котрих повинна відродитись нам рідна Україна.

Напрямок політики Вашого кабінету, який поставив собі метою закріпленнє на Україні *сильної влади*, законности, збудування могутньої, *незалежної Української Держави* на міцних національних і демократичних основах, — вповнї відповідають моїм поглядам і змаганням. Через те я уважаю особливо коштовним для мене обовязком зложити Вам і всїм панам міністрам мою глибоку подяку за те, що у виїмково важкім часї Ви всї допомогли менї покласти початок міцному будуванню Української Держави та й далї сьогодні, не покладаючи рук, працюєте на користь процвітання українського народу. Разом з тим я уважаю необхідним відмітити, що, не дивлячись на всю сю виїмково напружену працю, деякі питання первостепенної державної важливости все ще потребують прикладання особливих потуг з боку уряду.

Першим питаннєм в сїй области є невідповідаючий в деяких випадках *підбір осіб*, призначених на посади в Міністерстві внутрішніх справ, недостача згоди, а иногї навіть *протирічність їх вчинків* на місцях з цїлями й метами центрального уряду. Не можу поставити сього у вину Міністерству, бо вповнї розумію, як важко було зробити відповідний підбір осіб при сучасних умовинах.

Але я надаю сьому питанню особливо важливе значіннє. Необхідно мати на місцї людей твердих і рішучих, але так само необхідно, щоб сї люде працювали вповнї відповідно до духа й напрямку державної програми.

Друге питаннє се те, що основа наміченої мною *аґрарної реформи* до сього часу майже невідома в широких кругах населення, пояснюєть ся ними неправдиво й сим складаєть ся крайне корисний ґрунт для найзлоумиснїйшої аґітації.

Третїм питаннєм є орґанїзація харчової справи й боротьба з спекуляцією. Під сим оглядом осягнених Урядом за минувші 2 місяцї результатів не можливо признати досить задоволяючими. Міжтим всї безладдя в сїй области викликають найсильнїйші незадоволення і рухи серед маси населення.

Врештї найсеріознїйшим питаннєм є відсутність до сього часу належного освідомлення для широких мас населення з дїяльністю Уряду, з його метами та змаганнями. З огляду на се плодотворна, направлена до добробуту українського народу дїяльність Уряду, яка проникнута змаганнєм до здобування *самостійної незалежної України*, — зостаєть ся невідомою не тільки в масї селянства, але навіть міському населенню. Мало того, на тімже ґрунтї виникає запекла й не зустрічаюча належного відпору аґітація проти сьогодні істнуючого Уряду. Я уважав необхідним повідомити Вас про все те через те, що в основу всїх моїх взаїмних відносин з моїми співробітниками я незмінно кладу повне довірре і повну відкритість і завжди дїлюсь з ними всїма моїми сумнївами, побоюваннями й надіями. Я переконаний про те, що вказані мною справи також будуть близько прийняті до серця Вами й панами міністрами, як вони були прийняті мною.

Я глибоко переконаний, що Ви, глибоко поважаний Хведоре Андрієвичу, й поважані Ваші співробітники міністри допоможете менї поконати як перераховані мною вище трудности, так і ті перешкоди, котрі стоять перед нами та які треба побідити на шляху осягнення загальної нашої великої задачі: збудувати на здорових національно-демократичних основах Українську Державу могутньою, самостійною і незалежною.

Приношу Вам запевненнє в глибокім моїм поважанні і щирім відданню Вам *Павло Скоропадський*.

В імени Ради міністрів відповів її предсїдатель Лизогуб, що „в єднанні з паном Гетьманом і в його довіррю Українське Правительство черпає і на далї черпатиме енергію для великої справи будування на твердих і національно-демократичних основах світлої будучини дорогої нам України, при чім за свій обовязок уважає, прийнявши до незмінного керування всї паном Гетьманом пороблені уваги, доложити всїх своїх сил для переведення їх у житте“.

Про другу з точок, підданих гетьманом Скоропадським під особливу увагу Ради міністрів, а саме про аґрарну реформу висловив ся ширше гетьман перед делеґацією хліборобів чотирьох ґуберній: харківської, херсонської, полтавської і волинської, яка дня 21 червня завітала до гетьмана, познайомила його з становищем на місцях і прохала, щоб уряд зорґанїзував охорону, відновив судівництво, тверду владу та лад і далї

непохитно працював над установленнєм нормальних умов життя України.

Відповідаючи хліборобам, гетьман сказав ось що: „Ми вживаємо всіх заходів, щоб селянське трудове населенне не переносило всіх труднощів переходового часу. Мене вибрали й на менї лежить обовязок повернути лад Рідному Краєви. Зараз після вибрання я переїхав у помешканнє, в котрім вас приймаю. Становище було в той час дуже трівожне, але я сказав, що звідсїля не вийду, не зорганізувавши наново кабінет міністрів. Кабінет з одних лише міністрів зразу звичайно не міг приступити до службових справ і управи державою, доки не вдалось наново зорганізувати, а почасти змінити в міністерствах, які страйкували, урядовців і налагодити складний апарат державної управи. Законів поки-що нема, старі в більшости не підходять, отже треба скласти нові закони, котрі мають бути настільки всебічно освітлені, щоб приложенне їх зустріла країна яко бажаний акт. Я чудово розумію, що влада на місцях повинна бути в руках старостів. Одначе покликанне старостів на посади не таке просте й на вибір їх та покликаннє йде багато часу.

Ми розуміємо стан справи й разом з міністрами працюємо до самого ранку, стараючись скорійш скласти закони й перетворити земства, замінивши деяких людей людьми землї, щоб земства стали установами, які дають користь кращій частинї населення — хліборобам, котрих уважаємо за необхідне притягнути до управи. Аґрарний закон проводить ся, великі маєтки дїлитимуть ся, але треба переводити се не відразу й не безглуздо, памятаючи, що все багатство України в землї. Згадайте, що нам потрібна фабрична дїяльність, через що треба відноситись з великою обережністю до подїлу великих заводських маєтків.

Всї закони виробляють ся в комісіях. Волостні земства будуть цїлковито змінені й туди будуть покликані люде працї, люде землї — хлїборобы, а при тім я прошу можливо частїйше подавати відомости про їх дїяльність повітовим старостам. Я сьогодні-ж видам розпорядок про необхідність поїздок старостів по повітах.

Відповідаючи на окремі запити хліборобів, гетьман сказав: говорять серед народу, що землї не дадуть. Се неправда: закон розробляєть ся, але не можна його відразу видати, не рахуючись з історичним та юридичним боком питання. Великих маєтків більше не буде, земля передаєть ся хлїборобському населенню, але в скількости не більше 25 десятин в одні руки, при чім купівля землї одною особою в ріжних місцях також недозволена. За сим наглядатимуть власти та прокурорський догляд. Поміщикам надаєть ся право продати всю землю державному земельному банкови для утворення земельного фонду Держави. Уряд сам буде дїлити між безземельних земельні запаси. Тільки треба памятати, що для всїх землї не вистарчить, а тому треба підняти промисловість краю. Україна не має напр. своєї текстильної промисловости. Треба всїма силами піднести нашу промисловість і заснувати по всїй Україні кооперативи, що значно поліпшить життє Рідного Краю.

На запитанне про суди гетьман відповів: непідходячі судді будуть усунені, а на їх місце будуть призначені инші з відповідною освітою. Зараз звернено увагу на поліпшенне розїздів судових властей. Одержуючи раніш разом з розїздними 200 або 300 карбованців, судовий слїдчий напр. не мав спроможности частїйше виїзджати. Тепер винагорода судових дїячів буде побільшена. Поліпшені будуть засоби переїзду. Між иншим використаєть ся для розїздів судових дїячів ті автомобілї, котрі залишились від війни.

Дуже важне питанне відносин України до Московщини порушив гетьман Скоропадський дня 29 червня, прийнявши слухачів учительських курсів числом коло сотні душ. При сїй нагоді гетьман виголосив таку промову:

„Панове вчителї! Більше ніж 250 років минуло від того часу, коли Україна зєдналась переяславською умовою з Московщиною, як рівна з рівною.

Весь сей час обєднаного життя України з Московщиною можна назвати тяжким 250-лїтнїм ярмом національної неволї українського народу. На протязї сього довгого часу московська політика „помосковлення і централїзму“ зробила те, що український нарід забув, хто він і чиї вони дїти. Дійшло навіть до того, що більшість синів України соромилась назвати себе Українцями, вживати свою рідну мову, уважаючи її за мову мужицьку, навіть носити свої національні прізвища. Після загально-російської революції, коли пута централїзму були назавжди розбиті, коли український нарід зміг виявити своє національно-державне обличчє, — державну владу на Україні захопили темні невідповідальні люде, котрі не вміли або не хотїли, або просто державним безладдєм бажали доказати неможливість істнування незалежної України.

Коли утопійність політики сих людей досить виявилась, коли український народ переконав ся про потребу міцної влади, яка змогла-б забезпечити українському народови вільний розвиток його духових, культурних сил, — я, як вірний син України, примушений був послухати голосу народу та свого серця й узяти всю державну владу в свої руки. Прохаю памятати, що не задля себе взяв я сей тяжкий тягар, а задля користи українського народу. Я висловлююсь так: „не про себе турбуюсь я, а про те, щоб жила вільна й незалежна самостійна Україна“.

Народнї потреби менї добре відомі і я пороблю всї заходи, щоб утворити краще його життє. Вас же, панове, прохаю, коли розїдете ся на свої посади, прикласти весь свій розум і коханнє до Неньки України на те, щоб підняти рідну національну школу як найвище, розуміючи, що тільки освіта допоможе народови використати ті багацтва, котрі сховані як в нас самих, так всїєї Української Держави, і що тільки вона допоможе народови вийти на кращий, спокійний і рівний шлях життя.

Крім того прохаю вас, панове, вжити всїх заходів, щоб розтолкувати мало освіченому народови про нинї істнуючу державну владу й розкрити народови очі на тих, хто в неспокої і людськім хвилюваннї бачить свою власну користь.

Прохаю памятати, що я не той, хто багато обіцяє й нїчого не дає, а той, хто працює мовчки, маючи своєю метою тільки щастє народу, українського народу. Єдиній, незалежній, вільній Україні слава!“

У відповідь на промову виступили міністер освіти Василенко й декотрі слухачі з промовами, в яких вказували на найпекучійші потреби української школи. По скінченню прийому перейшли гетьман і члени зїзду до саду, де пан гетьман на протязї пів години в товаристві народніх учителїв і учительок балакав з ними про пекучі справи. Між иншим сказав гетьман, що незабаром Рада міністрів ухвалить законопроєкт про поліпшенне матеріяльного становища учителїв українських шкіл.

Дуже важною справою для Української Держави є самостійність, автокефальність української православної церкви І за самостійну, автокефальну церкву заявив себе гетьман Скоропадський на другій сесії церковного собору. Дня 6 липня прибув гетьман на собор і звернув ся до нього з промовою на українській мові, а в сїй промові, згадавши за ту охорону, яку мала українська православна церква від колишнїх козацьких представників, виводив між иншим:

Зважаючи на се, я гадаю, що наша православна церква, яка одночасно з Українською Державою вийшла на вільний шлях життя, стане близько до свого народу й поведе його по тому шляху віри й правди, по якому вели його славні, великі духом владики: Петро Могила й инші, бо всї ми добре знаємо, наскільки нерозвитий наш народ і скільки ще прійдеть ся положити сил і розуму, працюючи на сьому полї, але я певний, що духовенство буде щиро провадити культуру, любов до Рідного Краю і віри серед українського народу. І я гадаю, що розцвіт православної віри, розцвіт духовенства буде хутко йти

у нас на Україні, бо кождий з нас розуміє, що розцвіт національного духовенства се розцвіт вільної Української Держави, яка спирається ся від малого до великого на сильних духом, окутаних любовю до віри й Рідного Краю.

Бажаючи повного й вільного розвитку православної віри та духовенства, я хочу, щоб всї дїла української церкви рішали ся тут у нас, на Україні, і тодї тільки будуть корисні наслїдки і вашої працї і бажань народу.

Кажучи се, я не хочу сказати того, що я і Уряд втручаємось в церковні дїла. Нї, а тільки стоячи на чолї Української Держави, я хочу, щоб культ православної релїгії, який є великою основою державности, досяг апогея, якого-б не змогли зломити нїякі ворожі заходи, котрі може захотять „насунутись на нас з боку".

Закон про українське громадянство.

Рада мінїстрів ухвалила, а гетьман затвердив отсей закон про громадянство Української Держави:

1. Під громадянином Української Держави розуміють ся та державно-правна приналежність людини до неї, що надає особі права й обовязки українського громадянина.

2. Громадянинови Української Держави забороняєть ся одночасно бути громадянином, чи підданим иншої держави.

3. Вся повнота політичних прав Української Держави, в тім числї активне й пасивне право участи у виборах до публично-правових установ, а також право державної публично-громадянської служби належить тільки громадянам Української Держави, але-ж на них упаде обовязок дбати всїма силами про добро Української Держави, не жалкуючи для неї навіть свого життя.

Примітка 1: На державних і публично громадських посадах чужоземцї можуть служити в тих установах, де се допускаєть ся винятковим законом.

Примітка 2: До видання нового закону про державну службу закони російської держави про сю службу мають силу і в Українській Державі.

4. Усї російські піддані, що пробувають на Україні під час видання сього закону, визнають ся громадянами Української Держави. Хто з них не схоче підлягати сїй постанові, той мусить подати про те заяву місцевому старості, на протязї місяця від дня одержання сього закону на місцях, для запису в окремий алфавит підданих і громадян чужих держав.

Примітка: Особи, які з російського підданства не перейшли до громадянства Української Держави, повинні одержати від свого уряду національний документ про свою особу, а до того повинні одержати від місцевого старости посвідченнє на право перебування на Україні, яке даєть ся на реченець не більше шости місяцїв.

5. Всякий, хто народив ся на території України, хочби він постійно перебував поза межами її, має законне право уважати ся українським громадянином при умові, коли він подасть про те заяву на протязї року після осягнення повнолїття. Повнолїтнї-ж під час видання сього закону повинні подати таку заяву на протязї року після оголошення закону.

6. Ті особи, котрі самі або їх батьки осїло перебували на Україні, але під час видання сього закону перебувають поза межами її, можуть звернути ся на протязї одного року від дня оголошення сього закону з проханнєм зачислити їх до громадян Української Держави.

Примітка: У випадку пропуску реченця, зазначеного в сїй статї, проханнє про прийнятте до українського громадянства належить до розгляду, коли особа, яка просить, докаже, що пропуск став ся з причин, які заслуговують на увагу.

7. Особи, що зазначені в статях 5 і 6 сього закону, свої прохання про українське громадянство подають на місцях свого перебування найблизшим до них закордонним представникам Українського Уряду, котрі, по розглядї відповідних доказів, видають їм посвідченнє про українське громадянство, одночасно сповіщаючи про списки таких осіб Уряд свого краю і уряд держави, при якім вони пробувають. Не забороняєть ся особам, котрі з причини, яка заслугує на увагу, не мали змоги звернути ся до українських представників поза кордоном, звертати ся з відповідними проханнями до адмінїстраційного віддїлу окружного суду по місцю свого приїзду на Україну.

8. Инші особи набувають собі право українського громадянства: а) народженнєм від громадян Української Держави, б) шлюбом чужоземки з українським громадянином, в) усиновленнєм чужоземця до 17 року громадянином Української Держави, г) натуралїзацією.

9. Право громадянства набуваєть ся через натуралїзацію при умовах: а) коли особа має правоздатність і дїєздатність, б) коли вона перебуває на Україні на протязї 8 років, в) коли вона має спроможність годувати себе й родину.

10. Крім сього громадянство Української Держави можуть придбати такі особи: а) українська громадянка, що пішла за чоловіка чужоземця, коли сей шлюб спинить ся ним, б) народжені від шлюбу з чужоземцем дїти української громадянки, які після скасування шлюбу залишають ся коло матерей, в) чужоземцї, які скінчили вищу чи середню школу на Україні та не пізнїйше двох років після скінчення освіти подали проханнє про прийнятте їх до українського громадянства, г) чужоземцї, які зробили Українській Державі значні услуги. Перераховані в сїй статї особи приймають ся в українське громадянство, коли оселять ся на Україні та зроблять заяву про своє бажаннє бути українськими громадянами.

11. Право громадянства, придбане згідно з 8 і 9 статями сього закону, поширюєть ся на дїтей осіб, що стали громадянами, коли ті дїти не дійшли до 17 років.

12. Всїм, хто просить про прийнятте до українського громадянства, можна відмовити задоволенню їх прохань, коли мають ся відомости про їх ганебні вчинки, про плямуючі професії або про можливу від них шкоду для Української Держави.

13. Прохання про прийнятте до громадянства Української Держави виключно осіб, які зазначені в ст. 5 і 6, подають ся до адмінїстраційного віддїлу окружного суду по місцї перебування прохача. При проханнї чужоземця мужеського полу, підлягаючого по закону своєї батьківщини військовому обовязкови, треба прикласти посвідченнє про те, що він виконав військовий обовязок або вільний від нього. Суд, по розглядї прохання з боку всїх умов надбання прав громадянства, учиняє постанову про призначенне прохача громадянином Української Держави й після обяви її прохачеви надсилає копію сїєї постанови до відповідного губернїяльного старости.

14. Постанови суду по справам про громадянство можуть бути оскаржені до ґенерального суду в двохтижневий реченець прохачем, чи ґубернїяльним старостою. Сей реченець рахуєть ся для прохача від дня обяви йому постанови суду в остаточній формі, а для ґубернїяльного старости від дня одержання в канцелярії його копії постанови суду. Скарги подають ся через той адмінїстраційний суд, який склав оскаржену постанову.

15. Коли з боку ґубернїяльного старости не буде надіслана в певний реченець скарга на постанову суду про прийнятте до громадянства, суд видає заїнтересованій людині посвідченнє про її українське громадянство.

16. Кождий прийнятий до громадянства в порядку ст. 7 і 13 сього закону повинен виконувати присягу на вірність Державі по прикладеному до сього тексту.

Примітка: Особи, які по своїм переконанням не признають присяги, дають замість неї урочисту обіцянку

на засіданні адмінїстраційного відділу окружного суду. Текст сієї обіцянки такийже, як присяги, тільки з пропуском слів „та заприсягаюсь“.

17. Право громадянина відпадає, коли громадянин Української Держави приймає громадянство або підданство иншої держави.

18. Кождий громадянин Української Держави має право зрікти ся громадянства України. Але-ж се зреченнє розрішаєть ся не ранійш ніж після трьох років перебування в українськім громадянетві.

19. Хто без належного дозволу вступить до підданства иншої держави, той підпадає карі, зазначеній в 1 ч. ст. 325 „уложен. наказ.“, і йому забороняєть ся повертанне на Україну.

20. Заява про бажанне зрікти ся українського громадянства подаєть ся до адмінїстраційного відділу місцевого окружного суду. В тій заяві доказом по документах зазначаєть ся до громадянства або підданства, до якої держави прохач переходить. Коли громадянин Української Держави повинен відбувати військовий обовязок, увільненне від громадянства розрішуєть ся тільки після того, як він документально докаже, що відбув сей обовязок або по закону увільнив ся від нього. Увільненне від громадянства розрішуєть ся тільки тим, за котрими нема нїяких недоплат по особистих податках.

21. Хто зрік ся громадянства Української Держави, той має право прохати знову про прийняттє в громадянство її не ранійш ніж через 5 років від часу виключення з громадянства. Виїмки від сього реченця можуть робити ся тільки з розрішеннєм Ради мінїстрів.

22. Закон про громадянство, який ухвалила Центральна Рада 2—4 березїля 1918 р., касуєть ся.

Додаток до закону про громадянство.

Заприсяжне обіцянне: Обіцяю та заприсягаюсь бути завше вірним Українській Державі, як своїй Батьківщинї, охороняти інтереси Держави та всїма своїми силами допомагати її славі й розцвітови, не жалкуючи для сього навіть і свого життя.

Обіцяю та заприсягаюсь не визнавати иншої батьківщини крім Української Держави, щиро виконувати всї обовязки громадянина її, корити ся її Правительству та всїм поставленим від нього властям, завше маючи на думцї, що добро та розцвіт моєї Батьківщини мусять бути для мене вище моїх особистих інтересів.

З поезій полоненого М. Капельгородського.

* * *

Я жду з трівогою на день,
Коли Вкраїну знов побачу;
Не знаю лиш, чи в зуках плачу
Чи в зуках радісних пісень.

Я-б не хотїв ридать в той час...
Ридав я досить в днї неволї.
Тому-б хотїв, щоб пісень волї
Бадьорі зуки стрїли нас.

Але чомусь душа болить
І серце болїсно стискає,
І віри щось в менї немає,
Що буде радісна та мить.

Хотїв би я, щоб мій сумнїв,
Коли побачу я Вкраїну,
Розвіявсь в першую-ж хвилину
Легеньким подихом степів;
Щоб спогади з дитячих лїт
І дїйсність радісна сплели ся
И чарівним лїком полили ся
На біль душі — неволї слїд.

Але... це-ж ряд незбутнїх мрій!..
Бо грізно ще життя хвилює
Й не знати, що то нам готує
В таємній глибинї своїй...

В одну з хвилин менї здалось,
Що все, чого так довго ждали,
За що боролись і вмірали,
Це в решті-решт таки збулось.

Але убогий наш нарід
Наслїдком довгої неволї
В великі днї своєї ролї
Не зрозумів ще так, як слїд.

Розгоном грізних хвиль життя
Піднявсь він високо... та сили
Не стало в нїм, як наступили
Часи страшного бороття.

І сталось те, що малось стать:
З ясних висот розлїн в долину,
Бо лиш свідомість Україну
В тій висотї змогла-б вдержать.

Нарід же наш її не мав...
Наслїдком тяжкої неволї —
Він мовчки звик коритись долї
И спокійно сном байдужим спав...

Та грім страшний цїї борнї
Збудив його від сну тяжкого,
Й прокинувсь він, коли круг нього
Палало все в страшнім огнї.

І не виню я мій нарід,
Що, скинувши ярмо неволї,
Проте не змігі своєї ролї
Він зрозуміти так, як слїд.

Але чомусь душа болить
І серце болїсно стискає,
Що на Вкраїнї вже немає
Того, що малось одну мить.

І де не глянем: навкруги
Чужі слова, чужі ідеї, —
І роспинають ся за неї
Її недавнї вороги.

І сум... і жаль...

---

* * *

Нехай це так!.. Ви нас перемогли
І навіть легко так добились перемоги,
Бо инші тут за вас тїлами полягли
І проложили вам широкії дороги...
І ви забрали все, чого ми досягли,
Але удержати на жаль не мали змоги,
Бо в рабстві тяжкому ці двіста з лишнїм лїт
Був наш нарід...

Та річ не в тім... Хотїли-б знати ми,
Відколи ви Вкраїну покохали
І де були тодї, коли серед пітьми
Ми Краю Рідному дорогу прокладали?!..

Коли з брудних вязниць забуту вже людьми
В страшних зусиллях ми Вкраїну добували,
І в час, коли Вкраїну добули,
Ви де були?!..

Чи то не ви в часи цієї борні
В ворожім таборі заодно з ворогами
Боролись против нас, щоб знов вернути дні,
Коли безмежно скрізь ви володіли нами?!..
Ми добре знаєм вас: для рідної землі
І для людей були ви тілько пауками...
Святі ідеї ті, що завжди гріли нас,
Чужі для вас!..

Але тепер найкращу з цих ідей
Вже зовсім здійснену ви з наших рук забрали,
Бо мало ще на жаль свідомости в людей;
Потрібних сил ми в слушний час не мали,
Не спала бо полуда ще з очей
В людей рабів, що нині вільні стали.
Поки пробудеть ся від чаду рабства всяк,
Хай буде так!..

Кермуйте ви!.. Щоб Рідний Край спасти,
За владу ми не станем битись з вами,
Ми горді тим, що й ви теж мусите іти
Шляхами вільности, проложеними нами.
В цім запорука нам, що нашої мети
Досягнемо колись!.. Той час не за горами,
Бо більш вже ні кайдан, ні тяжкої тюрми
Не знаєм ми!..

Михайло Коцюбинський.

В його душі була бездонна самота, а в тім, що душа його творила, безмежна любов. Любов до того страшно самітного сотворіння, що йому на імя: людина. І може тому все те, що вяжеть ся з іменем Михайла Коцюбинського, ще й сьогодні таке незабутнє, невимовне, просто — незбагнене. Про нього ось смішно мало сказати, що він новеліст, і за мало сказати, що він артист, чогось за мало навіть назвати його тільки поетом. Бо і новеліст і артист і поет в нім вирінають і творять ся з глибин тої могутньої любови до самітної людини та її самітного світа, що неначе перетворює його тіни ореолом доброго Ґенія. Ореолом всевидющого Ґенія милосердної любови. Дійсно між великими українськими творцями краси — Михайло Коцюбинський се поет милосердя. Все всмиряючого, все виправдуючого, все чудово визволяючого милосердя. Здаєть ся инодї, що ніхто з великих українських поетів не вмів з такою ніжною любовю відтворювати страждаючої людини, як він. Шевченко любить людину, бо він ненавидить все те, що є поневолюючим царизмом в життю. І тому він передусім поет великого, потрясаючого престолами та царськими імперіями гніву. І Франко любить людину. Але він любить її тому, що в нього смертельна ненависть до всякого рабства, й тому він передовсім поет боротьби за волю духа. А про Коцюбинського хотїло ся-б сказати, що він тільки любить.

Любить тою любовю ангелів, матерей і поетів, яка тому така казково гарна, що їй нема меж. Невжеж се тому він яко творець почував ся таким самітним в тім середовищі нашої сучасности, в якім кумедною модою стало саме між поетами проголошувати себе жерцями тої боговито-гордої краси, яка називає суспільство сїрою товпою, а людину—безглуздим буденником і хоче промовляти до них тільки заплутаними алєґоріями й темною символїкою? Бо навряд чи ціла артистична творчість Коцюбинського не є ще один доказ на те правило, що всяка справжня духова велич у своїх видимих проявах така проста й невишукана, як пишність строю весняного квіту. Як що спинити ся на чисто зовнїшніх признаках його творів, се властиво нїщо инше, як тільки реалїстично-побутові картини. Але що таке реаліст, що таке побутовець? Говорячи ось сими словами про ціліть сотвореного Коцюбинським, не висловлюємо навіть може й того, що кажемо, називаючи IX симфонію твором музики, а Муріллеве Вознесеніе — картиною. На її останніх вершинах — нема для штуки нїяких дефінїцій, нїяких теорем, нїяких правил. Є тільки ясновидючість божественного захвату. І як що слово мистецького творця мало силу викликати в нас той божественний захват красою, в сяйві якої ми нагло бачимо найглибшу душу світа й пізнаємо її і почуваємо ся її частиною, — тоді той творець — мистець з Божої ласки, а його твір — дарунок віків.

Бо віками треба людині ждати на того, хто в силї сотворити той захват душі, який нас на одну хвилину єднає з усяким сотворінням кругом нас, з усім, що живе і почуває, з глибинами й вершинами життя, з його демонами і його темрявою, з його сонцем і його Господом.

А Коцюбинський єднає нас своїм чудно-люблячим словом з тим усім може так, як нїхто инший в нашім письменстві. Бо у нього до всякого сотворіння, до всього, що живе й почуває, є отся казково гарна любов поета, якій немає меж.

Вслухую ся ось у його нїму мову, потоплений у полишені ним народови книги, і дивую ся сьому його нїжно-тонкому спочуванню для всього, що звичайно для нас, рабів буденщини, менш-більше байдужне, властиво чуже, а иноді просто мертве. Вглибити ся-б тільки у його „Intermezzo“, що тут за ясновидючість проти найтаємнїйшої істоти тої мертвої на око природи! Хмари, легіт вітру, зелень збіж, хвилюючий шовк їх ланів, запах і шепіт левад, визвольну тишу і божественну сповідь піль — відтворює, нї — ще раз сотворює Коцюбинський не як письменник, не як маляр, не як простий поглядач, а тільки як необхідна частина, від віків тут приналежна частина сеї природи довкруги. Він наче з хмарами—хмара, з колоссєм—колос, з леготом—легіт, а з тою людиною, до якої каже те безсмертне: „Говори, говори...“— людина. Як всевидющий ґенїй милосердної любви, що став мандрувати просторами людського життя. І тимже серцем люблячого ґенїя він переживає в „Тінях забутих предків“ кожду квітку, кождий камінчик, кождий шмат неба Гуцульщини, стає в тім незабутнїм нарисї „Лист“ пристрасним оборонцем отсих домашніх звірят, що їх людина собі убиває на їду, відтворює в „Лялечцї“ красу бурі й, де тільки з нею стрінеть ся, оживотворює природу в її найгордїйших самотинах.

Бо Коцюбинський все і всюди — любить. І людину, і комаху і ростину, бо в його розумінню все те живе своєю душею і почуває, і все те невимовно самітне. Найпаче-ж людина. Вона найсамітнїйша з усіх. Чи-ж не гірко самітна ось ся донечка артиста в „Цвітї яблуні“, яка саме тому, що вона вмирає, стає для свого батька чимсь вновнї чужим, чимсь, що не має з живою людиною вже нїчого спільного. Аж глум, — а проте так воно є. З комнати хорої ось доходять до артиста відгуки муки конаючої дитини, а йому в голові: „Гідрохінон... Гідрохінон...“ „Чи хочете оселедця?“ „Що, якого оселедця?“ А з артистом дивуєть ся і читач. Справдї: що, про якого оселедця тут хто говорить? Адже дївчатко вмирає... Ну, та хай собі вмирає. Артист навіть в хвилї, як бачить донечку вже мертвою у домовинї, все-таки той самий. Він почуває те, що смерть сеї істоти стане для нього тільки сюжетом до якогось нарису.

„Ти не гнїваєш ся на мене, моя донечко?“

Але куди бідній донечцї вже гнївати ся, куди взагалї людині за те гнївати ся, що її долею на сім світї є бути самітною. Болюче, нечувано, а иноді просто страшно самітною. Коцюбинський творить властиво один одинокий ряд малих і великих трагедій самітности. Він добачує все ту хвилю, в якій круг особистого життя людини відриваєть ся від кругів

життя инших людей, вичуває найтаємнїйші звуки, думи та красоти розпуки тих несподївано відірваних, безпомічно і безцїльно кружляючих шарів самітних душ, і зза того у нього скрізь ся мягка, мелянхолїйна мова, немов голос сестри милосердя; зза того той утаєний жаль, який неначе перлами найчистїйшої лїрики перетворює його стиль, зза того ся чудова тонкість малюнку, яка в силї відтворювати кожду й найдрібнїйшу рисочку тїла, віддати словом навіть дзюркіт жайворонка і в силї вичути й виявити словом найтаємнїйший подих землї. І читаючи ті його книги, здаєть ся нам, що Шопенгауер справдї мав слушність, коли говорив, що ясновидюща не любов палко закоханих, а незвичайна свята любов тих душ, що милують ся, прощають і усмиряють. Бо у Коцюбинського кождий малюнок говорить про те, що в нього ясновидюще око, і кожде слово його каже про те, що його ухо гідне було його ока. Ось він навіть у тих

Гетьман Іван Мазепа.

(Портрет з королївської ґалєрії картин в замку Ґріпсгольм над озером Меляре недалеко від Стокгольму).

нарисах, котрі розмалював на тлї чужонароднього побуту, сотворив щось близьке всякій людинї. Хиба-ж можна забути коли того бесарабського виноградника, якому фільоксера нищить увесь виноград? Або сю самітну дївчину, Туркиню Емене, яка так болюче карається самотою глухого кута? Або сих двоє, що самітно люблять ся, Алї і Фатме, які аж студїню морських хвиль приборкують страшний жар самітного кохання?

Нї — нехай се Бесарабія або далека нам Туреччина, або той чужий нам край, з якого три самітні черниці втїкають „У грішний світ“, сей чудово-творчий поет вміє всюди схопити ту тайну людської душі, яка спільна всякому й найдальш і найглибш і найвище живучому людському осередку, і тихим словом ставляє подобу сих вічних людських душ перед нас і неначе шепче: повний любови й милосердя:

— Ecce homo (Се людина).

Турок се, Черкес, Молдаванци, чи таки Українець? Ну, так що? Адже Коцюбинський любить саме тою любовю ангелів, матерей і поетів, яка тому така визволююча, така цїлюща в своїх солодких словах, що їй немає меж. Немає їй у Коцюбинського нї меж простору, нї меж часу, Як же живучою ось і є перед нами чумацька минувшина. до якої поет Коцюбинський долїтає „На крилах пісні“! Як дуже видаєть ся нам теперішністю та давно прогомоніла доля тих двоїх козацьких душ, що „Дорогою цїною“ бажають здобути щастє своїм самітним душам! Для Коцюбинського людина всякого середовища та всякого часу дорога, як що вона тільки карається своєю самітною мукою.

Гетьман усієї України Павло Скоропадський.

Найпаче-ж своя, рідна українська душа.

Ось той сердешний старик та його сива подруга, в яких „Пятизолотник“, захований глибоко в скринї на ту хвилю, в якій його запотрібує — свій Рідний Край. Або тих двоє бездольних, що їм судило ся шукати любовного щастя „На віру“. Або той бідний „Цїповяз“, що у своїй самітній нуждї пише лист-скаргу до царя. А де далї, на вершини поетового таланту сотворювати великі захвати, там стрічають нас вже глибини душ, які неначе змальовано для вікiв.

Бо чи не предивний захват силою людського почування розбуджує в нас поет, малюючи нам усї прірви й усї вершини тої любовної пристрасти, якою палає бідна „Лялечка“ — ся учителька Раїсса Левицька — до здорового тїлом і душею О. Василя? Знаю одну новелю Кляри Фібіґ, в якій також подібно самітна дївоча душа запалюєть ся огнем любови. Але нїмецька поетка, хоч і жінка, не дає — на мою гадку — такої безумовної цїлости любовного почування, як Коцюбинський. Фібіґ веде нас від одної зворотної точки до

другої й наче каже: „Тут вершки почування, а те, що лежить між ними, уявіть собі самі.“ А Коцюбинський повний тої невблаганої мікроскопійности малюнку, яка не дозволяє артистови ні на один пропуск, на ніякі павзи, ніякі точкування і, здаєть ся менї, що саме тому артистична спадщина його розмірно не велика. Під сим оглядом він пригадує живо Стендаля і Фльобера. Хиба-ж багато творів лишило ся по сих двох майстрах тої мікроскопійно точної психольоґії, що завдяки їй вони стали артистичними учителями для оповідачів цїлої Европи? А і в скупім обсягу тої спадщини Коцюбинського є ще невикінчені річи, як ось „Тїни забутих предків“. Цїлість оповідання неповна. Але всї частини, які складають ся на сей фраґмент, мають в собі щось монументальне. І ся гуцульська природа, і ся гуцульська любов: Іван та Маруся, і ся повна крови й огня Палагна — і сей малюнок смерти при кінцї. І тому з огляду на сю крицеву монументальність психольоґії у Коцюбинського — менї сьогодні так незручно чогось називати його реалїстом або побутовцем або натуралїстом. Хиба-ж ось Данте або Мільтон тільки символїсти, а Шекспір тільки реалїст, а Шіллер тільки ідеалїст, а Шевченко тільки лїрик? Здаєть ся менї отсе, що на сих вершинах штуки, де зайво вже говорити про дефінїції, правила й тезреми, — доконуєть ся ще одно з чудес артистичної краси: саме те, що й ті межі, які відмежовують один рід штуки від другого, там десь минають ся і є тільки один одинокий орґан краси*). На тих найвищих вершках артистичної краси — слово поета стає образом і музикою, а образ словом і музикою, а музика словом і образом. Чи-ж не є ось Данте одним з найбільших малярів і музиків, коли він оповідає нам свій безсмертний сон про рай? А не є Роден одним з найглибших поетів, виконуючи з каміння свою палку „Весну“? Чи-ж не почуваєть ся найсолодшої музики, слухаючи любовного шепоту між Ґретхен і Фавстом? І як що з найглибшою увагою затопити ся у книги Коцюбинського, то й у нього наближаєть ся читач — смішне те слово читач! — до сих пангармонїй краси, що велять нам забути про матеріяльність творчих засобів, а дозволяють на хвилю вглянути в найглибшу душу штуки.

Там ось напр., де бездольна „Persona grata“, сей пятикратний убійник Лазарь, повісивши, як кат, на приказ царя те золотоволосе дївчатко, що з революціонерами попало під шибеницю,—почуває в собі пробудженне людини, упиваєть ся їзза тої неповинної смерти золотоволосої і починає ненавидїти Його,— того там десь, який велить пятикратним убійникам вішати золотоволосі дїти за те, що вони молодим твердим голосом ще і під шибеницею кличуть до катів щось бадьоре, грізно вільнодумне й горде, як їх душа. То там, де на тлї товпи плюндруючих ворохобників, яка зближаєть ся, з грудей довголїтньої слуги Чубинських добуваєть ся той страшний „Сміх“, коли бачить переляканих господарів, у якім є кріавий глум на всї тиранїї свїта. Або там, де погром на Жидів, отже де „Він іде“, наближаєть ся, як грізна туча. Або там, де для молодого революціонера, вибраного жеребом виконати атентат, „Невідомий“ має стати сам жертвою.

Усї ті щойно наведені тут мною твори, означив Коцюбинський спільним наголовком „З глибини“, бо почував мабуть сам, що тут на понурім тлї модерно-суспільних траґедій розмальовані ним душевні підземелля. Але крім тої чисто зовнїшньої признаки спільного наголовка тим всїм нарисам спільна одна внутрішня признака, яка критика незвичайно цїкавить: а саме те, що психольоґічний процес у душі героїв лишає Коцюбинський звичайно без відповідного йому чину назверх. І критикуючи тому лїт чотирі цїлість твору сього великого майстра нашої новелї*), я думав, що в мене було право саме тут добачити межі поетового таланту, значить, право сказати, що мягка лїрична вдача Коцюбинського на останнїх вершинах людського почування не в силї сього почування перемінити в чин, отже не в силї перейти від пасивного настрою до справжнього здраматизованя теми.

А сьогодні питаю ся сам себе: Чи справдї воно так? Чи признакою справжнїх траґедій людської душі конче є той остаточний чин назверх? А що, як в людинї є найглибше пізнанне необхідности такого й такого чину, а немає сили зважити ся на нього? Не драма отсе, не траґедія людської душі? Правда, ні ся служниця Чубинського, ні той пятикратний убійник Лазарь, ні призначений до атентату революціонер — не змальовані з нїякого огляду Гамлетовими рисами. Вони всї чейже повні стихійної сили життя, нїякі з них скептики, нїякі фільософи й нїякі поети. Але що, — питаю ся опять, — як що страшлива самота душ зморожує в них спромогу бадьорого пориву? Як що всяка траґічна самота саме тому така траґічна, що немає вже від неї дороги до тих чинів людини, які визволюють її з оков самітної, отже несказаної нїкому розлуки?

Справдї — тільки траґізм безумовної душевної самоти людського індивідуума можна ставити — принайменше приблизно — спільним знаменником цїлого твору, лишеного Коцюбинським. Нехай, що сей траґізм не є у нашого поета всюди з цїлою послїдовністю заложеного згори проблєму. Нехай, що тут і там він захмарений хаосом буденщини, в якій взагалї нїякого проблєму не бачить ся. Саме ось ся обставина, що останнї його твори з ідейного огляду чудово зясовують ся, є менї доказом на те, що лїнії розвитку поетового таланту йшли далї й далї та що одинокою їх межою була — смерть.

Бо послухаймо тільки поетового оповідання про те, „Що записано в книгу життя“. Дивімо ся, як величаво тут відповідає бажанню душі — чин і з якою жорстокою послїдовністю нечуваний траґізм життя вивязуєть ся з глибин самітности людської душі.

Дїло в тім, що мати бідного мужика Потапа, хоч стара й немічна мов стеблина, не може вмерти. Лїтами лежить ледви живою купою костей у хатї сина — і хирляє і немічнїє щораз більше, а проте не може вмерти. А те і сина і синову, а попри них і саму старуху дратує тому, що треба старусї всеж що дня дати їсти, а вона вже не працює, отже — — —

Воно страшно жорстоке се отже. Але поет додумує його до кінця і висловлює ясно й недвозначно, що стара мати — не сміє далї жити. Саме зза того нужденного хлїба, тільки кришку якого вона на день зїдає, а якого вона проте все-таки не повинна їсти, бо їй час вже вмерти. Жахаємо ся такої варварської льоґіки. Просто не хочемо слухати, — але поет своє і щораз смутнїйше. Та не тільки син і синова таке думають, але передовсїм — сама вона, мати. Сама старуха так думає. І ось знаходить ся на лїниву смерть — рада. Сама мати радить: Нехай ось її син, Потап, вивезе її хору й немічну під люту студінь у зелений гай, і покладе її там в снїгу і встромить їй там свічечку в костенїючі руки, і лишить самітною, як конаючу собаку, — а смерть прийде. Певно прийде.

І Потап так робить. Справдї так робить. Син так вивозить матїр на смерть, щоб не карала ся далї самотою. Ось таке записав Коцюбинський в книгу життя. І хотїло ся-б на те чогось заридати риданнєм цїлого людства, і піднести ся ще раз Прометеєм проти невмолимих богів, долї і демонів життя і гнати ся десь на якісь вершини, звідкілля можна-б кликнути до цїлого людства гасло боротьби проти такої муки самітних душ. І почуваєть ся тут, що се вже не просте оповіданне, яке підходить під таку дефінїцию, таку теорему, таке правило, а щось, що є прозою і віршом, лїрикою і епікою, образом і різьбою, словом і музикою заразом. І те почуваєть ся і могутнїм спомином лишаєть ся у душі, що

*) Сю гадку, до якої я дійшов на основі моїх естетичних студій, сподіваю ся розвести в окремій довшій праці на сю тему. Автор.

*) Пор. Ілюстрована Україна 1913, ч. 23/24, „Коцюбинський як артист“.

поет, який створив сю трагедію старої матери, справді любив людину.

Тою любовю ангелів, матерей і поетів, яка тому така казково гарна, що їй немає меж.

Др. Остап Грицай.

Хлібна продукція України.

Основне питанне наших днів — про наші продукційні сили, про умови їх розвитку і залежність від великих сучасних подій. На статистичні й наукові досліди нашого краю звертають першу увагу аґрономічні й культурні робітники на Україні. Деякі дані про продукцію та розділ головнійших хлібів на Україні*) маємо тут подати у цілях освітлення справ нашого хліборобства. Сі відомости здобуті за 5-літні врожаї нормальних років 1909—1913; за той період взято загальний збір урожаю, спожиток і вивіз. Про розмір засіяної площі взяті числа сільсько-господарського перепису 1916 р., а за західні краї, що забрані Німцями, відомости центрального статистичного комітету. Середні числа про загальні врожаї та вивозні лишки взято з праць бувшої управи по справах окремої наради про харчову кризу, а в їх основу лягли відомости центрального статистичного комітету, земські й залізничі дані за пятиліттє 1909—1913. Сі числа швидше зменшені ніж збільшені. Вони освітлюють нашу продукцію за кілька літ і на великій площі, а тому помилки та статистичні хиби в них не так прикро повинні виявляти ся.

Продукція шости головнійших українських хлібів (жита, пшениці, вівса, ячменю, проса й гречки) міряєть ся головно зайнятою ними площею землі. По перепису 1916 р. під хлібами значить ся десятин:

Ґубернія	Десятин
1. Київщина	1,653.060
2. Чернигівщина	1,173.706
3. Полтавщина	2,031.776
4. Волинь	950.023
5. Поділлє	1,353.475
Разом у 5 ґубернїях	7,162.040
6. Харківщина	1,773.809
7. Катеринославщина	2,548.948
8. Херсонщина	3,294.839
9. Таврія	2,565.600
Разом у 4 ґубернїях	10,183.196
А всього в 9 ґубернїях	17,345.236

Головна продукція випадає на Херсонщину, Таврію, Катеринославщину, Полтавщину, Харківщину. Окремо по, культурах площа землі поділяєть ся так:

	По 5 ґубернїях		По 4 ґубернїях	
Жита	2,298.537 дес.	58·2%	1,484.715 дес.	26·6%
Пшениці	1,648.632 „	41·8%	4,105.334 „	73·4%
Разом	3,947.205 „	100%	5,570.049 „	100%

А всього в 9 ґубернїях: жита—3,783.288 дес. або 39·7% а пшениці—5,753.966 дес. або 60·3%. Що-ж-до відношення сих двох хлібів до всієї посівної площі землі—вони займають у всіх українських ґубернїях приближно 55%, при чім на жито випадає коло 22%, а на пшеницю — 33% від всієї площі, зайнятої 6-ма хлібами в згаданих девятьох ґубернїях.

Споміж ріжних ґатунків хлібів яра пшениця має коло 40% всього посіву пшениці, а найбільше її сіють на Полтавщинї—370.000 дес., на Харківщинї—557.000 дес., Катеринославщинї—806.000 дес., Херсонщинї—407.000 дес. Ярого жита сіють ся всього тільки 1·4% всього жита або 51.053 дес. Иншими хлібами (вівсом, ячменем, просом і гречкою) зайнято було по всіх ґубернїях 45% всієї ріллі, а саме от скільки:

	В 5 ґубернїях:		В 4 ґубернїях:	
Вівса	1,399.705 дес.	20%	894.997 дес.	9%
Ячменю	794.436 „	12%	3,698.150 „	36%
Проса	315.539 „	4%	—	—
Гречки	705.155 „	9%	—	—
Разом	3,214.835 „	45%	4,593.147 „	45%

Всього по 9 ґубернїях вівса й ячменю сіють 6,554,982 дес. або більш 37% всієї площі землї, зайнятої 6-ма хлібами. В тім числї під ячменем коло 70% площі, а під вівсом — коло 30%. Ячменю найбільш трапляєть ся в Херсонщинї, Таврії й Катеринославщинї; по сих трьох ґубернїях його коло 50% (3,310.000 дес.) всього, що в 9 ґубернїях України. А вівсом найбагатша Київщина, яка дає 352.000 дес., найбіднійша-ж Катеринославщина з її 109.925 десятинами.

Так поділяєть ся земля на Україні під посівами. Цікаво до сього поділу ще зазначити, чиї й скільки земель призначають ся під хлібні рослини та як відбиваєть ся форма землеволодіння на продукцію головнійших наших хлібів. Сі відомости також мають чималий інтерес.

Статистика землеволодіння виказує, що в 9 ґубернїях селянські господарства дають під хліб 14,396.444 дес. або 83% всієї площі, а на долю приватних землевласників приходило ся тільки 17%. По ріжних ґубернїях поділ господарств став ся ось який:

Ґубернії	Селяне	Пани	Разом
1. Київщина	1,279.674 дес.	373.386 дес.	1,653.060 дес.
2. Чернигівщина	1,111.518 „	62.188 „	1,173.706 „
3. Полтавщина	1,697.210 „	334.466 „	2,031.776 „
4. Волинь	803.836 „	136.187 „	950.023 „
5. Поділлє	965.539 „	387.936 „	1,353.475 „
Разом по району	5,857.777 „	1,304.163 „	7,162.040 „
6. Харківщина	1,560.924 „	212.885 „	1,773.809 „
7. Катеринослав.	2,165.572 „	383.376 „	2,548.948 „
8. Херсонщина	2,612.962 „	681.877 „	3,294.839 „
9. Таврія	2,199.109 „	366.491 „	2,565.600 „
Разом по району	8,538.567 „	1,644.629 „	10,183.196 „

В першім районї посіви панські виносили 18%, а в другім—15%. У селян по всіх ґубернїях було під посівами землї ось скільки:

Пшениці	4,534.120 дес. або	32%
Ячменю	3,905.051 „	27%
Вівса	1,463.209 „	10%
Жита	3,389.648 „	24%
Гречки	710.905 „	5%
Проса	393.511 „	2%

У селян коло половини пшениці було ярої. У панів біля 45% всіх посівів було під пшеницею, найбільш озимкою. Ярої пшениці тільки 26% всієї площі. Житом у землевласників по всіх ґубернїях зайнято 393.640 дес. або трохи більш 13% всіх посівів, а останні 42% були під від вівсом, ячменем, гречкою й просом; найбільше в них сірих хлібів (вівса й ячменю) і зовсім мало хлібів для крупів—проса й гречки.

Так в загальних рисах складала ся хлібна продукція на Україні за вказаний вище період часу. Далі погляньмо, який був середній загальний збір в ріжних умовах і краях нашої сторони.

За 5 літ мирної хліборобської праці (1909—1913) збір 6 головнійших хлібів по ґубернїях поділяв ся таким чином:

1. Київщина	128,138.800 пуд.
2. Чернигівщина	55,350.300 „
3. Полтавщина	140,502.300 „
4. Волинь	97,308.900 „
5. Поділлє	108,818.700 „
А разом	530,119.000 „

*) З реферату Б. Даїнькевича на всеукраїнськім харчовім зїзді 22—25 жовтня 1917 р.

6. Харківщина	124,473.800	„
7. Катеринославщина	174,790.600	„
8. Херсонщина	179,329.300	„
9. Таврія	123,052.100	„
А разом	601,641.800	„
Всього в 9 ґубернїях	1.131,760.800	„

Серед того урожаю було ріжних хлїбів:

Пшениці й жита 652,184.800 пуд.— 58%
Вівса й ячменю 419,146.400 „ — 37%
Проса й гречки 60,429.600 „ — 5%

По окремих ґубернїях збір хлїбів поділяєть ся таким чином:

Ґубернії	Жита й пшениці	Вівса й ячменю	Проса й гречки
1. Київщина	71,201.600 пуд.	41,178.300 пуд.	15,758.800 пуд.
2. Чернигівщина	31,276·300 „	15,937.400 „	8,136.600 „
3. Полтавщина	81,371.100 „	43,895.100 „	12,236.100 „
4. Волинь	54,306.500 „	34,891.200 „	8,111.200 „
5. Поділлє	66,354.300 „	37,590.900 „	4,873.500 „
6. Харківщина	73,110.900 „	44,518.000 „	6,844.900 „
7. Катеринослав.	99,426.000 „	74,532.100 „	1.832.500 „
8. Херсонщина	99,497.400 „	77,668.000 „	2,159.600 „
9. Таврія	72,640.400 „	49,935.400 „	476.300 „

Цїкаво, що коли порівняти середнїй збір за пятилїттє 4 головнїйших хлїбів по всїй Росії й з українських ґубернїй, виходить, що Україна давала більше ніж 32% всього збору жита, пшениці, вівса й ячменю, а саме:

збір у всїй Росії 3.347,795.800 пудів, а
на Українї 1.071,331.200 „

Але мало знати абсолютні числа урожаю на Українї. Не менш потрібно уявляти собі й розмір відносної урожайности країни, себто забезпеченнє людности своїми урожаями. По відомостям центрального статистичного комітету число мешканців по українських ґубернїях 1909—1913 рр., а значить і забезпеченість кожної душі пшеницею і житом, складаєть ся ось так:

Ґубернії	Душ	На 1 душу пуда
1. Київщина	4,650.400	15·3
2. Чернигівщина	3,066.100	10·1
3. Полтавщина	3,677.600	22·9
4. Волинь	4,004.400	13·6
5. Поділлє	3,890.200	17·0
6. Харківщина	3,329.700	22·0
7. Катеринослав.	3,232.000	30·8
8. Херсонщина	3,569.000	28·0
9. Таврія	1,965.800	37·0
Разом	31,385.200	серед. 20·8

Найбагатші хлїбом Таврія, Катеринославщина, найбіднїйші —Чернигівщина, Волинь, Київщина. Сими числами встановляєть ся споживча норма й визначаєть ся лишок, який вивозить ся поза межі Україны. Відомости про вивіз хлїба мають певне значіннє для всїх, хто цїкавить ся справами українського хлїборобства.

Як ми бачили, середнїй загальний збір шости хлїбів за пятирічний досвід (1909—1913) виносить 1;131,760.800 пудів у 9 ґубернїях України. З сього числа вивозить ся за межі країни річно:

1. Пшениці зерн. і борошн. в переводї на зерно	170,695.700	пуд.
2. Жита „ „ „ „	29,897.500	„
Разом	209,593.200	„
3. Вівса „ „ „ „	9,241.900	„
4. Ячменю „ „ „ „	121,080.200	„
Разом	130,322.100	„

А всього разом чистий вивіз, себто після вирахування ввозу, 4 хлїбів—339,915.300 пудів або майже 32% всього збору по 9 українських ґубернїях. Тільки 68% урожаю йде на потреби місцевої людности. З усїєї маси вивозу на жито й пшеницю випадає 62%, а 38%—на овес і ячмінь.

Куди-ж вивозила ся та майже третина українських урожаїв? Виходить, що за кордон вивозило ся 77% всього вивозу, а саме:

1. Жита й пшениці зерном і борошном	137,956.900	пудів, а
2. Вівса й ячменю „ „	123,623.300	„
Разом	261,580.200	„

Останнї 23% вивозу йшли в инші краї Росії.
По українських ґубернїях вивіз поділяв ся так:

Ґубернії	Жита й пшениці	Вівса й ячменю
1. Київщина	7,588.600 пуд.	1,748.200 пуд.
2. Чернигів. (ввіз)	3,291.080 „	4,288.800 „
3. Полтавщина	25,366.000 „	8,594.600 „
4. Волинь	1,893.800 „	(ввіз) 499.200 „
5. Поділлє	9,372.000 „	1,975.600 „
Чистий вивіз	40,929.400 „	16,108.000 „
6. Харківщина	15,843.200 „	5,199.800 „
7. Катеринослав.	52,288.500 „	28,267.400 „
8. Херсонщина	50,702.800 „	56,545.500 „
9. Таврія	49,829.300 „	24,201.400 „
Чистий вивіз	168,663.800 „	114,214.100 „
Разом з 9 ґуб.	209,593.200 „	130,322.100 „

Лївобережні ґубернії дають головним чином припаси для вивозу й з останнїх чотирьох ґубернїй хлїба вивозить ся 83% всїєї скількости. Найменш вивозять хлїба Волинь і Чернигівщина; вони мусять деякі роки купувати хлїб для потреб людмости.

Коли порівняти вивіз за кордон з 9 ґубернїй України з вивозом всїєї Росії головних чотирьох хлїбів, виходить, що:
середнїй вивіз за 5 лїт з Росії 588,453.200 пудів,
а „ „ „ України 261,580.200 „
себто майже 44% хлїба, що вивозив ся за межі Росії, давала Україна.

Останнє, що не вивозить ся, споживаєть ся в Українї. На душу людности, разом з зерном на насїннє, припадає в нас жита й пшениці—13·97 пуда. Встановлену по закону про хлїбну монополїю норму в 15 пудів на душу визнано збільшеною і вона потім циркуляром російського мінїстра харчових справ зменшена до 12 пудів. Питанне про харчову норму для людности у всїх випадках життя і праці ще чекає доскональнїйшого вивчення. Через те на сїй справі зупиняти ся зараз не будемо.

Вирощуванне крупяних хлїбів (проса та гречки) на Українї майже не перебільшує місцевих потреб в сих рослинах і тому вивіз їхніх урожаїв не має великого значіння. Помічаєть ся тільки перевозка врожаїв з одного краю України в инші. Полтавщина дає в рік коло 1,172.000 пуд. гречаних крупів, а Київщина біля двох мілїонів пудів пшона. Инші ґубернії потроху також вивозять та ввозять крупів для місцевих потреб.

Таке в загальних рисах становище на Українї продукції головнїйших хлїбів, стільки врожаїв споживаєть ся й вивозить ся поза межі України. Належні висновки й доповнення до сих відомостей необхідно зробити аґрономічним робітникам нашого хлїборобського боку.

М. П—ко.

(Аґроном і Кооператор,
Другий збірник статей).

Про потребу „Декларації прав народів“.

(До національної проблеми нашого часу).

Чим довше триває війна, тим виразнійше відслонюється ся чисто імперіялїстичний її характер. Навіть ідеольоґія і політична фразеольоґія її починає ставати ся щиріщою й поволї відкидує баляст принадної декорації в формі всїляких гасел, які мали виправдати перед світом і людством найбільший його злочин та божевілле.

Такою принадною декорацією-орнаментом в ідеольоґії сієї війни було також здебільшого гасло визволення поневолених і кріпацьких народів; гасло, яким великодержавні керманичі війни вміло маґнетизували й гіпнотизували поневолені народи, а сї останнї дуже часто неначе в люнатичнім захопленню, як нічні мотильки, летїли сторч головою в безодню кривавого привиду війни.

Від недавнього часу ся імла наївного й романтичного захоплення з одного боку, а програмово-свідомого принаджування з другого—починає спадати та прояснювати ся, а поверх неї показуєть ся справжнє імперіялїстичне глитайсько-хижацьке обличче війни з її справжнїм гаслом: Vae victis! Сими-ж побідженими у першу чергу мають лишити ся всї поневолені та кріпацькі народи, яким не вдало ся здобути міцного панцера державної поволоки.

Чим довше триває війна, тим яснїйше, що поневолені або знову завойовані народи та країни мають стати ся предметом досвідів для всїляких анексіонїстичних експериментів великих народів і держав, котрі у війні добачають засоби не лише до переведення та здїйснення своїх заборчих мрій, але й до виправдання сих останнїх. Політична практика осереднїх держав після берестейського миру й супроти відірваних країн і народів бувшої царської імперії є найлїпшим показчиком сеї справжньої істоти сучасної всесвітньої війни.

Таємні дипльоматичні документи антантського табору, опубліковані большевицьким правительством, є вимовним доказом імперіялїстичних аспірацій серед західних комбатантів сього страшного поєдинку держав і народів.

Тому час, щоб народи, про бутте та долю яких розходить ся в сїй крівавій грі, себто передовсїм поневолені й недержавні народи, прозріли врештї й, доки не пізно, запобігли тому, щоб на майбутнїм світовім мировім конґресї їх справи не полагоджено таким робом, як перед сто роками у Віднї. Щоб знову не повторило ся те, що старий Бебель в 1911 р. зясував, кажучи: „Народи не знають навіть, що з ними дїєть ся, а всеж про їх долю та недолю йде тут саме гра. Сього бути довше не сміє!“

Щоб зорєнтувати ся в ситуації, яка виразнїйше вирисовуєть ся на тлї продовжування війни, слїд насамперед поставити ся критично до всїх гарнозвучних гасел і девіз, котрими жонґлюють безсоромно великі держави й народи-пани. Не слїд забувати, що в часї війни все фальшуєть ся й підроблюєть ся; скрізь всеміцно розпаношив ся нахабний сурроґат. Фальшують ся і підроблюють ся також гасла й постуляти. Їх уживаєть ся просто й цинїчно яко примани для вудочок в цїли зловлення тих, хто „визволює ся“ для нового лишень поневолення. Чи ми не бачили й не чули, як торік гр. Чернїн не лише що прийняв, але навіть пропаґував мирову формулу російської революції: „без анексій та без контрибуцій“ і як формально прийняла її також Нїмеччина! Й щож вони зробили з неї на берестейськім та букарештенськім мирі, про се чейже не треба писати.

Або: як чудово гарно принципіяльно та програмово сформулували большевики „право народів на самоозначенне“ та як їх централїстично-якобінська практика супроти „окраїн“ і „інородців“ (головно України й Фінляндії), що визволюють ся не по їх рецепту, спародіювала фатально та звела в нївець те саме власне їх гасло та принцип! Чи ми не бачимо й не чуємо на кождім кроцї, як по фарисейськи надуживаєть ся гнучкости тих самих провідних засад і гасел, котрими має унормувати ся майбутнє міжнародне й міждержавне житте! Як до кожного з них таємно та для себе роблять ся всїлякі застереження, котрі фактично позбавлюють їх питомого змісту та значіння! Лунає пранадне й заманююче гасло „без анексій“, а побіч нього рівночасно чути убійчий коректив його в формі резервових застережень: „дезанексії“, „реанексії“, „управильнення меж“ тощо.

Або кажеть ся „без контрибуцій“, але під претекстом „управильнення меж“ загарбуєть ся кусник території, що має вартість неабиякого винагородження (напр. мілїярдові румунські лїси, забрані по букарештенськім миру Австро-Угорщиною).

Признаєть ся засада національного плебісциту чи референдума, а рівночасно орґанїзуєть ся фальсифікати народньої волї в формі замовлених заяв самозванних всїляких комітетів, що репрезентують не дану країну або нарід, але тільки кастові й національні інтереси невеликої панської його купки (Згадати лише історію прилучення Бесарабії до Румунії або заходи балтійських баронів щодо прилучення надбалтійських країн).

Таких прикладів шахрайського надуживання найгарнїйших і найсправедливійших гасел і засад під час сеї війни можна-б було навести значно більше. Але хиба для ілюстрації вистарчать і вище зазначені.

Очевидно, що на такім хиткім і сипкім ґрунтї не можна збудувати міцного й певного миру. Таким шляхом марно пробувати досягнути міжнародне братерство, національну свободу й рівність! В сїй облудній атмосфері не може народити ся політична й суспільна справедливість! І се мусять конче усвідомити собі всї поневолені народи, а насамперед народи-кріпаки.

Національне визволенне так само, як і соціяльне, треба уґрунтувати на широкім фундаментї спільного співдїлання. Коли гаслом суспільної боротьби є славетний всесвітнїй заклик: „Пролєтарі всїх країн, зєднайте ся!“, гаслом національно-визвольних прямувань мав би бути анальоґічний поклик: „Поневолені народи-кріпаки всїх країн, спільними силами скиньте кайдани національного ярма“.

Нам розходить ся очевидно не про якесь механїчне перенесенне міжнародньої методи суспільної боротьби в дуже своєрідну сферу сучасних національно-еманципаційних рухів. Ми також не забуваємо великих розбіжностей і не-аби-яких антаґонїзмів поміж сими останнїми, що неначе наперед викликує неможливість спільного поступу поневолених народів. Все се ми розважили та взяли під увагу, висловлюючи вище думку про необхідність співдїлання кріпацьких народів і про потребу, так сказати, зміжнародовлення їх визвольної боротьби.

Отже нам розходить ся не так про зробленнє одноманїтною тактики або механїки сієї боротьби, як передовсїм про витворенне загального, спільного, ідейно-правного ґрунту для сієї останньої. Коротко кажучи йде про ясне сформуловання та спрецизованне досї аж надто гнучкого поняття „права народів на самоозначенне“; про таке точне зясованне його змісту й межей, котре абсолютно виключувало-б свавільне жонґльованне ним і довільне інтерпретованне з боку великодержавної дипльоматії та народів-панів.

Се значить, що треба витворити загальну міжнародню платформу для національних справ, провідні засади якої були-б вказівками для полагодження поодиноких з них з взяттєм під увагу очевидно індивідуальної своєрідности кожної з них. Мимохіть нам пригадуєть ся одна анальоґія з новочасної політичної історії Европи. Маємо на думцї славетну революційну французьку „Декларацію прав людини та громадянина“ (Declaration des droits de l'homme et du citoyen) з р. 1789, сього клясичного, мовляв, катехизму революційної боротьби за громадєсько-політичну свободу й конституцію для всеї континентальної Европи.

Зараз саме відчуваєть ся потреба подібної „Декларації прав народів“, у котрій зясовано-б і спрецизовано-б основні засади національного права, а заразом й витворено-б загальний ґрунт для національно-визвольної боротьби поневолених народів. Проєкт сеї „декларації“ найлїпше можна-б виробити на міжнароднїм конґресї всїх поневолених народів (з обох воюючих таборів) десь в невтральній країнї (напр. Швайцарії або Швеції). Потім після вироблення й ухвалення ся „Декларація прав народів“ мала-б переслати ся гаазькому Міжнародньому Мировому Трибуналови, завданнєм якого було-б вплинути на воюючі держави, щоб їх прийнято до міжнароднього права яко обовязуючу норму.

Очевидно наперед слїд сподївати ся, що кожна така спроба міжнароднього унормования національної справи зустрінеть ся наразї з рішучим протестом з боку великодержавних і пануючих народів. Евентуально отже треба буде зорґанїзувати мішану комісію з представників державно-пануючих і недержавних поневолених народів для спільного розглянення й порозуміння щодо сеї „Декларації прав народів“.

В часї війни за найбільшого напруження національних і державних суперечностей якась угода щодо сього наперед здаєть ся утопійною мрією. Без великих перешкод і трудностей очевидно ся справа не полагодить ся. Твердиня „національного февдалїзму“, розуміеть ся, не скапітулює відразу, під ударами першої спільної офензиви кріпацьких народів. Залежатиме від сили демократії й поступових елементів не тільки серед сих останнїх, але й серед усїх народів взагалї, наскільки успішним буде перебіг сеї великої боротьби за національну свободу всїх народів. Задля поводження сеї останньої здобуттє „Декларації прав народів“ безперечно було-б не-аби-яким успіхом, бо через се витворено-б спільний правноідейний ґрунт для її ведення, тактики та стратеґії в поодиноких випадках національно-визвольних прямувань.

Евентуальний мировий конґрес чудово надаєть ся для міжнародньої акції поневолених народів за свою національну свободу. Се власне найвідповіднїйша трибуна, звідки мали-б залунати вперше засади й гасла „Декларації прав народів“ яко основи майбутнього нового міжнароднього права, збудованого в дусї національної справедливости, рівноправности та свободи... Такі міжнароднї акції потребують почину: й не стільки індивідуального, як колективного. В данім випадку ініціятиви напр. визволеного якогось недержавного кріпацького народу.

Недавно ще ми втїшали ся надїєю, що визволеній і воскресшій самостійній Україні та вільному українському народови припаде сей почесний та славетний почин! Що молода Українська Держава, яка так дбайливо й совісно присвятила увагу правної охорони своїх національних меншостей, яка перша рішуче й енерґічно домагала ся миру при евентуальній лїквідації всесвітньої війни, не менш рішуче виступить на мировім конґресї в оборонї своїх прав і поневолених народів загалом, що від неї вийде проєкт вище згаданої „Декларації прав народів“ і відповідного й необхідного зреформования дотеперішнього міжнароднього права в демократичнім новочаснім дусї...

На жаль після недавнїх відомих подій молода Українська Державність сама опинила ся в небезпеці. Тїнь минулости повисла над нею. Хмари ворожої реакції заволокли соняшний обрій її політичної весни... Старі й нові вороги найрадше знову закували-б Україну в кайдани неволї. Не знати отже, чи демократична й народня Україна перед лїквідацією війни матиме знову стільки сили й політичного впливу, щоб могти перед міжнароднїм форумом виступити з ініціятивою, а головно авторитетно в оборонї прав поневолених народів, з думкою „Декларації прав народів!“

Будь як будь, але справа сеї декларації є однаково в інтересї всїх поневолених народів. Вона є незвичайно актуальною та невідложною. Тому всї діячі національного визволення мали-б присвятити їй як найбільшу увагу... Поневолені народи мають тепер забути все, що їх роздїлює, — всї маловажні суперечки та ворогування — та сконцентрувати свої сили й енерґію для рішучого нападу на твердиню протинаціональної реакції й абсолютизму. Метою їх хай буде здобуттє міжнародньої правно-державної бази для їх визвольних прямувань, а потім уже куди лекшою буде боротьба з поодинокими місцевими проявами національного февдалїзму. Всї поневолені народи-кріпаки хай безумовно й категорично домагають ся „Декларації прав народів“ — сеї майбутньої своєї „Великої Хартії національних свобід“!

Н. В.

Памяти Хведора Вовка.

У Гомелї в дорозї з Петербурга до Київа, куди запросив його академик Вернадський для працї над орґанїзацією Української Академії Наук, помер визначний український ученый і громадський дїяч, свідок усього національного українського розвитку від 70 рр. по нинїшнїй день, один з найблизших приятелїв Михайла Драгоманова Хведір Вовк.

Народив ся 1847 р. в с. Крячківцї пирятинського повіту на Полтавщинї. Початкову освіту одержав у нїжинській ґімназії, а вищу на природничім факультетї київського й одеського університетів. Університетську науку скінчив 1871 р. Ще на шкільній лавцї присвятив ся етноґрафічним студіям і „Словарець народнїх українських назв ростин“ опублїкував у 1 т. „Записокъ Южно-Западного Отдѣла Русскаго Географическаго Общества“, одним з фундаторів і дїяльних членів котрого був саме небіжчик. Жива натура Вовка не обмежила ся науковою дїяльністю. Він узяв живу участь в тодїшнїй роботї київської української громади.

В 1876 р. він виеміґрував разом з М. Драгомановим за кордон. Тодї подав у ч. 4 женевської „Громади“ живо змальовану характеристику громадсько-політичних поглядів Шевченка під псевдонїмом „Сїрко“ п. заг. „Т. Г. Шевченко і його думки про громадське життя“. Ся статя дала привід М. Драгоманову зайняти ся порушеною темою в тій самій книжцї „Громади“ в студії „Шевченко, українофіли й соціялїзм“. Тодї-ж брав участь також в еміґрантськім життю і в усяких конґресах.

В 1878 р. покійний повернув ся на Україну й уладжував тут археольоґічні екскурсії по Київщинї й Волинї. Одначе недовго побув на Українї. Вже на другий рік знову виїхав за кордон і тодї побіч політичної дїяльности по всяких еміґрантських гуртках зібрав велику силу археольоґічного й антропольоґічного матеріялу в своїх мандрівках по Добруджі, Болгарії, Італії тощо. Затїсняючи ся все більше в наукових студіях, він оселив ся в Парижі, працював в Антропольоґічній і Етнольоґічній Школї у проф. де Мортіле й містив по французьких спеціяльних виданнях свої наукові роботи, які здобули йому славу визначного українського ученого.

Щойно 1905 р. дав йому змогу вернути ся до Петербурга, де став професором в університетї й одним з впорядчиків Антропольоґічного й Етноґрафічного Музею ім. Олександра III. В лїтку виїзджав Вовк на Україну й невтомно збирав новий матеріял з археольоґії (знамениті розкопки в Мізенї на Чернигівщинї), антропольоґії, етноґрафії й ґеоґрафії. Вислїдом давнїйших і пізнїйших наукових дослїдів покійника були між иншим такі працї з фольклору й етнольоґії: „Окремішнї риси української народньої орнаментики“ в „Трудахъ 3 Археологическаго Съѣзда“ в Київї, „Братанне на Українї“ в „Melusine“, 1891, ч. 8 та рівночасно в львівській „Правдї“ за 1891, „Подорожі й подорожники на Українї“ в „Revue de traditiones populaires“, 1891, XI, „Весїльні обряди та звичаї на Українї“ в „Antropologie“, 1892 (відбитка 150 стор., праця, в якій покійний познайомив західнїх учених з українськими весїльними обрядами), „Задунайська Сїч“ в „Кіевск-ій Старинѣ“, 1883, кн. 1, 2, 4, 6, „Сани в похоронних

обрядах України", 1895, „Українське рибальство в Добруджі", „Знахідки у могилах між Веремем і Стретівкою і біля Трипілля", „Кавказ і Карпати, деякі проби етнографічних зближень", „Магдаленське майстерство на Україні", „Спеціяльні програми до наук етнографічних розвідок", „Антропометричні досліди українського населення Галичини, Буковини й Угорщині", а крім того „Етнографічні замітки про Болгарію" (в „Русск-ій Мысли") і т. ин. Частина його студій про весільні обряди, переважно українські, появила ся також в болгарськім „Сборник-у за народни умотворения".

Головну частину українських праць надрукував у „Матеріялах до української етнольогії", видаваних львівським Науковим Товариством ім. Шевченка й редагованих ним від 1899 р. Підрахунком усієї наукової роботи небіжчика є дві праці в енцикльопедії „Украинскій Народъ", а саме „Антропольогічні особливости українського народу" й „Етнографічні особливости українського народу". Що торкаєть ся згаданої енцикльопедії, він разом з помершим проф. М. Ковалевським і акад. Коршом, а далі з акад. Шахматовим і проф. М. Грушевським, Овсянико-Куликовським і Туган-Барановським приступив до широко закроєного видавництва „Украинскій народъ въ его прошломъ и настоящемъ". Більше ніж половину з другого тому (лише два томи появили ся досі) займають згадані дві синтетичні праці Вовка.

Попри науковy працю брав Вовк живу участь в життю петербурзьких Українців, забирав голос на українські теми в „Украинскомъ Вѣстникѣ", „Быломъ" і „Украинской Жизни", гаряче віддавав ся виробленню собі з молодіжи учеників і помічників і живо займав ся плянами політичної української праці. Все мріяв про поворот на Україну й, здавало ся, що орґанізація Української Академії Наук у Київі придбає щирого помічника в роботі акад. Вернадського. Знемощілий орґанізм не видержав Дантейських мук теперішнього подорожування з Петрограду до Київа й знаменитий учений, котрого сьогодні просто не заступити в українській науці, заснув навіки серед подорожі, якою зрештою було ціле його життє.

Ученики Покійника повинні мати на увазі те, серед скільки лекших обставин приходить ся їм продовжати невмируще діло Вовка для української науки.

Національна справа.

(Уваги на часі в звязку з війною).

III. Соціялїзм і національна проблєма.

(Продовженнє)*.

Одною з найцїкавійших праць про відношенне соціялїзму до національної проблєми є безперечно брошура Жореса: „Батьківщина і робітництво" (український переклад видан. У.С.Р.П.), в якій сей великий та ґеніяльний поширювателъ і оригінальний дослїдник новітнього соціялїзму з властивим собі мистецько-поетичним захопленнєм і пластичністю вияснив позитивно орґанїчний звязок між клясовим та національним визволенням нового часу*). Кількома найхарактеристичнїйшими цитатами з сеї знаменитої праці ми зясуємо наймодернїйше та найраціональнїйше становище сучасного соціялїзму до національної проблєми. А як що воно й досі лишаєть ся тільки програмою майбутности (тому, що соціялїстична практика державно-пануючих народів здебільшого все ще силою енергії порушаєть ся по традиційних шляхах старої ідеольогії), то тим більшим завданнєм післявоєнного нового Інтернаціоналу буде здійсненне і переведенне у життє чудових думок сього оборонця національної справедливости, який сам став ся жертвою національно-шовінїстичного фанатизму.

„Пролєтаріят не стоїть поза вітчиною"**), каже Жорес. На його думку відомі слова „Комунїстичного Манїфесту", що робітники не мають нїякої вітчини...", були тільки пристрастною фразою, зовсїм парадоксальною і зрештою нещасливою відповідю на напади патріотичної буржуазії, що закидувала комунїзмови тенденцію розбиття вітчини" (стр. 54).

„Було найбільшою недорічністю — зауважає він трохи далї — голосити, що вітчина є байдужною справою для пролєтаріяту в тім часї, коли народи всїх країв змагали рівночасно до національної незалежности і до полїтичної свободи, що є умовиною революції пролєтаріяту. Народи мусять передусїм творити єдність, щоб могли собою демократично правити; їх не сміють розбивати й поневолювати нїякі останки февдального панування, нїяка брутальна сила наїздника. Пощо прогоняти тиранів, шляхту і клєрикалів, коли деспоти ззовнї можуть знову здушити щойно пробуджену свободу? У Франції, Нїмеччинї й Італії єднаєть ся від часу революції демократія з національністю" (стор. 55—56, цитую з укр. перекладу).

„Демократія і нація — стверджує він ще раз вище висловлену думку—зостають ся завсїди головними умовинами дальшого і вищого розвитку. Сильне і багате поняттє вітчини набирає нового вищого і ширшого значіння. Позірна кріза ідеї вітчини є крізою зросту..." (57).

„Я нїколи не брав траґічно — починає свою розвідку Жорес—парадоксів, які звертають ся проти поняття вітчини. Вітчина се нїяка пережита ідея: ідея вітчини змінюєть ся і глибшає. Я був усе переконаний, що пролєтаріят у своїй найглибшій істоті нїколи не згодить ся з наукою національної неволї... Пролєтаріят, який би зрік ся оборони національної самостійности, а тим самим оборони свого власного свобідного розвитку, не буде мати нїколи сили побідити капіталїзм; а коли він, двигаючи вже ярмо капіталу, візьме ще на себе ярмо завойовника, то не почує в собі навіть охоти піднести свою голову" (стр. 3**).

Наш автор потім дуже цїкаво та переконуючо зясовує національні підвалини та пїхи майбутньої перебудови інтернаціонального життя, слушно констатуючи, що „революційна, інтернаціональна, загальна акція буде мати необхідну національну цїху. В кождім краю зокрема мусїтиме поборoти спеціяльні трудности, а щоб їх перемогти, мусїтиме в кождім краю ужити спеціяльних засобів: питомих сил національної історії, національного духа. Вже минув той час, коли утописти уважали комунїзм штучним цвітом, що може розцвісти ся в якім небудь кліматї після вподоби провідника секти. Нема вже нїякої Ікарії. Соціялїзм не відстає від життя, не відстає від нації; він сам послугуєть ся вітчиною, щоб її перетворити і збільшити. Абстрактний інтернаціоналїзм, що не зважав би на всякі умовини

---

* Пор. ч. 210—11.

*) ...„Національна ненависть — зазначає Бавер у своїм відомім вже нам клясичнім творі — є перетвореною клясовою ненавистю." (стор. 263). „Боротьби народів—каже Реннер у „Проблємах Сходу" (стор. 94)—є клясовими боротьбами".

*) Анальоґічно констатує Реннер: „Неправдою є, немовби робітнича кляса була коли небудь ненаціональна. Як довго буржуазія борола ся рука в руку з нею за єдність і свободу нації, була вона навіть національною в рівнім значінню..." (Цит. збірка статей про нац. справу і т. ин., стор. 22-23).

**) Реннеру своїй дуже актуальній статї „Соціялїстичний імперіялїзм чи інтернаціональний соціялїзм" у цитованій вже тут збірці (Реннер-Гаммер) так само звертає увагу на те, як національне поневоленнє недержавних народів згодом, коли диктатура стає національною політикою, приводить до політичного суспільного утиску працюючого люду пануючого народу, себто звертаєть ся у першій лїнії проти соціялїзму й пролєтарського руху сього останнього: „Щоб Румун, Словак і полудневий Славянин не міг дійти до влади, не може в Угорщині виборче право бути здемократизоване й мадярський робітник мусить також зоставати ся без волї! Щоб Поляки, Фіни, Українці й Кавказці не були вільними, як всї народи, мусить царат поневолювати також всї кляси! Всї великі імперії — на їх чолї римська—виобразували наперед на поневолених і підбитих народах страшний апарат своєї сили, який на закінченнє здушував також свободу у вітчині..." (стор. 80).

боротьби, акції і розвитку кождої поодинокої історичної ґрупи, бувби ще більше штучною і старомодною Ікарією ніж давня“ (Курсив мій. І. Б.).

Жорес добре уплястичнює неможливість якоїсь позанаціональної людности. На його думку „зєдиненнє людства... можна зреалїзувати тільки у формі автономних націй, що осуджують всяке насильство та піддають ся загально-правним нормам*). Але тоді не касуєть ся вітчини, а тільки її ублагороднять ся. Вона підійметь ся до висоти людства та при сїм не втратить своєї незалежности, свободи й питомености...“ (стор. 65). На дальшій сторінці (67) він фільософічно пояснює останню думку, кажучи: „Цїла природа здолу до гори вяжеть ся з підйомом духа; темні сили підіймають ся до світла і перетворюють ся, не пропадаючи. Так само піднесуть ся нації до людськости, а не розпадуть ся. Велика колєктивна сила, велика колєктивна пристрасть зорґанїзованих народів не виладуєть ся у вибухах бутної зарозумілости, а навпаки піддасть ся найвищому законови ладу людства і перейметь ся наскрізь ідеєю праці, справедливости і мира. Але не втратить нїчого з своєї чести.“

З непохитною вірою у гарну будучність людства зясовує великий французький народнїй трибун гармонїчну синтезу поміж пролєтаріятським соціялїзмом та демократичним націоналїзмом. „Таким чином стане вітчина живим дзеркалом, в якім зможе пізнати себе кожда свідомість. А пролєтарі, що довший час мали уділ у вітчинї тільки в части і несвідомо, будуть мати її в цїлости в повнім блеску*). Вітчина буде належати до них вповнї навіть з своєю минувшістю, бо наслїдком великих дїл пролєтарів цїла праця віків доведе до сього, що вони вибють ся на верх в царстві справедливости. Вже нинї не стоять вони поза вітчиною, бо можуть бороти ся у вітчинї, щоб перетворити її після вищої ідеї. Вони стоять на своїм ґрунтї, бо впливають на вітчину, бо інтернаціональний соціялїстичний рух хоронить незалежність націй як націй, бо демократія — форми істнування модерних націй — сприяє змаганням робітників, бо пролєтарі можуть тільки тоді побідити, коли присвоять собі в кождім краю найвищі душевні й духові прикмети і правдиву есенцію національного характеру, бо нове людство може бути тільки тоді богате, й повне життя, коли окремішність кождого народу задержить ся в загальній гармонїї та коли кожда вітчина буде дріжати струнами вселюдської лїри.“ (67—68). Ся майбутня нова вітчина „може розвинути ся тільки через автономію націй, розцвіт демократії і уживтє цїлої сили кождого поодинокого національного духа для нових проблєм, отже дорогою розтягнення ідеї вітчини на цїле людство“ (Курсив мій, як і скрізь в сих цитатах. І. Б.).

Щоб не розтягувати занадто численних і великих виписок з цитованої праці великого французького пророка майбутньої нової суспільности, ми не можемо на жаль наводити тут навіть у виїмках дуже цїкавої позитивної програми його пролєтаріятського націоналїзму (порівн. 69—70 ст. наведеної праці). Тому закінчуємо сю низку цитат його останньою узагальнючою увагою з приводу справи, яка нас тут цїкавить: Інтернаціонал і вітчина відтепер звязані з собою. В Інтернаціоналї має незалежність націй свою найвищу запоруку; а противно Інтернаціонал має в незалежних націях свої найсильнїйші й найблагороднїйші орґани. Можна би сказати: трохи інтернаціоналїзму віддаляє від вітчини, багато інтернаціоналїзму веде назад до вітчини. Трохи патріотизму віддаляє від Інтернаціоналу, багато патріотизму зближає до Інтернаціоналу (стор. 72*).

Ми незайво навели тут сї подекуди численні виписки з цїкавої розвідки Жореса. В них переконуючо зясований орґанїчний звязок поміж новочасною національною ідеєю та соціялїстичними прямуваннями робітничого люду; ясно висловлена думка про повну рівноправність всїх народів. Отже тому відкинено анахронїстичний національний февдалїзм, якому на жаль не рідко ще й досї поклоняють ся соціялїсти пануючих народів (до чого ще вернемо ся), а головно підкреслено природну гармонїю поміж національним та вселюдським, а таким чином переможено мнимий антаґонїзм між націоналїзмом та інтернаціоналїзмом чи космополїтизмом. Жорес вже на штутґартськім конґресї (1907 р.) — отже на конґресї соціялїстичного Інтернаціоналу — підкреслив величезне культурнотворче значінне нації, називаючи її „скарбницею людського ґенїя та поступу“ та зазначуючи, що не в інтересах пролєтаріяту було-б розбити „сє дорогоцїнне начинне людської культури“. На жаль всї гарні та справедливі думки Жореса і на ґрунтї соціялїзму належать ще до рідких виїмків. Бо ревізіонїзм відносно до національної справи і в соціялїзмі здебільшого обмежував ся досї лише сферою абстрактного думання та теорії. В партійній практиці ще залишило ся — особливо-ж в соціялїзмі державнопануючих народів — чимало старого протинаціонального упередження та централїзму. Вже в часї сеї війни зроблено проби (Кунов, Ленш) повороту до первісної протинаціональної марксистської ідеольоґії з очевидною тенденцією знов узасаднити національний „стан посїдання“ пануючих історичних народів, як і рацію буття великих імперіялїстичних держав, щоб опісля скерувати сю теорію проти еманципаційно-національних заходів поневолених кріпацьких народів.

Ів. Бочковський.

(Кінець буде).

*) Дуже цїкаві думки про автономію нації та майбутньо-вільну федерацію народів (Всесвітня Швайцарія) розвинені у численних писаннях Реннера (Пор. між иншими: Нація як правна ідея і Інтернаціонал, 1915, та його розвідки з часу війни у згаданій вище збірцї статей: Національна справа і т. ин.).

*) Цїкаві розвинення сеї думки знаходимо у цитованій тут моноґрафії Бавера „Досоціялїстична суспільність — після його уваг — не матиме вповнї розвиненої нації тому, що широкі народнї маси стоять ще поза її обсягом. По. перше соціялїзм—ся еволюційно-національна політика.. сучасної робінничої кляи“ приведе до витворення суспільно-національного орґанїзму. Соціялїзм бо не тільки що не хоче ставити перепон дальшому розвиткови національного характеру, але навіть змагає до того, щоб з цїлого народу зробити поперше націю, дати йому можливість розвинути ся в націю. Йому розходить ся не тільки про розвиток націй, але про розвиток цїлого народу в націю (Стор. 160. Курсив мій. І. Б.).

Вісти.

Ратифікація мирового договору між Болґарією і Україною. Дня 15 липня відбула ся у Відні виміна ратифікації мирового договору між Болґарією і Україною. Виміни довершили посол Української Держави Вячеслав Липинський і леґаційний радник болґарського посольства Джебаров.

Привітальна телеґрама Українського Національно-державного Союзу до шведського народу з приводу 209 річниці полтавського бою така: „Parties Ukraïniennes réunies en Conseil National, à l'occasion de la bataille de Poltava envoient aux anciens alliés et fréres d'armes cordiales salutations et espèrent que la Suède et l'Ukraïne, libres es égales, se trouveront de nouveau dans l'avenir prochaine alliées du même coté, luttant pour meilleur avenir des peuples. Conseil National Ukraïnien à Monsieur le Président du Conseil des Ministres, Stock-

*) До такого самого висновку приходить також К. Кавтський у своїй оригінальній розвідці „Національність і Інтернаціональність“, 1915, де він, резюмуючи свої уваги з сього приводу, каже: Одним словом, найбільші інтернаціональні елємєнти в нації є одночасно також в ній найбільше національними (стор. 30)

holm". (Українські партії, обєднані в національну Раду, з нагоди річниці полтавського бою шлють бувшим союзникам і браттям по зброї сердечний привіт і плекають надію, що Швеція й Україна, вільні й рівні, знову незабаром зустрінуть ся і поруч стануть до боротьби за кращу долю народів. Українська Національна Рада. Панови голові ради міністрів, Скокгольм).

З приводу вбивства німецького посла в Москві гр. Мірбаха вислав гетьман Скоропадський німецькому цісареви таку телеґраму: „Його Величности цісареви німецькому, королеви пруському Вільгельмови II. Прошу Вашу Цісарську й Королівську Величність всемилостиво дозволити мені висловити від мого імени й імени українського народу наш глибокий жаль з приводу зрадницького вбивства, жертвою котрого став посол Вашої Величности в Москві. Український народ, що наново розпочав своє державне життє при могутній підмозі німецької держави, жалїє над стратою того дїяча, котрий завше виявляв себе приятелем всїх Українців. Гетьман усієї України Павло Скоропадський."

У відповідь на се одержав гетьман таку телеґраму: „Від Його Величности цісаря німецького Гетьманови всієї України Павлови Скоропадському. Прошу прийняти мою глибоку подяку за спочуттє, яке Ви від свого, а також від імени українського народу висловили менї з приводу обурюючого злочину, який зроблено в Москві супроти мого посла".

Проф. Кайндль про холмську справу. Професор празького університету др. Кайндль помістив в „Tagepost", в півофіціальнім орґані австро-угорського міністерства закордонних справ, який виходить в Ґрації, статю, зміст якої такий: Поляки домагають ся прилучення до Польщі цїлої Холмщини, але вже один погляд на мапу поучує кожного, що Холмщина не зачисляєть ся зовсїм до старого польського корінного краю, а се каже польський учений Ґльоґер в своїй історичній ґеоґрафії Польщі (Краків, 1903). „Холмщина є часть українського воєводства. Її область була в X столїттю ареною, де поборювали ся взаїмно впливи Поляків і Рюриковичів. По монґольськім нападі прийшов ще й литовський вплив. Коли польський король Казимир Великий прилучив Червону Русь 1340 р. до Польщі, почались боротьби між нею і Литвою за Холмщину й Волинь. Казимир позискав наслїдком договору з Ольгердом Холмщину, але полишив її белзькому князеви. Коли-ж сей показав ся ворожо настроєним до Польщі, здобув Людвик, наслїдник Казимира, 1377 р. сю землю і прилучив до Польщі. Потім злучено її з Руським Воєводством". Се вистарчає, щоб доказати, що та земля не є зовсїм корінно-польською, так само, як Східня Галичина й инші области, які Поляки здобули і які наслїдком законних договорів втратили. Як стоїть справа з населенням Холмщини? Грубешівський повіт має Українців 66%, Поляків 24%, томашівський 52 і 37, холмський 38 і 38, білґорайський 22 і 68, замостенський 9 і 82, красноставський 6 і 83, володавський 64 і 20, більський 48 і 38, константинівський 22 і 55, радимський 5 і 87%. Отже й етноґрафічно не є се чисто-польський край, а радше край, який треба поділити між Польщею і Україною, що й має стати ся. Коли ж Поляки зголошують свої права до сїєї землї ізза певного проценту в нїй свого населення, то оскільки більше мають право Українці жадати визволення Східньої Галичини зпід польської власти. Тут є 62% Українців і 34% Поляків. До того була Східня Галичина (Галич) до 14 столїття одним з найповажнїйших українських князївств. Се правдива стара українська земля. Проф. Кайндль кінчить: Як Буковину, котра до 1786 р. підлягала львівському ґубернаторови, вже 1849 р. віддїлено з її користю від Галичини, так може стати ся також і з Східньою Галичиною Поляки і так нїколи не будуть вдоволені. Тим менше їм можна відступити цїлу Галичину.

Від комісії в справах полонених. До комісії в справах полонених надходять відомости, що в звенигородськім та васильківськім повітах зявились на ярмарках „фактори", які беруть по 500 карб. за викуп з неволї полонених або за дозвіл поїхати до них за кордон. Треба припускати, що такі „фактори" працюють і по инших повітах.

Комісія отсим повідомляє, що всї справи про поворот полонених належать виключно до неї й що вона вживає найрішучійших заходів, щоб приспішити й налагодити як евакуацію полонених, так і допомогу їм харчами, відновити кореспонденційний звязок, пересилку пакунків та грошей. 4-го червня відіслано перший транспорт харчів для полонених у Нїмеччинї й Австро-Угорщинї, запрохано громадські орґанїзації взяти участь в полїпшенні долї полонених як під час пробування їх за кордоном так і при евакуації та після повороту їх додому.

Комісія попереджає лехковірне населенне не витрачати ся марно на „аблакатів" і терпеливо дожидати ся повороту своїх родичів додому. Сей поворот провадить ся на підставі умов між державами, а не темною дорогою, на яку штовхають „фактори".

До сього часу прибували до нас поки-що інвалїди та хворі, але незабаром почнеть ся евакуація й здорових з Австро-Угорщини та Туреччини; заходи перед иншими державами про поворот здорових полонених роблять ся. Для вирішення всїх питань, звязаних з евакуацією полонених на місцях, обороною їх інтересів, харчовою допомогою і т. п. незабаром виїдуть за кордон спеціяльні комісії. Для того, щоб була можливість сим комісіям вишукати по мішаних таборах з полоненими Росіянами громадян України в тих випадках, коли полонені Українці з полїтичних міркувань бояли ся заявити себе Українцями, комісія свого часу звертала ся до відповідної української влади на місцях за відомостями про всїх полонених Українців. Оскільки такі відомости серед населення якоїсь місцевости ще не зібрані, необхідно надсилати їх просто до комісії по справах полонених при головнім штабі, вказавши імена, по батькови та призвище полоненого, старшина він чи козак, якої ґубернії, повіту та села, державу, в якій тепер перебуває, і табор (лагер). Ось сї відомости можуть стати в пригоді комісії й приспішити поворот полонених додому, а не заходи шахраїв, що дбають, щоб лише покористати ся з людського лиха.

Голова комісії Сиротенко.

На упорядкуваннє могили Т. Шевченка Київська Ґуберньська Народня Управа ухвалила асиґнувати 2,176.500 карбованців. За сю суму мають на думцї виробити плян упорядкованнє могили, повести бурковану греблю з Київа до могили, збудувати залїзно-бетонові сходи до берега Днїпра з могили, наладити постачанне води туди, де поховано Шевченка, та зробити місток над яром „Кобзарь". Згадана управа ухвалила звернути ся до всїх земств України з закликом перевести асиґнування на упорядкуваннє могили Шевченка.

Курси для підготовки керовників історичними екскурсіями відчинила просвітня комісія київського українського університету в липнї с. р. Викладають ся: 1) Історія Київа: а) доісторичного, б) княжих часів, в) козацької доби. 2) Історія українського мистецтва. 3) Іконоґрафія. 4) Українська палеоґрафія. 5) Київські музеї та книгозбірнї. 6) Історичні околиці Київа. 7) Методика екскурсій. 8) Історія освіти на Українї й т. ин. Улаштовуєть ся цикль екскурсій по Київу й околицях під керуваннєм знавців. На лекторів запрошено: проф. Павлуцького, В. Прокоповича, В. Козловську, Т. Ернста, Біляшевського, А. Грабара.

Зміст: Дві манїфестації.—М. Сивий. Анатема.—Гетьман Павло Скоропадський про актуальні справи на Українї.—Закон про українське громадянство. — З поезій полоненого М. Капельгородського. — Др. Остап Грицай. Михайло Коцюбинський. — М. П—ко. Хлїбна продукція на Українї. — Н. В. Про потребу „деклярації прав народів" (До національної проблєми нашого часу). — Памяти Хведора Вовка. — Ів. Бочковський. Національна справа. III. Соціялїзм і національне питаннє. — Вісти.

Видає і відповідає за редакцію Микола Троцький
—З друкарнї Адольфа Гольцгавзена в Відні.—

ЦІНА 50 СОТ. ЦІНА 50 ШАГ.

ВІСТНИК
ПОЛІТИКИ, ЛІТЕРАТУРИ Й ЖИТТЯ

Виходить що неділі. — Менших рукописей не звертаєть ся.
Адреса: Wistnyk, Wien VIII., Josefstädterstraße 79, II, Tür 6.
Телефон: 13430. Чек. конто: ч. 107.090

Передплата: річно—20 К., 10 карбованців; піврічно—12 К. 6 карб.; квартально—6 К., 3 карб. Ціна поодинокого числа 50 сот., 50 шаг. Зміна адреси 50 с., 50 шаг.

V рік. Ч. 30. Відень, 28-го липня 1918. Ч. 213.

Проблєма східного фронту.

Ліквідацію східного фронту після мирових договорів у Берестю і Букарешті антанта відчула дуже діймаючо. Відносини воєнних сил, які за допомогою Америки почали були пересувати ся в користь антанти, захитали ся після обох сих договорів і перехилили ся на бік осереднїх держав. Німеччина дістала змогу перекинути більшість своїх воєнних сил на західній фронт і не тільки вирівняти чисельний прибуток Американців по боцї антанти, але також перейняти бойову ініціятиву у свої руки. Що більше—з хвилею ліквідації східного фронту порвали ся сї клїщі, які натискали на центральні держави з усїх боків і грозили їм не тільки мілїтарною, але ще більше економічною руїною. Німеччина одержала в один момент змогу використання своєї бойової сили на західнїм фронтї, перед нею відкрили ся безмежні економічні джерела на Сходї й став відтвором давно вимріяний шлях в Азію, передовсїм в напрямі Баґдаду. Втрату, яку Німеччина понесла протягом всесвітньої війни у своїх кольоніях, можна було легко і дуже корисно вирівняти на Сходї.

Антанта побачила небезпечну прірву на звалищах царської Росії й зрозуміла, що тільки її загаченнє може відвернути велику небезпеку. Ґаслом всїх останнїх нарад у Версалю було: *скоре відновленнє східного фронту*. Очевидно, що большевицьке правительство нинїшньої Московщини, зайняте комуністичними експериментами, до всього иншого способне, тільки не до збройної оборони й воєнної кампанії, передумовою якої мусить бути внутрішнїй лад і залїзна військова дисциплїна, тому антант оглянув ся за иншими, послушними собі силами на території бувшої Росії, які ще не втратили віри в англїйську непобідимість і її... бездонну кишеню.

Таким пригожим живлом явили ся формовані колись за Керенськоого чехо-словацькі бриґади до „славянської війни“ проти центральних держав, які після російської катастрафи, втратили своє призначенне і немовби вичікували нового ґасла до неясної тодї ще воєнної авантури, розбривши ся по всїм усюдам безмежного простору колишньої Росії. На даний антантою знак вони злучили ся з всїма протиреволюцїйними російськими живлами й розпочали завзяту боротьбу проти непослушного антантї большевицького правительства. На Кавказї подали вони помічну руку „упорствуючим“ ґенералам Корнїлову, Алексєєву та Дутову, над Волгою зібрали коло себе всї невдоволені большевицькою владою живла, а на Сибірі заатакували большевиків разом з козацьким отаманом Семеновим і ґенералом Хорватом. Мов оази, а рівночасно мов основні точки до завязки східного фронту, розкинені чехо-словацькі віддїли на Кавказї, вздовж Волги, над Уралом і на Сибіру аж по Владивосток, який також в чехо-словацьких руках.

Зарисовує ся вже навіть в головних начерках придуманий антантськими стратеґами східний фронт. Його південне оперте на Кавказї, близькім до анґлїйсько-перської операційної точки, центр біжить вздовж Волги, а на півночи висадила антанта на мурманському березї Білого моря сильний десант, якого ціллю в дальшій перспективі добити ся сполуки з Чехо-Словаками над Волгою. Рівночасно загрожено два головні державні, промислові і комунїкаційні осередки Росії: Москву і Петроград. Зайняттє чехо-словацькими військами Ярославля означає нїчого иншого, як стратеґічне вістрє проти близької Москви і її комунїкаційного вузла; з другої сторони поспішне укріплюваннє берегів Мурману і околиць Архангельська, зайняттє Кечу, сотвореннє мурманської республики і вісти про похід антантських військ на південь — се поважна небезпека для Петрограду.

Коли взяти під увагу, що і Японія та Китай (все одно в яких цїлях) порішили за намовою антантських правительств взяти участь в збройній інтервенції „проти большевиків“, справа східного фронту переходить з области побожних бажань в сферу реальної дїйсности і його формуваннє може пійти дуже скорим темпом. Відновлюєть ся сей фронт під ґаслом обєднання колишньої Росії, отже звертаєть ся не проти большевиків, які дуже скоро можуть опинити ся в таборі антанти, разом з рештою російської суспільности, а *проти України* і центральних держав. І коли дїйсно фронт відновить ся, то скоро перенесеть ся з над Волги до границь України, а передовими віддїлами можуть стати теперішнї большевицькі „війська“.

В звязку з сим перед молодою українською державою виростає проблєма величезного значіння. Її розвязка визначаєть ся внутрішним і міжнародним становищем України. На випадок відновлення східного фронту і загроження України протинїмецькою коалїцією для України нема иншого виходу, як стати по сторонї центральних держав і боронити своєї незалежности з зброєю в руцї. А для сього треба чим скорше подбати про формуваннє української армії, щоб не було запізно.

Формуваннє національної армії се взагалї є найважнїйша справа під теперішню пору. Правительство Української Держави мусить напружити всї сили, щоб українська армія була зорґанізована, мусить побороти всї труднощі, які стоять на шляху при переведенню сеї справи. І українська суспільність, а передусїм українська преса, повинна прийти з помічю правительству в сім дїлї, вияснюючи народови потребу і значіннє національної армії. *Мусимо всї тямити, що без армії нема і не може бути самостійної держави, що нарід наш не буде мати своєї волї і свого права, коли не поставить своєї власної, добре вивченої і здисциплїнованої армії.*

В справі договору про поділ Галичини.

В другій половині червня наслідком мадярської услужливости для Поляків став відомий польським політичним кругам текст таємного договору в справі поділу Галичини. Після того, як став відомим текст договору, зайняло ся ним Польське Коло. 22 червня відбуло ся засіданнє Польського Кола, на якім висловлено недовіррє д-рови Зайдлєрови між иншим за те, що він не тільки не перевів відокремлення Галичини, але й не вагав ся поза Польським Колом робити обовязуючі приречення про поділ Галичини.

Діставши текст договору в руки, польські політики пустили його в пресу. Перша краківська „Nowa Reforma“ принесла 29 червня згаданий текст на чолі передовиці, присвяченої сій справі. Ось згаданий текст: „Тому, що Українці признали меншостям, замешкалим на Україні, в тім числі й Полякам, велику автономію і можність культурного розвитку, то й ми, бажаючи в заміну запевнити культурно національний розвиток тій частині українського народу, котра заселює територію Австрії, а саме задля ще більшого зближення держав, заявляєм, що найдалі до 31 липня внесеть ся до парляменту проєкт закону про утвореннє окремого краю з Буковини й тої частини Східної Галичини, котру в більшости заселюють Українці. Австрійське правительство уживе всіх конституційних способів, які має до розпорядження, щоб той проєкт став ся в парляментарній дорозі обовязуючим законом“.

Сей договір—по влучному вислову „Kurjer-a Polsk-ого“—був тільки „таємною“ рекомпензатою для п. Севрюка за його ласкаву явну „концесію“ для Поляків у формі відомої мартової поправки до берестейського договору (в справі меж Холмщини. Р е д).

Підписати мали таємний договір з боку Австро-Угорщини бувший міністер закордонних справ гр. Чернін, австрійський предсідатель міністрів др. Зайдлєр і угорський предсідатель міністрів др. Векерлє.

Подаючи текст договору, „Nowa Reforma“ зазначила, що зараз по підписанню сього акту угорське правительство буцім-то заложило протест проти сього зобовязання. Протест мотивований „рацією стану угорської держави“. Про саму справу поділу написала часопись, що з польського становища абсолютно не можна допустити до поділу Галичини на українську й польську частини та що ся справа взагалі не надаєть ся до дискусії.

Инші орґани польської преси зайняли подібне становище. „Gazeta Wieczorna“ з 2 липня принесла передову під заг. „Таємний уклад“, де по зазначенню, що рівночасно з додатковою умовою Севрюка в справі західної межі України, яка мала успокоїти Поляків, зроблено таємний договір в справі поділу Галичини, читаєм, що в сім тексті нема поданої назви нового коронного краю, але незабаром по зробленню згаданого договору оповідали собі знавці, що новий коронний край має називати ся Русь (Ruthenia). По сім „Gazeta Weczorna“ почала „доказувати“, що др. Зайдлєр і гр. Чернін затягли зобовязаннє „супроти представника такого українського уряду, котрий вже зовсім не істнує,—властиво навіть теперішня Українська Держава, держава гетьмана Скоропадського не ідентична з державою Центральної Ради, котра істнувала в марті,—а далі супроти одного з лїдерів одного з менших сторонництв австрійського парляменту (? Ред.)“. На думку „Gazet-и Weczorn-оїї“ „договір зроблений в такій формі, такого змісту та з такими особами—є очевидно яркою пародією міжнародного права“. „Одначе шляхом такої пародії мали Поляки заплатити другу ціну купна за користи, які буцім-то одержала монархія з берестейського договору, бо першою ціною була Холмщина!“

Далі газета „лякає“ кого слїд, „що утвореннє Української Держави криє в собі небезпеку для Австрії, а головно для Угорщини, й може стати ся джерелом нового руху всеукраїнського чи всеславянського, який—се хиба не улягає сумнівови—з Київа замірив ся-б на цїлість монархії, а крім того „Українська Держава се фантом, поза яким приготовляєть ся поволї, але послїдовно поворот України на лоно Росії, а Росія, пущена в рух, протягом лїт при матеріяльній помочі Анґлії й Америки, може колись знову стати ся грізною для середньоевропейської системи держав. Так отже—з становища інтересів австро-угорської монархії—як світ світом, не було такої фантастичної політики, такої шкідливої, а тим більше такої, що пригадувала-б найтяжші нїмецькі дотепи з „Fliegende Blätter“ (відомий нїмецький гумористичний тижневик). Не бракує також в останніх тижнях появ, що вказують на те, що щораз поважнїйша частина публичної опінії в Австрії починає вироблювати собі вкінці влучну думку про вартість берестейського договору, а заразом і згаданого таємного договору, не згадуючи вже за Угорщину, котра півофіціяльно не закриває свого незадоволення і неспокою. Далі 10 рядків сконфісковано, а потім покликуєть ся статя на статю в „Neue Freie Presse“ про зламаннє Україною берестейського мирового договору, про яку згадуєть ся на иншім місці.

Щодо політичної вартости договору—„Gazeta Wieczorna“ писала, що з часом також і друга сторона перестане бути задоволена з нього. Бо др. Зайдлєр і гр. Чернін не зобовязали ся до нїчого иншого, як тільки до внесення і попирання проєкту устави про поділ Галичини в парляментї, зобовязали ся тільки й виключно старати ся перевести його в конституційній дорозї, котрою щодо таких справ, як утвореннє нового коронного краю, нїяк не може бути § 14. Що-ж варте се? Найоптимістичнїйший для Українців рахунок не може виказати в австрійськім парляментї $^2/_3$ більшости для згаданої устави. Вже самі Чехи й Поляки—а сї обидві партії мусять безоглядно голосувати проти сеї устави—вистарчать на те, щоб унеможливити те, щоб вона перейшла, навіть звичайна більшість була-б сумнівна, бо в данім разї певно й споміж нїмецьких партій, споміж нїмецьких суспільників, а навіть споміж нїмецьких соціялїстів багато послів бодай здержало ся-б від голосування.

„Kurjer Lwowski“ в ч. 299 в передовиці „Друге Берестє“, зазначивши, що справа поділу Галичини вийшла з сфери політичних сплїток і закулїсових інтриґ та прибрала конкретні форми загально вже відомого таємного договору, висловив невдоволеннє, що в справу польсько-українських відносин вмішали ся (?) др. Зайдлєр і гр. Чернін, що за національно-культурну автономію Полякам на Україні відплачуєть ся територіяльною автономією для Українців Галичини і т. ин.

Розпочавши кампанію проти поділу Галичини, Поляки очевидно звернули ся переудсім до Мадярів і почали переконувати мадярських політиків про мниму небезпеку, яка грозить Угорщині наслідком поділу Галичини з огляду на угорських Українців. Статя краківського „Czas-у“ в ч. 238 п. з. „Українці (Rusini) на Угорщині“ з певністю є рефератом польських політиків для мадярського правительства, які спеціяльно в сій цїли їздили до Будапешту й там дістали мабуть текст договору. Ось як переконували Поляки мадярських політиків (передаємо зміст статї „Czas-у“): „Майже дві третини галицько-угорського зглядно польсько-угорського кордону знаходять ся на українській території. А се не може бути байдуже для будучого відношення Угорщини до Польщі, тим більше, що під етноґрафічним оглядом польські й угорські землї не сходять ся нїде з собою. Етноґрафічно-українська область обіймає разом 27.000 км^2, отже рівняєть ся західнїй Галичині або понад $^1/_{10}$ властивої Угорщини без Хорватії. Таку отже область могла-б обняти в данім разї національна українська територія. На тім просторі жило в 1910 р. коло 1,159.000 мешканців, з чого 460.000 Українців. Українці становили там $^4/_{10}$ населення, отже меншість. Завдяки відповідному викроєнню комітатів не мають вони нїде більшости. Та положеннє тільки на око некорисне для них, а аґітація поширюєть ся на великім просторі, бо решта населення складаєть ся з Румунів, Словаків і Мадярів так, що Українці мають там все-таки зглядну більшість. Та инакше представляєть ся справа, коли приглянемо ся процентови Українців у повітах, на які розпадають ся комітати. Сї

повіти творять суцільний мур зараз на галицькій межі. Колиб прийшло до поділу Галичини й до вилучення українських частин в окрему провінцію, угорські Українці стикали ся-б з нею на цілім просторі. А се викликало-б сильний вплив галицьких Українців на угорських Українців і польсько-угорський кордон скоротило-б до minimum, що для Угорщини було-б злучене з політичною і економічною небезпекою.

Зносини угорських Українців з галицькими улекшить їх греко-католицьке віроісповіданнє, те саме, що й у галицьких Українців. На 17.000 народніх шкіл на Угорщині є українських 5·9, одначе се число легко зросте наслідком збільшеної української аґітації. Треба додати, що реформа календаря серед угорських Українців не прийняла ся і народ по старому святкує свята, а захованнє духовенства супроти сього ріжне. Одинока українська інтеліґенція на Угорщині се духовенство, котре уважає себе Мадярами. Хоч в угорських Українців нема майже ніякої національної свідомости, їх дуже тяжко засимілювати. Від 1890 р. їх процент у відношенню до решти населення Угорщини виносить незмінно 2·5% так, що приріст Мадярів відбуваєть ся виключно на рахунок инших народностей.

Досі головно Росія вела аґітацію серед угорських Українців, але ся аґітація не була дуже небезпечна для Угорщини. Відродженнє Української Держави погіршує положенне Угорщини. Русофільська аґітація виходила не з Петербурга, а з Киіва. Тепер така аґітація може вести ся ще видатнійше й успішнійше під українською фірмою. А коли її осередком став би Львів як столиця української провінції, поширенне української аґітації на Угорщині певне. До сього будуть перти Українців також їх приятелі, котрим залежить на тім, щоб ще більше зашахувати Мадярів через створенне їм нового національного питання. Тільки полишенне Східної Галичини в польських руках може заґарантувати Мадярам спокій з сього боку. Відродженне україножільства, опертого на клясовім підкладі, може бути грізне. Получивши ся сею дорогою з Словаками й Чехами, Українці відітнуть Угорщину від безпосередніх зносин з Польщею".

Так представляє небезпеку поділу Галичини для Мадярів польський орґан. Бачить він можливість усунення сієї небезпеки тільки в полишенню Галичини в польських руках. Мало полишити, — але спольщити Українців у Східній Галичині, а се поможе Мадярам змадярщити угорських Українців. Притім орґан нації, яка йде тепер в своїй політиці спільно з Чехами й південними Славянами, страшить Мадярів евентуальною злукою Українців з Словаками й Чехами!

Коротше, але те саме читаємо в „Gazet-ї Weczorn-ій" з 23 червня, а саме, що „наслідком поділу Галичини була-б загрожена північна Угорщина новим національним питаннєм, якого зовсім не вільно легковажити, себто українською справою. Очевидно Угорщина боронить ся як найенерґічнійше проти такого обтяження своєї державної машини: висловом сього була остання інтерпеляція гр. Батіані". Далі вказуєть ся, як Мадярів і Польщу єднає спільний інтерес—забезпеченне перед пруською геґемонією.

Згадану інтерпеляцію внїс гр. Батіані в угорськім соймі в першій половині червня і 14 червня була дискусія над нею. Обговорюючи справу розвязки польського питання і політику гр. Чернїна у відношенню до сієї справи, гр. Батіані висловив сумнів, чи було се доцільним взагалі покликувати до життя український державний твір і робити з ним мир. Годив ся, що стало ся се з деяких причин, хоч на дальшу долю сього твору задивляєть ся скептично. Закинувши гр. Чернїнови помилку в холмській справі, говорив бесідник: „Не знаю і не досліджую, хто се йому дорадживав. Тільки повне незнанне ситуації могло спричинити, що, не вяжучи ся, приобіцяв Холмщину Українцям, а краще австрійським Українцям, бо їх рука була в сім переціньі, але се є загадкою, котру можу зрозуміти тільки тоді, колиб справдила ся моя інформація про бувшого міністра закордонних справ, що тоді, як зробив український мир, прийшло, як чую, до якоїсь умови, котра запевняє Українцям при розвязці польської справи поділ Галичини. За ініціятивою гр. Чернїна австрійський предсідатель міністрів др. Зайдлєр мав заґарантувати якийсь означений реченець на се; вихід був би такий, що австрійський предсідатель міністрів предложив би парляментови проєкт поділу Галичини, щоб полагодити українську справу в Східній Галичині. Кажу, що я довідав ся, що до такої обіцянки прийшло й що незабаром упливає реченець її виконаня. Коли се правда, що гр. Чернїн і п. Зайдлєр дійсно приобіцяли поділ Галичини, чи австрійським Українцям, чи українським чинникам, такі небезпеки звалили ся-б на цілість угорського народу й на будучину одноцільної угорської держави, що проти них угорський парлямент мусїв би виступити одноголосно та з найбільшою силою (Голоси: Так! Правда!)" Тут не соромив ся гр. Батіані плести про „ролю, яку відограли галицькі Українці в тій стадії війни, коли бої відбували ся у східній Галичині", та про москвофільську аґітацію з Галичини на Угорщині. Він не в силї зрозуміти того своїм графським розумом, що знає уже цілий світ, а саме, що одно і друге се діланнє самих польських народових демократів або є наслідом нестерпного польського панування над українським народом. Танцюючи під дудку польських поневольників українського народу, гр. Батіані зазначив, що коли з Східної Галичини зробить ся українську провінцію, се по холмській справі буде другий ляпас польському народови. Одначе поділ Галичини був би ляпасом не тільки для Поляків, але заразом і тяжкою обидою (?!) угорського народу (Голоси: Правда! Так!). Закінчив заявою, що був би дуже неспокійним, колиб того дня або в найблизшій будучині не дістав позитивного запевнення, що його інформації мильні.

У своїй відповіди обмежив ся предсідатель ради угорських міністрів др. Векерлє щодо справи українського договору до заяви, що його ще не ратифіковано. На сю частину відповів іронічно гр. Батіані, що він з вдячністю стверджує, що український мир ще не ратифікований. Просиввнести його до парляменту для ратифікації. Ніяка відповідь се також відповідь — зазначив він в справі Східної Галичини.

По обробленню Мадярів у Будапештї невеликої трати сил потребували Поляки, щоб придбати для себе теперішнього міністра закордонних справ Мадяра Буріяна, який дав якісь поручення в сій справі австро-угорському послови гр. Форґачеви у Киіві. Справа вентилювала ся майже місяць, поки гр. Буріян рішив ся на ударемненнє поділу Галичини. 16 липня гр. Буріян мав розмову з головою Польського Кола д-ром Тертілем, наслідком котрої треба уважати заяву Тертіля 18 липня в його промові при буджетовій дискусії, а саме, що слова гр. Буріяна є того роду, що можуть знову привернути довірре Поляків. Др. Тертіль мав одержати від гр. Буріяна запевненя, які з одного боку відносять ся до поділу Галичини, з другого до австро-польської розвязки.

Представники сторонництва, яке заступає „Czas", члени віденської палати панів др. Білінський (спольщена українська родина), Коритовський і гр. Тарновський відбули 17 червня конференцію з д-ром Зайдлєром, в якій брав також участь польський міністер—земляк др. Твардовський. Найважнійшою справою на конференції був проєкт поділу Галичини через утвореннє східно-галицького коронного краю. На конференції розважувано можливість успокоїти Поляків у тім напрямі, що таких важних змін в Галичині не переведеть ся без порозуміння та згоди заступників Галичини. Одначе се признанне—писала „Neue Freie Presse"—звязане з берестейським миром і з його ратифікацією, найдальший реченець якої є 30 червня. Чи до сього часу буде можливо перевести ратифікацію, не відомо, бо до сього потрібна також згода парляменту. На всякий випадок показала ся на тій конференції необхідність порозуміти ся з гр. Буріяном про те, чи можна дати Полякам бажане ними запевненне, не спиняючи ратифікації договору або не входячи в суперечність з його постановами.

На другий день по конференції наступив удар на Українську Державу, що вона зломила мир, в поширенним віден-

ським деннику „Neue Freie Presse“, звідки нераз йде в світ за добрі гроші куплена пропаґанда задуманих правительством плянів або польських інтересів. Україна зломила мировий договір,—нарікала часопись в передовиці,—бо не доставила хліба в умовленім реченці. Українське Правительство не мало поваги. На Україні ллеть ся далі кров. Австрія не має ні мира, ні хліба. Мир для хліба викликує у Відні парляментарну крізу. Поляки домагають ся, щоб гр. Буріян запевнив їх, що звязана з берестейським договором вістка про задуманий поділ Галичини безпредметова. Се викликало-б серед суспільности тільки здивованнє, — писав сей денник для відомих цілей, — колиб мусіло прийти до кризи в державі, в парляменті або в правительстві з приводу пляну, в котрім дійсністю є тільки чорнило, зужите на писанне. Мир для хліба, який не заспокоює голоду, не повинен відбирати Австрії парляменту. Розходить ся про запевненнє, що при рішенню про долю Східної Галичини не поставить ся Поляків перед довершеним фактом. Сим можна буде врятувати парлямент. Гр. Буріян має з сього приводу сказати найважнійше слово.

І се слово, як згадано вище, сказав гр. Буріян д-рови Тертілеви. Далі знаходимо в польській пресі поза ствердженнєм негативного відношення гр. Буріяна до справи поділу Галичини, якісь невиразні натяки в сторону Київа, що ніби-то гетьман Скоропадський мав махнути рукою на сю справу. В передовиці „Gazet и Porann-ої“ з 17 липня п. заг. „Матні й бездорожжа“ знаходимо такі інформації. Часопись зазначує, що деякі небезпеки, які грозили Полякам, вже відвернені. Щезли, як здаєть ся, бодай в тій гострій формі, яка зарисовувала ся перед Поляками в останніх місяцях. Є справи, на котрі Скоропадський вже навіть прилюдно подекуди махнув рукою і, як здаєть ся, не була се з його боку виключно химера“. Одначе „що Ballplatz (міністерство закордонних справ), як здаєть ся, за кордоном направив, то Herrengasse (палата панів) иншим шляхом хоче далі псувати в краю. Не додержати Полякам усяких запевнень і (сконфісковане слово) і правительственних, які давано від пятьох літ, особливо не додержати найсвіжійших і таких виразних обіцянок з 5 падолиста 1916 щодо Галичини — се ніщо, се політика! Але не додержати п. Василькови (?) таємного договору, котрим на чужий кошт окуплено фантом і нулю, було-б нечесним! Тому треба видумати инший спосіб на додержанне, скоро Буріян...“ А по сих мітичних точках читаєм: „Деякі нові концепції про національну автономію в межах неподілених коронних країв може ми й прийняли-б. Одначе — вони вимагали-б великих компенсат в нашу користь, вимагали-б поважного зміцнення нашого стану національного посідання. Крім того вимагали-б ті концепції, щоб ми їх прийняли, иншого „повітря“, не того, яке від кількох місяців безупинно затроює бакцилїями інфлюенци, правда, не еспанської, але зате всенїмецько-української“.

Ясно, що часопись бажає повороту часу зперед створення і признання суверенної Української Держави та сповнення польських мрій про поширенне польських східніх меж аж по Дніпро. Не без цїли краківський „Czas“ послїдовно в кождім другім, третїм числї домагаєть ся від австро-угорського правительства й найвищої військової управи покінчити раз „гру“ з самостійною Українською Державою й трактувати Україну як зайняту територію.

Тим цїкавійше для нас, що пише сей орґан про справу, яка нас цїкавить. У статї „Зворот в справі поділу краю в числї з 19 липня між иншим читаєм: „У сферї закордонних відносин наступив зворот, який незабаром стане явним, а який основуєть ся на зрозумінню, що поділ Галичини з становища закордонної політики є засадничою помилкою. Місія бар. Форґача, висланого в сій справі до Київа, коли справдять ся поголоски, які ходять про неї, буде доказом, що галицьких Українців жорстоко розчаровано в їх надіях щодо перепертя поділу Галичини з становища закордонної політики. Др. Зайдлер втратив сим робом причину й точку опертя, а через те, колиб бажав форсувати далі поділ Галичини, мотивувати се мусів би оглядами на внутрішню політику, а саме бажаннєм допомогти Українцям до того, щоб вони зломили в державі польські впливи. Вистане зясувати справу тим способом, щоб побачити, що поставити так питанне при сьогоднїшній своїй слабости не буде просто в силї. Тому і вдаряє сильно, що в його заяві, поданій вчора до відома, недостає якого будь натяку на внесенне поділу Галичини, — сю недостачу можна з деякою правдоподібністю уважати доказом, що він мусів занехати сей замір і що він не в силї здобути ся на сей крок, що дратує і розятрює“ (Поляків. Ред.).

Далі зясовані труднощі, з якими мав би бороти ся др. Зайдлер, колиб він хотїв задержати ся на своїм місцї, й висловлено думку, що др. Зайдлер скорше чи пізнїйше мусить уступити. Уступленне д-ра Зайдлера наступило дня 22 липня.

Супроти польських махинацій дня 20 червня президія Української Парляментарної Репрезентації запротестувала у д-ра Зайдлера проти того, що др. Твардовський яко член австрійського правительства вів від довшого часу переговори з політиками з заміром повалити берестейський мировий договір, зроблений між Австро-Угорщиною і Україною, а то в інтересї польських анексійних затїй супроти українських земель. Запротестували Українцї також проти того, щоб угорський предсїдатель мінїстрів др. Векерле офіціяльно висловлював ся проти поділу Галичини. Др. Зайдлер прийняв протест Українців до відома...

Коли мадярсько-польська спілка пішла такою війною проти поділу Галичини й потягнула за собою більшість австрійських парляментарних кругів, у Нїмеччинї инакше задивлюють ся на сю справу. Нїмеччина є рішуче проти зламання берестейського договору, свідома, що наслїдки такого зламання можуть бути в будуччинї страшні, вже хочби з огляду на ступінь довірря инших держав до всяких договорів, зроблених якоюсь віроломною державою. Теперішне зламанне договору обосїчне. Півурядовий орґан канцлера „Norddeutsche Allgemeine Zeitung“ принесла дня 20 червня с. р. тижневий політичний огляд, в якім підкреслено, що нїхто не заручить, що Поляки не злучать ся з Чехами, щоб осягти рішаючий вплив в Австрії. На се рахує почвірне порозуміннє. А зрештою Східна Галичина се українська земля, а Українцї цїлою силою противлять ся прилученню до Польщі. Крім того в Нїмеччинї побоюють ся, що побільшена Галичиною Польща в звязку з Чехами, та сама Польща, що крадьком симпатизує з заграницею, могла-б стати ся більшою небезпекою для Нїмеччини, нїж був російський царат. Тому центральні держави хочуть розвязати середньо-европейське питанне, усталити союз і втягнути до нього Польщу, а не творити Польщу під умовою втягнення її до союзу.

Українська позадержавна преса дуже болюче відчула ударемненне виконання договору в справі поділу Галичини та впала в гістерію, звалюючи вину за се мабуть з хорої голови на здорову. Орґан Василька „Буковина“ в 22 ч. в передовиці „Зрада“ закидає гетьманови Скоропадському, що се він зрадив галицьких і буковинських Українців в хвилї, коли вони сподївали ся сповнення своїх національних домагань разом з ратифікацією берестейського договору. „Задля лакомства лукавого, задля хорої амбіції — читаємо в „Буковинї“ — зрезиґнував він з таємного договору, зробленого в Берестю, на підставі якого мала бути поділена Галичина на українську й польську частини, мав бути сотворений український коронний край з українських земель в Австрії, здаючи тим на дальше поневіряннє і неволю своїх закордонних земляків“. „Нема в нас—пише часопись — слів обурення для сього поступку, не погорда всього українського народу в Австрії спаде на голову зрадника, а прокляттє всїх: старців, чоловіків, жінок і дітей.“ Далі зазначує часопись, що своєю зрадою заскочив гетьман українське парляментарне заступництво. „Польсько-мадярська спілка використала слабість гетьмана всякими обіцянками й штучками і

ликує тепер. Та радість їх мабуть за скора, за передчасна". Далї висловлює „Буковина" сподіваннє, що „коли наш народ зрадив володарь-самозванець, гетьман України, рішає воля і слово австрійського монарха, в щирість і прихильність котрого до українського народу газета не сумнівається ся. „Адвокатські штуки гр. Буріяна й Форґача могли звести такого слабосильця, як гетьман, на бездорожє, а розібють ся — в се вірить „Буковина" — об цїсаря Карла, як об ґранітну скелю!

„Українське Слово" в ч. 162 п. з. „Некорисний зворот в справі подїлу краю" в тій самій справі пише, що не може повірити в те, щоб Україна таку декларацію дала (що не настає на виповненню таємного договору, Ред.), „щоб Україна могла лишити Ляхам на поталу рідного, в пятьсотлїтнім бою тяжко покрівавленого брата, що своїми грудьми заслонював Україну перед польським нахабством. Не можемо повірити, щоб гетьман Скоропадський міг дати свою згоду на мадярсько-польські бажання щодо Галичини,—щоб гетьман всїєї України міг кинути в жертву Польщі часть української землї й чотирі мілїони українського народу. Не повіримо нїкому, щоб Д. Дорошенко, мінїстер закордонних справ, міг приложити руку до такої зради на українськім народї. Україна сама на собі зради поповнити не може, — бо-ж всяка заява щодо Галичини по думцї бажань Поляків і Мадярів є зрадою на самій Україні є впущеннєм Ляхів глибоко в українські землї, у саму середину України. Тому не віримо, щоб місія гр. Форґача увінчилась у Київі успіхом. Коли-ж така місія є, ми, предмет інтриґ сеї місії, кличемо до Української Держави та її керманича, Павла Скоропадського: На вас глядить тепер цїла Галичина. Вона не вірить, щоб ви могли її інтереси продати. Рука, що підписала би нам засуд на польську каторгу, мусїла би всохнути від проклону мілїонів українського народу".

Також „Дїло" з 21 липня одержало „з Берлїна" з „найпевнїйшого джерела" таку вістку: „Гетьман Скоропадський на бажаннє Форґача зрік ся наставати на виконаннє таємного договору. Правдивість сеї вістки стоїть вище всякого сумнїву". (Коментарь до сеї вістки сконфісковано).

Отсе жмут фактів і голосів преси в справі польських заходів про ударемненнє подїлу Галичини. Коли дїйсно таємний договір був і сей договір анульований, треба трохи виждати й трохи більше знати про справу нїж те, що попадає до преси, щоб найти винуватця. Певно тільки для нас те, що шукати винуватцїв треба передусїм у Відні.

Сесія австрійського парляменту.

По довгій перерві й серед незвичайних обставин скликано на 16 липня австрійський парлямент. Йому призначено бути громозводом сїєї небувалої бурі, яка нагромадила ся протягом чотирьох лїт війни у внутрі многомовної монархії, а безпосередньої причини факту, що саме тепер парлямент скликано треба шукати мабуть у невдачі, яка стрінула австрійську армію у її останнїй офензиві над Піявою і у враженню, яке вона викликала в австро-угорській публїчній опінії. Перед сією опінією треба було виправдатись і шукати її санкції, а при сім спробувати парляментарним шляхом перевести так потрібний державі буджет і шукати на сій дорозї розвязки автономовізаційного питання.

Нині годї ще позитивно сказати, як саме австрійський парлямент виконає поручені йому народами й державою завдання. Справи, звязані безпосередно з війною і останньою офензивою над Піявою, становлять предмет тайних засїдань і про них не багато довідаєть ся цїкава публїчна опінія. Та проте однотижневі засїдання австрійської палати послів і палати вельмож принесли стільки характеристичних моментів, що справдї австрійський парляментаризм, — та й не тільки його, але й цїлу австрійську державність,—треба уважати одною з найтруднїйших проблєм, які коли небудь виринули протягом всесвітньої історії.

Хоч палата послів радить вже поверх тижня, нема в нїй парляментарної більшости, потрібної для ухвалення буджету зглядно його суррoґату т. зв. буджетової провізорії й инших державних конечностей. З ласки Польського Кола перестала істнувати нїмецько-польська спілка парляментарної більшости. „Обиджені" берестейським договором і справою Холмщини імперіялїсти з Польського Кола не вдоволили ся поваленнєм одного з творцїв сього договору гр. Чернїна, вони зажадали понад се голови австрійського предсїдателя мінїстрів д-ра Зайдлєра, якого обтяжують гріхом авторства т. зв. таємного договору в справі подїлу Галичини на польську й українську частини. Нїчого не помогло, що в обороні д-ра Зайдлєра стали муром нїмецькі партії, а навіть дуже високі державні чинники —він мусїв стати жертвою польського імперіялїзму, що намірив ся дальше панувати над астрійськими Українцями — і уступив.

І так з ласки, а радше неласки Поляків мусїв уступити гр. Чернїн, а вслїд за ним др. Зайдлєр. Лїнія австрійської закордонної і внутрішньої політики не поперше заломлюєть ся під тягаром потреб хвилї—у даний момент потреби витворення парляментарної більшости для державних необхідностей і приєднання за всяку цїну до парляментарної більшости Польського Кола. Польська політика вимушення на державі святкує тріюмф. Схарактеризував її неможливо краще повалений Поляками гр. Чернїн, на засїданню палати вельмож 17 липня. Його промова, промова людини, що клала основи під мир між осереднїми державами з Україною й добре про се поінформована, така цїкава характеристика польської імперіялїстичної тактики, що варто її нереповісти у важнїйших моментах. Гр. Чернїн говорив між иншим, навязуючи до польського питання:

„Справа безумовного довірря між Віднем і Берлїном є точкою, що веде мене прямо й безпосередно до Польщі. Австро-польська розвязка можлива тільки за згодою Берлїна. Та Нїмцї нїколи не згодять ся на сей могучий приріст монархії, не маючи певности, що Австрія се постійний вірний союзник і тут замикаєть ся круг та звідси виходить, що ексцентричні тенденції, які виключають такий постійний союз роблять неможливою також австро-польську розвязку. Бо-ж нїхто не повірить, що середньоевропейська думка й славянські пляни становлять можливі до погодження поняття. Як що не найдеть ся розвязка польської справи, що обіймала-б також західну Галичину, то дуже жалую. В нашім парляментї можна осягнути постійну рівновагу сил, як що будуть з нього вилучені Поляки й Українцї. Тодї можна думати про природну більшість. Я став в останнїм часї дуже скептичним щодо австро-польської розвязки. Не вірю в неї більше. Бо вкінцї про се чи австро-польська розвязка перейде, чи нї, рішати будуть не австрійські Поляки, чи австрійські Українцї, тільки се, чи між Віднем і Берлїном найдуть ся передумови, які творили-б основу для цїлого ходу думок. Одначе й в такім випадку мусїли-б наші Поляки налити ще дуже багато води до свого вина. Меж, про які вони нині мріють, не дістануть нїколи. Покаже се будучина. Прийде день, коли панове Поляки будуть скромнїйші й будуть дуже втїшені, як що буде взагалї одноцїла Польща. Інтерпретація, немовби Польща не могла жити без Холмщини, з якої мали-б тільки частину, є нїчим неоправданою впертістю. Справа подїлу Галичини—се внутрішньо-австрійська справа. Зрештою з нїмецько-австрійського становища нїяк не можу зрозуміти, для чого таке саме зарядженнє в Чехах добре, мало би бути в Галичинї заборонене."

Та коли Поляки за цїну зобовязання австрійського правительства, що воно не приступить до подїлу Галичини й за иншї концесії готові призволити Австрії буджетову провізорію,

то Чехи займають супроти нього під кождим оглядом негативне становище. Очевидно вони знають і розуміють добре, що чеські державно-правні аспірації не дадуть ся ніяким чином помістити в рямах австрійської державности й тому вони для неї такі завзяті вороги. Та Чехи бачили в особі д-ра Зайдлєра і його кабінеті не тільки представництво австрійської державности, але також представників сього німецького курсу внутрішньої австрійської політики, який висловив ся в спробі національно-територіяльного відмежування Німців у Чехії, в т. зв. розпорядку про адміністраційний поділ округів. Сей розпорядок — перша спроба перебудови Австрії на національно-територіяльній основі — викликала голосні протести з боку чеських політичних партій (Чехи уважають свій коронний край неподільною одиницею), а її відгомоном стала чеська пропозиція на поставленнє кабінету д-ра Зайдлєра в стан обжалування. Чехи закидали д-рови Зайдлєрови й його кабінетови: безпарляментарне, абсолютистичне правліннє державою і незаконні на їх думку розпорядки щодо Чех—ну, й виставили проти нього головну гармату, себто його безпарляментарний розпорядок в справі поділу Чех на адміністраційні округи. Не входячи в се, чи чеська пропозиція менше або більше в сути річи слушна, треба сконстатувати, що її вістрє мало головно демонстраційний характер, обчислений на те, щоб про нього почули в Европі й поза її межами антантські протектори чеськo-словацьких бриґад, які за допомогою і під покровом антанти потворили ся на всім просторі воєнних змагань в Европі, Азії й Америці. Хоч чеську пропозицію на обжалування австрійський парлямент більшістю голосів відкинув і хоч вона втратила своє внутрішньо-державне значіннє, бо кабінет Зайдлєра уступив, одначе вона віднесла бажаний її авторами успіх і стала голосною в закордонній пресі і в закордонних політичних кругах.

Політичні партії Угорщини.

Оглядаючись в історії розвитку політичного життя на Угорщині, насамперед треба підкреслити замітний факт, що Мадяри мають цілий ряд дуже визначних своїх політиків, а то від початків нового правління, себто від 1790 року, тимчасом в Австрії таких діячів, яких ідеольоґія тривала би й після їх смерти, недостає зовсім. Там є з найбільш знаних також і заграницею напр. Сейченї, Єтвеш, Кошут, Деак, Тіса, а тут — один Метернїх та й кінець. Австрійське німецтво показує велику убогість на таких провідників, система або ідеї котрих пережили-б були їх активну політичну діяльність. Бо ідеї для правління держави подавали в Австрії понайбільше Чехи: Паляцький, Ріґер, Масарик, а з Поляків повиходили бодай енерґічні люде, що розуміли ся на приказах, як от Дунаєвський, Баденї, або бодай на репрезентаціях, як Ґолуховський. Політики німецької народности, які сяк-так виринули понад міру середности, були не австрійські Німці, але імпортовані з великої Німеччини: Байст, Шефлє.

Без пересолення можемо твердити, що Угорщина під отсим оглядом перевищає значно Австрію і то не зважаючи на прикрі обставини Угрів. Звісно саме, що Угорщина трактувалась Австрією від XVI ст. аж до 1867 року так, якби вона була простим коронним краєм, а не злученою персоналїзмом окремою державою. Наслїдком сеї політики, до чого не мало причинили ся й обставини та слїди турецького володіння і вічних революцій від Бетлена аж до Раковція II-го, — Угорщина розвивала ся під господарським оглядом дуже слабо, а в точках культури ще мізернїйше так, що про властивий розвиток угорської держави може бути мова хиба від новоконституційних часів, себто від 1867 року. До сеї пори була Угорщина майже пусткою в порівнанню до розвитку в тих самих напрямах Австрії. Виринає отже мимовільне питанне, яке ставив собі вже певне не один австрійський горожанин: якжеж могла устояти ся така Угорщина, слаба, нерозвита в минувшинї, а ще до того з меншістю Мадярів проти немадярських елєментів в новїйший добі? В чім є сила Мадярів?

На се питанне можна достаточно ясно відповісти трьома словами: ґеоґрафія, народний характер і державні закони.

Мадяри живуть в самій серединї басейна Дунаю—Тиси, в родючім степі та підгірях, тимчасом т. зв. немадярські народности заселюють гірський кінець Карпатів, де климат та ґрунт не сприяють господарському розвиткови й нагромадженню основи всякої культури—маєтку. Ріки та природні й комунїкаційні дороги ведуть всї з Карпат до мадярської низини й тїсно вяжуть усякі інтереси немадярських елєментів з пануючим мадярським народом. Перші попросту їзза щоденного хлїба здані на останнїх.

Але само ґеоґрафічне положенне не дає ще доволї ясної відповіди на частину питання: як могла Угорщина устояти ся, не зважаючи на свою господарську й культурну слабість супроти Австрії? Як могла вона удержатись, не зважаючи на всякі обединительні змагання, все-таки чинником одної ранґи з Австрією?

Причиною сього явища рішучо є велике вишколенне Мадярів в політиці. І се не припадкова річ, бо виросло се з самої вдачі Мадярів, вишколених від тисячи лїт в своїм життю кінно-номадуючої цїхи. Бо звісно, що політичний устрій ще кочуючих Мадярів виробив ся на підвалинах строгої субординації всїх одиниць одному верховодцеви, що потому дало тривку основу вироблення політичної школи конституційного краю Арпадів. Отже зовсім противно до укладу політичного життя Українців, де основою порядків і політичного життя була воля самого хлїборобського народу, виявлена в своїх вічах та всяких перегородинах монархічної власти.

Кочуючі-ж народи, звісно, все мають саме їзза їх воєнного субординаційного устрою більше почуття до розвитку й поступу політичних інституцій, ніж ратаї-хлїбороби. Перші — то централїсти, як напр. Москалї, Татари, Мадяри, Турки, Монджу, а в старім Мексіко Ацтеки; другі — то децентралїсти: Українцї, паннонські Славяне, балканські Славяне, Китайцї й Толтеки. Але виробленню великого політичного вишколення могли послужити нам названі народи головно з тої причини, що всюди в них зливали ся рівночасно два орґанїчні елєменти для витворення могутньої держави: саме вишколені у воєнних дїлах кочевики споріднились з ратаями-хлїборобами. Кождий з сих двох противних елєментів сам у собі слабий для витворення та удержання здорової державности: вироблені держави самих кочуючих Гуннів, Аварів пропали скоренько без слїду, також сама держава Турків виперає ся і завмирає таки на наших очах; вироблені держави самих-же орачів були також не тривкі й розбивали ся скоренько: Українцї упали перед змонголїзованими Москалями, балканські Славяне лягли перед туранськими Болгарами, пізнїйше перед самими Турками, паннонські Славяне улягли перед туранськими Мадярами. Але приклад Москалїв, Турків, Монджуїв та Ацтеків, а особливо Болгарів і Мадярів дає нам саме найсильнїйший доказ того, що міцна держава може виробити ся лише там, де кочуючі політично міцні елєменти зливають ся з хлїборобами, міцними в господарцї.

Одначе найяркійшим прикладом служать саме Мадяри, де отсьому політично-верховодному вишколенню дуже сприяли й природні-ґеоґрафічні обставини, а відтак заведенне західньої культури. Бо обставина, що від 9-го століття аж до сьогодня велика сила Славян злилась з Мадярами, попросту змадяризувалась й доказом чого є мадярська мова, полева господарка й численні назвища мадярських селищ і родин,— дала тривку основу до господарського розвитку Мадярам, які нїчого такого до X віку не знали. На сій-же славянській господарській основі легко було вже їм і політично розвиватись.

Король св. Стефан переніс буцім-то західню культуру з Німеччини на Угорщину, та все-таки тут були вже готові славянські рямки і то не лише господарські, в які тільки треба було розмістити новопришельців Мадярів. А король Стефан був у сім ділі справедливим майстром, ба—мистцем. Його дружина та придворна рада — як політична, так і церковна — складала ся після мадярської історіографії з самих Німців, які дійсно мали верховну власть в новій Угорщині Стефана, і які принесли сюди й німецький політичний устрій і церковні орґанізації латинської церкви. Та все-таки поділена на німецький лад Угорщина на так зв. комітати має такі складові назви аж до сьогодня: латинський comes по мадярські іщпан, тепер фев-іщпан, і ал-іщпан (то є над — і піджупан) сам comitatus: междьа, междье, медье; назви політичних властей rex: кіраль, palatinus: надоріщпан, tevernicus: тарнок, iudex curiae: удворнок; угорська громада часів Стефана складала ся лише з двох елементів: сабад і солґа, т. є. свобідні й слуги. Значить, цілий політичний устрій мадярської держави від короля до слуги носить славянські назви! Між ними є одинока памятка також і безпосереднього українського впливу: придверні слуги (janitores) королівського двора називали ся саме орос-ами аж до XV-го віку, навіть і тоді, коли отсі придверники по мові й народности вже давно не були Русинами, орос же тільки, що Русин. Король Стефан розумів знаменито примінювати нові порядки до готових вже старих, найдених Мадярами в Панноній, переповненій Славянами.

Ось і церковний устрій, бо й самі початки християнства вяжуть ся після мадярської науки виключно з латинською церквою. Безперечна річ, бо виказали її такі славісти, як Ягіч, Ашбот і Мелїх, що головна струя християнізації Мадярів йшла через західнославянських Славян (передків нинішніх Словінців), а через се головна частина християнської термінольоґії в мадярській мові рішуче славянська, походить отже з латинського обряду; але рівночасно й всї ті славісти признають, що крім сього є в тій термінольоґії дещо й такого, що не може вже походити з чого иншого, як тільки з східнього обряду, значить від православних Славян, напр. барат (монах), сомбат (субота), карачонь (корочун, різдво), керест (хрест) і такі инші. При таких обставинах, при зливі славянських елементів з Мадярами нема нїчого дивного в тім, що Стефан закладає грецький манастир для Василіянок у Веспремвелдї, скидає свого противника Ахтуна з верховодства східньої церкви мароської, в полудневій Угорщині, закладає гостинницю для Мадярів в Царгородї, що його шостий наслїдник, св. Володислав (Ласлов) забороняє удержанне посту після римського звичаю, а домагаєть ся східнього, як Мадярам „здавна привиклого й лїпшого над латинським“; а в тім ще, що нинїшні грекокатолики Мадяри вибороли собі власне мадярське епископство в Гайдудорогі, вже нїчогосїнького нема дивного, бо історія Арпадової Угорщини аж до 14-го століття показує нам масами памятки колишньої мадярської церкви східнього обряду (головно в Семигородї і в сумежній Потисї), який й до сьогодня називаєть ся загально по мадярськи о-hit, себто стара віра, супроти новійшої католицької.

Отже бачимо, в самих вже початках укладу політичного життя Мадярів мали Славяне свій мимовільний вплив; отже можна й те сказати, що у виробленню політичного вишколення брали участь і Славяне, певне вже й змадярщені. В дійсности так і було: давня угорська історія повна всяких Богомерів, Володиславів, Собіславів, Довж і таких инших славянських назв поміж самими сильнїйшими Мадярами-магнатами. По найбільшій части являють ся вони корінними Мадярами, отже й мовою були такими, бо саме дворянство вже само собою притягало й на Мадярів перероблювало всякі чужі, маєтково заможні або військові елементи; мадярський історик А. Komáromy напр. зовсім слушно доказав, що предок нинїшнього керманича угорської політики гр. Тіси був nobilis Tiza, genere Ruthenus. Але є притім і такі памятки, після яких являють ся мадярські дворяне в своїм питомім характері, як напр. Федор nobilis Ruthenus в реєстрі судів вародинськім коло 1230 р. (писаний тут у формі Chedwr).

С. Новик.

(Далї буде).

Вісти.

Україна й Румунія. Правительственний дневник „Steagul“ доносить, що 17 липня відїхав з Киіва до Ясс курієр, аби передати ноту, в якій українське правительство заявляєть ся за відновленнем дипльоматичних взаємин між Україною і Румунією.

Формуванне української армії. З Киіва доносять, що першим кроком утворення української армії є проголошений гетьманом розпорядок, в котрім заряджує побір 5000 рекрутів з річника 1899 до дивізії, яка формуєть ся в Киіві. Мінїстерство ухвалило, яке число рекрутів має дати кожда округа. Добровольцї 18—25 лїт не будуть прийняті. Час служби в артилєрії й піхот, виносить 2 роки, при инших віддїлах 3 роки. Бранка пічнеть ся 30 липня с. р.

Натомісць Бюро головного управлїння ґенерального штабу повідомляє, що надрукована в ч. 117 „Нової Ради“ і ч. 3 бюлєтеня „Голос Киіва“ нотатка „Хлїборобська дивізія“, де зазначаєть ся, що „український уряд залишив думку про сформування в осени української армії“ цїлком неправдива. Як уже нераз повідомлялось, потверджуєть ся, що нїяких змін у формуванню української армії нема й бути не може. В осени буде переведений загальний набір рекрутів. Формуванне окремого корпусу кордонної охорони йде швидко. Весь тимчасовий кордон Української Держави оточуєть ся частинами свого корпусу.

Убийство Миколи II. Бувшого царя розстрілено по думцї присуду уральського совіту 16 липня с. р. в Єкатеринбурґу. „Бѣднота“ подає про убийство царя таке: „Волею революційного народу крівавий царь найщасливійше скінчив житте в Екатеринбурґу. Нехай живе чѣрвоний террор!“ Декрет проголошує цїле майно бувшого царя, цариць Александри й Марії, а також членів бувшої царської сїмї власністю російської республики. Конфіската обіймає всї банкові вкладки царської сїмї в російських і заграничних банках.

З нїмецько-австрійської політики в Холмщинї. В „Now-ій Reform і“ в ч. 288 читаємо: Кілька тижнїв тому поселив ся в Холмі о. Боцян, якого делеґував у Холмщину галицький митрополит гр. Шептицький, в цїли церковної аґітації в українськім дусї. Акція о. Боцяна викликувала рїжні непорозуміння і огірченне в польських кругах, котрі не могли рівнодушно придивляти ся успіхам українського робітника. Окупаційні власти також звернули більшу увагу на дїяльність о. Боцяна й переконавши ся про її шкідливість, порішили зробити їй кінець. Довідуємо ся, що о. Боцян одержав приказ зараз покинути Холмщину. Такий розпорядок ґенерал-ґубернатора Лїпощака найшов загальне признанне серед польського населення. Буде менше одною одиницею, яка вела політику непорозумінь на Холмщинї.— З нїмецької окупації довідуємо ся, що українські власти домагали ся від нїмецьких окупаційних властей, щоб вони поусували польські уряди з меж Української Держави, покликуючи ся на берестейський договір. Проханне Українців переходило з одного нїмецького уряду до другого, аж вкінцї дійшло до найвищої нїмецької інстанції. Нїмецькі власти відповіли на українське проханне отсе: Нїмецькі власти чемно, але рішучо відмовлюють Українському проханню і свою відмову оправдують тим, що берестейський договір зобовязує з одного боку Нїмеччину, а з другого Україну, одначе не зобовязує зовсїм инші сусїдні держави, а в їх числї й Польщі. Коли-ж Україна бажає собі уступленне польських урядів з території, яку признано Українї берестейським договором, нехай звернеть ся в сій справі до польського правительства у Варшаві.

З національної статистики шкіл на Українї. Киівські часописи доносять: Статистичним віддїлом мінїстерства освіти в справі

розмежування шкіл поміж національностями України було розіслано до середніх шкіл Волині, Поділля, Полтавщини, Чернигівщини й Київщини 265 анкетних карток; відповідей одержано 108 або 40·7%. Коли взяти загальну скількість учнів у перерахованих пяти губерніях України, цілком природно, що відносну більшість творять Українці — 45·4%; на Поділлї й Волині більшість складають Жиди — 42·2 і 50%. На Чернигівщині й Полтавщині більшість належить Українцям—50 і 63%. На Київщині, де має ся великий відсоток Великоросів—26%, більшість все-таки наложить ся Українцям — 35·7%. Яскраво кидаєть ся в очі надзвичайно мала скількість учнів польської національности. Навіть у таких губерніях, як Волинь, або Поділле, відсоток учнів Поляків не підіймаєть ся вище 10·5%.

Протест проти відкликання ратифікації берестейського мира і проти насильного польщення Холмщини. „Діло“ подає, що представники всіх орґанізацій яворівського повіту, зібрані на нараді дня 20 липня 1918 ухвалили одноголосно на внесенне адвоката д-ра Романа Секели слїдуючі резолюції: 1) Протестуємо як найострійше проти відкликання справи ратифікації берестейського мира одиноким австро-угорським правительством а жадаємо безпроволочної ратифікації сього договору з українською державою. 2) Протестуємо рішучо проти всяких закулїсових махінацій ворога українського народу проти поділу сього найбільшого коронного краю на східну українську часть разом з Буковиною й західну польську — з окремим намісником і соймом. 3) Протестуємо проти безпримірної, насильної польонїзації українських областей Холмщини і Підляша і проти заборони повороту, насильно вивезених українських горожан тих земель, до своїх осель, а жадаємо безпроволочного віддання тих старинних українських земель на основі берестейського договору українській державі та негайного дозволу на поворот нещасних виселенців до своїх хазяйств. 4) Протестуємо проти нечуваного насильства польської парляментарної репрезентації проти кождочасного центрального правительства, яке за її диктатом мало би заєдно сповнювати її безосновні та ненасичені претенсії зі шкодою українського народу і австрійської держави.—Вище наведені резолюції вислано до кабінетної канцелярії, президії мінїстрів, мінїстра заграничних справ і до української парляментарної репрезентації.

Почтові зносини України з центральними державами. З 22-го липня розпочали ся почтові зносини між ріжними місцевостями України з Австро-Угорщиною та Німеччиною. Почтова оплата буде та сама, як і на Україні. Листи не оплачені марками не посилатимуть ся по адресї.

Ще про маніфестації в честь Мазепи. До відомостей про маніфестації в честь Мазепи з 10 липня, поданих в попереднім числї „Вістника“, містемо ще такі подробиці: О 12 год. 10 хвилин, з собору вийшли пан-отцї на чолї з владикою Назарієм, епископом Черкаським. Перед початком панихиди от. Крамаренко бере слово для короткого зясування трагічного в житю українського народу дня — 27 червня 1709 року.

„Боголюбиві брати і сестри! Сьогодняшнїй день — є трагічний день українського народу! В сьогодняшнїй день, більш як 200 років тому назад, була перемога під Полтавою — перемога Петра над Іваном. Великий гетьман Іван Мазепа після сїєї перемоги мусїв залишити свій край і доконати своє житте на чужині! Великий патріот Іван Мазепа в церквах, які він сам будував на Україні, — в сих же церквах його Москалї проклинали на протязї більш як 200 років як зрадника! Гетьмана Івана Мазепу, як зрадника, віддала Москва до анатеми. Хто-ж з їх був зрадником? Чи той, хто захищав свій народ від ворога, — чи той, хто йшов нищити сей народ? Нї, брати, Іван Мазепа не був зрадником українського народу, а зрадником був той, хто поневолив наш народ! Петра не віддавали до анатеми, бо сила була на його боцї, як переможця! Щастє України і її незалежність ще не збудовані і багато ще прийдеть ся нам, брати, боротись за се! Будьмо-ж вірними синами своєї матері України! Даваймо боротись доти, аж поки не будуть осягнені мрії нашого великого Івана! Знаючи скільки наших полягло під Полтавою, знаючи про те, як тяжко було Іванові Мазепі бачити руйнуваннє свого рідного народу, ми не можемо не сказати: „Со святими упокой!“...

Після промови от. Крамаренка владика Назарій, епископ Черкаський почав панихиду. На панихидї співав 1-й Український національний хор під орудою композитора Степенка. Перед хором дві панночки в українськім убранню тримали портрет Івана Мазепи, обитий рушником з червоними квітками. Дворище собору св. Софії не могло вмістити усїх бажаючих, тому що на панихидї було до 10.000 людей. Хто не міг вже просунутись до дворища, той сидїв на парканах і деревах; сила була громадян і навколо соборських стїн. Перед співаннєм: „Вічна память“ військовий священик о. Матюк сказав промову:

Рідні сини! Ми зібрались сюди не тільки помолитись, а й згадати свого Батька! Досить того, що ми були в занепадї! Згадаймо ті хвилини, коли нашому Батькові було заборонено жити на своїй землї! Вже багато років пройшло з того часу, коли ми були поневолені. Боротьба йшла, йде й буде йти! Не так давно в сьому самому храмові змагали ся: „Ще не вмерла Україна“ і „Боже царя храні“... Проспіваймо-ж Іванові Мазепі „Вічну память!“:.. Помолїм ся Господу Богові, аби Він допоміг нам любити свою Неньку-Україну! Любити своє рідне, не значить ненавидїти чуже, —закінчив о. Матюк. Після промови от. Матюка проспівано ще раз „Вічна память“. Усї присутні стали навколїшки.

По панихидї зібрало ся всенародне українське віче біля катедри св. Софії в жалібні 209 роковини і ухвалило:

1) Перенести з чужини до своєї столицї останки Петра Дорошенка і Івана Мазепи та Пилипа Орлика, і поховати Івана Мазепу в катедрі св. Софії поруч з домовиною Ярослава Мудрого.

2) Зорґанїзувати для негайного переведення сього в житте комітет лїги національної гідности.

Орґанїзуваннє протиукраїнських сил на Холмщині під плащиком пожарних товариств. Польська гранична сторожа постановила оживити орґанїзацію пожарних товариств в Холмщині. В квітню та маю відбули ся курси пожарництва в Замостю, Томашові, Білгораю, Грубешові і Холмі, а при їх зорґанїзуванню працювали інструктори граничної сторожі. Тепер запрошено сталого інж. Завістовського, котрий в порозумінню з головним зарядом фльоріянського Союза, переняв в свої руки справу орґанїзування пожарних товариств на Холмщині. Його праця обіймає не лише засновуваннє нових пожарних товариств, але також люстрованнє і реорґанїзуваннє істнуючих вже товариств. В найблизшій будуччині має відбути ся зїзд всїх пожарних товариств, на якім порішить ся близший орґанїзаційний контакт між окремими товариствами, одностійність орґанїзації і т. д.

Задовженнє воюючих держав. „Financial Times“ з 3-го червня 1918 р. подає зіставленнє довгів воюючих держав у мілїонах долярів:

	Довг перед війною	Задовженнє до 31 грудня 1917 р.
Анґлія	3500	26850
Франція	6346	18100
Росія	4544	20844
Італія	2900	9200
Америка	1200	8200
Німеччина	5000	25650
Австро-Угорщина	4000	16200
Туреччина і Богарія	800	1900
Разом	**28290**	**126914**

Зміст: Проблєма східнього фронту.—В справі договору про поділ Галичини.—Сесія австрійського парляменту.—С. Новик. Політичні партії Угорщини.—Вісти.

Видає і відповідає за редакцію Микола Троцький
—З друкарні Адольфа Гольцгавзена в Відні.—

ЦІНА 50 СОТ. ЦІНА 50 ШАГ.

ВІСТНИК
ПОЛІТИКИ, ЛІТЕРАТУРИ Й ЖИТТЯ

Виходить що неділі. — Менших рукописей не звертаєть ся. Адреса: Wistnyk, Wien VIII., Josefstädterstraße 79, II, Tür 6. Телефон: 13430. Чек. конто: ч. 107.090.

Передплата: річно—20 К., 10 карбованців; піврічно—12 К. 6 карб.; квартально—6 К., 3 карб. Ціна поодинокого числа 50 сот., 50 шаг. Зміна адреси 50 с., 50 шаг.

V рік. Ч. 31. Відень, 4-го серпня 1918. Ч. 214.

Коли се буде?

Маємо нові факти, що орґанічне втїленнє до Польщі Холмщини переводить ся Поляками при помочи австро-угорських окупаційних властей консеквентно і систематично. Відповідає се зрештою і тому курсови заграничної політики австро-угорської монархії, яку репрезентує гр. Буріян; він почав творити велику Польщу коштом українських земель, він закінчує тепер своє дїло...

Краківський „Głos Naroda“ в ч. 166 з 30 липня подає телєфонїчну відомість з Відня, що в найблизших днях переходять в руки люблинського ґенерал-ґубернатора економічні справи Холмщини, які досї лишали ся під зарядом етапових команд австро-угорської армії. До сього факту додаєть ся коментар, що „назовнї буде се вистарчаючим втїленнєм Холмщини до тої частини Королївства Польського, яка находить ся під австро-угорською окупацією“.

Так є, буде се остаточним втїленнєм Холмщини до Польщі, бо всї инші справи Холмщини вже давно належать до люблинського ґенерал-ґубернаторства, а через нього — до польських властей у Варшавї, в обсязї їх компетенції. Полишеннєм економічних справ компетенції етапових команд, які підлягають командї австро-угорської армії в Ковлї, виріжняла ся Холмщина, разом з окупованою Австро-Угорщиною частиною Волинї, від решти австро-угорського окупаційного обшару в Польщі. Тепер ся ріжниця зносить ся, щоб не було нїяких сумнївів про приналежність Холмщини до Польщі!

Чи часом не прийде те саме для Волинї? В проєктованому польським „парляментом“ у Варшавї адмінїстраційнім подїлї Польщі польські „законодавцї“ втїлили наразї до сїдлецького і замостського „воєводств“ лише цїлу холмську ґуб., отже й частину окуповану Нїмеччиною, але нема нїякої запоруки, що викроюванє нових „воєводств“ не переступить границї Буга. Апетитів під сим оглядом у Поляків не бракує.

Якийсь п. Г. К. в часописї „Głos Ziemi Chelmskiej“ з 3 мая с. р. в ч. 9. скаржить ся, що в варшавській „Радї стану“ анї один „членок“ не згадав про Волинь, „наче запамятали, що й за Бугом є Поляки, які тягнуть до Польщі, що життєві інтереси польського народу не містять ся в рямах ухвал і границь усталених віденським конґресом, але сягають далї й що національним обовязком є однаково трактувати всї дїльницї Річи-Посполитої!“ Нам здаєть ся, що такої самої гадки є всї „членки“ Ради стану, тільки з тактичних оглядів наразї не викроюють з ковельського і володимир-волинського повітів нових двох „воєводств“, аж доки не підготовить ся до того відповідний ґрунт...

А сей ґрунт від довшого часу приготовляєть ся енерґічною польонїзаційною акцією, веденою Поляками на Волинї, під опікою і при активній помочи австро-угорських окупаційних властей. Видимим знаком сеї акції є польське шкільництво в окупованій Австро Угорщиною частинї Волинї. При невеликім процентї польського населення є тут 65 польських шкіл з 4585 учнів, в тім 38 військових шкіл, значить основаних і ведених австро-угорськими окупаційними властями. Натомісць українська більшість окупованої области має ледви 40 шкіл, в тім 18 військових!

Правда, повертаючі з Росії й України виселенцї трохи трівожать польських імперіялїстів. Так ладненько вони розташували ся на Холмщинї й Волинї, спровадили сюди масу кольонїстів з внутрішнїх ґуберній Польщі, утворили польську „більшість“, зібрали від неї підписи за прилученнєм до Польщі й з протестами проти берестейського миру, обсадили своїми людьми рїжні уряди, а тут, на тобі, звідкись приходять господарі й просять уступитись непрошених гостей.

Кореспондент „Kurjer-a Lwowsk-ого“ таке пише з Варшави: „Як доносять очевидцї, повертають українські селяне з Росії. В часї їх неприсутности на їх господарствах поселили ся польські хлопи, які нераз великим накладом працї, а нераз капіталу поставили покинуті господарства на високий ступінь. Повертаючі Українцї викидають Поляків з господарств, забирають їм власною працею набутий інвентар і жниво. Польські хлопи полишають ся без средств до життя. Обовязком польського уряду є вглянути в сю справу і шляхом парцеляції дати Полякам шмат землї — наразі можна розпарцелювати землю, яка лежить облогом, а така ще є“. Отже хотять Поляки зарадити свому лихови через парцеляцію землї між польських хлопів. Спосіб не дурний, але ся земля, що „лежить облогом“, потрібна передусїм місцевим селянам, а спроваджені кольонїсти хай собі пошукають її деинде.

Трівожать ся Поляки щодо свого „стану посїдання“ на Холмщинї й Волинї також в культурній области. Натворили вони там масу своїх шкіл, мабуть більше ніж було правдивих польських дїтей, не допускаючи до заложення на Холмщинї жадної української школи. Напр. в громадї Бородицї грубешівського повіту від двох років селяне домагають ся української школи, але їм все відмовляли. Тепер, з поворотом виселенців, і тут треба буде уступитись. Але боротьба буде важка, тим більше, що по боцї польського елєменту в окупованій области стоїть австро-угорська окупаційна власть, яка дїлає по думцї австро-польських плянів австро-угорського мінїстерства заграничних справ. Взагалї за Поляками стоїть „жонд“, для того набирають вони великої відваги і спосібні навіть на такий вчинок, як видаленнє з Холму унїятського епископа Боцяна.

І коли не посоромились Поляки високого достойника унїятської церкви усунути від душпастирської працї серед холмських унїятів, то що-ж жде звичайних собі людей, які тепер повертають до рідного краю з вигнання і будуть брати

ся до громадської праці? Чи не опинять ся вони в тюрмах і на новім вигнанню?

Сьому треба зарадити, треба охоронити наших людей від польського террору і переслїдувань. Київські часописи подають, що в Ковлї відбуло ся засїданнє міждержавної комісії, на якім були присутні й представники австрійських властей. Між иншим порушено було питанне про потребу призначення до Володимира Волинського і Холму українських представників для захисту інтересів мешканців вертаючих до дому, а також про наданне українським властям права достави у широких розмірах харчів для населення.

Як до сього віднеслись представники Австро-Угорщини і як вирішено справу часописи не подають. А охорона інтересів повертаючих виселенців конче потрібна, тільки вона може бути здїйснена тоді, коли з Холмщини усунеть ся польський режим, коли адмінїстрація краю перейде в українські руки, хоч в таких розмірах, як се стало ся в німецькій окупації.

Але коли се буде? І чи буде взагалї?

Справа поглибленнѧ австро-нїмецького Союза.

Австро-нїмецький союз, придуманий Бісмарком на випадок російського атаку, виявив велику відпорну силу у всесвітній війні і не тільки виправдав своє істнуванне, але також — супроти затїснювання вузлів антантського блоку під полїтичним, військовим і економічним оглядом — давав щораз більше змісту найманівській конпепції „Центральної Европи“ (Mitteleuropa). Взаємини між Австро-Угорщиною й Нїмеччиною за час чотиролїтньої війни так тїсно повязали ся з собою на всїх царинах полїтичного, військового й економічного життя, що практичний союз давно і далеко переріс писаний договір, звернений проти Росії. І нїчого дивного в сїм нема, бо війна і взагалї всї міжнародні події пішли иншим шляхом, нїж здогадувала ся дипльоматія. Третий контраґент союза з Австро-Угорщиною і Нїмеччиною — Італїя — перекинув ся на сторону антанти; Румунія пішла за підшептами царської Росії і французько-анґлїйського золота; у війну вмішала ся країна доляра — Сполучені Держави Америки, а сама війна протягла ся далеко поза предвиджуваний речинець. Виринув цїлий жмут нетерплячих проволоки питань, яких не предвиджувано в австро-нїмецькім союзнім договорі і військове начальство, не питаючись мабуть дипльоматії, полагоджувало їх своїм способом. Повстали нові держави: Польща, Україна, Литва, Фінляндія і т. д. і наслїдком сього повстали зовсїм нові питання, які менше-більше одностайно треба розглянути і розвязати. А крім сих міждержавних справ винесла довготріваюча війна і блокада центральних держав антантою не менше важні справи економічного і торговельного характеру: справу прожившленнѧ населення, справи промислу й торговлї, продукції і вивозу, справу добуття сирівців і їх розділу. Очевидно, що цїлий комплекс сих справ не може бути з дня на день полагоджуваний і поїздка австрійського цїсаря Карла до нїмецької головної кватири дня 12 мая 1918 року се був рішучий крок до договорного закріпленнѧ утворених в часї війни фактичних відносин між обома монархіями. Урядове звідомленнє про сю поїздку каже, що вона мала на метї почин до переговорів в справі поглибленнѧ союза під полїтичним, економічним і військовим оглядом. Чи в головній кватирі сконкретизовано вже тоді головні засади поглибленнѧ союза — сього не знаємо, все таки думку про тїсний союз між Австро-Угорщиною й Нїмеччиною принято з нїмецького боку дуже радо, а справу взяли в свої руки дипльомати і фаховцї.

Небавом (10 червня) в слїд за цїсарською поїздкою вибрав ся до Берлїна австро-угорський мінїстр заграничних справ ґр. Буріян. Перед відїздом приняв він у себе віденського кореспондента мадярської часописи „Az Est“ і в сей спосіб висловив ся про цїли і вигляди свого побуту в Берлїнї: „Вже усталено основні принціпи союзного договору. Треба буде подрібно опрацювати договірні точки щодо поодиноких полїтичних, економічних і військових питань в звязи з черговою задачею розвитнѧ і поглибленнѧ союза. Очевидно за два днї мого побуту в Берлїнї годї осягнути остаточні висліди. Прийдеть ся обмежити ся сим, що установить ся програму і виробить ся плян дальших нарад, які довели би скоро до цїли. Істнуючий тепер союз між Австро-Угорщиною й Нїмеччиною одержить нову форму, відповідаючу загальним стремлїнням в сьому напрямі. Не треба підчеркувати, що союз, хоч перетворений на широких підставах, буде мати чисто оборонний характер. Під військовим оглядом треба буде використати практичні лекції, які дала війна і які проявили ся у спільній дїяльности союзних армій. На всякий випадок збережена буде повна самостійність кождого з союзників в управі збройними силами. Як що нинїшня війна відкриє перспективи рівномірного і постепенного зменшуванння армій, то ми привитаємо сей результат з почуттєм великого вдоволенння. Також економічні інтереси будуть служити виключно сїй цїли, щоб забезпечити інтереси союзників. В основу нової системи положено буде принціп відкритих дверей. Польська проблема може бути рішена тільки за обосторонною згодою союзних держав. При сїм треба буде взяти під увагу інтереси всїх причасних до справи сторін, бо инакше замість спокою в результаті виринули би тільки нові труднощі. Не є нашим наміром на північнім сході творити новий предмет суперництва“.

Крім сього говорив ще ґр. Буріян про злободневне південно-славянське питанне й про справу відносин до Румунії і до антанти... Одним словом натяк нув про всї справи, яких годї не торкнути ся при обговоренню справ союза. Про Україну і справу поділу Галичини не сказав нїчого; не знати, чи тому, що про сї справи не питав його цїкавий мадярський журналїст, чи може не говорив про се з розмислом, хоча годї припустити, щоб у берлїнській конференції обійдено їх мовчанкою.

В Берлїнї стрінув ся ґр. Буріян з ґр. Гертлїнґом і відбув з ним довшу конференцію, після чого фахові референти обох сторін обмірковували подробиці союза і обопільно погодили ся в деяких справах. Кажемо в деяких, бо ходять чутки, що ґр. Буріян був думки, що розвязка польської справи має в и п е р е д и т и переговори між союзниками, одначе Берлїн дав пізнати, що не годить ся на се становище. Так бодай про се пише, звичайно добре поінформоване „Nowe Słowo“, яке додає, що „Нїмцї годять ся на т. зв. австро-польську розвязку, я к щ о П о л ь щ а б у д е с к л а д о в о ю ч а с т ю н ї м е ц ь к о ї г о с п о д а р с ь к о ї о д и н и ц ї, до якої змагає т. зв. „Zollpolitik“. Берлїнський кореспондент „Neue Freie Presse“ довідав ся з достовірних джерел, що ґр. Буріян вичерпуючо предложив причини, які його склонюють обставати при австро-польській розвязцї. Заступники нїмецького правительства відповіли наведенням своїх протиаргументів. Нїмецьке правительство узасаднює своє відмовне становище оглядами на полїтичні і мілїтарні інтереси Нїмеччини.

Продовженнєм нарад ґр. Буріяна з ґр. Гертлїнґом в Берлїнї являють ся переговори, що почали ся дня 8. липня між представниками Австро-Угорщини й Нїмеччини в Зальцбурґу. Провід у них веде секційний шеф мінїстерства заграничних справ др. Ґустав Ґрац. З огляду на обширний матеріял зальцбурські переговори потревають кілька недїль. Сї переговори будуть становити краєугольний камінь будучих відносин між обома державами. На першу чергу нарад прийшло усталюванне господарських підвалин союза, опісля мають бути обговорені полїтичні й військові взаємини. В Нїмеччинї переважає погляд, що-б між обома державами завести

цїлковиту господарську єдність у внутрі і на вні. Між обома державами має бути знесене передусїм мито на всї товари, а зглядом третих держав виступав би австро-угорсько-нїмецький союз як одноцїльне державне тїло. В Австрії, а особливо на Угорщинї, невдоволені таким поставленнєм справи і тому зальцбурські переговори — про які зрештою маємо дуже мало інформацій — підуть мабуть на компроміс, мито остане, але тільки на деякі продукти. Розуміють ся, що при переговорах в Зальцбурґу — як каже „Fremdenblatt“ — стоїть така засада: „Одноцїльність господарських справ після покінчення оружної війни і розпочаття господарської війни з державами антанти виявляєть ся ще більше потрібною. Господарську одноцїлість переводять обі держави вже й тепер в Сербії, Румунії і на Українї, а також в Росії. Так отже у внутрі і на вні, силою самих подій іде до господарської злуки обох держав. Правдоподібно до цїлковитої господарської злуки на зальцбурських переговорах не дійде, але обидві держави запевнять собі взаїмно найбільші господарські удогіднення, в формі договору запевнить ся як найбільше зближенне до Нїмеччини.“

Про зальцбурські переговори не маємо — як сказано — багато інформацій; знаємо тільки, що під сю хвилю їх предметом є подрібне усталенне засад господарського союза і що при сих переговорах першу скрипку грають Мадяри і делеґати Нїмеччини. Як можна було здогадувати ся з промови Векерлє в угорськім соймі, Мадяри оборонятимуть інтересів своїх аґрарників; знова-ж державні Нїмцї йтимуть по лїнії нїмецьких капіталїстів, які в „Kölnische Zeitung“ бідкають ся, що австрійська валюта дуже низька в порівнанню з нїмецькою і що саме на сей момент мусять нїмецькі делеґати звернути пильну увагу. Не знати, як довго триватиме ще дискусія в господарських справах між обома сторонами і яка буде кінцева редакція договору в сїй справі, одначе певна річ, що в його основу положена буде засада самовистарчальности, иншими словами: договір йтиме по сїй лїнії, щоб центральні держави могли на випадок економічної війни зі сторони антанти по закінченню війни збройної самі собі вистарчили під кождим оглядом. А питанне про самовистарчальність для Центральної Европи є того роду, що при калькуляціях в сїм напрямі мусять втягати ся і инші держави на півднї і сході, в тім також Україну. Не знати тільки в якій формі і в яких розмірах.

Поглибленне і юридичне оформленне господарського, політичного і військового союза між Австро-Угорщиною і Нїмеччиною буде мати першорядне значінне в міждержавнім життю не тільки в часї війни, але ще більше після її злїквідування. Біля антантського союза ґрупують ся зависимі від нього економічно окраїнні держави; покликанне у противагу йому союза центральних держав може дуже легко, силою обставин втягнути до сеї системи держав деякі краї ни і держави Східної Европи, а передусїм Українську Державу. Для того мусимо за сею справою пильно стежити, щоб нас не заскочили події не підготовленими. щоб ми не стали пасивним матеріялом для визиску, замість забезпечити собі політичні і господарські користи активною участю в твореню т. зв. центральної Европи.

Куди се йде?

З розвитком російської революції, яка своїм широким розмахом так успішно повалила старий царський деспотичний режім, зробивши з необмеженого „Помазанника Божого“ звичайнісїнького арештанта Романова, всї монархічні орґанізації, як чорносотенні „союзы русскаго народа“, так і всякі „національно-прогрессивныя партії“ на всїм просторі колишньої російської держави зникли були, наче крізь землю провалили ся.

Майже всї чорносотенцї й націоналїсти-шовінїсти стали раптово „лїбералами-інтернаціоналїстами“, а лїберали — „соціялїстами“. Панове кадети, а за ними й „товариші“ октябристи з завзятих конституціоналїстів-монархистів перевернули ся в одну мить в „переконаних“ республиканців. А коли прийшли до державної власти большевики, про монархістів і чуток не було. Навіть такі стовпи чорносотенства та московського націоналїзму, як Пурішкевич, Савенко, Пеликан, епископи Антонїй (тепер київський митрополит) та Евлогій і ин. не подавали голосу про своє істнуванне. Всїм їм було заїпило. Всї притихли, бояли ся народнього суду, а ще більше большевицького суду. Чорносотенне московське офіцерство попереодягало ся в салдатські шинелї та подерті селянські свитки й не признаючи ся до офіцерства підроблювало ся під народ. Звичайні забийголови-погромщики, що були опорою чорностенства, перейшли на бік большевиків або творили незалежні „червоногвардійські“ відділи й переводили „соціялїзацію“ життя, грабуючи все, що під руки попадало ся та нищуючи „буржуазію“. Найправійшою політичною партією стала кадетська, а місцями — соціялдемократична.

Так було в цїлій Росії, так було й на Українї, як вона вже стала й самостійною державою. Так було майже до самого державного перевороту на Українї, до появи нової державної влади. Але як тільки минули страшні часи большевизму, не стало Української Центральної Ради, а замість Української Народньої Республики появила ся Українська Держава й до власти прийшли вчорашні „республиканці“ — все змінило ся. Настали нові часи. Почали відбувати ся зїзди за зїздами кадетів, промисловців, „хлїборобів“. Почали розганяти зїзди селян і робітників-Українців. Бувші московські офіцери-чорносотенці й загалом монархісти поскидали подерті шинелї й селянські свитки, повинаходили свої чистенькі мундури з блискучими гудзиками та „еполетами“ й медалями, покинули забаву в народ і появили ся на вулицях Київа, а потім і всюди на Українї, як якісь „герої“.

За блискучими офіцерськими „гудзиками“ і иншими приналежностями „істінно-русскаво“ духа та московською мовою, яка лила ся з уст сих „героїв“, звичайно пішло дальше. „Русскіе люди“ заворушили ся по цїлій Українї, а надто в Київі й Одесї. Заговорили з початку у півголоса, а потім і цїлком голосно про Русь „єдїную—неделїмую“, а до того ще й „самодержавную“. Обізвав ся одеський Пеликан, відгукнув ся київський „тоже Малорос“ Савенко, віднайшли ся „істінно-русскіе“ Евлогій холмський і Антонїй волинський, „чудотворець“ почаївський. Мало того, о. Антонїй, один з найбільших ворогів українського народу, з найзавзятійших московських чорносотенців став на чолї православної церкви в самостійній Українській Державі!..

З появою в українській самостійній державі таких стовпів московського чорносотенства і монархізму, монархісти цїлої Росії починають оживати й рости, наче гриби після дощу. Оживають вони, московські монархісти, й звивають собі тепле кубелечко не в Москівщинї, а в самому серцї України, в столицї Української Держави — в Київі. В соборі св. Софії відбулй ся молебні „о здоровії“ царя Миколи II, себто за бувшого ката України. Тепер відправляють ся панахиди за „усопшого“ раба Божого Миколу й митрополит Антонїй виголошує цїлі промови, вихваляючи покійника. І се робить ся в столицї Української Держави тоді, як манїфестації в честь великого борця за волю і незалежність України гетьмана Івана Мазепу забороняють ся і розганяють ся, а панахиду по йому править ся на подвірю собору св. Софії.

Дивно стає читаючи ті вісти з України. Дивно і лячно. Але дійсність є дійсністю. Монархісти оживають, гуртують ся до своєї роботи, до праці на користь „возсоєдіненія великой Русі в монархію“. Готують ся в столицї самостійної Української Держави, без перешкод українських державних властей. Що се так, найкраще нам доводить останя знаменна подія в Київі — „Съѣздъ дѣятелей Украины“, про який київське „Відродженнє“ подає ось що:

„Зїзд замісць свого справжнього назвища — для конспірації носив назву „Съѣздъ дѣятелей Украины“. Кождий член зїзду має на рукавах вхідний квіток з підписом Кашкарова. Квітки членів при вході в залю засїдань контролюють, щоб на засїданне не попали чужі. Зїзд орґанїзували київські монархісти, на чолї з бувшим віце-ґубернатором Кашкаровим. Зїхало ся багато визначних монархічних дїячів з Москви, на чолї з відомим московським монархістом інженїром Орловим, який брав також дїяльну участь в орґанїзації зїзду. Багато монархістів бере участь з самого Київа. Мета зїзду така: 1) Орґанїзувати по всїх містах України монархічні „ячейки“, які-б аґітували серед населення за установленнєм монархії в Росії та зєдиненнє України з Росією в „єдину державу“. 2) Орґанїзувати також „ячейки“ в Росії й з огляду на те, що відкрито аґітувати в Росії за монархію небезпечно, то обмежити дїяльність сих „ячеек“ тільки збором коштів. 3) Вжити всїх засобів, щоб Микола II був викрадений з „лап большевиків“, або клопотати перед нїмецькою командою про вільний виїзд Миколи II за кордон. 4) Визначним монархістам як можна більше займати посади по вищих установах Украïнської Держави, що улегчить підготовчу роботу „ячеек“. 5) Пропонувати Миколї Миколаєвичу взяти на себе обовязки керманича монархічного бюра в Криму і увійти в зносини з ґенералом Сулькевичем. 6) Негайно увійти в зносини з чехо-словаками і ґенералом Олексїєвим. 7) Винести „порицаніє“ ґенералу Краснову за зміну орієнтації. 8) Вибрати виконавчий комітет з членів зїзду, який має лишити ся для кермування справами в Київі“. На засїданню 18 липня було присутнїх 70 членів. Тут були ґенерали й молодші російські офіцери, пані, декілька попів. Над президією висить портрет Миколи II. Члени зїзду проспівали тихенько „Боже царя храни“ і „Спаси Господи“. На запитанне одного з співробітників газети у особи, яка займає високе становище в державній сторожі, чи відомо їм про зїзд, одержано відповідь, що про сей зїзд нїчого не відомо!“

Таке дїєть ся у Київі, під носом самого українського правительства, але воно нїчого про се не знає!

Передтим у Київі відбували ся ще якісь таємні наради московських кадетів на чолї з Милюковим. Вжеж радили, як „возсоедїніть“ велику Русь і позбути ся незалежности України, радили над тим самим, що й „Дѣятели Украины“, радили над справою знищення самостійної Української Держави. Не даром же правительство рішило видалити з України пана Милюкова й його товаришів. І добре зробило.

Але чи поможе се справі, коли небезпечнїйші вороги української державности, як Антоній, Евлогій, Анатолій „со братією“ будуть спокійно сидїти в Київі й по инших місцях України та робитимуть те, що зараз роблять? Коли на службі в державних установах України буде повно людей, які йдуть туди, щоб „улекшити підготовчу роботу »ячеек« до возсоединенія Руси“. Допускати монархічні, всеросійські зїзди, молебні й панахиди за царя, а розганяти українські патріотичні манїфестації; усувати від праці в державних і громадських інституціях свідомі національні елєменти, а на їх місце брати Москалїв—се щось мало походить на будову самостійної Української Держави. Але поживем—побачим!

Іван Павлюк.

Житє приходить із землї*).

Коли я дивлюсь назад на перебіг історії, або коли досліджую ґенезу Америки, бачу на кождій сторінці написаним, що народи відроджують ся з долу, а не зверху, що ґенїй, виступаючий з шарів невідомих людей є ґенїєм, котрий оновлює молодість та силу народа. Все, що я знаю з історії, кожна навіть найменша частина мого досвіду та моїх спостережень, з яких складаєть ся моє думанне, утверджує мене в переконанню, що справжня мудрість людського життя містить ся в досвідї простої людини. Цїлевість, живучість і плідність життя не приходить з вершин до низин, але подібно до природного зросту дерева приходить із землї по пню в гору до галузей, листя та овочів. Могутня боротьба та зусилля людських рас, котрі знаходять ся у підвалин всього, є тим двигуном, що підносить рівень суспільности. Нарід є так великим і тільки так великим, як його просте військо.

Тому першою та головною потребою нашого народу під сей час є притягненнє до участи у владї всїх тих могучих збірників безіменних людей, з яких народять ся наші майбутнї провідники та відродять будучу силу Америки... Висловлюючи сї слова й підносячи своє довірє до простого люду, я свідомий того, що кажу. Коли чоловік пливе проти течії, то знає її силу. Коли чоловік попадає в бійку, то знає, які удари можуть на нього спасти, та яка кров там пролеть ся. Працююча людина потрапить уявити, що дїєть ся в Америцї, але на се нездатна людина, що не потрібує на себе працювати, або людина, яка видістала ся з течії, а вже нїколи людина, яка стоїть на березї й є лише глядачем. Здатна на се лише людина, що бореть ся за своє житте та житте тих, які їй дорожші за себе. Отсе є людина, думка якої нам скаже, що дїєть ся й що підготовлюєть ся в Америцї, се людина, думкою якої я мігби кермувати ся.

Ми маємо кепський суд присяглих та кепську раду, що доглядає за управою Сполучених Держав — нї, не хочу сказати кепську, але дуже малу. З пересїчною людиною нїхто не радить ся, й серце її починає замирати від страху, що вже нїколи не будуть з нею радитись. Тому маємо зорґанїзувати таку владу, симпатії якої поширювали ся-б на всїх людей Сполучених Держав, такий уряд, котрий шукав би поради у можливо найбільшої частини населення Сполучених Держав перед тим, ям має братись до якогось дїла. Чейже великою проблємою влади є довідати ся про те, що пересїчна людина пізнала через свій досвід, та як вона думає. Більшість з нас є пересїчними людьми, мало хто з нас піднесеть ся, хиба що через припадкові обставини, над загальний рівень всїх инших навкруги нас. Тому людина, котра думає загальними думками, котра має загальний досвід, є майже завше людиною, що добре розуміє Амарику. Надія Сполучених Держав під сей час і на будуче є таж сама, яка була завжди: се є надія й віра в те, що з невідомих осель прийдуть люде, котрі стануть будівничими в промислї і полїтиці. Лише пересїчна талановитість, пересїчний добробут, пересїчна підприємчивість, пересїчний почин зможуть зробити Сполучені Держави багатими.

Багаті ми не тим, що кілька панів управляють нашим промислом; багаті ми своєю власною інтелїґенцією та старанністю. Доля Америки спочиває не в тих людях, прізвища котрих згадують ся в часописях; і полїтичне житте Америки спочиває не в тих людях, котрі висунули ся на полїтичних

---

*) Сей нарис взято з збірки дуже цїкавих передвиборчих промов теперішнього американського президента В. Вільзона, стенограми яких вийшли відтак книжкою п. заг. „Нова свобода“. В сих дуже своєчасних та своєрідних промовах удже пластично й популярно зясовано провідні думки справжнього полїтичного демократизму, влучно скритиковано занепад дотеперішнього номінального народолюбства і в загальних рисах схарактеризована справжня нова свобода майбутньої внутрішньої державної полїтики. Сї промови достосовані очевидно з фактичного боку до американськнх полїтичних відносин. Але щодо порушених в них думок, то під сим оглядом вони мають всесвітнє політичне значінне, бо криза американського демократизму й американської полїтики захопила вже більше-менше цїлий культурний світ, що дуже виразно виявило ся саме під час сеї війни. З сеї збірки ми вибрали для українського перекладу один з найцїкавійших і так би мовити, найпрограмовійших нарисів, в якім голова Сполучених Держав Північної Америки незвичайно пластично й дуже символїчно зясував підвалини нового справжнього політичного демократизму. Здаєть ся нам, що для українського загалу сї уваги американського вченого й полїтика саме тепер, коли український народ цїлком захоплений тяжкою працею будови власного державного життя, не будуть без цїкавости та без користи як під ідеольоґічним, так і реально-полїтичним оглядом

Прим. перекл. Н. В.

ватажків і більшу частину політичних справ полагоджують ротом. Сей рід діяльности має значінне лише остільки, оскільки ті люде промовляють за велике безголосне множество людей, що творять могутній орґанізм і захистну силу народу. І хто не потрапить висловити думки загалу, на кого не ділають імпульси, які порушують загал, той не може промовляти за Америку або за якусь з майбутніх її мет. Промовляти за Америку може лише той, хто знає думки сеї великої маси людей-громадян, що кожного дня йдуть до своєї праці, що тяжко орють від ранку до вечора, що вечором стомленими повертають до дому, сих людей, що творять діла, якими ми пишаємось.

Знаєте, иноді в жар нас кидає, коли ми пригадаємо собі, що всї народи світа ждуть, хотять бачити, що зробить Америка своєю силою, своєю фізичною силою і своїми величезними помічними джерелами, своїм величезним багацтвом. Народи затаюють віддих свій, щоб бачити, що наша молода країна виконає своєю молодою невикористованою силою. Можемо пишати ся нашою силою, одначе що-ж нас зробило сильними? Праця та запопадливість мілїонів людей, які не хвалять ся, не заглядають далеко наперед, а навпаки терплять свою долю покірно, з дня на день; великий орґанізм робітництва творить силу й могутність Америки. Є одною з найкращих прикмет нашої країни, що нїхто не може наперед сказати з якої сїмї, з якої провінції й навіть з якого племени прийдуть провідники країни. Великі ватажки нашої країни дуже рідко приходили з маєтних „випробованих“ родин.

Пригадую собі, як нещодавно промовляв я в школї, де, як я бачив, майже всї хлопцї були синами дуже багатих людей та сказав їм, що дивлюсь на них з великим жалем. Багато з ваших товаришів — казав я їм — засуджені бути в темряві. Ви нїчого не будете робити. Не спробуєте нїколи щось зробити й при всїх тих великих завданнях нашої країни, які мають бути виконані. Можливо що саме ви є ті, котрі відмовлять ся їх виповнити. Але хтось, про кого думають, що він до сього непридатний, хтось, хто вийде з товпи, хтось, кого підгонює батіг необхідности, вирине з маси простого народу та покаже, що розуміє сей народ і його інтереси, розуміє загально, а не нарізно, сполучено, а не роздїльно й стане попереду нас і поведе нас“.

На власному досвідї спостеріг я, що на вічах „звичайних“ людей скорше приходить ся до ядра річей, скорше зрозуміють ся доказ, скорше розглянеть ся тенденція й скорше признаєть ся засади, нїж на університетськім курсї, де я читав виклади. І не тому, щоб на університетськім курсї був брак інтелїґенції, а тому, що слухачі сього курсу не мають зносин з справжнїм життєм, тимчасом, коли „звичайні“ громадяне щоденно в постійних зносинах з дїйсним життєм і їм не треба пояснювати того, що вже давно гризе їх думку.

Є приклад того, яку ціну має постійне відроджуваннє суспільности з долу. Приклад сей завше мене дуже цїкавив. Єдиною причиною, чому в середновічю влада не слабувала спорохнїннєм під пануючою тодї аристократичною системою, є те, що багато людей, котрі були дїяльними знарядами влади, брало ся з церкви, з того великого релїґійного орґанізму, який тодї був єдиною церквою, з орґанізму, котрий нинї відріжнюємо від инших релїґійних орґанізмів яко римо-католицьку церкву. Римо-католицька церков була тодї та й досї великою демократією. Не було тодї так незнаного мужика, щоб він не міг стати ксьондзом і не було так малого й невідомого ксьондза, щоб він не міг стати папою християнства. Кожде канцлєрство в Европі, кождий двір в Европі був під проводом сих учених, вишколених і довершених людей — ксьондзів великого та пануючого церковного орґанізму. Отже середньовічну владу утримав при життю постійний приплив свіжих соків з долу, з простих одиниць великого суспільного орґанізму, через доступні течійки ксьондзівства. Се є, на мою думку, одним з найцїкавійших переконуючих прикладів, котрий можна навести на доказ того, про що я казав.

І тепер єдиним способом утримати владу чистою є, щоб вона постійно мала отвертий приплив свіжих сил так, щоб нїхто не міг уважати ся стільки мізерним і низьким, щоб не міг бути частиною політичного орґанізму, щоб отже був постійний приплив нової крови до жил політичної істоти; щоб нїхто не був так без значіння, щоб не міг проломати кори якоїсь кляси, до котрої належить і щоб не міг піднести ся до вищої верстви та знайти ся серед тих, хто веде і управляє державою. Все, що упокорює, або обнижує людину, все, що вивищує орґанізацію над людину, що пригноблює, виключає, позбавляє відваги, відстрашує просту людину, йде проти всїх правил поступа. Коли я бачу утворюваннє спілок, що закладають ся тепер з одного боку поміж гандлярами й промисловцями, що досягли успіху, а з другого боку між політичними орґанїзаторами, знаю, що стало ся щось, що нарушує біг життя та перешкоджує поступу суспільности. Такий союз утворений на вершку є справжньою спілкою задля гноблення низчих верств, задля удержування їх там, де вони є, коли не для того, щоб їх ще більше обнижував. А тому є постійним завданнєм порядної політики заборонювати твореннє таких спілок і відновлювати та знову відкривати зносини між великим народнїм орґанізмом і урядовими дїячами.

Під сей час, коли наша влада опинила ся вже так далеко в руках окремих інтересів, коли мовчки визнаєть ся засада, що лише вибрані кляси є достаточно озброєні, щоб виконувати владу; коли так багато совісних громадян, зломлених поглядом на суспільну безправність і кривди стало ся жертвою омани, що благовільна влада може бути відмірювана народови ласкавими охоронцями його користи й доглядачами добробуту покірних наймитів—під сей час настає найвища необхідність звернути увагу народа на те, що він може бути захищений або силою, котра глибоко дрімає в його грудях, або нїчим, що він може бути відроджений в своїй надії, совісти й силї лише бючою з його власних, свіжих невисихаючих джерел водою, а не з гори і не прихильністю аристократів.

Не квіти живлять коріння, але коріння живлять квіток. Все, що цвіте красою під божим небом, бере свою красу, свою силу з своїх корінїв. Нїщо живе не може цвісти та приносити овочів, коли не є відживлюване стеблами, глибоко вкорінеными в землї. Троянда є лише доказом живучости коріння, а справжнїй вид її краси, навіть румянця, яким вона прикрашує нїжне своє обличчє, приходить з тих тихих джерел життя, які лежать затаєні в плодючій землї. З сеї землї, з сього таємничого, тихого лона землї, виринають потоки життя й сили. З сеї землї, з тихого серця народу виринають нинї радісні течії надії й волї відродити славою обличчє країни.

Я кажу, що так зв. радикалїзм нашого часу є просто прямуваннєм природи до визволення шляхотної сили народу. Наш великий американський народ є на своєму днї справедливий, чесний і обіцюючий, його коріння сидять в чистій, плодючій і неабиякій землї; тепер треба тільки багато радикалїзму, який промостить шлях до здїйснення й проявлення прямувань повного сили племени.

В. Вільзон.

Fatum історії.*)

(*Спроба історично-псіхольоґічного аналїзу*).

I.

Як повстала українська державність?

Як прийшла Україна до самостійности? Хто привів її до того: люде, дїячі України, Центральна Рада, чи історичні обставини, хід життя, той fatum, який без містичного туману, але силою економічних, соціяльних, психольоґічних законів керує долею окремих людей і народів?..

*) Виймаємо з збірки О. Шульгина „Політика“ (Київ, 1918).

Люде перебільшують силу ідей і силу волевих процесів в історії. Події, які відірвали Україну від Росії, свідчать про се найкраще.

Україна не встигла під час всеросійської революції дійсно спробувати свої сили в боротьбі з московським централїзмом. Та боротьба, яка вела ся літом і в осени з петербурзьким урядом, ще не була дійсною боротьбою. В той час наш національний рух тільки зростав, стихійна сила його ще тільки набірала свого значіння. І заборона військового зїзду Керенським—се була вода на наш же млин. Так само, коли російське тимчасове правительство відмовляло на самі природні й мінїмальні вимоги Центральної Ради,—воно тільки допомагало українському народови краще відчути свої потреби. Заборона в сфері націоналїзації війська — гуртувала салдат-Українців, спроба взяти назад те, що було обіцяно в липні 1917 р. Церетелї й Терещенком, невдала інструкція 4 серпня — сприяли популяризації Центральної Ради й Ґенерального Секретаріяту. Боротьба тільки розпочинала ся, сили тільки мобілїзували ся, а в сей час в Петербурзї насувала ся неминуча катастрофа, яка привела до большевицького бунту і загибелї уряду, а з ним і всякого державного ладу в Росії.

Що мали робити в той час дїячі України? Як повинна була реаґувати на події в Петербурзї Центральна Рада? — Проголошенне Української Народньої Республики було відповідю на сї події. Се був послїдовний крок і крок цїлком льоґічний. Залишити край без влади було-б злочинством. Беручи-ж на себе всю владу на всій Україні, необхідно було надати Укаріні певну юридичну, державну фізіономію. Про автономію говорити було запізно. Се не тільки не відповідало бажанням активних верств українського народу, але се не відповідало й потребам часу, реальним обставинам моменту. Влада України повинна була стати суверенною владою і Україна повинна була тим самим стати республикою — державою. А з сього з такою-ж неминучістю виник і другий етап нашої історії — Україна стала самостійною. Третїм Універсалом вона залишала ся ще в федеративнім звязку з Росією. Але сей звязок тільки мислив ся, до реалїзації-ж справа так і не дійшла. Після кількох нот українського уряду до всїх республик на території бувшої російської імперії в справі утворення федерації, виявило ся, що вони не досягли своєї мети, що федерація поривається ся, або краще сказати, не може бути реалїзованою. Згідно-ж з державним правом, коли федерація поривається ся, кожна частина її робить ся вільною і цїлком незалежною державою. Тому Україна стала самостійною майже після третього Універсалу. І самостійною не тільки de jure, вона стала самостійною de facto.

З своєю попередньою метрополією вона вела війну. Правда, часом приходить ся чути ствердження, що та війна вела ся не з великоруським народом, але з большевиками. Але державна точка погляду не допускає таких міркувань! Большевики були в той час урядом Московщини. Иншого уряду там не було і він репрезентував перед лицем Европи та всього світу московську державу. З сим урядом і значить, з його державою вела Українська Республика війну. Вся влада законодавча, виконавча і судова мала своїм джерелом українські державні інституції: Центральну Раду і Ґенеральний Секретаріят. Україна, нарешті, встановила безпосередні дипльоматичні зносини з Франціею і Англіею, а далї Україна, розпочавши в Берестї мирові переговори, увійшла в тїсні дипльоматичні зносини з центральними державами. Самий большевицький уряд устами Троцького в Берестї визнав Українську Державу. Четвертий Універсал, проголошуючи самостійність України, тим тільки сконстатував те, що стало дійсністю.

II.

Таким чином український народ, який рік назад був абсолютно безправним, — досяг за рік революції повновлади на своїй землї. Але досяг він її не шляхом упертої боротьби: влада сама повалила ся на плечі Центральної Ради. Ще до першого Універсалу, ще в марті—червні 1917 р. не тільки Українцї питали: коли-ж Центральна Рада візьме владу в свої руки?! — Се говорили люде, які бачили, що „власти“ вже майже нема, є тільки інерція колишньої влади і державности; що вільна російська республика, єдина й неподїльна—є міт, який може істнувати тільки в головах темних людей, або заслїплених ідеєю теоретиків. Людність України прагнула дійсної влади. І скоро майже всї почали розуміти, що єдиний порятунок — се дати ту владу могутньому своєю популярністю орґанови—Центральній Радї. І Центральна Рада мусїла тільки скоритись перед фактом і на владу піти. Але фактична влада прийшла все-ж не так скоро: як безсилий ні був всеросійський уряд, він дїлити ся своєю властю або навіть безвластєм не хотів. Як ні знесилена була війною вся Росія, уряд рахував разом майже з усїєю інтелїґенцією Ростії, що припиненне війни—се злочинство. Анархія росла, війна продовжувалась. І коли процес державного розпаду дійшов до свого апоґею, коли на півночі державність і сама тінь влади була знищена, тоді тільки Центральна Рада без перешкод мала керувати життєм. Протягом вересня і першої половини жовтня,—се час коли вже істнував затверджений петербурзьким урядом Ґенеральний Секретаріят, — Центральна Рада дійсної влади не могла мати, зустрічаючи на кождім кроці перешкоди і з боку центральної влади, і з боку місцевої військової влади і з боку слухняних аґентів тимчасового правительства.

Всї визнали й скорили ся перед Центральною Радою і Ґенеральним Секретаріятом тільки під час большевиків. Всї кола людности і в першу чергу наш темний і несвідомий народ, почали чекати від нового уряду чудес. . . Чекали і державного ладу, чекали і широких соціяльних законів.

А міжтим мало хто бачив, що сей молодий уряд без давніх традицій, без адмінїстративних навичок стоїть над руїною всеросійського безладдя. Можна багато закинути тим людям, що стали на чолї нашого уряду, можна сконстатувати чимало безперечних помилок, які часом були рівносильні злочинству, але треба звернути увагу і на другий бік справи: —праця серед руїн, праця, коли всї голови збентежені, коли революційний чад народніх мас досяг свого апоґею, — праця серед таких обставин вимагає, щоб коло неї стояли велитні, ґенії, а ґеніїв на світі мало...

Але треба взяти на увагу і те, що розрив з Росією перейшов в одну мить, без жадної підготовки до того. Багато є людей, які думають, що Україна дуже виграла від большевицького повстання: — вона одержала своє державне право. Але се дуже сумнівно. Розвитком свого національного руху вона все одно те здобула б, але раптовість розриву з метрополією позбавила її змоги пляново творити свою державність. Наслїдком тої раптовости є і надзвичайний хаос нашого життя і та невимовна траґедія, яку пережили ми в сїчні й лютім... Дійсно, злука України з Москвою звязала її тисячами ниток. Ми завше розуміли, що сей звязок є штучний, але він все-ж істнував і без катастрофи розірвати його було неможливо. В результаті Україна опинила ся і без грошей і без законів у кігтях тої анархії, яка була утворена і царським урядом, і війною і розмахом „поглибленої“ революції.

А міжтим український народ вітав свій уряд з ентузіязмом... Ще в грудні, ще на скликанім київськими большевиками до Київа зїзді совітів з великим піднесеннєм слухав він своїх мінїстрів. Ще тоді уряд відчував під собою твердий і, здавало ся, непохитний ґрунт всенароднього ентузіязму.

І от несподївано, раптово, катастрофічно почало все мінятись. Народ, який кляв ся померти за свій уряд,— перестав йому вірити. Він, сей темний народ, не міг зрозуміти, що уряд знесилено тим страшним тягарем, який міг би задавити й випробовану вже, зорґанізовану владу. Народ чекав чуда і чудо не прийшло. І от він почав прислухатись до голосу з півночі... Той голос лунав все близше й близше, як

пошесть розходилась большевицька ідея і народ, що не діждав ся чуда від свого уряду, став ждати його з півночі, від большевиків...

Коли прийшли їх банди на Україну, вже не зустріли вони тих мілїонів баґнетів, які нахваляли ся знищити все, що загрожує волї й державности України. Коли треба було захищати Україну від банд і розбишак, що грабували й мордували гірше ніж в давні часи татари, — народ неначе в паралїчу зустрічав їх спокійно. На оборону Української Держави і волї повстали тільки купки завзятих людей...

III.

Захопленнє большевиками України й серця її Київа, „ісход“ Центральної Ради до Житоміра, військова безсилість українського уряду і могутня допомога чужинців — все се такі факти, які залишають величезний слід не тільки в матеріяльнім добробутї молодої держави. Сї факти незмірно важким тягарем лягли на психіку кождого чулого Українця... Сї факти надзвичайно вразили все громадянство України, а може і всього культурного світу.

В Україну почали вже було вірити не тільки самі Українцї. Блискучий розвиток нашої державности, який на певний час зробив Україну „оазом“ серед всеросійського безладдя, звернув на себе загальну увагу. До Київа стали надїздити делеґації від ріжних частин колишньої царської імперії й з захопленнєм дивили ся на ту орґанїзаційну роботу, яка перейнята була всенароднїм ентузіязмом. Дивились і потім робили спроби досягнути того-ж у своїх країнах. І західні люде, офіціяльні, офіціозні й приватні представники ріжних народів і держав з повагою дивили ся на Україну. Гнилий Петербург—протиставляли здоровому Київу. Там, на гнилім болотї Неви, не бачили майже нїчого, крім своєкорисного анархізму і розбишацтва, що цинїчно прикривало ся словами „інтернаціонал“ і „соціялїзм“. Тут була „сила, здоровлє, молодість“, як казав Винниченко.

Але події сїчня все змінили. Престиж України значно зменшив ся, віра в неї почала падати. Одні говорили, що Україна не здібна на національне будівництво, що наш народ нездатен нести в собі огонь національного чуття. Другі (в Росії таких сила) говорили, що в сїм вони ще раз тільки побачили, яке шкідливе те національне чуттє, на котре вони нїкому не радять спиратись, бо то основа реакції і т. ин. Трети, нарештї, докоряли Українцям, що вони „зарвались“, дійшовши аж до самостійности. Щодо останнїх, то вони просто не розуміють того історичного ходу подій, про який ми говорили в першім роздїлї сїєї статї. За перші-ж два закиди — ще кілька слів...

IV.

Чи здатен наш народ на національно-державне будівництво? Чи мають принаймнї найактивнїйші верстви народу необхідне для того національне чуттє, чи здатні вони відчути себе тим, чим вони в дїйсности завше були,— Українцями?

Одні враженнія в людей дуже легко витїсняють ся иншими, сильнїйшими, або прямо новійшими. Тепер неначе забули всю нашу історію протягом цїлого року, неначе можна викреслити з памяти, з життя, з історії величні картини всенароднього захопленнія... Хто з дїячів України не пригадує першого всеукраїнського зїзду? Хто не пригадує високого ентузіязму, нашого життя в одному спільному національному чуттї... І се тягнуло ся не день, не два. Се відчувало ся не в однім Київі, се було по всїй Україні, по всїх місцях, де тільки мешкала хоч купка Українців... „...Впали вікові пута, настав час і твоєї волї“ — писала в своїй першій відозві до народу Центральна Рада... Стало ся дїйсно чудо. Народ, який здавало ся не істнував—воскрес з мертвих. Сього факту нїхто викреслити не зможе. Ентузіязм народу виніс Україну на поверх життя. Ентузіязм наділив Центральну Раду і Ґенеральний Секретаріят повнотою влади...

І все-ж стало ся те, що остало ся, і народ у відповідну хвилю свого уряду не підтримав... Чому саме—про се ми говорили вже в другім роздїлї нашої статї... Настрій майже раптово і круто змінив ся. Для спокійного нормального часу такі зміни народньої психіки майже неможливі. Але вся біда в тім, що ми живемо під час революції. А революція — се перш усього психольоґічне явище. Се той момент в життю народу, коли психіка його, масова психіка, перебуває в хорім станї, коли вона піддаєть ся великій амплїтудї колиханнь і може різко міняти ся в ріжних напрямах. Ми бачили, чого народ чекав від свого уряду, ми бачили, що тих чудес уряд йому не дав і дати не міг. Народ розчарував ся. Але се не знищує все-ж того, що стало ся, того, що було. Українська Держава почала будуватись на народнім ентузіязмі, на національному почуттю свого народу. Траґедія сїчня — се акт тимчасовий. Історія така скупа для України протягом вікiв, занадто щиро наділила її державними подарунками протягом місяцїв. Державність, самостійність, влада з усїма своїми труднощами і несподіванками не прийшла, а злетїла до нас. Серед безмежно тяжких обставин прийняли ми її й з сим треба завше рахуватись. Українї прийшлось вести своє державне будівництво серед нечуваних обставин, на руїнах знесиленої Росії, на руїнах світової вій-ни. Звичайно, більш висока культура народу могла-б йому допомогти в сей час... Але довгими заходами царського режиму наш народ був якраз кинутий у безмежну темноту...

Лихо прийшло і лихо минеть ся. За нами залишили ся славні могили, історія-ж котить своє колесо далї... Уряд запросив чужинців — Нїмців і Австрійців — на допомогу. Pro domo sua я вже заявляв, що стало ся се тодї, коли я не був коло влади. Але сього заклику осудити не можу і я, бо його кінець кінцем продиктувала історія. Культурні сусїди допоможуть Українї вийти з страшного лиха... Час дванадцятий минув і Україна все-ж має жити...

Багато надій зламано, але не все загублено... Не можна бачити тільки те, що народ під впливом своїх соціяльних жадань, під впливом революційних обставин часу не відчув у відповідну хвилю своїх національних потреб. Треба завше памятати й той ентузіязм, який виніс Україну на високу греблю. Той ентузіязм показав, що є у нашого народу необхідний огонь, без якого нїяке культурне і державне будівництво неможливе. І наше завданнє не дати тому вогню погаснути, сприяти тому, щоб в свій час він знов би осяяв своїм полумєм усю Україну. І для того уряд повинен дати державі лад, повинен задовольнити стародавню мрію народу — дати йому землю. Громадянство разом з урядом повинно повести з усїєю інтенсивністю культурну роботу. Тільки книжки, школи, живе українське слово, звернуте до народу, — збудують нам сталу державність, викують щастє наших нащадків...

V.

А той, хто застерігає нас від національного почуття, нехай заспокоїть ся. Ми знаємо добре, що се почуттє має свою небезпеку, небезпеку крайности, переходу до шовінїзму і з тим ми завше боролись і будемо боротись. Але через се ми нїколи не відкинемо як щось шкідливе національне почуттє. Воно— саме житте. Життє також не тільки одна радість, не тільки серія моральних вчинків. І все-ж дужі й здорові люде жити не боять ся. І ми повинні кликати наш народ до того, щоб він відчув самого себе, щоб він став глибоко національним. Сим не хочемо ми відрізати його від инших народів. Але ми розуміємо, що ставши твердо на національний ґрунт, він тим самим стане на творчий ґрунт і тільки тодї він увійде у сїмю культурних народів як рівний з рівним... Наше завданнє йти до того, наше завданнє йти до будування нашої держави в тїснім співробітництві й братськім єднанні з усїма представниками инших народів, на нашій землї сущих.

Між тим роком і нинїшнїм є безодня сїчневої катастрофи. Але і в тих муках і в тих стражданнях і в тім геройстві, яке виявляли тут у нас на очах наші молоді борцї, що в імя тої ідеї, того почуття не пожалїли свого молодого життя, —

у всьому сьому є той необхідний елемент, який ще близше зеднає, скує до купи всї свідомі українські серця і сприятиме скріпленню самої української державности. Ся державність від нині повинна істнувати назавше. Ті всї події, які перейшли, не дадуть нїколи замерти нашому національному чуттю і Україна чи в формі цїлковитої незалежности, чи в федеративній злуцї з такими-ж молодими державами, як і вона, повинна жити державним життєм. Тому сприяють обставини. До розвитку української державности власно кличуть економічні інтереси країни, інтереси всїх зацїкавлених в добробутї мешканців нашої землї без ріжниці національности. В тім зацїкавлені і центральні держави і антанта. Перед нами широке майбутнє утвореннє демократичної національної державности. Ся державність розпочала ся силою обставин серед стихій величезної революції, яка значно поскорила хід подій і надзвичайно утруднила всю працю. Але труднощі нас не повинні лякати. Труднощі треба пережити й твердо піти по тому шлячу, на який поставив нас неминучий хід подій — fatum історії.

О. Шульгин.

25 квітня 1918 р.

На мурманськім побережу.

Над Ледовим Океаном від норвежської границї до рога Святий Ніс, на просторі яких 320 клм. розкинуло ся голосне нинї мурманське (правильно: норманське) побереже. На ньому висадила антанта свої десантні війська, яким призначено загрозити Петроград, а в дальшій перспективі навязати боєвий фронт з чесько словацькими віддїлами, що оперують над Волгою. Значіннє сього побережа полягає, як відомо, на сїм, що наслїдком дїлання Ґольфштрому береги Мурману не замерзають протягом цїлої зими. Хоч мурманські береги слабо заселені, одначе незамерзаючі зимою порти з одного боку, а догідний залїзний шлях, вибудований вже в часї війни, з другого боку дуже підносять їх значіннє під економічним і стратеґічним оглядом. Тому антанта намагаєть ся витягнути з сього користи для своїх цїлей, а зокрема Анґлія бажає сотворити для себе новий Ґібральтар півночи.

Петроградське „Наше Слово“ в сей спосіб характеризує положенне над Мурманом: „Над Мурманом дозрівають поважні випадки. Антанта крок за кроком займає його побереже і вже станула досить сильно над берегом Білого Моря, особливо в так важних стратеґічних точках, як Архангельськ, Онега, Мезень. Анґлійські сторожеві судна охоронюють цїле північне побереже европейської Росії. Головний штаб британської фльоти находить ся в Александровську. Підчинена адміралови Кемпови ескадра кружляє передусїм між Кельським заливом і Оленевим островом. Поодинокі судна ескадри посилають ся на далекі розвідки і з ріжними порученнями. Чотирі сильних радіотелеґрафічних стацій, в яких заняті анґлійські, американські і французькі офіцери, доносять до головної кватири найдрібнїйші вістки про все, що дїєть ся на побережу й на морі. Розуміють ся само собою, що і цїлим мурманським берегом і північним відтинком мурманської залїзниці завідує антанта. В Александровську, Кандалакші і на инших стаціях північних залїзниць поліційна власть находить ся в руках анґлійських і американських офіцерів.

Крім залог антантських воєнних пароплавів, на Мурманї, а також в Екатериновцї і в Александровську, є мало військ; всього коло 500 салдатів піхоти, 100 саперів і 60 офіцерів. Одначе дещо на захід від Александровська, близше границь Фінляндії сконцентровано не менше 5000—6000 анґлійських салдатів. Одначе вже 10 липня донесла нїмецька радіотелеґрама, що до порту Архангельська причалили нові перевозові судна і висадили на беріг французький відділ, зложений з 10.000 людей. Бувший російський ледокол „Александръ Невскій“ і два тягарові пароплави привезли багато продовольчих засобів, обчислених на багато більше війська, чим його під сю пору находить ся на Мурманї. Морські береги сильно укріплено і розставлено тяжку артилерію.

З Штокгольму донесено, що Анґлійцї, Французи й Американцї, які заняли береги Мурману, проєктують похід на Петроград. Вони вже осягнули першу цїль: Карелія оголосила ся незалежною республикою. З Америки надходять кольосальні транспорти продовольчих засобів, які роздїлюєть ся між населенне. Тому нїчого дивного, що селяне і взагалї місцеве населенне відвернуло ся від совітського правительства і перейшло на сторону антанти.

Антанта виконала ще дальшу штуку. В Парижі утворило ся тимчасове російське правительство з Керенським на чолї, Стаховичем—мінїстром внутрішнїх справ, Терещенком—фінансів, Ізвольським—заграничних справ, Хорватом—воєнних і Колчаком—морських справ і се правительство переносить ся в найблизшім часї на Мурман. Появили ся навіть чутки, що се нове правительство мало вже видати „воззваніе къ населенію Россіи“. В справі виправи антанти на мурманське побереже істнує окрема умова. Умова містить плян прилученя російських добровольців до війська союзників, а також зорґанізуваннє російського війська під російським проводом. Анґлія, Америка і Франція прирікають доставу поживи для мурманського населення, а також і фінансову поміч. Рада мурманського простору заявила, що згадана умова має на цїли ненарушимість мурманських земель для вільної, з є д н а н о ї Р о с і ї.

Очевидно, що загрожене в своїм істнуванню большевицьке правительство рішило ся на збройний опір проти наїзду чужинців. „Petit Journal“ доносить з Петрограда „Через столицю переїздять ешалони військ в північнім напрямі. Візвано 25.000 людей до зброї, заосмотрено їх щедро в артилерію і вислано в напрямі Коли для оборони Мурману“. Московське правительство оголосило дорогу Вологда—Архангельськ загроженою і заборонило виїзд з міст і сїл між Вологдою і Білим морем. Предсїдателя мурманського совіта Юрієва, який перейшов на сторону антанти і бере участь у ворожих дїланнях проти совітської республики, оголошено ворогом народа і поставлено поза законом.

Крім того видав Троцький такий поклик „до всїх“: В Мурманї висаджено чужоземний десант мимо прямого протесту народнього комісаріяту по воєнним справам. Совіт народнїх комісарів приказав менї спрямувати необхідні сили для оборони біломорського побережа від захватів зі сторони чужоземних імперіялїстів. Виповнюючи вложене на мене завданнє, оголошую: 1) Яка-би се нї була поміч чужосторонньому віддїлови, який вдер ся в межі совітської республики, пряма, чи посередна, вона буде вважати ся державною зрадою і карати ся на основі законів воєнного часу; 2) Забороняєть ся безумовно похід в сторону Мурманська або Архангельська воєнним полоненим, все одно зі зброєю, чи без зброї. Нарушенне сього приказу буде каране на основі законів воєнного часу; 3) Для виїзду на біломорське побереже російських і чужих горожан треба позволення найблизшого окружного воєнного комісаря. Подорожні без пропусків будуть безпроволочно арештовані.

Яким шляхом підуть дальше події на березї Білого Моря — важко вгадати. Чи сповнять ся мрії антанти на заняттє Петрограду і сотвореннє східного фронту, чи противно большевики візьмуть перевагу і проженуть антантських непрошених гостей з берегів Мурману — все одно приготовляють ся великі події, які можуть мати для Сходу, а передусїм для України величезну вагу. Тому за сими подіями треба пильно стежити.

Сесія австрійського парляменту.

Симптоматична для австрійських відносин проява, що для хвилевого інтересу посвячуєть ся справи принціпіяльного характеру — проявила ся отсе як не можна краще в австрійськім парляментї. Австрійський президент міністрів др. Зайдлєр який мав свій курс політики, мав за собою сильне попертє нїмецьких партій, тїшив ся довірєм найвищих кругів, навіть самої корони і раптом для пятимісячної буджетової провізорії, до ухвалення якої не можна було без Поляків зібрати більшости, все перевернулось до гори ногами, д-р Зайдлєр пійшов в дубину, а на начальне місце австрійської політики винирнув приятель Поляків д-р Гусарек. Для позискання польських голосів для буджетової провізорії заломлено політичний курс, зломлено договір щодо поділу Галичини, а тим самим відібрано раз на завше кредит для всяких австрійських зобовязань і обіцянок...

Українське парляментарне представництво віденського парляменту так довго стояло за державними конечностями, як довго стояв у керми держави др. Зайдлєр, що поробив Українцям деякі обіцянки. А коли його наслїдник, др. Гусарек, відомий українській суспільности тим, що загирив справу українського університету у Львові і що вже в часї війни намагав ся накинути Українцям в Галичинї латинську азбуку і латинський календар, пішов на зустріч бажанням Поляків і поробив їм приречення шкідливі для Українців — українському клюбови не остало нїчого иншого до вибору, як тільки піти в різку опозицію проти правительства і виставлюваних сим правительством державних конечностей. Обидва українські клюби—галицький і буковинський голосували солїдарно проти буджетової провізорії.

Опозиція українських послів австрійського парляменту тим більше зрозуміла і оправдана, що австрійське правительство не тільки пішло у внутрішнїй політиці на руку Полякам; воно й досї всупереч Нїммеччинї й Болгарії та Туреччинї не ратифікувало берестейського договору, а на сторінках віданої собі преси чим раз виразнїйше натякає, що й не думає про ратифікацію сього мира. Таке становище австрійського правительства приневолило українських послів до внесення наглої інтерпеляції в справі ратифікації мира з Україною. Як можна було сподївати ся, теперішня парляментарна більшість з допомогою русофільських Чехів сю інтерпеляцію відкинула і тим самим санкціонувала наміри австрійських правительственних кругів до зламання умов берестейського договору. Пождемо — побачимо, як вийде правительство Гусарека на польонофільськім політичнім курсї і як віднесеть ся правительство Української Держави до австрійського проволїкання ратифікації мира. Ухваливши буджетову провізорію парлямент по двотижневих нарадах розпущено дня 25/VII для того, щоб скликати його знову для тої самої цїли хиба аж через півроку.

Політичні партії Угорщини.

(Продовженнє)*.

Ми трохи ширше обяснили справу угорських комітатів, то є междь, щоб зрозуміти старовинність і силу політичного вишколення Мадярів. Бо отсї комітати служили Мадярам не тільки підвалиною їх військової й адмінїстраційної орґанізації, але були вони заразом і школою політичних наук та цїлої мадярської політики через 900 лїт, яка й до сьогоднї спираєть ся на автономній шляхетській вар-междї або комітатї та її виплоді соймі шляхтичів, що стояв на основі status et ordines. Вармедье походить від вар = замок, кріпость і междя = область кругом замку; живучі під проводом одного жупана—ішпана (comes) шляхтичі становили уряд і управу цїлої междї (comitatus).

Отсей угорський сойм мав у собі завсїди усякі дворянські елєменти, Мадярів і не-Мадярів, які уважали ся та й самі себе уважали Мадярами, бо без огляду на ріжницю своєї народности єднали їх в се понятте права та шляхецтво так, що напр. син румунського воєводи в Мармороші, Драґ, став верховодником цїлої околиці під назвищем Dràgfi (себто Драґович), а син також Волоха Сібіняна Янка міг стати навіть королем, і то найславнїйшим на цїлу Угорщину, під іменем Матяша Корвіна. Не одного то доброго політика дістала Угорщина з сих Мадярів і не-Мадярів маґнатів: пригадуємо тільки Серба Текелія і Словака Кошута.

Всї сї політики вишколювались в автономних соймиках междь—комітатів, через котрі йшло правлїннє цїлого краю, а з вишколення скористались потім на державних соймах. Тому то Мадяри мали протягом своєї тисячилїтньої державности завсїди цїлий ряд знаменитих політиків-провідників, за плечима котрих постійно стояв цїлий штаб вишколених талантів, які завсїди безперервно утримали свою певноозначену безпрогалинну політичну опінїю, що основувала ся на переданнях. Се та точка, якої в Австрії нїколи не бувало, бо тут недоставало їй попередньої школи: автономної вар-междї й її плоду, шляхетського сойму. Навпаки-ж в Австрії система правлїння, яка спочивала на платних урядниках, виплодила вже геть давно те, чого в Угорщинї зовсїм нема, або є ще в зародках: муштрований військовоофіцерський штаб та привикле до працї урядництво, яке підростало на своїх переданнях *).

Угорщина, будучи зза тїсної політичної злуки під впливом Австрії, набирала від неї або через неї завсїди певних течій розвитку, отже мусимо завше брати під увагу австрійські відносини та порівнювати їх з угорськими, щоб зрозуміти сї останнї.

Що в Австрії від Метернїха нема вже давно політика ширшого закрою, головною причиною сього є понайбільше обставина, що державних мужів заставляє австрійська політика до далеко тяжших проблєм нїж угорська Мадярів. Сї проблєми можна злучити в такі три точки: питаннє народности, церкви й господарське питаннє.

Вже й побіжне порівнаннє ясно показує обсерваторови, що в Австрії супроти нїмецького елєменту не-нїмецька людність грає далеко важнїйшу ролю і в скількости і в якости нїж супроти Мадярів не-мадярські народности. Отсю несприяючу пропорцію роблять ще яркійшою засоби власти ненїмецьких елєментів, які їм запевнює автономія коронних країв. В Австрії щодо центрального правлїння першим підчиненим йому чинником адмінїстрації є коронні краї, отже досить великі области землї, числом 14; на Угорщинї-ж противно: першим підчиненим кермі адмінїстраційним чинником є досить маленькі кусники простору, вар-междї, число котрих (навіть без Хорватії) виносить аж 63. Сьому можуть завдячити Мадяри, що в такій маленькій адмінїстраційній єдности не може бути й слова про те, щоб верховність Мадярщини хочби й в одиноких випадках була загрожена немадярським елєментом. Непознайомлені з справою Австрійцї не раз і не два дивують ся над тим, як то можливо, що 5—10 процентова меншість Мадярщини в словацькій вар-междї Ораві або в такоїж процентовости румунській вар-междї Гуняд панує над 90% Словаками чи то Волохами? В Чехії двомілїонова меншість нїмецького елєменту мусить уступати Чехам саме зза величини адмінїстраційного простору, а в Угорщинї дрібна меншість Мадярів панує над величезною більшістю саме зза невеликости вар-междь. Невідрадним для Австрії є також і те, що поки немадярські народности не можуть собі найти

* Пор. ч. 210—11.

*) Дуже інтересну розвідку написав на сю тему відомий угорський соціольоґ Роберт Браун в 1917-ім річн. Huszadik Szárad (Двадцятий Вік), місячнім ґрані Соціольоґічного Угорського Товариства, провідні думки якого тут передаєм

спільних гасел ні до походження, ні до віроісповідання, доти в Австрії напр. гасло славянського католицизму згуртує найбільшу частину гетероґенних після народности елементів, гомоґенних в католицизмі. На се був уже неодин приклад в минувшині. Недостача спільного гасла немадярських народностей улекшує панування над ними Мадярам, натомісць істнуюча така спільність австрійських народностей утрудняє завелике панування над ними віденського правительства.

Понайбільше в кождій державі вірність державности, Staatstreue, покриває ся з вірністю до народности, з т. зв. Volkstreue. Де вони обидві не гармонїзують з собою, може одна побідити, може й друга. Такий карамболь між ними можливий в Австрії, в кождім короннім краю, навіть у австрійських Нїмців, аджеж Австрія нераз уже провадила війну з нїмецькими державами. Противно, на Угорщині щодо мадярського елементу, навіть і теоретично неможливий такий карамболь, аджеж иншого краю з мадярською мовою нїде на світї нема. Тому-ж **мадярськість є зовсїм ідентичною з угорською державногорожанською вірністю** і є заразом далеко тривкійшою основою державної вірности нїж австро-нїмецькість в Австрії. Нїмці Австрії добре знають, що їх доля рішить ся не в Австрії, отже в разї потреби все готові зректи ся панування та злучити ся з рештою нїмецького світа. Се прибільшує тенденцію розкладу та партикуляризму, наслїдком чого є їх почування, що їх інтереси не вяжуть ся тїсно з дальшим істнуванням монархії. Вонн волїють бути Нїмцями нїж Австрійцями. На Угорщині-ж навпаки: Мадяри не мають чого шукати поза монархією, а се удержує в них почуттє єдности. А ся єдність простягаєть ся навіть і на Нїмців Угорщини, які зза ґеоґрафічних обставин нїяк не можуть вступити в державно-правну злуку з Reichsdeutsch-ами. Се дає зрозуміти явище, чому угорські Нїмці тримають завсїди з провідним елементом Угорщини, себто з шляхтою в полїтиці й чому нїмецька опінія уступчивійша супроти Мадярів нїж Чехів з одного боку, а з другого, чому полїтика Мадярів уступчивійша супроти своїх Нїмців, нїж супроти якої будь иншої немадярської народности. Чехи також мають більш-менш умотивоване право на сумежних їм угорських Словаків, коли берем справу тільки односторонно, себто на підставі мови. Бо вже як подивимось і на другий бік медалї, себто на почуттє державногорожанської вірности й культури, тодї не можна зовсїм оправданою уважати їх забаганку, бо Словаки почувають ся близше до Мадярщини нїж до Чехії, а культура в них, особливо господарська й горожанська, рішуче мадярська. Аджеж вони лїпше виживляють ся вдома нїж в нетак родючій Чехії!

Велика ріжниця є й в точцї католицької церкви. В Австрії латинська віра має величезну полїтичну власть, на Угорщині-ж вона є тільки primus inter pares. Тут визначне число та велика полїтична значність не-католиків дїлали завсїди усмиряючо на змагання до переваги католицизму, з другого-ж боку й сама угорська держава ухиляла ся по можливости від усяких провокацій.

До отсих двох проблєм, до питання народности й церкви, прилучаєть ся яко третя в Австрії ще й боротьба громадянських кляс, які в Австрії досить сильно дають ся в знаки обопільно: шляхта, міщанство, індустрійний пролєтаріят, ґросбавери, кляйнбавери і т. ин. На Угорщині такої діференціації поодиноких кляс зовсїм нема. Поки що є з сих явищ тільки їх зародки — rudimenta. Аґрарні інтереси угорської шляхти та її панування є настільки кріпким, що супроти неї нїхто не ставить явно нїякої зорґанїзованої сили. Навіть Жиди, отже власники цїлої торговлї та фінансів на Угорщині, стають поволї аґраріями та йдуть рівнобіжно з історичними клясами давнього февдалїзму, рука в руку з ними: 25% великої посїлости (зн. понад 1000 моргів) цїлого краю є в жидівських руках, а потомки давнїх залїзних рицарів-ґрафів сидять тепер в дирекції великих банків.

Австрійські Чехи та Поляки мають всї верстви суспільности: шляхту, середнє дворянство, буржуазію, промислових робітників, великоземельних й малоземельних власників; Італїйцї мають з виїмкою одної шляхти всї отсї верстви; Словинцї також. Найгірше стоять під сим оглядом Українцї та Волохи.

Навпаки, на Угорщинї й самі Мадяри не мають таких ріжнобарвних суспільних верств, не то щоб їх мали немадярські народности. Обставини на Угорщинї склали ся так, що т. зв. національности (Волохи, Словаки, Нїмцї, Русини) зовсїм не мають нї слїду якої будь суспільної діференціяції: всї вони слабо розвинені хлїбороби, пастухи з дуже маленькою освітою та господарською культурою. Всї вони люде одної й тої самої верстви. Наскільки слабі отсї народности Угорщини, можемо переконати ся про се найлекше тодї, коли порівняємо культуру найслабшої числом душ австрійської народности, себто Словинцїв, з культурою найсильнїйшої угорської народности, т. є. Волохів. Звісна саме річ, що й під господарським і духово-культурним оглядом, і щодо свого числа Волохи ведуть на Угорщинї поміж усїма немадярськими народностями перед. Отже порівнанне дає нам такі яркі числа:

Число Волохів Угорщини 2,948.186, Словинцїв же Австрії виносить 1,252.940.

Слухачі унїверситету р. 1913, II. семестер: 44 Волохів, 375 Словинцїв.

Слухачі полїтехники р. 1913, II. семестер: 54 Волохів, 141 Словинцїв.

Число середнїх шкіл словінських: 1, слов.-нїмецьких 7, разом 8.

Число середнїх шкіл волоських: 3 восьмиклясові, 2 чотироклясові, волос-мадярські 2, разом 7.

Ученики середнїх шкіл: Волохи 4.164, Словинцї 3.827.

Число елєментарних шкіл: волоські 2.257, з 227.234 уч.
словінські 995, з 167.915 уч.

Часописи (1913 р.) волоські 39, словінські 101.

Щоденні газети (1914) волоські 2, словінські 5.

Число грамотних (1910) Волохів 830.809, себто 28% всеї людности.

Число грамотних (1910) Словинцїв 952.234, себто 76% всеї людности.

Словинцї мають культурне товариство з 80.000 членами, якого не можуть виказати не тільки угорські Волохи, але й самі Мадяри. Полїтичне партійне житте угорських Волохів находить ся в ембріональнім стані, ізза внутрішньої їх слабости про більше партій як одна й мови не може бути, тому то й число їх репрезентації в парляментї виносить ледви 4 членів. Натомісць у Словинцїв є дві великі горожанські партії: лїберали та католики. Соціялїзм у Словинцїв слабий, але рішуче сильнїйший нїж в угорських Волохів, які мають всього на всього одиноку газетку (тижневик), підтриману партією самих Мадярів-соціялїстів; натомісць Словинцї мали 1914 р. одну соціялїстичну щоденну газету, одну добре редаґовану наукову часопись, 13 фахових газет. В рільництві, ремісництві, торговлї стоять Словинцї високо. Волохи-ж Угорщини живуть ще й до сьогодня в старосвітській первісности, з виїмком фінансів (банки).

Отже виходить, що найслабша австрійська народність представляє, абсолютно беручи, далеко більшу вагу нїж найсильнїйша угорська.

Коли культурні відносини Волохів, найсильнїйшої числом народности на Угорщинї такі, то що можна-б сказати про найслабших Русинів? Полїтичної партії там зовсїм нема, парляментарні заступники їх Мадяри та Жиди; газету мають одиноку (та й сю видає правительство); господарських грошевих або просвітних інституцій зовсїм нема, орґанїзації (крім церкви) взагалї нема, шкіл своїх, навіть елєментарних, майже нема: на все се вони занадто бідні. Хочби й хотїли дещо з сього мати, не мають до їх осягнення нїякої сили. Коли з Волохів найшло ся на державній службі 135 таких, що себе виявляли при конскрипції за таких, що говорять волоською мовою, 137 таких на вермеждьській, 91 таких-же

на міській службі, то з Русинів виявляєть ся Русином на державній службі 1 (Arad), на вермезькій 2 та один діурнист в Шариші (один сільський нотарь, один окружний суддя), а крім них ще 4 адвокати. Решта почуваєть ся щодо мови Мадярами, а то цілковито оправдано, бо українську мову знають дуже слабо, або й зовсім ні, по мадярськи-ж вміють докладно. На Угорщині нема тої галицької дивовизни, яка виявляєть ся в москвофільстві Українців, що не знають зовсім московської мови.

Що напр. до народніх шкіл, не буде без інтересу подати ось які цифри: народніх шкіл є на Угорщині (без Хорватії) 13.026 з мадярською викладовою мовою, 3504 з немадярською. З сих останніх волоські 2301, німецькі 436, словацькі 418, сербські 269, українські 61. З усіх учеників

волоської народн.	(225.985)	вивчало ся в матерній мові			168.615
німецької „	(235.754)	„	„	„	45.728
словацької „	(256.842)	„	„	„	47.415
сербської „	(45.942)	„	„	„	38.549
української „	(43.949)	„	„	„	4.170
хорватської „	(22.089)	„	„	„	53

(Українською власт во не можемо отсеї молодіжи назвати, бо про українство не має вона ні найменшого поняття).

При таких обставинах легко можна зрозуміти велику ріжницю в культурних, господарських і політичних відносинах поміж народностями Австрії й народностями Угорщини. Що Мадяри мають таку перемагаючу силу над немадярами, сьому винні примітивности розвитку сих останніх.

Так отже на Угорщині кожда верства суспільности стоїть під проводом консервативного дворянства, отже історичних кляс, і се надає головну ціху угорському політичному життю. Хоч в новійших часах вступили на арену й инші верстви, все-таки провід історичної шляхти безперечний. Від тисячилітнього проводу походить визначне політичне почутте шляхти, яке основуєть ся й до сьогодня на довговіковій практиці багатьох поколінь. Се-ж дає таки й багато вигоди (Vorteil). В Австрії політичної опінії нема, натомісць в Угорщині саме через таке виховання шляхти вона така велика, що хочби й яка політична подія трапила ся вдома або на заграницею, на Угорщині вироблюєть ся зараз рішуча опінія.

С. Новик.

(Далі буде).

До відома полонених.

При військовім міністерстві Української Держави у Київі утворено комісію для військових полонених. Завданнє комісії відправляти прибуваючих з полону на місця мешкання, подавати матеріяльну та юридичну допомогу всім полоненим, як прибуваючим з полону, так і тим, котрі поки-що зостали ся в полоні, а також допомогти родинам полонених. По всім питанням, які торкають ся військових полонених, комісія має зносини з німецькою та австро-угорською місіями для справ військових полонених у Київі при відповідних посольствах. До сього часу випускають ся з полону тільки хорі й інваліди. З першого липня почала ся відправка з Австро-Угорщини також і здорових полонених. Вони направлють ся у Волочиськ і Радивилів, де істнують етапно-роздільючі стації. Звідси по одержанню відповідної допомоги установленої законом Української Держави, Українці відправляють ся безпосередно до військових начальників, а Росіяне в Оршу. Хорі як і раніїш користують ся санітарними поїздами військової санітарної управи й їдуть до Київа, де відповідно до стану здоровля розділяють ся по лікарнях. З Німеччини поки-що прибувають лише хорі й інваліди. Стації прийняття — Голоби і Режище: Комісія вживає заходів поліпшити матеріяльне становище тих військових, які поки-що зостають ся у полоні. Вже вислано до деяких збірних таборів Австро-Угорщини й Німеччини кілька ваґонів з харчами.

Комісія ужила заходів зацікавити громадянство справою полонених. На всеукраїнськім земськім зїзді, на пропозицію голови зїзду Петлюри ухвалено при кождім земстві заснувати комітети для допомоги полоненим. Від 6 до 11 серпня земства уладжують „тиждень полонених“ — збір по всій Україні на допомогу полоненим. Що торкаєть ся допомоги родинам полонених, то в розпорядженнє військових начальників асиґновано 800.000 карб. для видачі допомоги родинам за всї місяці, за які вони не одержали нїякої допомоги. Пересилка пакунків і грошей до Німеччини й Австро-Угорщини поки-що не полагоджена. Приймають ся тільки письма. Незабаром приїзджають до Берліна й Відня комісії для справ полонених, які між иншими справами мають полагодити й справу пересилки пакунків і грошей для полонених. По одержаним інформаціям головою комісії для справ полонених до Німеччини призначено Костя Новаховського.

В розпорядженнє начальника головної санітарної управи визначено кредит на санітарно-гігієнічні потреби при прийняттю полонених на Україні в сумі 697.850 карб. В Київі засновано комісію для реґістрації полонених, в Київі, Харкові й Проскурові будуть утримуватись бані й пральні для повертаючих полонених.

На запомоги для повертаючих полонених призначила Рада міністрів Української Держави кредит в сумі 500.000 карб. Подаємо тут постанову в сій справі Ради міністрів, затверджену гетьманом 29 червня с. р.

Всї полонені, які повертають з німецького та австро-угорського полону ділять ся на два розряди: 1) Українців і 2) Росіян, а крім того кождий розряд ділить ся на 3 категорії: А) здорових, Б) поранених і В) хорих.

І розряд. Українці. А) про розділ допомог здоровим. 1) Козаки Українці одержують по 3 карб. добових грошей, починаючи з дня прибуття до першої роздільно-евакуаційної стації й кінчаючи днем прибуття до місця свого постійного мешкання, а також документ на право безплатного переїзду по залїзниці до свого мешкання. 2) Старшини Українці, відповідні їм по ранґу військові урядовці, священики і сестри милосердя одержують допомогу в розмірі: а) вищі офіцери, відповідні їм ранґою військові урядовці і сестри милосердя—200 карбованців; б) штабові офіцери, відповідні їм ранґою військові урядники й священики—300 карб.; в) ґенерали й відповідні їм ранґою військові урядники—400 карб., а також документи на право безплатного переїзду по залізниці до місця свого постійного мешкання.

Б) Про розділ допомог раненим сказано таке: 1) Козаки Українці одержують грошову допомогу на 10% більш допомоги здоровим, а також документ на право безплатного переїзду по залїзниці до місця свого постійного помешкання. 2) Старшини, військові урядники, священики й сестри милосердя одержують грошеву допомогу на 25% більш допомоги здоровим, а також документи на право безплатного переїзду по залїзниці до місця свого постійного мешкання.

В) Про розділ допомог хорим: 1) Старшини, військові урядовці, священики й сестри милосердя користують ся медичною допомогою за весь час переїзду по території України, а також одержують грошеву допомогу згідно з пп. 1 і 2, разряду 1, категорії А) і точки 2, розряду 1, Категорії Б).

2. розряд — Росіяне. А. Про розділенне допомоги здоровим. 1) Салдати-Росіяне одержують утриманнє натурою на продовольчих станціях підчас переїзду через територію України до російського кордону. 2) Офіцери, військові урядовці, священики та сестри милосердя одержують одноразову грошеву допомогу в розмірі: а) вищі офіцери, відповідного чину військові урядовці і сестри милосердя — 100 карбованців; б) штабові офіцери, відповідного чину військові урядовці і священики — 150 карб.; в) ґенерали і відповідного чину військові урядовці — 200 карб., а також документ на право безплатного переїзду по залізниці по території України до кордону Росії.

Б. Про роздїленнє допомоги раненим. 1) Салдати Росіяне, як зазначено в точцї 1, катеґорії В, розряду 2, користуютъ ся медичною допомогою за весь час переїзду по території Украіни. 2) Офіцери Росіяне, військові урядовцї, священики і сестри милосердя одержують ґрошеву допомогу згідно з точкою 2, розряду 2, катеґорії А.

В. Про роздїленнє допомоги хорим. 1. Салдати користують ся медичною допомогою за весь час переїзду по території Украіни. 2) Старшини, військові урядовцї, священики та сестри милосердя користують ся медичною допомогою за весь час переїзду по території Украіни, а також одержують ґрошеву допомогу згідно з точками 2, розряду 2, катеґорії А і точки 2, розряду 1, катеґорії Б.

II. 1) Допомога, що буде видана Росіянам, повинна бути принята на увагу при фінансових розрахунках Украіни з Росією. 2) Військовим старшинам, як Украінцям, так і Росіянам, що повертають з полону, одіж і чоботи з інтендантства не видають ся. 3) Раненим уважаєть ся той, хто дійсно може довести факти свого поранення, т. зв „палечники“ не уважають ся раненими. 4) Ґрошева допомога, а також документ на право безплатного переїзду видають ся тільки на евакуаційних станціях. 5) Евакуаційна станція, що видає допомогу, робить відповідну примітку на документї полоненого, який видано йому в Німеччинї або Австро-Угорщинї. Видача допомоги не може бути зроблена без примітки на документї.

Національна справа.

(Уваги на часї в звязку з війною).

III. Соціялїзм і національна проблєма.

(Кінець)*.

Кунов напр. називає право всїх народів на самостійність „морально-мистецькою фікцією без історичної підвалини...“ Він і досї не добачає ще в новітнїй історії величезного процесу національного розріжнювання, натомісць бачить скрізь та завше в дотеперішнїм історичнім розвитку „від старих культурних держав Азії й Америки аж по новітню добу...“ лише загальний образ могутньої амальґамації, невпинного стоплювання малих народів у великій культурній державі (!). В сих останнїх ґеґемонія державно-пануючого є опісля льоґічним висліґом. „Оскільки в одній державі—зауважає з сього приводу Кунов—злучено більше народів ріжної численности, культурного рівня та господарського характеру, се абсолютне неминуче, щоб при унормованню спільних державних справ більший, сильнїйший і більше розвинений народ в більшій мірі ґїлав та щоб його інтереси набули переваги“ (Підкресленнє моє. І. Б.). Се вже очевидний національний дарвінїзм, який в приложенню до практичної політики означає лише модерно замаскований вище згаданий старий національний февдалїзм. Другий з наведених згори німецьких його прихильників Ленш надає сій субєктивно-заборчій теорії характер обєктивного суспільно-природного закону, кажучи, що житте народів і держав має бути трактоване не „з становища бажань та потреб, але законів розвитку“, а вони неначе не знають ніяких „індивідуальних бажань та домаґань, але тільки „історичну неминучість“, яку витворюють знову „найсильнїйші й найздатнїйші національні одиниці“, міжтим як решта менших народів лишаєть ся тільки відпадками сього історичного розвитку й не має ніякого иншого історичного завдання, як повільно та протягом часу бути „засимільованими“ й „замальґамованими“.

Від сього національного дарвінїзму був уже лише один крок до т. зв. „соціялїстичного імперіялїзму“, який в ґрунтї річи є звичайним заборчим національним февдалїзмом, тільки назверх трохи підмальованим та причупуреним неначе в соціялістичнім дусї. Сей останнїй вже без застережень виступає проти визвольних змаґань поневолених народів, які неначе не завше та не скрізь є у згоді з історичною „необхідністю“ або тенденцією новочасного розвитку. Тому соціялімперіялїсти відкрито виступають проти національної засади. Один з них Винік називає її „несоціялїстичною“; на його думку „робітничий рух прийняв її, як багато дечого иншого, з духової зброївнї буржуазно-революційного періоду XIX віку“. „Соціялїзм — каже він — не може анї зробити ся основою для політичного устрою нинїшних держав, анї признати безумовне право кождої нації до абсолютної самостійности. Оскільки соціялїзм може вплинути на нове уладженнє відносин після війни, мусить він притім, як і всюди, висновувати напрям своєї волї з загальних тенденцій розвитку й інтересу пролєтаріяту“*).

Се вже — як дотепно іронїзує Бернштайн—договорили ся до того, що мовляв „історичним правом малих хай буде проковтнутими великими“ (Цитована вище праця, стор. 754). Не без причини він остерігає далї перед величезною небезпекою сього неоімперіялїзму, який „не лише матеріяльно, але й інтелєктуально заполонив соціялїстів великих держав“... Зовсїм слушно критикує батько соціялїстичного ревізіонїзму сю імперіялїстичну пошесть в соціялїзмі в часї війни: „Сей імперіялїзм не є тим, що промощує шляхи для соціялїзму, але загрожує їх. Не є його повитухою, але вбійником, бо инакше соціялїзм означає демократичну орґанїзацію та співробітництво людства“ (757). Бернштайн ґрунтовно провадить напад далї на централїстичні течії в новітнїм нїмецькім соціялїзмі, тверджуючи раціонально, що не централїзм і не заборчий імперіялїзм є двиґуном людського поступу, але „полученнє сил вільних народів для великих спільних ґїл...“, для чого одначе не потрібно жадного воєнного батога над ними...

Се збоченнє соціялїзму на манівцї захланного та протинаціонального імперіялїзму не є припадковим. Воно мало давнї передумови в традиційнім центрально-державнім забарвленню наукового соціялїзму від самого його початку, дошкульність чого соціялїзм недержавних народів (в Австрії, особливо в Росії) відчував на кождім кроцї свого визвольного руху. Як ми вже зазначили вище, ревізіонїзм в національній справі обмежив ся в соціялїзмі лише сферою теорії, не сягаючи до щоденної практики, в якій всевладно панував старий дух державно-імперіялїстичного фетешизму. Під час сієї війни, не зважаючи на те, що скрізь лунає гасло національного самоозначення, між соціялїстами державно пануючих народів починає знову прокидати ся та дужати сей протинаціональний атавізм. „Національний дарвінїзм“ чи „соціялїстичний імперіялїзм“ в Нїмеччинї, „демократичний централїзм“ в новій Росії, паперово-доґматичний „екстериторіяльний автономізм“ у „відновленій“ Австрії й вже зовсїм безпардонна примусова курателя над поневоленими народами Угорщини з боку мадярських соціялістів — все се дуже вимовно свідчить про те, як навіть у міжнароднїм соціялїзмі

---

* Пор. ч. 212.

*) Цитую після К. Кавтського: Національна держава, імперіялїстична держава й союз держав, 1915, стор. 3, де знаменито скритиковані сї заборчі теорії в „соціялістичній“ масцї. Відтак про се пор. також його полемика з Куновим на сторінках „Die Neue Zeit“ (Річн. XXXIII, т. II, чч. 3, 6, 8); далї дуже цїкаву критичну розвідку Реннера: Соціялїстичний імперіялїзм чи інтернаціональний соціялїзм? у відомій вже нам збірцї статей сього автора й Ґаммера. Національний дарвінїзм у німецькім соціялїзмі вельми річево та влучно був критично розглянутий чеським публїцистом Sigma (псевдонім) на шпальтах празького „Právo Lidu“ (1916, чч. 201, 208, 215 і 222). Пор. його серію статей під заг. K orientaci v národnostní otázce (питанню). Псевдонауковість новітнього „соціял-імперіялїзму“ переконуючо зясував Бернштайн у вище згаданій розвідцї Vom geschichtlichen Recht der Kleinen (в „Die Neue Zeit“, 1915, ч. 24).

залишило ся й досї багато пережитків захланного національного февдалїзму*).

Сей протинаціональний рецидивізм у соціялїзмі саме тепер, коли в крівавих боях найлютїйшої всесвітньої війни родить ся новий світ, новий лад, нова суспільність — є дуже небезпечною появою, яка мусить бути переможена раніїш ніж запустить глибше коріннє у сучасне життє. Ми бачили вже, як національні рухи орґанічно й природно виплинули з новочасного розвитку суспільно-політичного ладу, як вони обумовлені й спричинені були головними факторами сього останнього, себто: капіталїзмом, демократизмом і соціялїзмом. Се немов природне рівнанніє о чотирьох членах, які так цупко переплетені поміж собою, що ані одного з них не можна випустити без нарушення загального поступу суспільности. Соціялїзм, який є вищим льоґічним щаблем демократизму, як і розвитковим заперечником свого батька, себто капіталїзму, є й мусить бути природним оборонцем і визволителем поневолених недержавних народів. Як се чудово висловив ватажок голяндської соціялдемократії Трульстра на незабутнїм противоєннім конґресї Інтернаціоналу в Базелї (1912 р.): Ми малі народи, але з нами є величня сила міжнароднього соціялїзму!

Соціялїзм, завданнєм якого є перемогти суспільні антаґонїзми, мусить також покласти кінець національному ворогованню. Підмінувавши соціяльний февдалїзм, він мусить так само поконати й його рідного брата, себто національне кріпацтво. Майбутнїй новий Інтернаціонал має бути зорґанїзований після національно-автономічної засади, а не державно центральної, як здебільшого досї. Соціялїзм мусить відкинути всїлякі псевдо-демократичні й нїби наукові спроби „національного дарвінїзму“, а насамперед антидемократочного імперіялїзму у своїм власнім лонї, як він слушно відкинув т. зв. суспільний дарвінїзм з боку деяких буржуазних соціольоґів.

„Natio nationi res sacra“ (Один народ для другого річ свята) хай буде його життєвим ґаслом. Се значить, як писав найпослїдовнїйший соціялїстичний досліґник національної справи Каутський, що „нїякий народ не потребує рости коштом другого, жаден загрожувати инший...“ Лише таким чином згодом буде промощений шлях до епохи вічного миру, до визволення всїх народів, до всесвітньої спілки вільних народів, словом до Швайцарії, обіймаючої цїлу земну кулю!..

Ів. Бочковський.

---

*) Про сї рецедивістичні появи в нїмецькім соціялїзмі була мова вище. Про відношенне Нової Росії до національного питання чимало матеріялу зібрано було на сторінках „Вістника Союза визволення України“ (Пор. між иншими мої дві статї про се: Російська революція та національне питанне у Росії, ч. 146 й До національної справи у новій Росії, ч. 163. Крім того непідписану цїкаву статю: Демократичний централїзм, ч. 169). Щодо відновленої Австрії характеристичною є основна ріжниця поміж стокгольмськими заявами нїмецької соціялдемократії й славянських (головно чеської) соціялдемократіями; далї відома резолюція щодо національного питання торічного вересневого австро-нїмецького партайтаґу у Брюнї (Брнї), скерованого проти державно-правних заяв не-нїмецької соціялдемократії й спеціяльно проти заяви чеських соціялдемократів-автономістів. Найяскравійше одначе ся заява кидаєть ся в очі у мадярської соціялдемократії, яка навнї (напр. у Стокгольмі) виступає оборонцем національної свободи й рівноправности, а у себе вдома супроти угорських інородців тримаєть ся загальномадярської (бетярської) політики примусової опіки. Орґан словацької соціялдемократії „Robitnické Noviny“ (з жовтня минулого року) скаржить ся й протестує проти того, що мадярські товариші відмовляють їм право окремого власного заступництва на стокгольмській конференції. „Мадяри—пише згадана часопись—хочуть, щоб про нас рішало ся-б без нас. Словацький робітник задрожить справедливим ґнївом над таким поводженнєм людей, які все мають повен рот міжнародности та демократизму, але не мають відваги та охоти признати нам те, на що маємо право у власнім руху. Не хочемо на будуче зносити сю безправність та надвладу“.

Вісти.

Убивство команданта нїмецьких військ на Україні Айхгорна. Бюро Вольфа доносить з 30 липня: В Київі виронано атентат на нїмецького маршалка поручника фон Айхгорна та його адютанта фон Дреслера. О 2-ій годинї в полудні на вулиці Екатеринославській надїхав дорожкою соціял-революціонер Борис Донський і кинув в переходячого туди маршалка поручника бомбою. Вибух бомби тяжко ранив маршалка поручника та його адютанта. Над вечір обі жертви атентату закінчили життя. Виконавця атентату арештовано. Походить він з Рязанї і числить 23 роки. Донський належить до соціялреволюційної партії в Москві і дістав припорученнє від революційного комітету в Москві вбити маршалка поручника фон Айхгорна. В тій цїли приїхав перед кількома днями до Київа. Слїдство ще не покінчене, а з зібраних досї матеріялів виявляєть ся, що пляновано також атентат на гетьмана. На першу звістку про атентат в Берлїнї, цїсар Вільгельм вислав телеґрафічно заяву свого глибокого співчуття на руки маршалка поручника фон Айхгорна. На місце злочину явив ся сейчас гетьман Скоропадський і особливо зайняв ся удїленнєм першої помочи тяжко раненим. Опісля удав ся до нїмецького посольства і в імени Української Держави зложив кондолєнцію. З сеї нагоди видав гетьман маніфест, в котрім заявляє непричастність українського народа в злочинї і зазначує, що на приятеля Української Держави піднїс руку ворог України. У Відні іменем українського народу зложив кондолєнцію у нїмецькім посольстві посол України В. Липинський.

На руки нїмецького посольства в Київі зложили заяву глибокого співчуття з приводу атентату українська партія соціялїстів-федералїстів, представники хлїборобів, а в імени большевиків зложив заяву співчуття предсїдатель мирової російської делеґації Раковський. Численні члени усїх партій зложили кондолєнцийні картки на руки нїмецько-української делеґації. Гетьман вислав кондолєнцийну телеґраму від української держави і народу до нїмецького цїсаря. В каплицї при гетьманській палатї відбула ся панихида, в якій взяли участь гетьман з родиною та своїм штабом, українські мінїстри, архикн. Конрад Баварський, нїмецькі посли, австро-угорські та болгарські представники властей.

В справі мирових переговорів між Україною і Совітською Реслубликою пише „Рада“, що сї переговори зійшли на якусь мертву точку, з якої не зсунуть ся нїяк. Прилюдні засїдання не відбувають ся вже від довшого часу. На однім з останнїх засїдань, що відбуло ся тижнїв тому зо три, виявилась незгода між українською та совітською делеґацією щодо державних границь між обома державами і видно, з того часу до згоди не дійшло. Совітська делеґація в справі границь нехтувала всякі розумні підстави до розмежування і претендувала на етноґрафічні українські місцевости, як частина Харківщини та Катеринославщини, не кажучи вже про ті, що лежать на північ і схід від них. Певна річ, що Україна на се пристати не може. Видимо, в справі розмежування й лежить та мертва точка, на якій спинили ся переговори.

Справа державної границі між Україною і Донщиною. „Нова Рада“ доносить, що на зїздї гірнопромисловців отаман донських козаків Краснов заявив таке : військовий уряд посилає в Київ делеґацію до нїмецького правительства для заключення таких умов: Нїмеччина признає право всевеликого донського війська на самостійне істнуваннє, допомогає Дону зброєю, знарядами й патронами, замість чого одержує право доброзичливої торговлї. Донське Військо оголошує невтральність, бороти ся буде виключно з большевиками. Без сих уступок неможливо одержати необхідної допомоги. Вже одержуємо багато матеріялу до боротьби з большевиками. Відносно таганрозького округа, сказав отаман, що в його була нїмецька делеґація і заявила, що вища нїмецька військова управа стоїть в сьому питанню по сторонї Дону. Незабаром зробить ся цїсареви Вільгельмови

предлогу про необхідність залишити таганрозький округ Донському військови. — Та-ж часопись повідомляє, що справа установлення границі між Україною і Доном залежить від німецько-донських відносин. Як що осередні держави признають самостійність Дону, тоді й український уряд признає донську державу в тих самих межах.

Зміни в українськім міністерстві у Київі. З Київа доносять, що розпорядженнєм гетмана, предсідателя міністрів Лизогуба звільнено з становища міністра внутрішніх справ, а затверджено на уряді предсідателя міністрів. Міністром внутрішніх справ іменовано ґенерального секретаря Кистяковського, а ґенеральним секретарем іменовано помічника міністра справедливости Сергія Завадського.

В українським міністерстві закордонних справ зроблено деякі зміни щодо загальної орґанізації міністерства. В міністерстві утворено два департаменти: департамент загальних справ, директором якого лишаєть ся К. Лоський і департамент чужоземних справ, директором якого призначено б. українського посла у Відні д. Яковлева. Сей департамент має чотири відділи: політичний, дипльоматичний, консульський і віддїл преси. Віцедиректором департаменту чужоземних зносин призначено М. Левицького, бувшого посла в Туреччині. — Послом Української Держави до Туреччини призначено п. О. Кистяковського, радником посольства Галїна, а секретарем О. Левицького.

Відплата за Мірбаха. „Vossische Zeitung“ доносить з Стокгольму: Провідника соціял-революціонерів Каца (Камкова), котрий 6 липня виголосив на зїзді совітів підбурюючу промову проти вбитого посла ґр. Мірбаха і закликував до отвертої боротьби з теперішнїм правительством, засуджено і розстріляно разом з провідницею сього табору Марією Спірідоновою (пізнїйше було спростуванне сеї чутки).

Російсько українські переговори. Бюро Вольфа доносить з Київа: На спільнім засїданню політичної комісії російської і української мирової делеґації, тому, що не прийшло до порозуміння між обома сторонами, на предложенне української делеґації вибрано субкомітет для тіснїйшого усталення етноґрафічної границї.

Бесарабське питаннє. Київські часописи доносять, що між Україною і Румунією прийде дотично бесарабського питання до порозуміння. Румунське правительство мало заявити ся за віддачею Україні оспорюваних повітів Аккерману і Хотина і зарядило відкликаннє з тих повітів своїх військ.

Німецький вивіз на Україну. Німецька часопись „Welthandel“ подає деякі цифри з німецького вивозу на Україну: До половини червня с. р. вислано 230 ваґонів з рільничими машинами, 92 ваґонів з всякими товарами, як ремісничі знаряди, вироби з солїнґенської сталї, дротяні штифти, коси, сокири, молотки, емаліована посуда і т. ин. Всї товари перед висилкою провірено щодо доброти і цїн. Вкоротцї буде вислано знов 600 ваґонів з господарськими машинами і 360 ваґонів з всякими товарами, з яких частина є вже в дорозї. Вартість одного ваґону оцїнено пересїчно на 30 тисяч марок, а ціна продажі 75 тисяч марок, так, що вартість висланих ваґонів виносить 9 міліонів 600 тисяч марок, а ціна продажі 24—30 міліонів. На рахунок замовлень українське правительство виплатило вже 10 міліонів карб.

Новий виборчий закон до земських установ на Україні. З Київа доносять, що праця комісії над переглядом закона про земства іде повним ходом. В чотирехсистемну схему виборів — загальне, пряме, рівне і тайне голосуванне — вносить ся низка змін. Прінціп прямих виборів і тайної подачі голосів удержуєть ся. В прінціп загальности вносить ся слїдуюча зміна. Виборчим правом користують ся особи в віцї від 25 лїт. Установлюєть ся однорічний речинець замешкання. Не користують ся виборчим правом особи, які стоять у військовий службі, міліції, ченці, судово карані, виключені з громад та позбавлені заробітку. З жінок виборчим правом користують ся тільки ті, що платять земський податок, хоч-би в малій скількости. Вводить ся куріяльна система виборів. На разї задумує комісія оснувати дві курії, які будуть мати ріжну скількість місць, залежно від розміру загальної суми плачених курією податків. Принято систему голосування на кождого депутата зокрема. Курія має право вибрати депутата незалежно до його приналежности до другої курії. Проєкт закона не установлює нїяких обмежень національного та вироісповідного характера.

Скасованнє закону про національно-персональну автономію. Рада міністрів одобрила закон про скасуваннє національних міністерств. Новий закон припиняє силу закону 9-го сїчня 1918 р. про національно-персональну автономію. Культурно-просвітні справи скасованих міністерств передають ся міністерству освіти, инші міністерству внутрішніх справ. (Н. Р.).

Представники селянських спілок Київщини відбули 7-го липня с. р. збори та зорґанізували Ґубернїяльний Комітет. Ухвалено обновити роботу в повітових селянських комітетах по новому статуту, затвердженім в окружнім судї.

Антантські й німецькі умови миру. „Localanzeiger“ доносить, що коалїція усталила на останній конференції в Парижі слїдуючі мінїмальні умови, під якими моглаб почати мирові переговори: 1) Безусловне зверненнє і відшкодуваннє Бельґії за всї втрати, які вона потерпіла під час війни. Про ужитте Бельґії на застав не може бути мови; 2) Зверненнє Франції Альзації і Льотарінґії; 3) Відступленнє Трієнту і Трієсту Італії; 4) Анґлія одержить Египет і задержить всї здобутки, осягнені на Туреччині під час світової війни; 5) Німеччина зрікаєть ся своїх кольонїй. Коли-б Німці згодили ся на такі мінімальні умови, то коалїція зречеть ся також своїх жадань, щодо відірвання польських провінцій від Прусії, а також розбору Австро-Угорщини, яка мусїла-б віддати Сербію, Чорногору і Альбанію. Альбанія мусїла-б перейти під протекторат Італії, а Австро-Угорщина малаб зректи ся впливу на Балканї. Доки німецьке правительство не згодить ся на вище наведені умови, дотих такі заяви, як остання промова канцлєра Німеччини про Бельґію не можуть мати значіння. Від сих жадань коалїція відступити не може і тоді спинить війну, як що вони будуть сповнені. — Про німецькі умови мира орґан Ґорького „Новая Жизнь“ доносить: Німці прислали еспанському правительству програму для евентуальної мирової конференції. Зміст сеї програми слїдуючий: 1) Німеччина не жадає нїякої анексії ані контрібуції на заході; 2) Мирові переговори з Росією і Румунією остають ся в силї, одначе можуть бути переглянені на міжнароднїм мировім конґресї; 3) Справа Бельґії буде основно і остаточно рішена на мировім конґресї; 4) Німеччина жадає свободи плавби і розоруженнє Ґібральтару і Суецького каналу, а також права користування вугольними стаціями; 5) Що дотичить кольонїй, то має бути захований передвоєнний стан.

Проєкт про вище управлїннє церквою на Україні. На однім з передпослїдних засїдань церковного Собору у Київі розглянено й одобрено проєкт про тимчасове вище управлїннє церквою на Україні. Після проєкту православна церков на Україні находить ся в канонічнім звязку з патріярхом всеросійським, вище тимчасове її управлїннє, орґанізуєть ся на основі автономії. Патріярх має право затверджувати і благословити київського митрополита, благословити всїх епископів України, яких затверджує священний собор. Крім сього має патріярх право вищого апеляційного суду над всїми українськими епископами, благословити скликаннє соборів України. Вищим орґаном законодатної правительственної церковної власти є український церковний собор, який скликаєть ся раз на три роки, а в виключних випадках і частїйше. Собор складаєть ся з завідуючих українськими епархіями епископів, вікарних клериків, горожан вибраних на повітових зборах. Проєкт принято 213 голосами проти 128 голосів українських членів собору, які здержались від голосування.

„Народня Воля“, щоденна селянська часопись, яка в часах перевороту припинила своє істнуваннє, заходами товариства співробітників „Народньої волї“ відновляєть ся і буде виходити два рази в тиждень. Відповідальним редактором має бути Клим Поліщук.

Справа університету в Катеринославі. На засїданню Думи порішено використати наукові сили Українців, котрі приїз-

джають з Росії й прискорити відкриттє в Катеринославі університету. Дума затвердила всї свої постанови про дарунок величезної будівлї на університет і клїнїку.

Справа вищих шкіл на Українї. Міністер народньої освіти Василенко в листї до проф. Вернадського, якому поручено орґанїзуваннє академії наук, між иншим висловив свій погляд, що в Київі треба закласти окремий державний український університет, а не додавати українські рівнобіжні катедри на університеті Володимира, який повинен остати ся російським. Для підготовлення наукових сил треба установити відповідні підмоги в формі стипендій. Щодо академії — то треба вперед подбати про матеріяльне її забезпеченнє відповідними льокалями, власною друкарнею, бібліотекою і т. п.

Смерть Софії Галечко, хорунжого У. С. С. Хорунжий У. С. С. Софія Галечко померла в Пасїчній під Надвірною дня 20 с. м. Утонула купаючись в Бистрицї.

Представник данського уряду був з офіціяльною візитою у управителя міністерством закордонних справ Д. Дорошенка. Таким чином Данїя офіціяльно признає Україну самостійною державою (Н. Р.).

Залїзничий страйк на Українї. Перед двома тижнями вибух на південно-західних залїзницях залїзничий страйк, який відтак поширив ся майже на цїлу Україну. Причиною страйку була не виплата залїзнодорожним служащим платнї за два місяцї минулого ще року, коли на Українї панувала анархія й большевики. Хоч правительство пішло на зустріч домаганню залїзничників і приобіцяло частинно задовольнити їх домаганнє, про те страйк ще досї не зовсїм спинив ся і в сім де хто бачить чужу руку, яка ніби-то підтримує залїзничників. Були проби надати страйкови політичний характер. Залїзничники домагають ся також дозволу на істнуванне залїзнодорожної орґанїзації служачих, що мала б захищати їх економічні й політичні інтереси, але правительство на се не годить ся. Безпосереднім наслїдком страйку було те, що Нїмцї і Австрійцї почали прибирати залїзничий рух під свій заряд, а правительство відновило російський закон з 2 грудня 1905 р. про заборону страйків.

Нова вища школа в Київі. В „Новій Радї“ читаємо: З 1 вересня с. р. ґрупа професорів університету св. Володимира й комерційного інституту відкриває Ближньосхідний інститут, мета якого — підготовка дїячів у справах економічного і політично-адміністративного життя на близькому Сході, а почасти — підготовка дипльоматичних аґентів, консулїв, урядових і приватних комерційних аґентів і ин. Інститут має складати ся з двох основних віддїлів: консульського і комерційного. Курс навчання двохрічний. Навчанне буде відбувати ся вечерами. Буде звернена увага на практичне вивченне турецької, болгарської, сербської та инших мов. У склад студентів приймають ся особи обох полів. що мають закінчену вищу або середню освіту. Директором інституту вибрано проф. Богаєвського.

54 українських ґімназій відкрито в таких ґубернїям: на Київщинї 18 (Київ 3), на Подїллю 6 (1 реальна), на Херсонщинї 5, на Волинї 2, на Катеринославщинї 3. Крім того відкрито середнї школи в Харкові, в с. Дмитрові, в Ростові над Доном і в Катеринодарі.

Наказ про українську мову. В „Новій Радї“ читаємо: Державний секретар розіслав до всїх міністерств наказ про українську мову з 9 липня такого змісту: „До всїх міністерств: З урядових актів видко, що державною мовою Української Держави визнаєть ся українська мова. Одначе з тих паперів, що надходять до державної канцелярії — виявляєть ся, що не всї міністерства додержують державної мови в листуванню, примушуючи сим державну канцелярію писані так службові папери перекладати на українську мову. З огляду на се ласкаво прошу міністерства не відмовити вживати в листуванню з канцелярією виключно української мови, як державної мови. Підписав товариш державного секретаря Могилянський. Директор заграничного департаменту Гаєвський.

Умова поміж Донцями і Астраханцями. Правительства Дону і Астраханського козацтва зробили поміж собою умову, якою признають повну внутрішню автономію кожної сторони, взаїмну піддержку в питаннях, що торкають ся включення в склад території обох сторін міст і земель, приєднання яких було-б безумовно необхідним з военно-стратеґічних і економічних мірковань. Признаючи головним завданнєм боротьбу з большевизмом і анархією на території Астрахані, Дону і Північного Кавказу, правительства обох держав зобовязують ся взаїмно давати повну піддержку всїма засобами й силами... Тому, що ще не вияснило ся як слїд політичне становище в центрі і на півночі Росії, обидва правительства признають необхідним утворення на півдні Росії міцного державного орґанїзму на федеративних основах, в склад якого повинні вийти Дон і Астрахань повноправними членами. Умову підписали донський отаман Краснов і астраханський отаман князь Тундутов.

Самостійність Туркестану. Як сповіщають київські газети, Туркестан оповістив себе самостійною республикою в союзї з Росією.

Нота України до Дону. Правительство Української Держави звернуло ся до отамана Всевеликого Війська Донського з такою нотою: Правительство Української Держави, бажаючи незмінно жити в дружбі й мирі зі своїм сильним сусїдом Донським Козацтвом і вітаючи стремлїння Всевеликого Війська Донського до державної самостійности, дуже бажало-б увійти в найтїснїйші добросусїдські взаїмні відносини з Великим Військом Донським, як з суверенною, цїлком самоопределеною і ні від кого незалежною державою на непохитних основах взаїмности й рівности. Але в першім уступі декларації Великого Війська Донського оповіщаєть ся, що „Військо Донське є самостійною демократичною республикою лише до „орґанїзації єдиної Росії в тій чи иншій формі“, а в уступі шостім „Донське Військо пропонує всїм державам визнати його права на самостійне істнуванне“ знову лише „до часу орґанїзації в тій чи иншій формі єдиної Росії“. Таким чином згідно декларації, державна орґанїзація Великого Війська Донського має в теперішній момент лише тимчасовий характер, а се на жаль занадто утруднює можливість рішення поміщеного в 3-м уступі декларації питання про установленнє певних границь поміж Військом Донським і Україною, не дивлячи ся на найщирійше бажанне Української Держави рішити се надто важне державне питанне по можливости найскорше і окончено, а не лише тимчасово. Тому зі свого боку, уважаючи установленнє постійних державних взаїмних відносин поміж суверенними державами Дону і України дуже цїнними і необхідними, правительство вірить, надієть ся і щиро бажає, щоб усї перепони до сього були скорше усунені. Голова ради міністрів Ф. Лизогуб. Управляючий міністерством закордонних справ Д. Дорошенко.

Тимчасова самостійність Криму. Предсїдатель зїзду земських гласних в Симферополї в промові підкреслив, що Крим проголошуєть ся тимчасово самостійним, остаточно-ж доля Криму рішить ся силами, що стоять на зовнї. Налбандов в окремій промові пояснив з приводу взаємовідносин з Україною, що правительство нїчого не зробило, що викликало-б неприязні відносини з боку України. Уряд виходить з двох точок: 1) признанне в свій час Україною самостійности Криму; 2) признанне права народів на самоозначенне. Суперечка розвяжеть ся на міжнароднім мировій конференції, де будуть і представники Криму (Р. Г.).

Учителїв шкіл на зайнятих землях Волинї, Підляша й Полїсся просимо прислати нам відповіди на такі питання:

1) Назва місцевости, де є школа?
2) Скільки кляс має школа?
3) Скільки учнїв у школї: хлопцїв? дївчат? разом
   а) скільки вписано „ „ „
   б) „ вчащало „ „ „

а

4) Н скільки ступнів поділені школярі і скільки їх у кождім?

5. Виклід клясифікації.

6) Число учнів по національности.

7) „ „ „ релігії.

8) „ „ „ станам.

9) „ „ „ зайняттям їх батьків.

10) Чи є при школі які курси для дорослих (для неграмотних тощо) і скільки на них учащало? (дівчат, хлопців).

11) Чи є при школі бібліотека і з скільки томів складає ся.

12) Які прибутки й видатки мала школа?

13) Як довго істнує українська школа в селі?

14) Відколи даний учитель учить в сій школі?

15) Хто вчив перед ним?

16) Хто вчив релігії (чи сам учитель, чи якийсь священик, як священик—то хто)?

17) Дата, коли подано відомости, й підпис.

Відповіди посилати на адресу Бюра культурної помочи для окупованих земель, Львів, ул. Чарнецького, ч. 24. Володимир Дорошенко.

Виміну ратифікаційних грамот між Україною і Німеччиною переведено у Відні дня 25/VII 1918 послом Української Держави В. Липинським і радником німецького посольства прінцем Ф. Штольберк-Вернигороде.

Процес проти бувших українських міністрів Голубовича і Жуковського та кількох урядників, який вів ся перед німецьким полевим судом у Київі в справі арештования банкира Доброго, закінчив ся засудами обох бувших міністрів до тюрьми на два роки кождого, а инших по одному рокови. Докладне звідомленнє про сей процес подамо в слідуючім числі.

Меморандум міністру освіти зїзда освіти. Зїзд губернських і повітових комісарів по народній освіті, скликаний за ініціятивою міністерства освіти на 11 липня для розгляду стану народньої освіти на всій Україні, розуміючи всю величезну вагу орґанізованої праці в сфері культури, уважає за свій службовий і громадський обовязок довести до відомости пана міністра освіти про таке наше розуміннє справи:

1) Перевести в життє принціп орґанізації Української Держави на українському національно-культурному ґрунті міністерство освіти зможе тільки спираючись на добре орґанізований свій апарат на місцях, яким по ідеї є інститут комісарів освіти. 2) Інститут комісарів освіти виник у часі початку будування Української Держави на руїнах колишньої російської імперії; люде, що стали в складі зазначеного інституту, творили справу державного будівництва; протягом року комісари освіти мусїли орґанізувати й обороняти не тільки школу, але й саму ідею української школи і національну українську культуру — головний життєвий нерв і підвалину Української Держави. 3) Тимчасом становище комісарів освіти, як з боку правного, так і матеріяльного, та навіть морального, перебувало та й досї перебуває в стані близькому до катастрофального. З правного боку ґубернські та повітові комісари не мають спроможности виявити свою ініціятиву і вести творчу роботу, бо їх інструкція, надаючи їм функції контролї і інформації, позбавляє їх права активної участи в роботї. З матеріяльного боку комісари не мають ніяких коштів для сієї установи. Юридична безправність часто-густо загрожує комісарам тим, що найдрібнійші розпорядки будуть скасовані, а се вже руйнує престіж як його самого, так і міністерства. Тимчасом загальний стан шкільної і взагалї культурно-просвітньої справи вимагає тепер як найпильнійшої уваги та напруженя сил усїх орґанів міністерства, бо низша школа нинї переживає добу матеріяльного занепаду і кризи, не маючи ніякого авторитетного орґану, що обороняв би її інтереси і звязував з міністерством. Середня школа знаходить ся в стані деморалїзації через вороже відношеннє, як з боку частини громадянства, так і учительського персоналу, в більшости поставленого російським обрусительним правительством. Вища школа, при тім стані в якім вона перебуває зараз, не дає ніяких надій, що там творитимуть ся інтелєктуальні сили української нації. З огляду на все вище зазначене, щоб уникнути загрожуючої нам культурної руїни, на нашу думку треба негайно поставити інститут комісарів на належну височінь, а саме: до остаточного обґрунтованя правничного життя України орґаничною законодавчою роботою вищих державних установ, доки українське життє нормуєть ся ще старими російськими законами, надати ґубернським комісарам права шкільних округ, скасувавши, як стару інструкцію ґубернським комісарам, так і істнуючий поки-що комісаріят шкільних округ, а також поширивши компетенцію ґуб. комісарів на всї типи шкіл. Треба негайно призначити комісарів у тих місцях, де їх нема, а надто на Харківщинї.

Приєднати в склад комісії по утворенню статуту інституту комісарів представників сього інституту, котрі, як люде, знаючі становище на місцях, були-б дуже корисні в сій справі і—надати ґубернським комісарам право безпосереднїх зносин з усїма департаментами міністерства освіти. Повідомляючи пана міністра про все вище зазначене, зїзд має певну надію, що пстреби й інтереси молодої української школи звернуть найпильнійшу увагу міністерства освіти та й взагалї вищої влади, бо в противнім разї в недовгім часї український народ стане перед сумним фактом, що з самої української школи лишать ся мізерні уламки. 12 липня 1918 р.

Друкарські помилки. В статї: „Про необхідність демократизації дотеперішньої дипльоматії і т. д.“ (Вістник, ч. 27/28) є чимало друкарських помилок, котрі иноді цїлком змінюють її зміст. Виправлюємо тут принаймні найголовнійші: Насамперед при ломанню статї один уступ був перекинений на невластиве місце, а саме третій на першій шпальті стр. 419, починаючий словами: „Ми не будемо тому і т. д.“; він має бути у другій шпалтї стр. 418 перед третім уступом, що починаєть ся словами: „Далї йде загальна характеристика...“

З инших помилок треба виправити отсї: на стр. 418 (ліва шпальта) 4 рядок згори, є пятий рік, має бути чотирі роки; там-же 27 рядок згори є так само, має бути подекуди инакше; низче 18 рядок здолу: за перших місяцїв, має бути за перших сїм місяцїв; 6 р. здолу (в примітці) є ander de politicke, має бути onder de politieke; стор. 419 (ліва шпальта) 11 рядок згори є інтерпретацією, має бути інтерпретації; тамже 26 рядок згори є коштувало, має бути оцїнювало ся; там-же (права шпальта) 15 ряд. згори є стоять, має бути справи стоять; 19 рядок згори після слів (Франція і Анґлія) слова „і в антантї“ треба вичеркнути яко зайві.

Приймаєть ся передплата на **Всесвітню Бібліотеку** а саме на такі вип.:

Аристофана: **Хмари**, грецька комедія в перекладї Тараса Франка. К 3.

В. Короленка: **Без язика**, оповіданнє в авторизованім перекладї П. Дятлова. К 5.

Д-ра Д. Донцова: **Українська державна думка і Европа**, політична розвідка. К 3.

Юрія Кміта: **Два циклї**, новелї з бойківського життя, з вступом про автора. Приготовляєть ся.

Марк Твейна: **Веселі оповідання**, в перекладї Петра Франка. Приготовляєть ся.

:-: Передплата на отсих :-: **14 Корон** (в подрібній пропять випусків виносить дажі ціна їх буде більшою), а що бажаємо означити висоту накладу, — просимо надсилати передплату і зголошення на адресу:

— — **Івана Калиновича в Бориславі.** — —

Зміст: Коли се буде? — Справа поглибленя австро-німецького союза. — Ів. Павлюк. Куди се йде? — В. Вільзон. Житє приходить із землї. — О. Шульгин. Fatum історії. — На мурманськім побережу. — Сесія австрійського парляменту. — С. Новик. Політичні партії Угорщини. — До відома полонених. — Іп. Бочковський. Національна справа. — Вісти.

Видає і відповідає за редакцію Микола Троцький
— З друкарні Адольфа Гольцгавзена в Відні. —

ЦІНА 50 СОТ. ЦІНА 50 ШАГ.

ВІСТНИК
ПОЛІТИКИ, ЛІТЕРАТУРИ Й ЖИТТЯ

Виходить що неділї. — Менших рукописей не звертаєть ся.
Адреса: Wistnyk, Wien VIII., Josefstädterstraße 79, II, Tür 6.
Телефон: 13430. Чек. конто: ч. 107.090.

Передплата: річно—20 К., 10 карбованців; піврічно—12 К. 6 карб.; квартально—6 К., 3 карб. Ціна поодинокого числа 50 сот., 50 шаг. Зміна адреси 50 с., 50 шаг.

V рік. Ч. 32. Відень, 11-го серпня 1918. Ч. 215

Не тим шляхом.

Ми все були за зближеннєм України до Нїмеччини, все хотїли сього зближення й багато обіцювали по нїм для рідного краю. У як найблизшій взаїмности зацїкавлені—на нашу думку--о б и д в і с т о р о н и. Сильна помічна рука Нїмеччини потрібна Українї, щоб вибити ся з кайданів московської неволї й стати на твердий ґрунт власної державности. Ясно, що без чужої помочи неможливо нам у короткім часї стати на власні ноги, збудувати рідну державу. Тому й стояли ми за тим, щоб Україна шукала такої помочи, користаючи з великого міжнароднього конфлїкту. І в сїй думцї не було нї авантурництва, нї утопізму. Як могли повстати Греція, Італія, Болгарія, Румунія в результатї коллїзій своїх гнобителїв з могутнїми сусїдами, зацїкавленими в ослабленню сих гнобителїв, так само — думали ми — й Україна повинна використати для себе теперішню світову заверюху. П о в и н н а, бо-ж се є д и н а нагода, яку, якби ми пропустили, то хто знає, як довго мусїли-б ждати на подібну догідну хвилю.

Становище великих европейських держав супроти нашого ворога—Росію само показало, якої „орієнтації“ мусимо держати ся. І „Союз визволення України“ відразу став по боцї осереднїх держав. І в виборі сеї „орієнтації“ мав вагу не лише той — для нас припадковий — момент, що саме Нїмеччина з своїми союзниками опинила ся у вїйнї проти Московщини. Очевидно иншої орієнтації годї було тримати ся, бо ж Анґлія й Франція, виступаючи за Росію, були тим самим проти нас. Але кращого союзника, як Нїмеччина нам і не треба було. Нас бо могли звязувати не лише припадковість спільноти в часї самої вїйни, але й далеко могутнїйші реальні, подиктовані самим життєм інтереси. Тут не місце вичисляти сї інтереси, бо про се на сторінках нашого „Вістника“ писало ся свого часу досить широко й докладно. Тут тільки слїд піднести, що ми сильно вповали на ту поміч, яку може дістати наша Вітчина при будуванню своєї молодої держави від нїмецького ґенія. Нїмецька солїдність, орґанїзація, порядок, дисциплїна—ось чого хотїли ми від Нїмців для себе на всїх полях нашого державного життя: в адмінїстрації, вїйськовости, фінансах, шкільництві тощо. І коли Україна закликала до себе Нїмців, ми могли тільки радїти, сподївaючи ся самої тільки користи від їх перебування на нашій землї.

Очевидно не можна було крити від себе, що все піде, як по маслу. Присутність чужого вїйська мусїла тягнути за собою певні прикрости, але супроти вищих, ідеальнїйших потреб нашої держави всї такі прикрости значили далеко менше нїж болюча, операція для здоровя хорої людини. І ми хотїли сподївати ся, що як у наших провідних людей найдеть ся досить розуму й такту, щоб не зраджуватись неминучими прикростями й додержати всїх прийнятих на себе зобовязань, так знов і у наших союзників не забракне зрозуміння тих обставин, в яких нам доводить ся кооперувати з ними,—недостача сил, досвіду, неспокій в краю й темнота населення, ворожа аґітація — протиукраїнська і разом антинїмецька — антанти й Москалїв.

Молодий вік, доктринерство й недосвідність тодїшнього українського правительства не могли очевидно не справляти клопоту закликаним ним союзникам, але слїд було чекати, що останнї потраплять обійти всяке підводне камінне й зуміють знайти потрібний modus vivendi, тим більше, що все-ж серед українського громадянства не бракувало людей, що розуміли завдання хвилї. Від обох сторін треба було ждати необхідної видержки, терпеливости й охоти йти собі взаїмно на зустріч, уладжуючи неминучі непорозуміння спокійно й не хвилюючи ся. Особливо треба було сього ждати від сильнїйшої і мудрїйшої сторони. На жаль не так стало ся, як бажало ся. Замість потрібного порозуміння й такту обидві сторони поновнили ряд немилих помилок, непотрібних, фальшивих кроків, некорисних нї для одної, нї для другої сторони. В результатї звісний прикрий інцидент з арештуваннями під час засїдання Центральної Ради перед її упадком і нарештї — як його наслїдок — недавня скандальна „справа Доброго“, що закінчила ся відомими засудами.

Годї без обурення говорити про сю „справу“, що голосною луною відбила ся по цїлім світї, так глибоко ранячи кожде патріотичне українське серце.

Щож се за справа й хто такий той Добрий, що так недобре відбив ся на українсько-нїмецькі взаїмности? Жидбанкир, спекулянт, людина не з зовсїм чистими руками, який з приходом Нїмцїв став їх аґентом. Підозріваючи Доброго в негарних „зделках“ на користь Української Держави, мінїстер Ткаченко з товаришами рішили зробити його нешкідливим. Та замість іти єдино вказаним шляхом, шляхом законного притягнення до суду, хопили ся вони зовсїм невідповідних способів у дусї Конан Дойля: викрадення й вивезення винуватця. Не можна не осудити як найгострійше подібних анархістичних способів розправи, але знову не можна й не висловити найбільшого здивування з приводу тих заходів, яких ужила противна сторона в оборонї свого підручного: вдертя оружної сили в український парлямент, арештування в нїм винуватців викрадення й віддання їх під свій полевий суд. Але стало ся! Сама найвища нїмецька команда в Київі мусїла признати ся, що поповнила помилку, дїлаючи так безоглядно, й звалити вину з себе на підручного виконавця, що мовляв переступив свої вповноваження. Та можна було сподївати ся, що по переворотї 29 квітня, цїла ся немила справа піде в дубину й нїщо вже більше не заколотить взаїмних відносин, що почали наладжувати ся наново. На жаль одначе справа не була спинена й най-

шла своє закінченнє в недавніх засудах нїмецького полевого суду в кінцї липня.

Доводючи дїло до розправи, ходило Нїмцям показати цїлому світови необхідність вмішування у внутрішні справи на Україні з одного боку, а з другого своєю рішучістю й безоглядністю відбити охоту до всяких дальших виступів проти себе. В сій цїли прокуратор др. Тройде доложив усїх зусиль, щоб скомпромітувати бувших українських мінїстрів. Крім самої справи Доброго притягнув він ще й инші, які так чи инакше кидали тїнь на правительство Голубовича й його аґентів (справа з убійством аґента Уса, махінації Жуковського з польськими леґіонами тощо), хоча вони властиво й не вязали ся з сею справою. Безперечно, др. Тройде досяг своєї цїли, в край скомпромітувавши підсудних, які вдодатку тримали ся як хлопчаки й дозволяли як таких себе трактувати. (Др. Тройде, як знаємо, сам почув, що переборщив у своїм поведенню з обвинуваченими, й виправдував ся перед публикою за ті „різкости й той тон, з яким він обертав ся до підсудних“, пояснюючи їх „трудністю, з якою ми наблизили ся до правди“). Але безперечно й те, що др. Тройде й цїлий суд скомпромітували й себе самих, видавши свідоцтво убожества нїмецькій зручности в поводженню з чужими людьми, виказавши навіч брак потрібної гнучкости, такту й дипльоматії. І в результаті замість осягти головну свою цїль — виправдати вмішаннє нїмецької оружної сили в українські справи, суд виніс їй перед усїм культурним світом рішучий осуд. Ранючи брутальною рукою найсвятїйші почування українських патріотів, що не менше, як і вони, осуджують дитячі вчинки Ткаченка й Ко., Нїмцї дали привід не тільки кепкувати всїм своїм і нашим ворогам з України, її державности й державників, а і з себеж самих — з їх ведмежої тактики, їх невміння знайти ся. Адже-ж мимо всього одно зостаєть ся: засуджено тих самих людей, з якими роблёно договори, з якими вимінювано телеґрами, до яких посилано амбасадорів...

Чи потрібно було все се робити ради якогось там Доброго, вдодатку людини зовсїм не кришталевої кондуіти? Чи треба було сього процесу для зміцнення взаїмних відносин Нїмеччини з Україною? — На се питаннє не може бути двох відповідей. І дїйсність з неменьшою брутальністю дала сю відповідь. Невдовзї по засудї убито фельдмаршала Айхгорна. Убила, правда, чужа, не українська рука, але момент вибрала для себе як неможна кращий, щоб перед світом скомпромітувати свого ворога. І протестуючи як найгострійше проти сього вбивства разом з цїлим українським громадянством без ріжниці напрямків і кордонів та як найрішучійше застерігаючи ся проти вмішування московської руки в наші справи, ми не можемо не висловити нашого найбільшого бажання, щоб ся трагічна смерть показала нашим союзникам, що в нашім і їх інтересї треба держати ся иншої політики, треба уживати инших метод для усунення непорозумінь і наладженя потрібного modus-y vivendi. А сей modus потрібний не тільки Україні, що має ворогів своєї державности не лише зовні, а й в середині, але й самим її союзникам: аджеж східний фронт знову відбудовуєть ся. Як що осередні держави числять ся з сим фактом, то мусять змагати до того, щоб українська державність зміцнїла як найскорше. А для сього треба йти иншим шляхом, як досї, — шляхом згоди й вирозуміння, не дражнячи своїх союзників, а навпаки, зєднуючи їх.

Убивство фельдмаршала Айхгорна.

(*Лист з Київа*).

Перший, безпосереднїй настрій, викликаний в містї замахом, може найкраще свідчити про становище, яке займає суспільність супроти сього вчинку. Київ се місто з дуже ріжноманїтними політичними партіями, дуже ріжноманїтними настроями і бажаннями і мабуть нема тут товариства, де не можна-би найти на десять осіб — десять ріжних партій і суспільних програм. Тому річ ясна, що безпосередно по такій нежданій події, як кинена бомба з політичних причин — можна булоб почути від когось хочаб голоси „невтрального“ вдоволення. Адже в кожній суспільности є дуже великий процент таких людцїв, які тримають ся фільософії, що „нехай гірше, аби инше“. І дивна річ. Перші схвильовані запити, які посипались з усїх боків щодо особи злочинця: хто він такий? чому се зробив? чи сам? чи у звязку з якоюсь ґрупою людей? — сї запити визначувались дуже ясним тоном невдоволення на думку, що людина, яка сповнила злочин, може чомусь, якимсь робом належати до частини суспільности, з якою вяжуть симпатії розпитуючих. Герой дня не находив прихильників. Голоси, що ждали нашвидку якихнебудь близчих інформацій, звенїли якимсь нервовим невдоволенням, що ось ще одна неприємна подія, яка не знати пощо каламутить сякий-такий спокій.

Характеристичне було те, що в Київі, містї, знанім з значної скількости „чорносотенних“ чисто-російських монархістичних симпатиків, не почувало ся настрою зловтїшної радости. Навіть та мовчанка, яка так часто ховає перед иншими справжнї симпатії, не була така, яка повинна бути у тих, що нишком радують ся.

У товаристві, яке нїяк не можна було зачислити до симпатиків України і Нїмцїв, хтось згадав старий настрій у Київі по вбивстві Столипіна. І тут упало дуже характеристичне слово, яке є найсильнїйшим осудом того, що стало ся. З фактом вбивства Столипіна був звязаний такий настрій, який переживає людина, коли з її грудей спадає незвичайно важкий тягар, який гнїтив і гнїтив так, що здавалось, не можна буде його нїколи скинути. В сім дисонансї, що Київ приймав тодї незвичайно святочно царя, який приїхав у гостї, і одночасно розбив сей святочний настрій таким грізним вистрілом — було щось сміливо-бадьоре, щось з надії на кращі часи, щось справдї революційне.

30 липня у Київі по фактї злочину — звернули на се увагу — був настрій якнайменьше бадьорий. Усї запити, які були звернені про значінне доконаного акту, були запитами: який мав намір злочинець? чого хотїв? що думав? У сих запитах була вже і ясна відповідь громадянства, яке в такий момент дїлить ся швидко своїми думками і не має змоги обдумувати політичної користи, а реаґує на події безпосередно. Отся відповідь казала, що бомбу кинула безглузда рука, рука, яка мабуть мала не великий звязок з головою. Терористичний вчинок не зустрів нїякої симпатії, хоча ще навкруги в повітрі розсїяні зерна большевицьких настроїв. Можна-би думати, що терористичні вчинки в такім складнім суспільнім середовищі, яке має тепер Україна, коли вироблює нові форми державного ладу з недавньої ще анархії — не є чимсь незвичайним і що їх повинні приймати як нормальне явище. Адже ворогів має українська держава напевно більше, ніж прихильників. І революція і анархія полишила надто багато невдоволених. Процент людей, які тужать за теплим втраченим місцем „старого режіму“ незвичайно великий. Нїмецька воєнна сила на Україні, що відграє величезну ролю яко чинник порядку і союзник самостійної України — дуже сильно не до вподоби тій верстві, яка молить ся до „єдиної неділимої“, хоча-б і під скипетром Распутіна. І ось чому незвичайно цінний той перший настрій, який супроводив перші звістки про замах на представника найвищої воєнної нїмецької влади на Україні. Почувало ся загальне, напів стримане обуреннє, що є ще люде, які продовжують традиції большевиків. Паралєля між свіжим вбивством гр. Мірбаха у Москві накидала ся сама собою. Було ясно, що такий шлях політичної боротьби є тільки актом розпуки, доказом повної безсили тих, що звязують з такими подіями надії на нові політичні комбінації. Чимало людей зрозуміло як стій, що таке розуміннє політичної боротьби є доказом зовсїм незрілої політичної думки, повним незрозуміннєм тих умовин, в яких находить ся тепер Україна.

На такий вчинок глядїли очима ще свіжих досвідів революції і осуджували його як щось перестаріле, не згідне з умовинами часу. Бомба не могла робити враження, коли вона не мала поза собою ніякої ідеї. А сієї ідеї не могли поза нею найти навіть ті, які може й бажали сказати собі, що вона є доказом якоїсь реальної сили — та не могли.

М. Р.

З голосів преси з приводу убивства фельдмаршала Айхгорна.

Київське вбивство, довершене якимсь Борисом Донським 30 липня серед білого дня, серед кордону німецьких військових постерунків, з доручення московської соціял-революційної партії на німецькім головнокомандуючім ґен. Айхгорнови, знов пригадало широкому світови українську справу і дало нагоду до дискусії про внутрішнє положенне Української Держави в звязку з побутом в ній німецьких і австро-угорських військ і тою політикою, яку Німеччина примінює до розбурханих революцією хвиль безмежного европейського Сходу.

Очевидно київський замах потряс найболючійше сумліннєм безпосередно заінтересованої німецької державної опінії і вона широко заговорила про його причини, стараючись мовою преси дійти до їх коріння і витягнути з сього відповідні консеквенції. Та крім соціялїстичного „Vorwärts-у“ майже вся державно-німецька преса бачить пружину його в антантських махінаціях. „Norddeutsche Allgemeine Zeitung“ пише: „На питанне про політичну основу вбивства, можна відповісти так само, як при замаху, жертвою якого впав недавно гр. Мірбах. Увязнений справець замаху признав себе висланником московської орґанізації, учасники якої безсумнівно ті самі, що приговорили на смерть німецького посла. Се підюджені коаліцією ліві соціял-революціонери, які живуть у фанатичній вірі, що актами терроризму задержуть хід розвитку подій на Сході, берестейський договір зроблять неістнуючим і Росію зроблять такою, якою вона була, коли починала війну. Будуччина покаже, що се їх похибка. Противно—досвіди, якими зазначують ся обидва замахи для німецької справи, причинять ся до ще бистрійшої обсервації східної проблєми та до ще більшої обережности“.

В якім напрямі йтиме „обсервація східної проблєми“, про се не каже німецький офіціоз нічого. Виручає його орґан всенімців „Germania“ пишучи: „Таких наслїдків, до яких змагали соціял-революціонери, а саме заколоту відносин між Німеччиною і Україною замах не буде мати тому, що істнуючі взаємини не основані на поодиноких людях“.

Не дуже оригінальні, але інтересні для пануючих в деяких кругах Німеччини поглядів думки висловлює з нагоди київського замаху „Frankfurter Zeitung“: „Політичне вбійство вже здавна мало свій осїдок в Росії, а соціял-революціонери в останніх тижнях знову вибрали терроризм своїм засобом боротьби. Ціль замахів на гр. Мірбаха і ґен. Айхгорна — се зламанне берестейського мирового договору. В їх орґані „Знамя Борьбы“ недавно тому явно висловлено, що більшість робітників і селян Росії не бажає дальше снувати дипльоматичної комедії берестейських варіятів (!) і що ломлячи берестейський мир приближуєть ся революція в Австрії й Німеччині. Разом з берестейським миром мав би бути анульований мир з Україною. Сей мир відповідав бажанням пануючих під час заключення мира в Київі соціял-революціонерів. Він мав бути засобом до промощення шляху для мира на Сході. Він сповнив свою ціль. Внутрішню вибудову України й її майбутнє державно-правне становище полишає німецький народ мешканцям України. Як що український народ бажає скорше, чи пізнійше злуки з Московщиною, то німецький народ не перешкаджатиме йому на сьому шляху. До внутрішніх відносин Росії, чи в теперішній, чи в пізнійшій формі німецький народ не буде мішати ся“.

Виходить з того, що для деяких німецьких кругів берестейський мир змінив тільки форму Росії і що Німцям все одно, чи Україна буде самостійною, чи в злуці з Росією.

„Deutsche Tageszeitung“ заявляє, що треба за всяку ціну удержати німецький авторітет на Україні й цілою силою натискати, де сього вимагає справа; засуд бувших членів українського правительства був такий лагідний, що вороги й їх сопартійники могли взяти се за ознаку німецької слабости.

Міжтим, коли ся часопись войовничо радить „дати докази“ німецької сили на державній Україні, то другий берлїнський орґан „Tägliche Rundschau“ ворожить нову „Kampfprobe im Osten“ — з антантою, пишучи: „В недовзї будуть справи на Сході дозрілі до рішення. Ще раз відбудеть ся проба сил між осереднїми державами й антантою“. Про ролю України в такім випадку часопись нїчого не каже.

В побідний тон вдаряє „Berliner Morgenpost“: „Який наслїдок матиме нове вбивство годї нині передбачити. З півночі машерують війська антанти, від сходу йдуть на Москву чехословацькі банди—на столицю большевиків, днї яких мабуть почислені. Махінації антанти в Росії й банди розбишак, які стоять на її службі, будуть ще від нас вимагати чимало жертв“. Одначе часопись висловлює думку, що які-б не були жертви, чи на заході, чи на сході, Нїмцї видержуть на становищі й ударемнять заговори ворогів.

„Kölnische Zeitung“ широко розписуєть ся про причини київського замаху, в якім бачить руку коаліції й перекуплених нею російських анархістів для викликання нової війни на сході. В інтересї Нїмеччини лежить закріпленне мира й використанне економічних користей. „Навязанне переговорів з представниками України не має свого джерела в опорі проти совітської республики. Українцї прийшли з власного почину до Берестя, а ми, оцїнюючи положенне, скоро хватили руку, простягнену до нас, щоб заключити частинний мир, бо заключенне загального мира з революційною Росією виявило ся неможливим. Що не осягнено надїй, повязаних з сим—причина сьому инші річи. Чи сї, що бажали-б направити дику струю подій в Росії на нашу сторону, вірять в таку можливість, що не заключаючи мира з Україною і не йдучи за її кличем о поміч, мали-б ми за собою симпатію російського народу? В такім випадку хаос, який шаліє на півночі й північнім сході Европи, розкладав би також південно-російські ґубернії, а Росіяне толкували би собі се як нашу слабість і не були-б анї на один ступінь для нас приязнійші.

В иншім числї радіє ся часопись, що „державна керма України спочиває в сильних руках людини (гетьмана Скоропадського), яка часто висловлювала волю привернути спокій і лад в краю, тїсно опираючись на центральні держави, уживає всїх сил народу до вибудови молодої держави. Гетьман Скоропадський, який зараз по замаху в Москві в сердечних словах висловив своє спочуттє, найде засоби й дорогу, щоб здавити божевільні затії, так ясно висвітлені убійством у Київі. Як що йому не стане власної сили, так стоїть в країні досить нїмецького війська до успішної інтервенції. Нас покликало перше українське правительство, якому предложили ми з огляду на ситуацію молодої держави незвичайно корисні умовини до привернення ладу в краю, з якого ми з огляду на обосторонні інтереси не скорше уступимо, аж осягнемо намічену ціль, що для неї пролилося стільки дорогої нїмецької крови“.

На жаль часопись не пояснює близше, яку саме ціль, що для неї пролило ся стільки крови, поставили собі Нїмцї на Україні.

Соціялїстичний „Vorwärts“ уважає берестейський договір завязком лиха для Німеччини, бо він оснований не на порозумінню, тільки на правах побідника. Террор російських соціял-революціонерів се на думку часописи виплив болю обиджeного в своїх почуваннях російського народа, тому не мудро говорити про антантські піддюжування. „Урядова телєґрама доносить, що плян замаху повстав у Москві. Се могло-б довести до нового конфлїкту з правительством большевиків. Отже не тільки на заході, але й на сході, де ми заключили мир під злим знаком, починаєть ся пятий рік війни. Можна бояти ся, що сей мир принесе ще багато журби німецькому народови“.

„Berliner Tageblatt“, який зрештою не мав для нас ніколи прихильного слова, на першу вість про замах помістив розтрублювані польською пресою замітки в такім дусї, що злочинців треба шукати серед українських політиків, які не тільки аґітують проти гетьмана Скоропадського, але прямо пропаґують клич: Геть з Німцями!

З віденської преси вибила ся на чоло заява півофіціяльного орґану міністерства заграничних справ „Fremdenblatt-у“. Він пише: „Російські соціял-революціонери обняли спадщину по російських нігілїстах тим, що уживають політичного вбивства як засіб боротьби. Є се акція, що стоїть дуже близько коалїції, яка бажала-б наново довести до війни з Німцями. Антанта не потрапить скинути з себе московського й київського злочину. Одначе передовсїм і в першій лїнії мусить бути сконстатоване, що київський замах не може нїчого змінити у відношенню до Німеччини, бо злочинцем був Великорос і **українське правительство не відповідає за сей акт террору.** Антанті не вдасть ся повалити твору, довершеного у Берестю. В злуцї з російськими соціял-революціонерами вона не дійде до свої цїли“.

Головна труба віденсько-австрійської політичної улицї „Neue Freie Presse“ пише про убивство в Київі багато слів та мало в них конкретного змісту. Вона, як також цїла австрійсько-німецька преса (крім „Arbeiter Zeitung) вказує на звязь між терористичними актами в Москві й Київі та змаганнєм антанти до сотворення східного фронту й „до повалення мира, заключеного з Росією і Україною“. Також „Arbeiter Zeitung“ бачить в московськім і київськім убивстві протест проти берестейського мира, але не підкуплений, тільки живловий протест російського народу проти важких умовин, які берестейський мир і дальші події у Великоросії й на Україні наложили на народи східної Европи.

Польська преса використовує київську подію для своїх, протиукраїнських цїлей, цїлим засобом брехні й фарисейства, а краківський „Czas“ і львівська „Gazeta Wieczorna“ ломлять руки та проливають крокодилячі сльози над політичним нерозумом дипльоматів центральних держав, які заключили в Берестю мир з „неіснуючим“ українським народом, з революціонерами й терористами, які тільки й промишляють над загладою Німеччини й Австро-Угорщини. З виводів польської преси — загально відомих і на всї лади перемелюваних — бє в очі благальна просьба: „Дайте Україну під нашу кормигу, а ми обіцюємо вам всї земні й небесні блага“. Виріжнюєть ся серед голосів сеї преси соціялїстичний „Naprzód“, який вхопив ся методи оборони України перед Німцями. Нагадуючи, що саме Німцї перешкодили в переведенню демократичної земельної реформи, що вони скинули з уряду, увязнили й засудили міністрів, з якими переговорювали в Берестю і які кликали їх на поміч на Україну, „Naprzód“ робить з сього висновок, що український народ розчарував ся берестейським договором і німецькою помічю, яка полягає хиба на тім, що з України Німцї вивозять реквіроване збіже — ну і заявляє на кінець, що берестейський мир загалом не варт нїчого.

Розуміють ся — не варт нїчого, бо не сотворив милої польському серцю Польщі „od morza do morza“, а противно санкціонував нелюбу Полякам українську державність. Inde ira...

Убивство ґен. Айхгорна дало привід також чужинцям зайняти ся обговоренням нашої справи. Італїйське „Secolo“ пише: „Айхгорн і Мірбах впали жертвою Українців (?) і Великоросів, поневолених німецьким мілїтаризмом. Хитка будівля німецького східного мира втратила два сильні стовпи. Центральні держави зазнають ще багато лихих несподїванок“.

Анґлїйська преса використовує сумну подію для своїх цїлей. „Manchester Guardian“, пишучи про замордування гр. Мірбаха й ґен. Айхгорна, каже: „Убивства мають своє природне джерело в німецькій політиці Сходу, для якої вони виставили відстрашаюче свідоцтво банкроцтва. Дуже ймовірно, що Німцї відповідять на вбивство Айхгорна ще гострійшими засобами насильства. І так будуть вони вічно творити східну проблєму, яка буде що раз грізнійша“. „Westminster Gazette“ говорить: „Убивство Мірбаха й Айхгорна повинно захитати віру Німців, що вони в силї позискати собі симпатії сусїдів. Айхгорн став напевно жертвою посїяної ненависти“.

В шведськім „Socialdemokraten“ пише Брантінґ: „Київський вчинок треба уважати свого рода самообороною, яка зродила ся з розпуки народа, закованого переможцем в кайдани — переможця, який вкрутив ся на Україну подібним способом, як колись Данайці до Трої, а тепер одержує за свої подарунки подяку“.

Французька преса вдоволена з террору російських соціял-революціонерів тому, що надїєть ся, що на російськім заколотї лекше вдасть ся відновити східний фронт.

Коли в пресї відзеркалюєть ся публична опінія, а подекуди також погляд кермуючих кругів, то — оскільки не наступлять якісь непередбачені події — у відносинах центральних держав до України не наступлять після київського замаху нїякі зміни. Автім, під хвилю, в якій антанта що раз тіснїйше заточує круг своїх воєнних операцій і впливів довкола большевицької Московщини, й може доторкнути державних меж України — в інтересї центральних держав повинна бути сильна навнї й внутрі Українська Держава. Україна не може відповідати за божевільний вчинок фанатичної людини — московського зайди, який так само ненавидить Україну за її самостійність, як Німців за їх розвязку російської справи.

Київський процес.

22, 23 і 24 липня німецький полевий суд розглядав у Київі справу арештування й вивезення багатого Жида-банкира Доброго. Як обвинувачені виступали: бувший міністер війни Жуковський, бувший директор адміністративно-політичного департаменту Гаєвський, бувш. начальник київської міліції Богацький, б. начальник карно-розвідочної поліції Красовський і урядник поліції Осипов. Мало ся притягнути ще б. міністра внутрішніх справ Ткаченка, але він утік. Обвинувачував прокурор др. Тройде. Суд відбував ся без участи оборонців з боку підсудних.

Суть сеї сензаційної, одинокої в своїм роді справи така. Дїло було невдовзї перед упадком Центральної Ради. Рада видала закон про державний монополь на цукроварні, а Добрий, властитель кількох цукроварень, продав їх поза плечима українського правительства за 40 міліонів Німцям. Очевидно з боку Доброго був се злочин супроти Української Держави, а з боку покупців що найменше нельояльність. Та міністри Ради замість виступити проти винуватця як власть, хопили ся зовсїм невідповідних засобів укарання шкідника. Одної ночі кількох людей з револьверами в руках впало до дому Доброго, схопили банкира й вивезли його у Харків. Таємниче зникненнє Доброго дуже занепокоїло Німців і на другий день по його вивезенню у предсїдателя міністрів Голубовича явив ся барон Мумм, жадаючи енергічного слїдства в сїй справі. За який тиждень Добрий вернув знову до Київа.

Як бачимо, Добрий у цілій справі грав не зовсім почесну ролю і, якби ми не осуджували ті недостойні способи, яких ужили бувші міністри Ц. Ради, щоб зробити його нешкідливим, все ж-таки годі оправдати й ті „рішучі“ кроки, на які зважили ся його протектори, тим більше, що кондуїта їх аґента досить підозріла. Багатий Жид, директор великого торговельно-промислового банку, належить Добрий побіч Бродського до головних місцевих потентатів, головно в области цукроварства й торговлі збіжем. Варто зазначити, що Добрий був уже раз арештований за свої махінації. Се було ще за царських часів, зимою 1916 р., коли його арештовано разом з кількома иншими київськими фінансістами. Було се в часі голосної тоді в цілій Росії афери банкира Рубінштайна, котрому закидувано удержуваннє зносин з Нїмцями, та Рубінштайнови нїчого не доведено й випущено на волю. Про Доброго говорило ся, що нїби-то за його посередництвом ішла потайна торговля збіжем і цукром з України до Фінляндії, а звідти до Нїмеччини. Мало ся покликати якусь слїдчу комісію для вияснення сеї справи, але Доброму також нїчого не можна було довести й його увільнено.

За большевицьких часів Доброму, як то говорить ся, й волосинка з голови не спала. Комісар фінансів „кабінету“ Ю. Коцюбинського, молоденький студент-Жид Фрайберґ не мав очевидно з своїм одновірцем нїякої колїзії й, коли большевицькі розбишаки вбивали людей за чисті руки, „буржуазне“ обличче, за легітимацію від Ц. Ради тощо, то Доброму не стало ся нїчого злого від гонителїв „буржуїв“. По приході Нїмців Добрий знову виступає на публичну арену як їх отвертий підручний.

І зза такої людини рішила ся нїмецька команда на сей сенсаційний процес — процес проти членів і урядників того самого правительства, з яким Нїмеччина заключила мировий договір і на поклик якого удїлила окружної помочи проти большевиків.

По кількох днях явної розправи, в якій на жаль поводили ся підсудні не по горожанськи, засуджено їх до тяжкої кари. Жуковський дістав д в а роки тюрми, решта по одному році. Засуджено також і самого предсїдателя мінїстрів Голубовича, який спочатку виступав яко свідок, а потім, як виявило ся, що він знав про намір Ткаченка вивезти Доброго, мусїв на жаданнє прокурора пересїсти на лаву оскаржених. Дістав він, як і Жуковський, два роки тюрми. 26 липня нїмецький комендант ґен. Вайке затвердив сей засуд полевого суда.

Така сама участь грозить мабуть і Ткаченкови, якого, як заявив др. Тройде, Нїмцї мають невдовзї спіймати й замкнути разом з його товаришами.

———

Державна українська преса не могла завдяки суворій цензурі висловити ся з приводу сеї обурюючої справи. Але певне її голос нї в чім не рїжнив ся-б від української закордонної преси, яка цілком слушно зайняла супроти справи о д н о д у ш н о одиноке можливе для української журналїстики становище.

Так, „Дїло“ в ч. 172 у вступній статї „Трагедія Нїмеччини і України“ висловлюєть ся ось як про сю справу:

„Як цїль сього сензаційного процесу, з котрого піде широкий гомін далеко поза границї Нїмеччини й України, означив прокуратор: доказати, що вмішуваннє Нїмцїв у внутрішнї справи України було неминуче потрібне наслїдком нетямучости, безсильности й злої волї тодїшнього українського мінїстерства. Щоб сю тезу доказати перед широким світом, до сього не знайшла нїмецька команда на Українї нїякого лїпшого, доцїльнїйшого й відповіднїйшого шляху, як саме викликати голосний полїтичний процес перед військовим судом без оборонців та й засудити людей, з котрими нїмецькі дипльомати кілька місяцїв тому заключили мир, наче рівний з рівними,—на кілька років вязниці.

Тимчасом „тези“ про неминучість нїмецького вмішування у внутрішнї справи України нїякій тямучій людинї й доказувати не треба було та не треба й тепер. Навпаки! Кождий бодай трохи обзнайомлений з історією повставання і орґанїзацій нових держав взагалї, а зосібно з відносинами України, звільненої раптом зпід вікового чужого ярма, — не тільки розумів неминучість „вмішування“ Нїмцїв у внутрішнї справи України, а більше сього: кождий тямучий український громадянин б а ж а в собі того вмішування, кождий надїяв ся від нього багато доброго, кождий розумів, що вирощена на згарищах царату і в огнї революції молода Україна без вмішування чужих фахових сил у своє внутрішнє будівництво не може розвинутись у справдїшню новітню державу. Кілько надїй було серед Українцїв по обох боках кордону на нїмецьку поміч, нїмецьку фахову співучасть в орґанїзації Української Держави! Яка велика, плодовита, безмірно корисна для обох сторін задача розкривалась перед Нїмцями на Українї! Які історичні перспективи!

Замісць сього вийшло — те, що бачимо.

Голубовичі і Жуковські — се ми знали й без київського процесу — не були нїякими ґенїяльними державними будівничими; то були собі пересїчні малі люде, котрих припадок винїс на чоло держави; люде без досвіду, без знання, навіть без жесту. Але один великий скарб мали ті дрібні люде в душі: любов вітчини і віру в ідеал демократії. Скарбом сим міг покористати ся союзник чужинець, котрий хотїв мати вплив на внутрішнї справи України; умовою сього впливу було розумінне психольоґії тих людей та тої ідейної струї, якими вони жили. Тодї можна було на них впливати, ними руководити, бажаний напрям їх дїлам давати, їх від нерозумних замислів вправною рукою відводити. Все те — постійно і вперто, та тихо і незамітно.

Замісць т а к о ї системи полїтичних дорадників, полїтиків, педаґоґів і керманичів стала супроти зелено-соціялїстичних Голубовичів і тов. — система Айхгорна, пруського мілїтариста-ґенерала, до того-ж великого земельного посїдача на Українї, зятя відомого російського „дїяча“ Дурнова...

В сїм трагедія Нїмеччини і України“.

Більше-меньше так само озвало ся й „Українське Слово“ в ч. 172 в статї „Після процесу у Київі“. Ось пара уступів з сеї трохи поконфіскованої статї:

„Процес сей є безперечно у н і к а т о м серед полїтичних процесів. Він так замітний, що не можна перейти над ним мовчки до порядку дневного“. І далї „...аранжуючи процес проти бувших українських мінїстрів, Нїмцї призабули, що компромітують не лише ті особи, що сидїли на лаві обжалованих (закінченнє фрази сконфіскованє, але значіннє її ясне). Полїтична незручність Нїмцїв заманїфестувала ся ще маркантнїйше підчас самого процесу“. І нарештї: „Нїмцї заявляють, що хочуть завести лад на сході Европи та називають себе вродженими державотворцями. Але в своїй прямолїнїйности не хочуть вони розуміти чужої психіки і вжити ся в чужі відносини та кінець-кінцїв їх державнотворчість не видержує іспиту. Докази сього дали вони як в Польщі, так на Литві і в Фінляндії, а тепер дають їх на Українї. Сю їх незручність використовують дуже зручно держави антанти. Лише завдяки сій прикметї Нїмцїв вдало ся антантї втягти у війну проти Нїмеччини майже цілий світ і тепер аранжують вони полїтичну офензиву серед „визволених“ Нїмцями народів — а то й серед союзників Нїмеччини. Своєю незручною полїтикою знеохочують Нїмцї до себе в сути річи прихильні до них народи...“

Становище нашого „Вїстника“, як бачуть читачі зі вступної, покриваєть ся сливе в цілости з сими голосами львівських українських дневників.

———

За додержанне берестейського договору.

Наглий запит послів Евгена Петрушевича, Миколи Василька і тов. до президента міністрів з приводу нератифікування мирового договору, заключеного з Українською Державою в Берестю дня 9 лютого с. р.

Ще на засіданню дня 16 липня підписані на першім місці поставили запити до правительства, чому ще не ратифіковано мирового договору з Україною, коли він буде предложений Палаті, та як може Правительство виправдати те, що досі договору не ратифіковано. Сей запит остав ся без відповіди правительства. Зате дізнались підписані, що наш міністер заграничних справ у своїх умовах, заключених з Поляками, взяв на себе обовязок поки-що не ратифікувати договору, заключеного з Українською Державою в Берестю дня 9 лютого, бо на його і панів з польського кола думку відносини на Україні по всій імовірности доведуть до злуки з Росією і тому не було-би вказаним, щоби монархія ратифікацією мирового договору знову не признала істнування нової держави „України“, як се на погляд пана міністра заграничних справ на жаль зроблено завчасу в Берестю. А колиб проти його сподівань Українська Держава таки вдержала свою самостійність, то пан міністер заграничних справ думає, як се прирік заступникам польського кола, за той час через свого дипльоматичного заступника в Київі, який може свої бажання відповідно поперти при помочи австро угорської армії на Україні, вилучити з берестейського договору ті точки, яким противлять ся Поляки. Ходить про відмежуванне Холмщини і, як пишуть польські дневники, про тайний договір, який в Берестю заключено між заступниками Української Республики і заступниками австро-угорської монархії. Сей напослідній договір має містити повний обовязок австрійського правительства — з покликанням на добровільну постанову Його Величности цісаря Карла — що найпізнійше до 20 липня с. р. буде предложений австрійській палаті послів законопроект про злуку областей заселених Українцями в австрійській половині монархії в одну провінцію.

Се, що дійсно австрійське правительство не сповнило того послідного обовязку до дня 20 липня, а зате дня 22 с. м. одночасно з оповіщенням димісії президента міністрів д-ра Зайдлера міністерство заграничних справ представникам преси подало вістку, що такий тайний договір був вправді, одначе теперішне правительство в Київі в послідніх днях формально зрекло ся його — се все так само, як заява довіря, висловлена бесідниками польського кола підчас минулої дебати над першим читанням буджетової провізорії — доказує, що згадані на вступі чутки, кружляючі вже від тижнів в польських політичних кругах, про недодержанне берестейського договору з Українською Державою в цілі заспокоєння польського кола, опирають ся на фактах.

Мировий договір в Берестю, заключений з заступниками Української Держави був перший, який заключили осередні держави і виключно тому першому мирови треба завдячити заключення дальших мирових договорів з Росією, Румунією і Фінляндією. В цісарській відозві до народів монархії торжественно величало ся миролюбіє у населення нової Української Держави. Від того часу нічого не змінило ся у відношенню до нашої монархії.

Проволоку у доставі сподіваного збіжа з України треба приписати передовсім тій обставині, що війська нашої монархії увійшли запізно на Україну і то йно в тім часі, коли большевицький вандалізм знищив не лише великі збіжеві припаси, нагромаджені по містах, але й морально зіпсував населенне, яке мало доставляти збіже, і розбив рільничі організації. Ту проволоку спричинило також поведенне і поступованне австро-угорських військ на Україні, яке супроти тамошнього селянства часто бувало різке і насильне, військ, що відповідно до свого національного складу (передусім Поляки) поводили ся як оборонна ґвардія польської більшої посілости; вкінці винна тому і та обставина, що не принято предложення тодішнього республиканського українського правительства, щоб доставою збіжа займали ся місцеві сили, обзнакомлені з краєм, тільки українському правительству накинено роботу зовсім нездібної австрійської орґанізації. Впрочім проти проволоки у доставі збіжа стоїть несповненне обовязку, який взяла на себе Австрія в берестейськім договорі, щоб Україні доставити свої товари. Що сей фактичний стан правдивий, слідує з того, що Німеччина, яка мала-би таке саме право як наша монархія не ратифікувати договору з приводу недостачі достави збіжа, договір ратифікувала і виміняла ратифікаційні грамоти.

З огляду на те, що Німеччина задумує виповнити договір в цілій його повноті, отже і щодо відмежування України, а Болгарія і Туреччина також ратифікують договір, то нератифікованне його зі сторони нашої монархії являєть ся ворожим актом супроти нової Української Держави, який дасть ся пояснити тільки на вступі наведеними мотивами міністра заграничних справ, щоб піти на зустріч бажанням одної з політичних партій.

Щоб позискати голоси польського кола для бюджетової провізорії, ставить ся на карту приязнь великої сусідньої держави, яка певно сподієть ся кращої будучности і, визиває ся миролюбивий настрій у людности тої держави, яку звеличав сам монарх у високопарних словах.

До того становище нашого міністра заграничних справ в справі берестейського договору з Україною, зовсім противне становищу Німеччини, може некорисно вплинути на наш союз з Німеччиною.

Підписані питають Ексцеленцію пана ц. к. президента міністрів:

1) Чи він схоче зажадати негайно у міністра заграничних справ вияснення, чи дійсно наведені вище причини договору стоять на перешкоді ратифікації берестейського договору, а коли ні, то які причини може гр. Буріян навести для того, що він не хоче ратифікувати договору та сповнити обовязку, який взяла на себе Австрія супроти України?

2) Чи пан ц. к. президент міністрів схоче Високій Палаті ще перед відложенням її засідань дати пояснення про те?

Як польщилась Холмщина.

Російські війська, опускаючи свого часу Холмщину, забрали з собою силою масу місцевого православного населення, з яким виїхала і вся місцева інтеліґенція, що складала ся переважно з священиків, народніх учителів і ріжних урядників. По зайняттю краю військами центральних держав почалась знову евакуація населення з деяких місцевостей військовою адміністрацією в глибину Австрії, Польщі або Німеччини і також переважно українського, так що сим способом Холмщина була майже обезлюдлена з українського населення. Скористали з сеї обставини Поляки, які полишили ся в більшім числі на місці, і то не тільки місцеві Поляки, а також особи польської народности з австро-угорської військової адміністрації, та між иншим перевели спис населення для сконстатування, що Холмщина дійсно є польським краєм, виказуючи в висліґах сього списи лише мінімальний процент Українців.

Та самого висліду списи населення було замало для того, щоб проголосити Холмщину чисто польським краєм. Само населенне мусіло-б заявитись за сим, і в сім напрямі почала ся акція Поляків, особливо по проголошенню самостійности польського королівства. Сим заходам Поляків пішли на руку окупаційні власти, як се видно з наведених низше фактів.

А саме: „Kurier Lwowski“ з дня 31 сїчня 1917, ч. 53 подав за „Głos-ом Lubels-kим“ такий цїкавий документ: „Ухвала ч. 5. Збори громадської ради, скликаної війтом дня 29 грудня, на підставі відозви ц. к. окружної команди в Холмі з дня 8 грудня 1916, ч. 15504, в цїли повзяття ухвали в справі утворення королївства польського. — Ми низше підписані мешканцї громади Реєлець одноголосно ухвалюємо: 1) жадаємо незалежної Польщі, а також прилучення до Польщі Литви; 2) жадаємо тимчасового польського правительства; 3) жадаємо сойму вибраного на підставі загального і т. д. виборчого права; 4) жадаємо знесення окупаційних границь, рівнож границь округів і громад; 5) жадаємо увільнення полонених Поляків“.

Сю ухвалу мало підписати 80 осіб. З сього документу бачимо, що окружні команди, які є орґанами адмінїстрації, просто наказували населенню виповідати ся за Польщею, щоби сим способом усправедливлювати домагання Поляків прилучити Холмщину до королївства польського.

Подібні ухвали запали на підставі наказу окупаційних властей і в инших громадах. Маємо відомости лише про холмський повіт. Подає їх „Naprzód“ в ч. 27 з дня 1 лютого 1917 р. за „Dziennik-ом Lubels-кім“. Перечисляє він слїдуючі громади: Кривички, Вільховець, Букова, Став, Свіже, Войславиці, Циців, Сїдлищі, Рейовець, Павлів і Жмудь. В сих громадах відбули ся громадські збори під новий рік і на них потверджено ухвали селянського зїзду у Варшаві з дня 26-го падолиста 1916 р. З приводу сих ухвал часопись зробила слїдуючу дуже характеристичну увагу: „Хоч повищі ухвали і не скрізь були однодушні, лише приняті в переважній части звичайною більшістю голосів, але вони дуже виразно свідчать про настрій народу, коли о ф і ц і я л ь н о в цїлім повітї заявили ся за польським урядом і військом“.

Цїкаво навести, які фактичні національні відносини були в Холмськім повітї перед війною.

По даним з дня 1 сїчня 1909 р. в цїлім холмськім повітї числилось 157.091 населення, в тім 47% Українців, 28% Поляків, 11% Жидів, решта припадала на инших, переважно Нїмців. Православного населення було 40%, рим.-кат. 35%, серед яких багато було Українців. В тих громадах холмського повіту, в яких принято ухвали про польське правительство і польське військо, національні відносини представлялись так:

		Українців	Поляків
Громада	Кривички	5.296	3.470
„	Ольговичі	6.567	2.230
„	Букова	3.644	4.251
„	Став	5.724	2.673
„	Свіже	5.289	3.496
„	Войславичі	4.075	3.863
„	Циців	5.515	5.076
„	Сїдлищі	3.732	2.834
„	Рейовець	2.685	2.001
„	Павлів	5.858	2.346
„	Жмудь	6.023	1.846

Як бачимо, лише в одній з перечислених громад Поляки мають незначну більшість, в усїх инших більшість належить ся Українцям.

На сході й заході.

На с х о д і гонять події одна за другою, немов у калєйдоскопі. „Гармати анґлїйського капіталу“ взяли не тільки Архангельськ в перехрестний огонь, вони зайняли у північній Росії місто Онегу і коли війська совітської комунїстичної республики не здобудуть ся на який геройський вчинок, вже незабаром може почуємо, що „анґлїйський капітал“ добираєть ся до Петербурга. Від 1 серпня ріжномовні й ріжнокожі війська антанти почали на всїх точках приступу концентричний похід проти совітської республики. Японцї нагромадили у своїх берегів велику масу перевозових кораблїв і буцїм-то на просьбу Америки й для порятунку Чехо-Словакам почали 3 серпня перевіз своїх дивізій до Владивостоку — головної точки японської операції проти „ґерманофільських“ большевиків. До Омська наїхало багато японських, анґлїйських і французьких офіцерів і по всїм правилам випробованої новочасної військової етики реквірують помешкання для японського штабу і військових віддїлів, бо саме Омськ вибрано центром антантського етапу в поході на Росію. Зрештою цїлий західний Сибір (крім Іркутська) знаходить ся в руках „контрреволюції“: Чехо-Словаків, ґен. Хорвата і козаків Семенова. Як велико звузив ся простір власти большевицького правительства, видко з факту, що в руках одних Чехо-Словаків находить ся 10 ґубернїй з 18 мілїонами населення. В чехо-словацьких руках находить ся від кількох днїв Екатеринбург і взагалї всї важнїйші уральсько-волзькі стратеґічні точки й комунїкаційні шляхи. Чи супроти сього загального наступу коалїції й її помічних сил поможуть що небудь воєнно-розпучливі заклики Троцького-Ленїна й чи багато поможуть їм віддїли франктірерів, творені для операцій на задах ворожих віддїлів — покаже будучність. Дуже сумнївне, щоб совітській республицї вдало ся побідно видержати ворожий напір з усїх сторін, тим більше, що й в середині самої комунїстичної республики причаїла ся гадюка контрреволюції.

Беручи східні події останнїх днїв на тлї загального положення, витвореного війною, бачимо, що антантські держави порішили за всяку цїну опанувати російські державні простори. Анґлїйсько-французький капітал не втратив ще надії на приверненне східного фронту, на відібранне своїх позичок, щедрою рукою даваних бувшому царському правительству, і на ужитє російських мас на гарматний жир в боротьбі з нїмецько-австрійським союзом. На Сибірі Чехо-Словаки оголосили вже навіть мобілїзацію кількох річників омського і курганського округів — тому не диво, що на вістку про дальші успіхи антанти в походї на Росію, багато молодих Великоросів втікає через фінляндську границю до Скандинавії, не маючи мабуть великої охоти проливати свою кров для чужо-імперіялїстичних цїлей.

На з а х о д і воєнні операції прибрали несподіваний напрямок. Побідна нїмецька офензива стрінула ся над Марною з великою антантською контратакою. Сила сеї атаки набрала таких розмірів, що Нїмцї почали почасти добровільний, а почасти „стратеґічними необхідностями“ подиктований відворот, який відбуваєть ся чим дальше, тим в більших розмірах. Нїмецькі війська, що вже загрожували Парижеви — опинили ся поза лїнїєю Ен—Весль, Суасон дістав ся знов у французькі руки, Нїмцї подали ся біля Альберту й шукатимуть мабуть ще дальше на схід лїнїї свого опору проти великих коалїційних сил. Треба признати антантї, що з хвилею уодностайнення проводу і віддання його в руки ґен. Фоша — її стратеґічні операції чим раз більше плянові й — успішні. Показують ся несправедливими нїмецькі часописні донесення, немовби американська поміч завела надії антанти. Бачимо щось противне — Америка кинула великі маси військ і помічничих засобів на західний фронт. Перед знаменитими нїмецькими полководцями стали на цїлий зріст великі воєнні завдання, з якими справити ся не легка річ. Та нїкуди правди дїти — нїмецький відворот на заходї на догіднїйші точки, подиктований у великій мірі також непевними, коли не небезпечними подїями на сходї. І так Нїмцям прийдеть ся ще раз змірити ся з хмарою ворогів на заходї й сходї, на півночі й полудні. Надходять великі днї й великі події.

Чи удасть ся нашому народови і нашій молодій державности удержати свою долю в огнї світової пожежі? Віримо, що так.

Вісти.

Справа границь між Україною і Росією. „Нова Рада“ доносить, що політична комісія при мировій конференції, яка розглядає справу установлення державної границі між Україною і Росією, працює що дня і ступінь за ступнем наближуєть ся до вирішення сеї справи. Часопись сподіваєть ся, що в недалекім часі обидві сторони дійдуть до порозуміння в сій справі.

Наказ про державну мову. „Робітнича Газета“ доносить, що почтово-телеґрафічний уряд видав такий наказ: В незалежній, самостійній Українській Державі державною мовою є мова українська. Зважаючи на се, наказуєть ся начальникам округів звернути особливу увагу, щоб урядовці на почті, при телеґрафі, радіоґрафі й телефонах при виконуванню службових обовязків вживали лише української мови, й вжити всіх заходів, щоби при зносинах при всіх службових справах з усіма державними й приватнимм установами, а також урядовими особами, ведено переписку виключно державною мовою. Звернути увагу і на се, що коли в урядах ще є урядовці, які до сього часу не володіють українською мовою, щоб вони поважно подбали про швидше її вивчення. Нові урядовці, які будуть приймати ся на посади, мусять володіти українською мовою в письмі й слові.

Недостачі при орґанізації української армії. В „Русск-ім Голос-ї“ читаємо: В другій половині червня воєнний міністер переглядав кадри частей трьох корпусів. В приказї, який видав по перегляді тих кадр, міністер висловив думку, що „зроблено мало, не слідно системи і необхідної управи з боку комендантів корпусів, а головно начальників дивізій“. З 5 дивізійних начальників з кадр, які переглядав міністер, він застав на своїм місци лише одного, та й сей не був як слід ознакомлений з тим що робить ся в його віддїлах. Вибір офіцерів, по думці міністра, не вдоволяючий. „Для відсвіження сеї кадрової частини—говорить ся в приказї—не робить ся нїчого; для доповнення недостаючих їм відомостей зроблено мало: вивченнє приписів тільки з книжки не дасть салдатів, а вивченнє одної української мови й яких небудь уступів з українознавства ще не піднесе їх інтелєкту. Тому міністер наказує посвятити один вечір побіч української мови ще й загальнообразуючим предметам по виробленому плянови. Ще гірше стоїть справа з підофіцерами: їх майже нема й нїчого не робить ся, щоб їх вибразувати.

Земельний фонд. „Нова Рада“ доносить, що земельний фонд України складаєть ся наразї з 150.000 десятин землї. Дальше збільшенне сього фонду йде шляхом купна землї у приватних власників.

Українсько-нїмецькі торговельні зносини. „Русскій Голосъ“ доносить, що 26 липня відбула ся нарада при участи предсїдателя міністрів Лизогуба і нїмецького посла барона Мумма, на якій обговорювано справу продовженя торговельного договору про виміну товарів між Україною і центральними державами.

Нїмецький капітал іде на Україну. „Frankfurter Zeitung“ подає, що Нїмеччина задумує заснувати два більші синдикати для піддержування промислу на Україну. Перший з них був би уряджений на взір товариства з обмеженою порукою з капіталом 20 мілїонів марок під проводом акційного товариства Круппа, більших підприємств залїзного промислу, фабрик машин та електричних фірм. Другий синдикат великих нїмецьких банків з 5 мілїоновим капіталом під проводом дісконтового товариства. Також плянують Нїмцї будувати залїзниці на Українї.

Австрійські товари на Українї. „Нова Рада“ доносить, що „Днїпросоюз“ одержує через фірму „Ост“ 25 ваґонів емальованої посуди, а також має одержати вироби фірми „Солїнґен“ та залїзні вироби, яких незабаром прибуде пять ваґонів. Уряд дав право „Днїпросоюзови“ одержувати безпосередно з заводів ріжні вироби з заліза. Заключено угоду з австрійськими фірмами на одержуванне сїрників. За червень і липень одержано 700 ваґонів соли, до 40.000 пудів тютюну, 5 ваґонів сїрників та багато римарщини.— Дивним трохи видаєть ся експорт Австрією тютюну на Україну, коли у неї самої майже нема тютюну, а курцї дістають на картки по 30 папірос тижнево. Оповідають, що у Відні багато продаєть ся блаватних виробів з Лодзї, й навіть на Україну експортують ся. Чи не є те саме з тютюном? Чи не привезено його до Австрії як військовий „пріз“ з півдня України, щоб звідси відправити його назад на Україну як австрійський продукт? Оттак може доживемо ся до того, що Австрія буде постачати Українї крім тютюну хлїб і цукор...

Воєнні цїли Полудневих Славян. Часописи доносять з швайцарського Берна: Новий полудневo-славянський комітет воєнних цїлей відбув перше засїданнє в присутности Бальфура, французького й італїйського амбасадора, румунського представника і инших політичних та дипльматичних особистостей. Сербський посол покликав віденського кореспондента париського „Temps-a“ Штеда до відчитання воєнного меморіялу Полудневих Славян. Меморіял обіймає чотири точки: 1) Злука і незалежність всїх полудневих Славян. 2) Балкан для балканських народів. 3) Приверненне і відшкодуванне полуднево славянських територій. 4) Господарське й культурне зближенне полудневих Славян до народів коалїції. Бальфур висловив свою симпатію до сих цїлей і підкреслив традиційну неприязнь між Анґлією і Славянами. В імени Чехо-Словаків промовляв др. Бенеш. Засїданнє закінчило ся гострим нападом Штеда на Австро-Угорщину.

Китайсько-американський договір. „Züricher Morgenzeitung“ доносить: До Парижа надходять інтересні відомости про третій договір між Америкою і Китаєм. В договорі говорить ся про: 1) Побудованнє чотирьох воєнних портів на китайськім побережу. 2) Прийняттє Китайцїв до американської воєнної маринарки в цїли їх вишколення. 3) Співдїланнє Америки при формуванню і будові китайських підводних суден. 4) Вишколенне китайських офіцерів французькими інструкторами в Америцї, а також значне число умов господарської природи та залїзничих концесій на основі китайсько-американських взаємин. Вістре сього договору звернено проти Японії.

Окупована Волинь в небезпеці. „Дїло“ доносить з Ковля під датою 27 липня: В останнїх днях в компетентних кругах у Володимирі-Волинськім була важна нарада про реорґанізацію заряду частини Волині, що є в австрійській окупації. З сеї нагоди поширила ся чутка, що Волинь буде прилучена до люблинського ґубернаторства і слїдом так, як і Холмщина, — буде прилучена до Польщі.

Угорщина і берестейський договір. „Nowa Reforma“ з 2 с. м. подає за „Kuryer-ом Warszawsk-им“: Від одного політика, який на днях повернув з Відня, довідуємо ся, що як уступленне предсїдателя міністрів Зайдлера, так також теперішне становище австрійського правительства щодо справи тайного берестейського договору (поділ Галичини повздержаний) є вислїдом угорських впливів, в тім випадку польське Коло задержало згідне становище з угорським впливами. Польсько-угорське порозумінне має під сю пору першорядне значінне.

Румунські війська в Одесї? Нїмецькі часописи доносять з Букарешту: предсїдатель міністрів Марґільоман мав заявити в парляментї, що вислано до Одеси для охорони там румунських складів в Одесї. При сїм Марґільоман заявив, що Румунія живе в добрих відносинах з Україною як взагалї з усїма сусїдними державами!

Зміст: Не тим шляхом. — М. Р. Убивство фельдмаршала Айхгорна (лист з Киіва). — Голоси преси з приводу вбивства фельдмаршала Айхгорна. — Київський процес. — Інтерпеляція українських послів в справі поділу Галичини. — Як польщилась Холмщина. — На сходї і заходї. — Вісти.

Видає і відповідає за редакцію Микола Троцький
—З друкарнї Адольфа Гольцгавзена в Відні.—

ЦІНА 50 СОТ. ЦІНА 50 ШАГ.

ВІСТНИК
ПОЛІТИКИ, ЛІТЕРАТУРИ Й ЖИТТЯ

Виходить що неділї. — Менших рукописей не звертає ся.
Адреса: Wistnyk, Wien VIII., Josefstädterstraße 79, II, Tür 6.
Телефон: 13430. Чек. конто: ч. 107.090

Передплата: річно—20 К., 10 карбованців; піврічно—12 К. 6 карб.; квартально—6 К., 3 карб. Ціна поодинокого числа 50 сот., 50 шаг. Зміна адреси 50 с., 50 шаг.

V рік. Ч. 33. Відень, 18-го серпня 1918. Ч. 216.

Не вбірайтесь в чуже пірє!

Два роки домагають ся Українці громади Богородиці грубешівського повіту на Холмщині української школи і досі не можуть добити ся свого. Вносили самі місцеві громадяне подання до окупаційних властей про заснуванне школи, вносив поданне в сій справі до австро-угорського міністерства закордонних справ і до австро-угорської начальної команди армії Союз визволення України, але нїчого з того не вийшло. Було се рівно рік тому назад і досі Союз навіть відповіди на своє поданне не одержав, а громада досі лишаєть ся без української школи. І се не єдиний випадок. Те саме було в инших громадах Холмщини і в самім Холмі. І скрізь культурні домагання українського населення розбивали ся об глуху стіну польонізаційної системи австро-угорських окупаційних властей, а ініціятори тих домагань попадали в підозрінне і наражались на переслїдування ріжних „кржевіцелїв польськосці на кресах всходніх“.

Се нечуване, виїмкове в своїм роді відношенне австро-угорських окупаційних властей до української школи варте як найширшого спопуляризування на доказ, яка то безпримірна безсторонність й культурна дбайливість панує в політиці австро-угорського правительства у відношенню до українського населення окупованих земель та на яку велику вдячність заслужила собі австро-угорська монархія від українського народу за ту „культурну“ місію, яку виконала її армія на Холмщині й Волині.

А вона серіозно рахує на сю вдячність. Ось в „Ілюстрованім додатку“ до „Відродженя України“, видаванім австро-угорським міністерством війни, мабуть для придбання українських симпатій, знаходимо в ч. 2 з липня місяця 1918 р. статю п. з. „Культурна праця австро-угорських військ на Україні“. Якийсь мало освідомлений редактор „Закордонної преси“ у Київі прочитав сю статю, взяв її зміст за чисту монету і передрукував довший уступ у себе, не підозріваючи, що має до дїла з маленьким обманством.

Дїло йде про українське шкільництво в окупованій Волині, яке має бути тою „культурною працею австро-угорських військ“. „Австро-угорські військові власти — читаємо в „Ілюстрованім додатку“ — не тілько що позволили на отвореннє українських шкіл, але й чинно їм пособляли. Вони ревно заходять ся лїчити духові рани й загладжувати спустошення, що їх завдавала українському народови на протязї близько 300 лїт Росія, сердечна приятелька французьких, анґлійських та американських балакунів“... І далї: „нїякі найгарнїйші антантські фрази не можуть рівняти ся з сими пророчистими дїлами, які творить австро-угорська армія собі на хвалу, а українському народови на користь“.

Тенденція сеї несмачної самореклями аж надто виразна, але не про се ходить. Ходить нам про те, яку дїйсно ролю відограла австро-угорська армія, себто окупаційна військова адмінїстрація у викликанню й піднесенню українського культурного життя в окупованих українських землях?

Про Холмщину вже знаємо, які „пророчисті дїла“ творить там австро-угорська армія. Щодо Волині, то й тут заслуги її не менші, як в Холмщині. Цїла окупована українська Волинь під опікою австро-угорської армії вкрила ся польськими школами й польськими просвітними орґанізаціями. А коли істнує тут кількадесять українських шкіл, то повстали вони помимо австро-угорських окупаційних властей і проти їх волї, заходами одиниць української народности з поміж австрійських жовнїрів, які за се карали ся відтак усуненнем з Волині, та заходами українських сїчових стрільців, яких також за се усунено з Волині. Матеріяльних засобів на волинські українські школи достарчав головно Союз визволення України, а збирав їх серед полонених Українців і галицьких та буковинських Українців. Аж пізнїйше почали окружні команди приходити з деякою помічю поодиноким школам і взагалї толєрувати покликані без них і проти них українські школи.

Отже заслуг тут австро-угорської армії нема нїяких, хиба та одна заслуга, що все-таки „позволила“ на істнуванне українських шкіл, що не заборонила, не здавила в зародку приватної ініціятиви самих Українців, австрійських і місцевих, як се зробила на Холмщині, зрівнуючись тут з „сердечною приятелькою французьких, анґлійських та американських балакунів“. Бо **заборонити** українські школи в Холмщині, не допустити тут до заснування української часописи, се значить дійсно зрівнятись з покійницею Росією.

Не винна очевидно в сім австро-угорська армія, як така. Винна політика керуючих орґанів держави, що пішла на услуги польського імперіялїзму й довела до обсади цїлої окупаційної адмінїстрації переважно Поляками, які так повели дїло, що „культурна праця австро-угорської армії“ була для українського населення камінем замість хлїба. Українці в австро-угорській окупації не бачуть і не знають Австро-Угорщини, тільки бачуть і гірко на своїй шкірі відчувають Польщу.

„Тяжку хвилю — пише до нас один селянин з Холмщини — переживає наш холмський нарід від тих нїкчемних Поляків. Вони насміхають ся над нашим руським народом. А як буде наша дорога Холмщина прилучена до Польщі, тоді пропаде наш многострадальний нарід. А що вони виробляють тепер нашому народови, жаль серце стискає, як дивити ся на се“... Ось тут, в сім голосї розпуки, хай охочі шукають заслуг для австро-угорської армії, а що до культурної праці **для українського населення** в окупованих землях, то... не вбірайтесь, панове, в чуже пірє!

Закон про наслїдництво власти в Українській Державі.

До гетьманського перевороту верховна власть в Українській Державі належала до Центральної Української Ради, сього революційного парляменту, утвореного українським народом в процесї визвольної боротьби за політичну незалежність своєї Вітчини. Виконувала сю власть Центральна Рада сама безпосередно, призначаючи ґенеральних секретарів, а відтак народніх міністрів до ведення державних справ. Отже верховна власть належала тоді народови, в особі вибраного (добре чи зле — инша річ) народом парляменту, була властю колективною, яка не могла в нормальних обставинах скоро і раптом вигаснути, чим забезпечувалось її продовжуванне. По переворотї верховна власть в Українській Державі стала індівідуальною й самодержавною. Проклямований на зїздї великих земельних власників та підтриманий нїмецьким командуваннем на Україні Павло Скоропадський сам проголосив себе гетьманом всеї України, сам взяв на себе „тимчасово всю повноту власти“, аж доки не збереть ся Український Сойм, закон про вибори до якого пообіцяв Гетьман в своїй грамотї з дня 29/IV 1918 видати „в найблизчім часї“. Та минає вже чотири місяцї від гетьманського перевороту, а про Український Сойм нїхто й не говорить, між тим зайшли такі події на Україні (убивство фельдмаршала Айхгорна), що заставили пана Гетьмана задуматись над справою верховної власти в Державі на випадок якоїсь катастрофи. Аж тепер, по трьох місяцях, зауважено, що на випадок смерти пана Гетьмана — Україна лишилась би без всякої верховної власти, а при пануючих внутрі і зовнї відносинах Бог знає в чиї руки знову попала-б власть на Україні. Індівідуальність і тимчасовість гетьманської власти виключала наслїдництво, отже позбавляла її змоги продовжування і сьому тепер зараджено сим способом, що пан Гетьман осібним законом установив Колеґію Верховних Правителїв, яка перебирає верховну власть по смерти Гетьмана або навіть за його життя, коли се буде узнане Гетьманом конечним. Власть Верховних Правителїв так само, як і власть Гетьмана є тимчасовою, до скликання Українського Сойму. Ся тимчасовість забезпечена застереженнем, що Верховні Правителї не можуть знїмати питання про зміну законів, виложених в грамотї Гетьмана з дня 29 квітня 1918 р., де власне Гетьман говорить, що він бере на себе власть тимчасово, до скликання Українського Сойму. Не можна не повитати сеї прозірливости пана Гетьмана, а одночасно побажати, щоби пороблено вже нарештї кроки до скликання народніх виборних, щоби вони вже остаточно установили, яка має бути форма правлїння в Українській Державі. Щодо способу творення Колеґії Верховних Правителїв, то все булоб добре, якби Державний Сенат і Рада Міністрів своїм персональним складом не викликали жадних сумнївів щодо свого українства. Не сумнїваємось, що пан Гетьман вибрав достойну собі особу на першого Верховного Правителя, але кого виберуть (колиб до сього прийшло) на других двох Верховних Правителїв бувші стовпи царизму й реакції, призначені на сенаторів Державного Сенату України, і панове Гербель, Колокольцов, Гутник, Ржепецький і прочі „Українцї“ з Ради міністрів Української Держави?

Торжество проголошення закона про наслїдництво власти в Українській Державі відбуло ся в неділю дня 4 серпня, о годинї 4 по полудні, в гетьманській палатї. На торжестві явились всї міністри, сенатори, митрополит Антонїй, президент Державного Сенату Василенко та багато цивільних і військових достойників. Гетьман Скоропадський звернув ся до зібраних з промовою такого змісту:

„Чотирі місяцї впертої, напруженої працї по збудуванню Української Держави починають давати наслїдки, але шлях нашої працї ще дуже довгий і на ньому зустрінеть ся ще багато перешкод. Громадянство, за малими виїмками, не зовсїм ще зрозуміло значіння тої політичної ситуації, яка утворилась тепер через ті або инші обставини. Через те воно не може зрозуміти багатьох справ. Инша частина громадянства, користуючись сим і бажаючи розвалу й бурь анархії, вороже ставить ся до ідеї державности, вживаючи всїх заходів до повалення теперішньої власти. Зтурбований сим, а також бажаючи, щоб законність і лад управлїння Українською Державою не були змінені анї трохи при яких-би то не було обставинах, постановив я видати закон і грамоту власноручну, в яких визначено, що коли Богови вгодно буде послати менї смерть, або тяжку хоробу, тодї в управлїннє Державою вступають Верховні Правителї — один призначений мною в грамотї власноручній від 3 серпня с. р. і два обраних — один Державним Сенатом, а другий Радою Міністрів. Видаючи сей закон і грамоту, я щиро підкреслив перед народом українським, що не влада й почести гетьманські ваблять мене, а доля й щаслива будуччина, яка при кожнім нерозважнім кроцї в сей бурхливий, непевний час може згубити все те, за що так довго велась боротьба. Владико й ви, панове міністри та сенатори! Я певен, що праця ваша на користь Української Держави буде так само правдива і щира без мене, як і при менї. А поки, хвалити Бога, всї ми здорові. Нехай-же так буде ще довгі роки на славу Вільній Українї. За се ми вознесемо свої гарячі молитви до Всемогучого Творця. Амінь“.

Після промови Гетьмана забрав слово митрополит Антонїй, взиваючи присутних помолитись за здоровлє, многолїттє та добробут пана Гетьмана.

По скінченню торжественного молебня державний секретар Завадський перечитав новий закон про наслїдництво власти такого змісту:

I. В разї тяжкої хороби або смерти Ясновельможного пана Гетьмана, верховне управлїннє Державою, тимчасово, аж до одужання, або вступлення нового гетьмана, в порядкові, який встановлено буде окремим законом, належить Колеґії Верховних Правителїв Держави.

II. Колеґія Верховних Правителїв Держави складаєть ся з 3 осіб: одного правителя заздалегідь визначає сам пан Гетьман, одного вибирає Державний Сенат і одного вибирає Рада Міністрів.

III. Про згадане в попереднїй статї заздалегідне визначеннє паном Гетьманом власноручно складаєть ся грамота в трьох примірниках, які Гетьман особисто вкладає в окремі коверти за власною і перстеневою його Ясновельможности печатями, при чім перші 2 примірники для сховку урочисто доручають ся Державному Сенатови і голові Радї міністрів, а третий примірник передаєть ся в київський катедральний собор св. Софії.

IV. В грамотах пан Гетьман визначає дві особи, а саме: першою — визначеного ним Верховного Правителя, а другою — особу, яка має стати Верховним Правителем, як що перша помре, або тяжко занедужає, або складе свої уповновласнення.

V. Про передачу зазначених в ст. 3 примірників грамоти складаєть ся державним секретарем акт, який підписуєть ся паном Гетьманом і особою, що прийняла грамоту і скріплюєть ся державним секретарем. Згадані тут акти переховує Державний Сенат, а копії з них державний секретарь.

VI. Негайно, як тільки стане неможливим для пана Гетьмана правити Державою через тяжку хоробу, або коли пан Гетьман помре, Державний Сенат, в складї на той час будучих сенаторів, під проводом президента, а за його відсутністю — старшого з предсїдателїв ґенеральних судів, або осіб, що їх заступають — отвирає коверту з грамотою пана Гетьмана, що переховуєть ся Державним Сенатом, а

також і коверти з двома другими примірниками грамоти, які негайно мають бути приставлені в Державний Сенат і оголошує наймення визначеного паном Гетьманом Верховного Правителя й його заступника, відсутність котрої з грамот не спинює оголошення наймення визначеного паном Гетьманом Правителя та його заступника.

Примітка: Визначеннє часу, коли сам пан Гетьман через тяжку хоробу не матиме вже змоги правити Державою, належить самому панові Гетьманові, а як що воля пана Гетьмана через хоробу не може бути ним виявлена, то Державному Сенатові вкупі з Радою міністрів.

VII. Два інші члени Колеґії Верховних Правителів, після зазначеного в попередній статі оголошення, негайно вибирають ся Державним Сенатом і Радою міністрів закритим голосуваннєм, звичайною більшістю присутних.

VIII. Про склад Колеґії Верховних Правителів Державний Сенат того-ж самого дня оповіщає до загального відома.

IX. Колеґія Верховних Правителів вступає в управліннє Державою негайно, не дожидаючись оповіщення Державного Сенату.

X. Колеґія Верховних Правителів вступає в усї, законом встановлені права й обовязки пана Гетьмана, одначе Колеґії Верховних Правителів не належить право знїмати питання про зміну законів, виложених в грамотї пана Гетьмана від 29/IV 1918.

XI. Головою Колеґії Верховних Правителів є Правитель, визначеній паном Гетьманом.

XII. Всї справи в Колеґії Верховних Правителів вирішують ся більшістю голосів.

XIII. На випадок смерти або тяжкої хороби Верховного Правителя, визначеного паном Гетьманом, або зложення сим Правителем з себе уповноважнень, в Колеґію вступає його заступник. На випадок смерти або тяжкої хороби прочих Верховних Правителів, або зложення ними своїх уповноважнень, заступники їх вибирають ся в порядкови, встановленому в ст. VII сього закона.

XIV. На випадок смерти або тяжкої хороби котрого з заступників Верховних Правителів, новий його заступник негайно вибираєть ся в порядку ст. VII сього закона, при чім вибори роблять ся або Державним Сенатом, як що вибув в Колеґії обібраний ним заступник, або Радою міністрів в инших випадках.

XV. Про вступленнє кождого заступника до Колеґії Державний Сенат незабаром оповіщає до загального відома, але заступники вступають до Колеґії негайно, не дожидаючи сього оповіщення.

XVI. При виїздї поза межі Держави пан Гетьман, як що знайде потрібним, передає на час своєї відсутности, управліннє Державою Колеґії з трьох осіб, з яких одну визначає сам пан Гетьман, а двох инших вибираєть ся в порядкови, зазначеному в ст. VI сього закона.

Після перечитання закона, ґенеральний писар Полтавець-Остряниця передав Гетьманови 3 запечатані грамоти, написані власноручно самим Гетьманом. Сї грамоти передав гетьман по одній: митроп. Антонієви, презид. Сенату Василенкови і голові Ради Міністрів Лизогубови.

Вкінцї проголошено „Славу“ Українській Державі та Гетьманови.

Патріотизм у вихованню.

Ще не дуже давно слово „патріотизм“ уживало ся, як страшне гасло чорної сотні, гасло усїх утисків, що сипали ся з рук російських „патріотів“ на всї недержавні нації, які загибали в занадто міцних „братерських“ обіймах державних „патріотів“. І чудове, найкраще слово з громадянського словника—„патріотизм“, се слово відкидали всї справжні громадяне свого краю, як синонїм фарисейства та державного карієризму. Але з того моменту, як Україна стала вільною незалежною державою, коли вона розпочала будуваннє свого нового державного життя, се слово повинно вернути собі свою клясичну величність, повинно знов придбати справедливої пошани й в сьому слові має лунати справжнє, щире й глибоке почуттє. Страшна стоїть доля перед такою державою, де громадяне не мають сього чистого свідомого почуття до рідного краю, де люде дбають хиба про свої персональні вигоди й уважають державу безодним джерелом, що має тільки задовольняти їхні корисні бажання. Се почуттє, як ми бачимо на протязї історії, найкраще виявляло ся у народів або з дуже високою культурою—як у Греків, Римлян, Італїйців за часи Ґарибальді, або за великих утисків, що боротьбою загартували патріотизм пригнічених нації — як Сербія, Болгарія. Історія навчає нас, що се почуттє далеко не стихійне, а для своєї свідомої певности вимагає досить високого культурного розвитку або тяжкого політичного досвіду, що се почуттє не можна носити в кишенї про всякий випадок, не виявляючи його без відповідної „оказії“, не можна його навчитись як якого доґмату з катехизму, який можна, коли треба, згадати, а иншим разом і забути.

Патріотизм—се чисте свідоме почуттє, яким повинна бути перейнята вся душа людини. Се почуттє дає змогу ради чести рідного народу, рідного краю не бруднити себе нїякими нечесними вчинками, воно дає моральну силу переживати разом з своїм краєм і щасливу долю і всяке безталаннє та недолю. Щоб патріотизм став пануючим почуттєм у життю народа і перестав бути випадковим настроєм, він вимагає виховання. Але на сїм висновку не можна скінчити, бо краса, щирість і придатність до життя кожного почуття залежить від того, як його виховувати.

Остання страшна війна виявила перед нами усякі форми і щаблї і всякої вартости патріотизму ріжних народів Европи. Ми бачили геройський, шляхетний патріотизм Бельґії, бачили завзяттє Сербів і Чорногорців, гарячий витриманий свідомий патріотизм Франції й дисциплїнований систематичний патріотизм у Нїмців. Майменшу силу й дисциплїнованість виявив патріотизм у російської армії. Крім випадкових проявів шаленої сміливости, крім окремих випадків дисциплїнованої завзятости (напр. сибірське військо під Варшавою і инші події), російська армія виявила тільки повну патріотичну несвідомість, яка яскраво виступала на ґрунтї некультурности й темноти. Народи, які стоять на чолї европейської культури, виявили і найбільшу патріотичну свідомість. Бо вояк—се син народньої маси, темний народ дає несвідоме військо і нїяка муштра, нїяка залїзна дисциплїна не зробить з темної маси гарно підготовленого війська, охопленого свідомим почуттєм свого військового патріотичного обовязку. Темна маса дає несвідоме військо, яке виконує автоматично накази зверху і хиба до якогось часу може цїлком підлягати авторитетови муштри й дисциплїни, поки не візьмуть у кожної темної людини гору її звірячі інстинкти.

Якже виховати військо свідоме й патріотичне? Перш за все треба памятати, що свідомість дає взагалї освіта й що патріотизм не являєть ся прерогативою війська — патріотизм потрібен усїм, він повинен обєднувати всїх громадян в їх ріжноманїтній роботї для добробуту держави. Патріотизмом мусить бути перейняте усе вихованнє з перших років навчання, він не навязуєть ся дитині штучно, а природно розвиваєть ся з того оточення, серед якого учень живе. Школа мусить бути національна, в її стїнах мусить лунати рідна мова, рідна пісня, на чолї наук повинна стояти детальна ґеоґрафія України в усїх її природних рисах та економічної продуктивности. Учні всїх шкіл мають добре знати, який то є край, де вони живуть, які його природні скарби, що забезпечують його добробут і як коло них працювати на користь всьому людови. Екскурсії мають провадити ся з учнями, щоб конкретно ознайомити їх з цїкавими місцевостями України, дати їм почути себе Українцями, громадянами сеї великої території, яка до сього часу не мала навіть свого власного назвиска, дати їм зрозуміти, що вся ся велика країна, а не тільки одно рідне село, є наш Рідний Край. Скрізь бо лунає українське слово і усї ріжноманїтні

куточки сього краю спільно утворили те, що обеднує нарід: усякі культурні цінности, всякі скарби творчости, якими пишаєть ся Україна і на охороні яких кождий свідомий Українець мусить стояти. Так само сприяє почуттю єдности, зміцняє патріотизм знайомство з минулим країни — історія краю і знайомство з памятниками давно колишнього життя. Ми такий довгий час були відірвані від усього рідного, зведені на становище нації без власної культури, без своєї історії, без обєднуючої мови й свого імени, яке ми-б мали право з гонором голосно вимовляти, що тепер на се маємо звернути особливу увагу і ся культурна частина в програмі кожної школи має провадити ся людиною, яка сама щиро перейнята живими звязками з рідним краєм і без голосних фраз, без штучних закликів потроху захоплює учнів і своїми знаннями і своїм патріотичним настроєм. У школі мають бути виявлені по змозі ріжноманітні скарби національної творчости — народня пісня, народня література, місцеві національні вироби — по гончарству, ткацтву, вишиванню, різбярству по дереву і т. ин. Се все утворить у школі ту атмосферу свідомої уваги до національної спадщини, яка передавала ся нам і збагачувала ся на протязі віків, а тепер накладає на нас обовязок усіма силами сприяти найкращому розвиткови її надалі. Разом з сим повинно провадити ся моральне виховання свідомої волі учнів, витриманого додержування і виконування своїх обовязків, від найдрібнійших до найважнійших; повинно звернути увагу також на розвиток тіла і на його дисципліновання, себто понад усіма інстинктами, понад усякими вимогами здорового, нормально розвиненого тіла треба поставити розумну волю учня, яка забезпечить йому здорове життя без розбещенности, без перемоги низших інстинктів. З таких учнів, гармонійно розвинених і духом і тілом, свідомо вихованих у моральній дисципліні й захоплених великим почуттєм патріотизму та його конкретних обовязків — з кожного учня наших шкіл і буде потроху підготовляти ся свідомий морально дисциплінований вояк, борець за свій Рідний Край. Тільки після такого загального патріотичного виховання учні можуть переходити до вищих спеціяльних шкіл і ставати чи науково промисловими фаховцями, чи спеціялізувати ся в військовій справі. Тільки на ґрунті гарно зорганізованої загальної освіти й загально-людського виховання зможуть вищі військові школи виробити цінних офіцерів, які героїчно і свідомо оборонятимуть Рідний Край, озброєні всім потрібним для сього знанням, яке вироблено на жаль сучасною наукою на загибель найдорозшого людського скарбу — людського життя. Але очевидячки, що не настав ще час братолюбія, народи живуть не високими ідеалами взаїмної допомоги, а самим еґоїстичним завданнем забезпечити кожний для себе найкращий економічний добробут, йде боротьба за життє. В таких умовах кожній державі потрібно забезпечити себе озброєною силою, найкраще орґанізованим військом. І ми бачимо, що таке військо може бути утворене тільки з тої народньої маси, яка вийшла з темряви, має освіту, має свідоме розуміння своїх обовязків перед Рідним Краєм. Наша молода держава не повинна сього забувати й при формуванню свого війська їй непотрібно вертати ся до старих традицій „Формування“ з дітей маленьких салдатиків, як то робило ся по стародавніх кадетських корпусах, а ширити загальну освіту, зміцняти нормально патріотичне виховання. Тоді наша свідома міліонова маса, наша національна загальна школа і постачить свідомі кадри не тільки для орґанізованого війська, але й робітників на всіх ділянках громадської роботи.

(Нова Рада). *С. Русова.*

На селі.

(Допись з Київа).

I.

Село на Україні належить тепер до найбільше загадкових істот. До нього звертають ся думки міщуха, дідича, німецького салдата, чималої частини населення центральних держав. Жнива належатимуть до тих святочних обрядів, які нагадуватимуть стародавні грецькі обряди — справжнє свято! А поки що... Казати про село на Україні взагалі, в однині, не можна.

Приїзджаєте до села в тридцять, сорок верстов від більшого міста. Ідете оглянути хати й вулиці; виходите в поле. Ви приїхали сюди з незовсім супокійною душею. Вам оповідали про те, як скрізь іде стрілянина, пожежі, як валяють ся трупи. А тимчасом: нї чичирк! Навіть панський двір не дуже знищений. І мешкають в нім. „Буржуїв“ не торкають; вони гуляють по лузі й лісі. Сміхи, співи... Та припадком вам забаглось відвідати ще инших знайомих. Попадаєте десять верстов дальше, на право чи на ліво. І нараз: нїчого не розумієте. Суворі німецькі патрулї. Хочете піти оглянути прегарний парк, який тягнеть ся безпосередно від залізниці. Вас зупиняє німецький вартовий. Не вільно. Вас навіть оглядають таким зором, неначеб ви ховали в кишені замість годинника бомбу чи ґранату. Швидко починаєте трошки розуміти. В селї стріляють. З другого боку йде енергічна відповідь. Не хочете брати участи у такій голосній розмові і йдете в протилежний бік. І як Робінзон Крузо на самотнім острові — находите на піску слїди трупів. Жертви падали не тільки з одного боку.

А кілька верстов далї знову тихо.

Анархія, яка схоплюєть ся ще далї на Україні, не скрізь має однаковий характер, не скрізь виявляєть ся у тих самих формах і з такою самою силою. Величезна просторінь, яка відділяє одно село від другого, не дає нї розростись безладдю в одну стихійну пожежу, нї загасити її систематичною орґанізацією. Злочинні елєменти, які поховались по селах, ведуть свою роботу дуже нерівномірно. Усе тут залежить від місцевих умов. Є села, в яких двох трьох людей держить цїле село в своїх руках: командують ним, кидають його на очевидну згубу, щоб тільки в безладній метушнї виловити свою частину користи й піти дальше.

Яка причина сих невтишених ще пристрастей, що запалюють ся що раз новим огнем і вибухають то сям то там мов незагашена пожежа з новим вітром? Відповідь ясна — земля. Нї революційні, нї пореволюційні закони не вирішили земельного питання так, як було-б бажано селянам і... не могли вирішити. Універсали Центральної Ради викликали такі надії, які не можна було потім втихомирити легко хоча-б дуже розваженими й дуже суворими розясненнями. Від першої хвилини, коли тільки була змога захопити поміщицьку землю — її захопили. Одначе тим справа не була полагоджена. Треба сказати в оборону українського села, що воно не було зовсім вдоволене законом, який мав передати поміщицьку землю безплатно. На селї що раз гострійше можна було чути думку, що найкраще було би, коли-б поміщицьку землю можна було викупити. Український селянин мав своє розумінне приватної власности й те розумінне було дуже тверде. Панської ласки він не хотїв. Те, що дають даром, можуть і легко відобрати — таким було його міркуванне. І справді. Швидко можна було бачити приклади, що захоплене чуже добро вдало ся власникови відібрати назад. Се була найкраща ознака, що й всім иншим можуть відібрати також.

А проте хвилюванне, яке йде по селах, не має своєї найважнійшої причини в непорозумінню, яке виникає між земельними власниками й селянами. Поміщики здебільшого не вернулись до своїх хуторів. Не було до чого і не було по що. Знищене житло і земля, на якій нема кому працювати. Є, правда, й такі, що вміли найти спільну мову з селянами й живуть — засїяли, швидко і збирати будуть. Хвилюванне, яке йде по селах, прибрало форму дуже невідрадного становища. Воно є справжнім непорозуміннєм і хто знає чи навіть не повним незрозуміннєм власних життєвих інтересів. Наказ від української влади, щоб засївати всї поля і обробляти їх — був незрозумілий як слїд і в великій частині аґітатори, ворожо настроєні проти істнуючої влади, розяснювали його так, як треба було, щоб як найменше його виконувати. Нема нїчого лекшого, як переконати славянську вдачу, що кориснїйше буде,

коли не працювати. В такій мало освіченій верстві, як селянська маса на Україні, кожний наказ викликує швидче підзорливі сумніви, що він не корисний для населення, ніж довірре, що він принесе користь. Сей наказ—можна було чути на селї —хотів по простy, щоб селянин засіяв і обробив поле лишень на те, щоб потім відобрали від нього хліб безплатно. Таке розясненнє має ще свою свіжу традицію. Большевицькі урядові накази не мали иншого змісту. „Соціялїзація“— се був такий термін, що означав: приготуй сам як найшвидше, щоб ні ти, ні ми не мали клопоту, а то візьмемо силоміць. І в сім випадку психольоґія селянської маси пішла в старім традиційнім напрямку, що кождий державний закон придуманий тільки на те, щоб випити знову трошки крови з своїх горожан.

Недовірє, з яким зустрічало село кожду нову владу, мало свою нескладну причину в сьому нескладному розясненню всїх суспільних полїтичних змін. Ще й до нині почуєте на селї такий типовий зразок полїтичної фільософії:

— Відомо, за що скинули царя—пив людську кров. Після нього прийшло тимчасове правительство—скинули його. Чому? Побачили, що й воно хоче пити нашу кров. І після нього Керенський хотїв собі пити. Зате скинув його Ленїн. . . Та ось бачите: і він — — —

— І такої влади, яка була-б владою, а не пила людської крови нема і мабуть, кажуть, не може бути — кінчає инший висновком.

Ось чому захвилювалось українське село на наказ про засїв поля і коли побачило в себе нїмецьке військо. Нема нїякого сумнїву, що українське село було сливе зовсїм непідготовлене на прихід союзників на Україну. Воно розуміло поміч центральних держав не краще ніж бувший (нині засуджений в справі викраденого банкира Доброго) мінїстер Ткаченко, який гадав, що нїмецьке військо прийде на Україну в ролї мілїції, яка прожене грабіжників і злодіїв та вернеть ся спокійненько до дому, горде, що принесло з собою ще одні воєнні лаври. Українське село не могло зрозуміти як слїд берестейського договору, ні тих культурних здобутків, які треба звязувати з союзником сильнїйшим та з вищою культурою. На селї думали, що обіцяні господарські машини й приладдє, які постачатимуть центральні держави на Україну, приїдуть разом з гарматами й з кулеметами, як різдвяні дарунки.

Українське село не розуміло, що центральні держави вже сповнили велику частину договору тим, що зявили ся на Україну, що не без жертв прогнали большевицькі війська. Коли ж прийшла черга на сповненнє договору з боку України — на селї починали розуміти се так, що треба боронити ся всїма силами, щоб не дати того, що хотять забрати буцїм-то силоміць і безправно. Нема нїякого сумнїву, що для нїмецьких військ психольоґія українського селянина не була багато яснїйша, ніж для селянина мирові договори держави. Спосіб думання і вирішування своїх сїльських справ був і є на селї досить складний, коли стати на становищі міщуха, який може й не догадуєть ся, що село має свої потреби й свої інтереси, свою полїтику і свою дипльоматію. Велика російська революція зробила сотки справ дуже складними, зважаючи на те, що сама економічна кріза приймала дуже неждані й дивоглядні форми, які не можна було собі розяснити простою недостачею продуктів або недостачею підвозу.

Патріотизм або почуттє громадського обовязку не мали на селї нїякого ґрунту, коли річ ішла про те, щоб дбати про якісь загальні інтереси держави чи суспільности. Недовірє, яке встигло заслужити собі в очах села міське громадянство завдяки спекуляції й швідким полїтичним переворотом — отсе недовірє мусїло зовсїм природно ще зростати супроти нїмецького війська. На українськім селї можна зустрітись з дуже питомим поглядом про нїмецьку культуру, яку всї незвичайно поважають, а часто й обожають. Розум культурнїйшої нації, яка на кожнім полї бере перевагу над менше культурною, істнує безумовно на те—думає село—щоб отею слабшу націю використати, коли не обдурити. Українське село під владою „білого царя“ давно вже не могло звязувати поняття чесности з якою небудь вищою владою. Чесність могла ще істнувати в особистих зносинах між близькими людьми. Та там, де починав ся „казенний мундур“, „начальство“ — там починала ся одночасно дуже проста й здорова фільософія: боронись усїма силами, як можеш, щоб не дати себе задушити. Ось чому нїмецькі війська були в очах села лишень вищою суворою владою, яка нїколи не приходить чинити добро і нїколи без користи для себе. Розумінне порядку, знищене большевицькою пропаґандою, бунтувало ся проти всього, що той порядок хотїв наново встановити. І за вузькими еґоїстичними інтересами, які не розуміли власного добра — селяне вичитували скрізь хижацькі апетити ворогів, які прийшли їх заморити голодом.

А наслїдки сього дуже сумні. *М. Р.*

Причинок до полїтичного перевороту на Україні.

В „Голос-ї Кіева“ знаходимо дуже цїкаве оповіданнє одного з адютантів Гетьмана Скоропадського про пригоди і переживання Гетьмана в часї большевицької революції. Се оповіданнє вносить деякі нові подробиці про ґенезу полїтичного перевороту, для того містимо його, як документ, з деякими скороченнями.

Вже тодї, коли замітним стало, що Ґучков і Керенський ведуть російську армію до розпаду, наша ґрупа — оповідає один з адютантів гетьмана — опираючись на традиціях минувшини почала поширювати серед війська ідею давньої козаччини.

Розіслано меморіял про цїли вільного козацтва, відгукали ся вільні козаки. Але ми все ще були під владою „товаришів“, треба було поки-що викручувати ся. Вкінцї удало ся скликати зїзд на 3 падолиста в Чигиринї. Явило ся 1000 представників. Ми не надїяли ся такого числа. Протягом трьох днїв вироблено проґраму дїяльности. Вже тодї говорено про гетьмана. Одначе гетьман се полїтична власть, а для неї тодї не було ще відповідного опертя. Рішено вибрати лише отамана військового. Серед кандидатів на першім місцї був П. Скоропадський, а на другім Полтавець-Остряниця. Вибрано Скоропадського.

Ще лїтом 1917 р. запропоновано Скоропадському зукраїнїзувати 34 корпус, у якім він проводив. Мимо трудів, ґенерал сповнив приреченнє. Корпус названо 1. українським. До сього корпусу почали стягати здорові живла.

Рішаючим моментом для Скоропадського була хвиля, в якій він не послухав Криленка. Будь що будь — начальна власть і се зробило велике вражінне. Большевики покидали фронт. Криленко збирав їх під назвою другого сполученого корпусу під Жмеринкою. Скоропадський був тодї дальше на сходї. По внутрішнїй борбі вирушив не туди, куди приказував Криленко, лише в противнім напрямі, в напрямі Київа. Він розумів добре, що большевики будуть нищити все по дорозї, та що прийдеть ся боронити горожан Київа. Однак рух війська ґенерала був незвичайно трудний. Доводило ся вести переговори з кождим начальноком станції. Вкінцї ґенерал заняв потрібну лїнію і розвинув корпус в напрямі Шепетівки, ослоняючи Київ та рівночасно скомунїкував ся з Центральною Радою.

Коли „вільне козацтво“ зорґанїзувало ся, тодї ми перенесли ґенеральну козацьку Раду до Білої Церкви. Відносини між Київом були напружені. Центральна Рада скликала саме тодї військовий зїзд. На зїздї говорено про се, що в Білій Церкві сидить чоловік, який хоче роздавати булави. Центральна Рада уважала нас чорносотенною орґанїзацією. Названо нас державою в державі.

В падолистї визначо проти нас війська, але ми розбили їх під Ґребінкою. Потім лишено нас в спокою. Ми навязали

зносини з Грушевським, та писали йому кілька разів, що Рада веде руїницьку політику. Коли Рада буде ширити пропаґанду не права, лише анархії, то Україна в короткім часі буде зруйнована. Ми звертали увагу Грушевського на се, що основи правління треба брати з історії, а не з брошур Маркса. Щоби подїлати на нього, ми вибрали його почесним військовим отаманом. Він став супроти нас ввічливійший. Дав нам трохи одежі, збруї та попирав нас в Радї. Одначе щирим не був; політика його була дволична. Правдоподібно, під його впливом Рада узнала нас до сеї степені, що почала посилати нам деякі папери. Між ними одержали ми і третїй унїверсал, в якім сказано, що — що твоє — се моє, а все моє — не твоє. Ґенерал звернув їм унїверсал і заявив, що анархістичних актів попирати не буде. „Вільним козакам“ наказав не признавати унїверсалу і видав розказ: „як що кого зловлять на дїлах, дозволених унїверсалом, так його жде стародавна козацька кара“. Про кару смерти не згадував розказ, але кождий козак знав, які є стародавні козацькі звичаї і як козаки поступали з злодїями.

Розказ викликав в Радї велике занепокоєннє. Центральна Рада зажадала, щоб ґенерал приїхав до Київа. Коли однак ґенерал заявив дипльоматично, що він „захорів“, тодї приїхали два делеґати з просьбою про скасованнє розказу. Ґенерал відповів:

— Я не Центральна Рада; свої розкази обдумую, а опісля не касую їх, лише виясняю інструкціями. III. унїверсал уважаю візваннєм до розбою і нїчого більше.

Вже тодї дозрівала думка про потребу нашого оружного виступу. Наш плян був менше-більше такий: большевики здавлять Київ і зневолять Центральну Раду звернути ся до нас про поміч. Ми виїхали з ґенералом у Київ. Нам не щастило. Ми переговорювались з Радою, з „самостійниками“, з „Партією Молодої України“, одначе без успіху. Большевики почали острілювати місто. Правительство виїхало самоходом. Втїкло до Житомира. З большевиками боров ся лише ґенерал Прісовський, з горсткою галицьких сїчовиків. Були вперті; добре били ся. Ми-ж не могли остати ся в Київі. З припоручення ґенерала, ми мали удати ся на Кубань, думаючи, що там удасть ся нам зорґанїзувати вільне козацтво, а ґенерал мав продістати ся до Житомира, а потім до Румунії.

Гетьман був тодї в безнастаннїй небезпеці. Перебраний як робітник, укривав ся на передмістях і ждав нагоди, щоб виїхати. Міжтим большевики окружили дім, де він перебував. Відстрілюючись з револьвера, перескочив тин і пішки удав ся до Василькова. Се вратувало його. Прийшов до Василькова, а там большевики. Пішов до Білої Церкви, а звідтам кіньми до Бердичова. Всюди большевики. На однім двірці цїлий вечер перебував серед большевицьких кавалерґардів та кінногвардійців, а саме їх комітети засудили його на смерть, бо розброїв два полки за рабунки. Гетьман був передягнений і мав фалшивий пашпорт. Подавав себе за електротехнїка.

З Козятина їхав у ваґонї, наладованім деревом. Хотїв пересїдати до другого ваґона, коли обікрав його злодїй; забрав три тисячі рублїв та фалшивий пашпорт. Пошукуючи за злодїєм, втратив своє місце у ваґонї і їхав дальше в будцї. Холод проникав до костей. Большевики розложили на платформі кусок бляхи, та запалили огонь. Хотїв огріти ся, та бояв ся простудження, тому сїв собі не коло огню, лише на край платформи. На одній зворотниці, платформа сильно підскочила, а сидячий побіч гетьмана салдат, вхопив його за рамя і оба повалили ся на землю. Гетьман втратив притомність, а коли прокинув ся, не міг рушати рукою. В сей саме момент, як сам признає, гетьман попав в розпуку. Йому здавало ся, що для нього нема ратунку. Повезуть у Київ, покладуть зі зломаною рукою в шпиталь, розберуть... А в рукаві на рамени зашита обручка і хрест св. Юрія. Однак „товариші“ здобули ся на приличність. Задержали поїзд, відшукали гетьмана, і він почув з радістю, що може порушати пальцями хорої руки. Коли доїхав до Київа лїченнє було вже злишнє.

В Київі случайно стрінув добрих людей. На двірці познайомив ся зі старшою женщиною, яка запросила його до хати. Чоловік її був евангелицьким християнином. Подали гетьманови чаю, перед спочинком читано спільно св. евангеліє; потім постелено йому на долівці. Господар говорив опісля, що зразу догадав ся, що його гість не є електротехнїком, за якого подавав ся.

Гетьман укривав ся в Київі, де скомунїкував ся з приятелями. Скоро стало ясно, що дальше правлїннє тодїшних мінїстрів неможливе. Деякі з них були прямо людьми нечесними. Навязано відносини з „хлїборобами“. Гетьман не думав ще про поваленнє Ради. Хотїв лише злагоджувати клясові противенства та злучити всї українські партії у „всеукраїнській громадї“. З усїх сторін зголошували ся до гетьмана офіцери. Їм дано гасло: „бавте ся“. Тимчасом готовив ся переворот, а решта звісна.

Грамоту друковано десь в Святошинї. В цирку зібрали ся „хлїбороби“. Не треба було їх запалювати. Самі почали домагати ся гетьмана. Коли зявив ся гетьман, козаки та хлїбороби закричали: „Слава! Слава! Гетьман! Гетьман!“

Гетьман вийшов на підвищеннє, виголосив промову, а потім всї зібрані удали ся на Софійську площу. Духовенство зрозуміло відразу про що йде: повитали гетьмана хрестом. А війська було тодї не багато, але стало, щоб довершити конечних арештовань. Приклонники Ради остовпіли з дива.

Пізно вечером гетьман зайняв дім ґенерал-ґубернатора і перетворив його в гетьманську палату. Поставлено варту. Гетьман мав до своєї роспорядимости лише пятьох людей. Удав ся спокійно на спочинок. Ранком почали навідуватись до гетьмана делеґації...

Політичні партії на Україні.

В „Новій Радї“ находимо таку характеристику сучасних українських партій, пера М. Кушнїра:

Орґанїзоване до революції тільки в три громадсько-політичні ґрупи—українська соціялдемократична партія, українська партія соціялістів-революціонерів та українських поступовців (про инші менші орґанїзації я не згадую) — українське громадянство під час революції почало дїлитись на ґрунтї ідеольоґії та тактики на більш детальні ґрупування. Українська соціялдемократична робітнича партія, вийшовши на шлях леґальної політичної роботи та поширивши свої ряди досить великим числом нових партійних робітників і рядових членів під впливом російських ідеольоґії почала була сходити з позицій европейської тактики та ідеольоґії в бік максималїзму, але старим керовникам українського робітничого руху пощастило вдержати її на досить належній висоті, і тільки невеличка ґрупа т. зв. лївих соціялдемократів видїлилась цїлком з неї та пристала до большевиків-комуністів. Зявила ся, правда, ще ґрупа незалежних соціялдемократів, але, здаєть ся, ся ґрупа виникла з непорозуміння й незабаром знову буде працювати в партії як її ліве крило.

Зовсім иншу еволюцію пережила українська партія соціялістів революціонерів. Розпочавши свою партійну роботу до революції, як невеликий партійний ґурток поміж молодї — ся партія набирає під час революції величезного впливу поміж людністю й відограє надзвичайну ролю в національному рухови на селї та у війську. Українська партія соціялістів-революціонерів — се чи не найхарактернїйший показчик московських ідеольоґічних впливів на українську інтелїґенцію та народ. Коли під впливом національного руху ряди української інтелїґенції почали збільшуватись та в небувалім розмірі поширюватись, то всї сї нові люде вступали до партії соціялістів-революціонерів. Поясняєть ся се тим, що й поміж російським громадянством найбільше панували тодї програмові гасла партії „земля і воля“.

Коли праве крило партії має досить великі заслуги в національному відродженню українського народу, то ліве крило прислужило ся своїм соціяльним максималїзмом до тої катастрофи, яку нам судило ся переживати. Не маючи дозрілих політичних дїячів, ся партія не зуміла зрозуміти політичних подій і, викликавши законом про соціялїзацію землї та проєктом передачі всеї влади на Україні радам усяких депутатів, не змогла орґанїзувати навіть відповідної вищої влади в державі.

Великий політичний вплив сеї партії на народні маси пояснюєть ся загальним розвитком революції та тим, що соціялїсти-революціонери захопили в свої руки „Селянську Спілку“, яку українське селянство визнало було за ту свою одиноку орґанїзацію, яка бореть ся за його інтереси, детально не розбираючи, що то за соціялїзація землї й чи вона взагалї можлива, як принціп земельної реформи. Соціялїсти-революціонери обіцяли народови „землю і волю“, народ їм повірив і пішов за ними, щоб згодом, що бувало досить часто, відвернутись від них і віддати свої голоси ще ніби більшим оборонцям народніх інтересів, большевикам-комунїстам.

Нині українська партія соціялїстів-революціонерів, як і її старша сестра російська, розкололась на дві партії: лївих, які невідомо чим відріжняють ся від большевиків-комунїстів, і центральну фракцію, яка переживає фазу внутрішньої реорґанїзації та переоцінки своєї програми й тактики.

Нарештї українські поступовцї, які в значній мірі прислужили ся до скликання першого українського національного конґресу та утворення Центральної Ради, розпочали свою лєґальну політичну дїяльність, як українська радикально-демократична партія, яка заснувалась 1906 р., але припинила була свою партійну роботу під час лютої реакції (1907—1917). Під натиском крайніх революційних гасел та через загальне захопленнє українського громадянства соціялїстичними ідеями, радикально-демократична партія ходом подій змушена була подїлитись на декілька політичних ґруп.

Найперше після партійного зїзду в червнї 1917 р. з радикально-демократичної партії виділилась ґрупа, яка орґанїзувалась в українську партію соціялїстів-федералїстів, згодом народила ся партія українських трудовиків, далї на провінції заклала ся ґрупа українських народніх соціялїстів, ще пізнїйше, обєднавшись з тими політичними ґрупами самостійників, які істнували й до революції, частина радикальних демократів орґанїзувала українські партії хлїборобів-демократів та самостійників-соціялїстів.

Як бачимо найбільша політична диференціяція захопила свідому частину українського громадянства, яке, подїлившись на партії та на ґрупи не на основі соціяльної диференціяції українського народу, а більше під впливом всяких ідеольоґічних поглядів та хвилевої політичної тактики, виявило свою політичну недозрілість та сектантство. Умірковані в своїх соціяльних програмах, дуже близких одна до одної, сї партії не мали значного впливу в народніх масах, не могли конкурувати на політичній арені з демаґоґічною тактикою та гаслами лївих партій.

Найбільш орґанїзованою і впливовою в певних кругах під час революції була українська партія соціялїстів-федералїстів, у склад якої увійшла найбільша частина українських громадянських дїячів та широких кол української інтелїґенції. Моральний громадський вплив українських соціялїстів-федералїстів досить значний, і до їх голосу прислухали ся не тільки українські політичні керуючі кола.

За останнїй час значного значіння стала набірати й українська партія самостійників-соціялїстів, особливо в військових кругах. Се вона відограла велику ролю під час боротьби з большевиками, орґанїзуючи вільне козацтво та гайдамацькі частини.

Після перевороту збільшило ся значіннє також української хлїборобсько-демократичної партії, яка поширює свій вплив поміж певними кодами українського селянства.

Закінчуючи огляд політичної диференціяції українського громадянства, ми повинні сконстатувати, що вона відбувала ся в ненормальних політичних умовах великої національної та соціяльної революції й не пристосована до соціяльної диференціяції того народу, з яким спільно українська інтелїґенція повинна творити та орґанїзувати українську державність.

М. Кушнїр.

Олександер Шульгин.

Посол Української Держави в Болґарії.

Послом Української Держави в Болґарії призначено бувшого міністра міжнароднїх справ в кабінетї Винниченка Олександра Шульгина. В переїздї до Софії затримав ся пан посол Шульгин на кілька днїв у Відні і тут дав ся пізнати членам нашої редакції та зробив візиту редакції дня 25/VII. Пан посол Шульгин має біля 30 лїт, але виглядає значно старшим, як се видно й з уміщеної тут фотоґрафії.

Походить п. Шульгин з української дворянської родини, з Софини, хорольського повіту на Полтавщинї. Батько його Яків Шульгин належав до визначних українських патріотів минулої доби, був учеником Антоновича й Драгоманова, займав ся питаннями минувшини нашого краю і лишив працї по історії Колїївщини. Син пішов слїдами свого батька і токож займаєть ся історією. Скінчив п. Шульгин І київську ґімназію і петербурський університет по історико-філольоґічному факультету, був полишений при університетї і працював по історії XVIII віку. Відтак віддав ся політичній дїяльности, зайнявши визначне місце в партії українських соціялїстів-федералїстів.

Цїкаво близче приглянутись до особи п. Шульгина, з огляду на те становище, яке він займав досї в політичнім життю України. Приходить нам на поміч в сім видана недавно у Київі книжка п. Шульгина п. з. „Політика“, в якій уміщено ряд статей і промов на політичні теми та кілька дипльоматичних документів з часу, коли п. Шульгин був мінїстром міжнароднїх справ*).

Свої погляди на повстанне Української Держави виложив п. Шульгин в статї „Fatum історії“, передрукованій нами в 31 числї нашого „Вістника“. Коротко збираючи висловлені п. Шульгиним думки в сїй справі, в цїлій своїй збірцї „Політика“, можна сказати, що Українська Держава повстала не так наслїдком свідомої державно-творчої волї українського народу, як наслїдком сприяючих обєктивних обставин, витворених війною й революцією. „Влада сама повалила ся на плечі Центральної Ради“, говорить в однім місцї п. Шульгин. Всеж головним чинником в творенню української державности було „національне почуттє народу“...

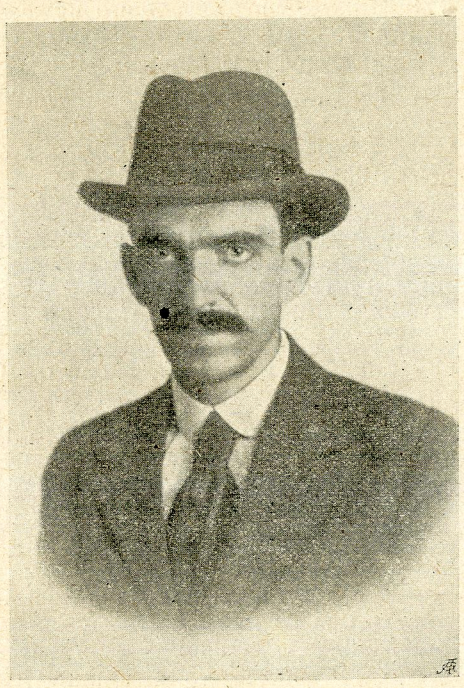
Куди-ж се почуттє направлялось провідниками народу? Відповідь на се знаходимо в статї „Третий Ром“, в якій автор займаєть ся причинами державного упадку Росії. — До відновлення Росії, на основах федерації, ось в якім напрямку вела ся українська політика. Поясняє се п. Шульгин так: „Не через сантіментальність, не тільки через стародавні традиції висовували ми ідею федерації і до останньої можливости тримали ся її... Але більшість українського громадянства рахуючись з труднощами державного будівництва, з труднощами раптового переходу від деспотичного централїзму до абсолютної суверенности, яка вимагає не тільки орґанїзації внутрішнього ладу в державі, а ще й доброї військової сили, складного дипльоматичного апарату, утворення окремих фінансів, — розуміючи, що утворити се відразу, та що й при невимовно тяжких обставинах війни і революції є справа більш ніж тяжка, українські партії і дїячі щиро бороли ся з „самостійниками“ і прагнули справжнього федералїзму. „Але історія — признаєть ся п. Шульгин — пішла иншим шляхом, історія примусила нас стати на шлях цїлковитої відокремленности від анархістичної Росії.“

---

*) Повний заголовок книжки такий: Олександер Шульгин, Політика, (дер жавнє будівництво України і міжнародні справи), статі, документи, промови. Київ, 1918, стор. 110, ціна 1 корб. 50 коп.

Так есть, історія примусила „більшість українського громадянства“ стати на шлях цїлковитої самостійности України. Сумне се свідоцтво для тих українських партій і дїячів, що не розуміли ходу історії, не вміли вловити розвойових тенденцій міжнароднього життя і вставляли палиці в колеса історії. А ще сумнїйше, що урок історії не зістав як слїд засвоєний „українськими партіями й дїячами“ й вони погодились під примусом обставин на відокремленне України не взагалї від Росії, а тільки від „анархічної Росії“. „Инша річ — говорить п. Шульгин — коли Росія прийме „образ человѣческій“, коли той величезний масів, який есть ся тепер в анархії, утворить цїлу низку республїк, котрі зеднають ся в одну федерацію“.Такій федеративній Росії п. Шульгин готов „простягнути руку“, тільки тепер нема до сього нїяких підстав...

Супроти такої орієнтації п. Шульгина на федеративну Росію, не дивний нам і його погляд на міжнародню політику України у відношенню до істнуючих двох систем воюючих держав. „Нам — каже він — як молодій державі, не слїд входити ні в той, ні в инший склад держав. Повний невтралїтет — ось наш національний інтерес“.*). Писало ся се

Олександер Шульгин, посол Української Держави в Болгарії.

дня 13 квітня 1918 р., коли в міжнароднім і внутрішнім життю Україні зайшли такі факти, які звязали її по рукам і ногам з системою центральних держав, а п. Шульгин, мабуть не помічаючи сього, визначав для української політики маршруту на невтралїтет... І він певний, що ми „на сьому можемо виграти і здобути свою незалежність фактично.“ Як можна в наших обставинах, та коли цїлий світ в боротьбі, щось виграти на пасивности, на „невтралїтеті лежачого“, сього ми не годні зрозуміти, а арґумент на се, який подає п. Шульгин, що „в нашім істнуванню й добробуті може бути зацікавленою як одна так і друга сторона“, нікого не може переконати.

Одній і другій стороні мабуть менше залежить на нашім істнуванню й нашім добробуті, як на тім, щоб використати нас для осягнення своїх цїлей. І коли ми свідомо й добровільно не дамо того, чого від нас ждуть центральні держави, з якими нас злучила доля і від яких нам нема де дїтись, то самі нїчого не дістанемо; коли не візьмемо активної участи в світових подіях, при боці центральних держав, то й з цїлого добробуту нашого нїчого не останеть ся і над самостійністю нашою буде поставлений хрест.

*) Союзники Росії і Україна.

З голосів преси про австро-польську розвязку.

Всї знаки на землї й на небі показують, що політичні круги австро-угорської держави почали знову танець довкола розвязки польського питання... Частину реальної розвязки бачимо в прилученню адмінїстрованих досї військом округів Холмщини до австрійського назверх, одначе польського по політичним тенденціям і їх змістови люблинського ґенерал-ґубернаторства. З другого боку заговорила про нього широко нїмецька преса. Чи сей галас інспірований зза якихсь вищих цїлей і надій, звязаних з Польщею, чи його викликує непомітно польська рука—годї напевно сказати. Мабуть маємо в сім випадку, міркуючи по найновійшім політичнім курсї австрійської заграничної політики, і одно і друге; найочевиднїйшим доказом сього факту зміна орієнтації у впливовім, звязками своїми високосягаючім віденськім дневнику „Reichspost“.

В державно-нїмецькій пресї замічаєть ся здержливість і можна занотувати тільки два противні по тенденціям голоси. Так у „Vossische Zeitung“ появив ся оригінальний голос проф. Еренберґа, який з „велико-нїмецького“ становища заступаєть ся за австро-польською розвязкою і пише: „Теперішня війна— се один з етапів боротьби за „нїмецьку справу“ в Европі. Мусимо собі здати справу з сього, що війна 1870 р. не порішила нїмецької справи. Бісмарк перевів тоді малонїмецьку розвязку, закидуючи старий, так популярний в 1848 р. велико-нїмецький плян. Нині, наслїдком воєнних подій сей плян відживив і почав навіть реалїзувати ся наслїдком союза з Австрією. Проти велико-нїмецького пляну виступає Прусія, яка відграє тепер ролю хребта Нїмеччини; сю ролю вона б утратила на випадок повстання „Великої Нїмеччини“. Дальше вона боїть ся необхідної в такім випадку австро-польської розвязки. Що таке велико-нїмецький плян під сю хвилю? Давнїйше сей термін значив влученне нїмецьких частин Австрії до Нїмеччини, тепер ходить о тїсну сполуку цїлої монархії з Нїмеччиною і розвязку східних справ. Тому нїмецька політика мусить узгляднити всї народи монархії й пособляти федералїстичні змагання в Австро-Угорщинї. „Велико-Нїмеччина“, одержавши таким робом рішаючий вплив на будучність західних Славян, повинна змагати до згоди й мира з Росією“.

Самий др. Еренберґ притакнув би, як що сказав би йому хто, що лекше проєктувати, хочби навіть дуже оригінальні пляни, ніж їх виконати. Як саме в межах велико-нїмецької політики помістив би він польські змагання до Познанщини, Прусії, Шлезка, що він зробив би з чесько-нїмецьким, українсько-польським і иншими австрійськими спорами, яка саме федерація Австрії на руку Велико-Нїмеччинї, а яка австрійським народам—се тема до дисертації, в якій мабуть і сам др. Еренберґ забув би язика в ротї. Справдї цїкаве поставленне справи: Велико Нїмеччина і австро-польська розвязка...

Не позбавлене інтересу, що найшов ся один мадярський маґнат, який в берлїнськім „Börsen-Courier-i“ виступив проти австро-польської розвязки. Сей білий крук зпоміж Мадярів барон Мадараші-Бек відкрито заявляє, що прилученне Польщі до Австрії становить для обох центральних держав поважну небезпеку, бо Поляки русофіли й використають свою силу в монархії на скріпленнє славянства.

Під наголовком „Національно-психольоґічні уваги в справі австро-польської розвязки“ оголосила „Reichspost“ статю, в якій автор намагаєть ся доказати, що така розвязка польської справи лежить передусїм в інтересї Австрії. Між иншим наводить автор такі арґументи: „Якщо Австрія, мимо численних заяв за австро-польською розвязкою, покинула-б тепер сей плян, то серед Поляків в Австрії запанувало-б велике невдоволенне. Сей стан душі Поляків міг би викликати іреденту багато небезпечнїйшу ніж іредента в Познанщинї. Хочаб польська іредента в Познанщинї злучила

ся з альзацько-льотаринською й данською іредентою, все-таки не потрапила-б потрясти основами могучої німецької держави. Одначе в Австрії відограють Поляки зовсім иншу ролю. Польські іредентисти звязали ся-б з иншими невдоволеними Славянами, повстав би сильний славянський блок і безсумнівно державна машина мусїла-б станути. Рівнож годі потїшати Поляків, що також Німців в Австрії вяжуть з державними Німцями тільки культурні звязки, а не державні, бо могучої німецької держави не можна порівнювати з малим Королівством Польським, здавленим трьома могучими державами — Німеччиною, Австрією і Росією (!), яке не могло-б ніколи дістати фактичної незалежности. Така Польща становила-б для Австрії й Німеччини новий Шлезвик-Гольштин. Сотворенне самостійної польської держави тільки з Конґресової Польщі закріпило-б на віки три поділи Польщі з їх теперішними наслїдками. Панславізм ішов би без перерви з Москви через Варшаву і Краків до Праги, Загребу, Белгороду і Софії. Легко зрозуміти, що такий стан мав би вплив на союз монархії з Німеччиною. На випадок зєдиненнія Поляків в Австрії з Поляками в Конґресівці 12 мілїонів Поляків одержало-б вистарчаючі основи культурного й економічного розвитку. Тоді помірковані польські державники могли-б з успіхом промовляти до земляків, щоб вони погодили ся з фактом приналежности частини Поляків до Прусії".

В другій статї той самий речник „Reichspost-у" договорив ся під наголовком „Полїтична конструкція австро-польської розвязки" до ще більшого реверансу в бік Поляків. Він сказав, що Поляки тільки в такім випадку можуть рахувати на симпатії й поміч Австрії, коли льояльно згодять ся на прилученнє до двоєдиної монархії. Для автора ясна річ, „що персональна унія з Польщею не вистарчає", рівно-ж для нього ясно, „що на випадок прилученнія Конґресівки персональною унією з Австрією не могла-б бути прилучена до Польщі Галичина. Радше треба-б поширити праґматичну санкцію на Польщу через спільне представництво на внї, військову і торговельно-полїтичну одноцїльність".

Таке гаряче бажанне за всяку цїну позискати Поляків для Австрії на сторінках „Reichspost-у" річ під сю хвилю знаменна. Одначе більше ніж певне, що „праґматична санкція" Поляків не вдоволить і що такими арґументами вони не дадуть ся переконати.

Про сю саму справу заговорив також другий впливовий віденський дневник — півофіціяльний орґан міністерства заграничних справ — „Neues Wiener Tagblatt", в дописи „з поважного боку з Берлїна". На його думку „є три можливости розвязки польської проблєми: оперте Конґресової Польщі о Німеччину, сотвореннє суверенної польської держави з Польського Королівства і вкінцї так звана австро-польська розвязка. Оперте о Німеччину можна собі представити в сій формі, в якій полагоджено балтійську, або литовську справу. Німецько-польська розвязка не становить предмету дискусії. Щодо другої розвязки, то сотвореннє польської держави з Польського Королівства не відповідало-б бажанням польського народа, бо треба сумнівати ся, чи такій державі додано-б дещо з Холмщини (!) або Литви. Одначе самостійна польська держава не могла-б такою бути, як всї инші, бо одержала-б внутрішню автономію, за те означенне границь і инших функцій навнї мусїло-б наступити на основі порозуміння між Австро-Угорщиною й Німеччиною. Центральні держави мусїли-б мати належну забезпеку під військовим, полїтичним і економічним оглядом. Третьою розвязкою є так звана австро-польська розвязка. Треба запримітити в сій справі, що гр. Буріян годить ся вже на таку розвязку, покинувши свої сумнїви щодо тріялїзму. Мадяри також годять ся на сю розвязку, бо надїють ся компензат на Балканї. Одначе Берлїн після основної застанови противить ся австро-польській розвязцї, бо бачить в сім небезпеку для своїх інтересів. Берлїн боїть ся передусїм скріпленнія славянського живла в сусїднїй монархії, боїть ся впливу Славян монархії на заграничну полїтику сеї держави. На всякий випадок польська проблєма буде розвязана в звязї з справою вибудови й поглибленнія союза між Німеччиною й Австро-Угорщиною і не може бути нїяким чином трактована як самостійна справа. Таким способом усунено що правда деякі (?!) труднощі в полагодї сеї справи, про те австро-польська проблєма все ще становитиме найтруднїйшу проблєму управильненнія відносин між Німеччиною й Австрією".

Подібне донесенне помістила „Deutsche Tageszeitung", пишучи: „Видаєть ся, що рішаючі круги в Німеччинї прийшли до переконаннія, що нїяким чином не можна згодити ся на австро-польську розвязку; довідав ся про се гр. Буріян під час своїх берлїнських відвідин".

Та проте гр. Буріян не втратив мабуть надії на відбудову Польщі по австро-польській рецептї, коли найблизші до міністерства заграничних справ орґани „N. Wr. Tagblatt" і „Reichspost" саме тепер розпинають ся за її переведенне в житте.

Висловом незалежної німецької опінії в Австрії являють ся майже однакові статї про австро-польське питанне соціял-демократичного посла Карла Ляйтнера, які він помістив в „Soc. Monatshefte" і в тижневнику „Der Friede". Між иншим він пише: „Одна з польських концепцій пропаґує сполуку Польщі з Австрією. Се має бути — заявляє Ляйтнер — переходовим станом, який веде до пізнїйшого нападу на Німеччину і відібранння їй Познанщини, Шлезка й Прусії. Австрія, скріплена 12 мілїонами польської людности Конґресового Королівства, мусїла-б вести виключно славянську, протинїмецьку полїтику. На випадок триялїстичного устрою польська частина монархії ввійшла-б у тїсний контакт з мадярською частиною, на що вже нинї рахують найвизначнїйші представники угорської полїтики. Ляйтнер закидає австрійським Німцям недостачу зрозуміння консеквенції, які вийшли-б з австро-польської розвяки. Австрійські Німцї занадто піддають ся гіпнозу двору, який знову мріє про польську корону. Вони забувають, що віденський монарх, який мав би в своїй державі 38 мілїонів Славян, перестав би бути німецьким князем, а точка тяжкости перенесеть ся з Відня до Варшави. Австро-Угорщина розтопить ся в новім державнім творі, а керму заграничної полїтики обійме Польща. Се мусїло-б довести до збройного конфлїкту з Німеччиною. В інтересї Німеччини й Австрії найкраще було-б сотворити окреме королївство в конґресових границях, бо тодї польська іредента буде заслаба, щоб її мусїв бояти ся Відень і Берлїн".

У „Der Friede" підкреслює Лятнер ярко мадярську ролю у польській справі. „Що Мадяре притакують австро-польській розвязцї — се самозрозуміле. Не зза переказаної історією польсько-мадярської приязни гр. Андраші, тільки тому, що сотвореннє габсбурсько-польського королівства зменшило-б вагу Австрії о 8 мілїонів мешканців Галичини, наслїдком чого Австрія впала-б у пляновании тріялїзмі на найнизшу степень, а Угорщина зайняла-б домінуюче становище, що австрійська цїсарська корона втратила-б багато з свого блеску в користь корони польського короля, бо новий володарь мусїв би передусїм старати ся о симпатію польського народа. Поляки схотять власної армії, повної самостійности під економічним оглядом, годячи ся тільки на персональну унію. За такий дарунок для Австрії Мадяри домагають ся розвязки хорватської і боснїйської справи в угорськім дусї, а австрійські віденські патріоти готові додати їм ще Дальматію, щоб позбути ся південних Славян. Вони-ж віддали вже південний схід в руки Мадярів, тому легко будуть зносити польську перевагу на півночі".

У иншім місці зауважає К. Ляйтнер справедливо, що мадярсько-польські пляни змірюють також до здавлення галицьких Українців.

Мадярську ролю в австро-угорській заграничній політиці обговорює рівнож львівський „Wiek Nowy“, який пише: „Гр. Тиса був з початку ворогом всякого зближення до Німеччини й з сеї причини не хотів прийняти умовин, яких вона домагала ся відносно Польського Королівства. Він був за австро-польською розвязкою, одначе бажав оминути тріялїзм, відпускаючи Австрії цїлковито Польське Королівство, а за се домагав ся Дальматії й Боснії. А що тріялїзм тепер не актуальний, гр. Тиса згодив ся на персональну унію, бо вона не преюдикує відносин Угорщини до Австрії. Австро-польська розвязка становила-б для гр. Тиси основу до домагання за окремою угорською армією“.

Дуже люто нападає на державних Німців за їх негативне становище до австро-польської розвязки людовий „Piast“. Він таким способом висловлює свій гнів: „В розвитку польських відносин до осереднїх держав можна підкреслити значне зближеннє Угорщини до Поляків. Очевидно, що се викликує гострий протест берлїнських Німців. Німецька преса пише про Поляків так, начеб Німці були-б богами на землї, а Поляки їх власністю. Німецька преса забуває що Польща не є нїмецькою власностю, що вона належить до Поляків і що польського питання годї розвязувати без Поляків, все одно чи Берлїнови подобаєть ся, чи нї“.

В такім самім дусї розписав ся у відповідь Ляйтнерови у віденськім „Der Friede“ польський професор львівського університету і посол др. Гальбан, який каже, що австро-польська розвязка не звязана майже з нїякими труднощами.

Очевидно панове Поляки й їх преса в межах австрійської монархії все-таки мусять рахувати ся з обставинами й словами, не договорюючи їх до кінця.

Зате зовсїм ясно відслонюють вони свої пляни у заграничній пресї, де нема нї австрійського цензора, нї австрійської тюрми. І так в голяндськім „Algemeen Handelsblad“ заявляють вони таке: „Австрійська розвязка польської справи має навіть в рядах австрійських Поляків своїх противників. Поляки хотять бути вільні й прилучити ся до вилучених з Росії областей та порвати всї звязи з центральними державами“.

Ось правдива польська політична думка! На жаль не знаємо, до яких саме „вилучених з Росії областей“ бажали-б Поляки прилучити ся. А тимчасом віденські політики й публїцисти ломлять собі голову над плянами приєднання Поляків і йдуть з малими виїмками на слїпо за мадярськими еґоїстичними підшептами, щоб для власної заглади будувати Польщу, у якої найвище бажаннє „порвати всї звязи з центральними державами“.

На мадярсько-польських політичних експериментах пізнали ся добре берлїнські політики й тільки вони здержують Відень від карколомного скоку в напрямі Варшави.

Та проте останнї вістки що раз більше затемнюють політичний виднокруг і маємо вже недвозначні признаки, що використовуючи скрутне положеннє Німеччини зза невдач на заході й сході польсько-мадярська спілка перемагає здоровий нїмецький розум. В головній нїмецькій квартирі почули нараз потребу основної розвязки польської справи. Прибув там австрійський цїсар Карло з мінїстром заграничних справ графом Буріяном і шефом ґенерального штабу Арцом, а від польської Ради Стану приїхав з Варшави кн. Радзївіл... „Acht-Uhr-Blatt“ доносить при сїй нагоді, що саме тепер розглянені будуть і порішені всї справи Сходу—отже і Української Держави.

Чи справдї державники центральної Европи прийшли до переконання, що розвязуючи польську справу в дусї її імперіялїстичних змагань, тим самим розвязують трудну проблєму східної Европи й обезпечують себе від реальної вже небезпеки сходу? Чи вони не помиляють ся?

Полїтичні партії Угорщини.

(Продовженнє)*.

Другим могутнїм чинником політичної орґанїзації на Угорщині є католицька церква. Особливо від 90-их років минулого століття зорґанїзувала вона досить сильну партію, т. зв. людову, але є се виплодом тільки змагань низшого духовенства. Вище духовенство участи в тім не бере, бо йде по одній дорозї з історичною шляхтою, а то з трьох причин. Одно, що поміж достойниками латинської церкви повно мадярських маґнатів (Майлат, Зічі, Сейченї і т. д.), які проводять природно шляхетську політику; друге, що латинська церква була завсїди тільки primus inter pares, бо кальвінська і лютеранська церква має також своїх маґнатів-заступників споміж Мадярів, які переважають і контролюють надмірности латинської; третє, що вище духовенство занадто багате маєтками та грішми, щоб бути незалежним від правительства, від якого й достає достойництво своє та величезні маєтки. А ся обставина дїлає досить депримуючо на співучасть великих достойників у політиці. Не вміючи з сеї причини робити опозицію правительству, засїдають вони завсїди на лавах правиці, і тому не мають такого великого політичного значіння, як в Австрії. Напр. цїха австрійського клерікалїзму — вже ізза більшого круга виборчого права — рішуче демократична, тимчасом на Угорщині хлїбороби доставлюють тільки маси для виборів, засади вже не від них походять так, що на поведїнку політичних партій не впливають майже нїякісінько. Ось напр. в Австрії поміж політичними партіями є лиш одинока соціялдемократична такою, в якій згорнулись і гетероґенні народности, та й се довело до кризи; кожда з инших партій обіймає лише по одній з народностей. Отже виходить, що почуттє народности є там найсильнїйшим елементом, який відокремлює. Тимчасом на Угорщині партія праці обіймає всїлякі народности так само, як і людова партія.

Причиною сього явища є обставина, що на Угорщині клясове розчленованнє не так розвите, як в Австрії, тому-ж і політичні партії далеко одностайнїйші нїж тут. Се все-ж походить почасти з одностійної мадярської культури, сильнїйшої над котрою будь з народностей чужих, яка для кождого угорського горожанина є обовязуючою, почасти-ж з духу виборчого права й вармеждської адмінїстрації, які не дають можности зорґанїзувати ся на основі народности. З сеї причини унаслїдує історичну шляхту й мійське горожанство та признає провідну її ролю. Напр. такий Векерлє або Влашіч, хоч вони є міщухами, пересякли через мадярську культуру таким шляхетським духом, що почувають себе членами історичних кляс так само, як напр. Андраші або ново-ґрафований Тіса. Деяку клясову супротилежність можна добачувати хиба між аристократією та малою шляхтою (звана джентрі), типічним представником якої був Юлїй Юшт: куруцські давні традиції, ідея мадярської народности та поступовий лїбералїзм в повній ґармонії в одній особі!

Само собою розуміють ся, що угорська аристократія, яка стоїть на основі історичних прав, дуже спочувала Польщі, вже хоч-би ізза тих зовнїшнїх лучників і звязків, які вязали колись Польщу з Угорщиною, та ізза багатьох подібностей сих двох шляхетських держав у внутрішнїх укладах. Тому-то можна приписати велику популярність всякої польської справи серед Мадярів, які зрештою з незнання їх мови та обставин не можуть собі докладно відповісти на питаннє: чому то „Wenger, Polak—dwa bratanki?“ До всесвітньої війни не знали Мадяри орієнтувати ся докладно в тім братерстві так, що воно було властиво, лише так сказати, ідеальне. Тим більше, бо Поляки розуміли вишукати дорогу до угорської опінії через мадярську пресу, в якій

---

* Пор. ч. 214.

такий пан Домбровський багато аґітував і людей позасліплював. Але війна привела Мадярів в безпосередні зносини з Поляками, а се навчило вже їх зовсім чого иншого, чогось такого, що стояло далеко вже від давньої симпатії. Визначний діяч партії праці висловив ся перед нами ось як: „Деякі ознаки, що виринули підчас війни з боку Поляків, викликали побоюванне перед партією праці, а то в такім напрямі: чи буде польський народ розпоряджати тими норовами, які піддержують державу та які дадуть йому можність того, щоб в межах своєї території міг спокійно розвивати ся без того, щоб не означати небезпеки для своїх сусїдів? Чи не буде нова Польща вічним джерелом нерозвязливих питань і осередком таких аґітацій, які триматимуть їх сусїдів у вічній неневности й неспокою?“

Вже й саме загорілий братанок Поляків, „Budapesti Hirlap“, висловлюєть ся 4.VII. 1918 так, що „брат, не брат, але Полякам треба-б вже в голову раз всунути науку, що не Варшава є центром світу, і не для визволення Польщі розпочала ся нинїшня війна“. Ті Мадяри, що пізнали тепер Поляків у їх власнім краю, і пізнали їх не через книжки, газети та через польський гимн, як дотепер бувало — якого кожда мадярська дитина знає на память і то не від сьогодня! — але розпізнали їх з щоденних розмов з ними та з власних спостережень — се не полїтики, але прості жовнїри, офіцери резерви й ополчення, отже їх голос не так скоро розлетить ся по Угорщинї. А сей голос говорить ось як: „Де ми мали досї наші очі та розум? Як можна було нас з далечини та через наше невіжество так ошукати, що, мовляв, Поляки то дуже ретельний народ, Французи сходу, мученики московського варварства! Аджеж ми їх тепер наочно побачили й довідали ся, що нема на світї безхарактернїйшого, підлїйшого народу нїж Поляки, отсї середновічні лицарі, які ще й тепер тримають своїх підвласних в панщинї; безличні лицеміри, бо удають перед Европою російське мученичество, а тимчасом загосподарювали ся на великім промислї й посілостях в Росії так, що вони є властиво панами, а не мученики. Шахрайство, підкупність, безхарактерність одиниць, центріпетальний розклад в думанню, давне шляхетське панування в правлїнню — ось Польща! Багато з нас Мадярів розчарувалось навіки з тої улюбленности та симпатії, з якою обгортали ми Поляків від 1772 р. аж до нинї! Пережилости, паскуда та й годї!“

Ось так думає й говорить теперішня угорська інтелїґенція. Урядові полїтики — то знов инша річ. Мадярські полїтики нїколи не висунули носа поза кордон, особисто Поляків не знають, тільки так через шкло та з відомостей, підсуваних їм такими Домбровськими. Але що є й розумні, далекоглядні полїтики поміж ними, на се маємо не один доказ в мадярській публїцистиці, де нераз дуже докладно обговорюють ся польські справи, і то зовсім не в польськім дусї. Але загалом можна сказати, що мадярська преса незорієнтована в польських справах, тому й дає місце так для польонофільських, як і для польоножерних статей одна й та сама газета, і то найвизначнїйші, як от вище вже згадана „Budapesti Hirlap“, потім „Az Ujság“: рішуче виробленого становища не займає майже нїодна мадярська газета. Тому дуже на порі було-б, як-би Українцї наслїдували методу отих Домбровських і пускали по угорських газетах українські відомости, зглядно орієнтаційні статї оперті на фактах, щоби Мадяри мали нагоду познайомити ся з сими темними їм справами через обосторонне освітленне. Певно найдуть ся тодї в кождій партії приклонники української ідеї; коли не ґрупи, то бодай одиниці.

Щодо схарактеризування в подробицях угорських полїтичних партій — насамперед треба зазначити ярку рїжницю, яка дається ся в знаки поміж великою та малою шляхтою в партійних поведїнках: ведені аристократами партії більше консервативні і менше приклонні до розлюзування державноправної злуки з Австрією та володїючим домом. А належить сюди не тільки партія праці, але й партія Андраші та Векерлє.

Партія малої шляхти, до якої прилучили ся й заможнїйші власники середнїх посїлостей, в Австрії т. зв. Großbauer — змагала ся від 1790 року безперервно, а від 1848 року дуже й визначно до відокремлення й незалежности від Австрії та до демократизації Угорщини. Тому й називаєть ся партією 48 року, або незалежною. Її орґаном є дуже популярна серед корінних Мадяр щоденна газета „Budapest“. Не можна не добачити кальвінської або бодай лїберальної цїхи отсього сторонництва.

Велика, перед ведуча, партія, що числить в парляментї 229 членів, яка й сьогодні після упадку свого провідника Тіси в дійсности панує й перед веде, називаєть ся партія праці. Назву взяла собі з іронїзування з тої нагоди, коли перейняла управу краю від партії 48 р., яка панувала лише декілька лїт (1904—1908) й домагала ся з великим шумом окремого угорського війська, окремого мита і т. д., а в дійсности не досягла нїчогосїнько з сих домагань. Партія праці — гаслом свого нововибраного назвища — поправдї й працювала, розуміють ся, в старім курсї, бо є нїчим иншим, як продовженнем старої угодової партії Франца Деака з 1867 року, яка під назвою лїберальної партії істнувала від 1867 до 1905, а від 1908 до нинї наново. Є се одинока в очах династії здатна до правлїння партія (regierungsfähige Partei), бо в головній засадї вона консервативна: основою її є те, що стоїть на непорушних підвалинах дуалїзму. Угорський парлямент має 416 членів (та ще крім них 40 Хорватів), отже сама й собою переважає решту послів. Провідником партії був після Деака старий Кольоман Тіса, звичайний собі ходачковий шляхтич, по нїм кілька разів Векерлє, а від 1908 року син Кольомана, вже аванзований на графа, Стефан Тіса.

Партія праці складаєть ся з більшости аристократії та з меншої половини малої шляхти, з урядників-карієристів і з тих, що природно прилучають ся до кождочасної власти. Є між останнїми крім Мадярів також і Волохи, Словаки, двох Русинів та й всї Нїмцї Саксонщї; але найбільше виріжнюють ся з споміж них заможні Жиди — великі власники, підприємцї, фабриканти й банкири, понайбільше новоушляхотнені, як барони Гатвані, Вайс, Поппер, Ґредль і т. д. Також сюди прилучила ся морально або матеріяльно менше незалежна інтелїґенція немадярських народностей, так що напр. сьогодні на чолї католицької церкви стоять Словаки: прімас Чернох, епископ Прогаска й провідник лютеранської церкви Жилїнський; тут засїдає мітрополит неуніятської волоської церкви Манґра; сюди належать видатнїйші кальвинські епископи, як от Балтазар, Ґедулі й инші. Всї вони належать до партії праці, бо так можуть дуже легко вдоволяти свої найдальше йдучі забаганки й амбіції. Що після свого почуття велика маса мадярщини не належить до сеї партії, а до инших, показує дуже наглядно факт, що величезна більшість послів партії праці вибрана не з корінних Мадярів середини краю, але з гірських околиць, заселених переважно Словаками, Нїмцями, Румунами, Русинами і т. д. Отже партія представляє властиво не народню волю Мадярів, але — на око — немадярські народности, але се вже звісно, якими то виборчими способами. Взагалї треба зазначити, що сильна привязаність сеї партії до дуалїзму мотивуєть ся скорше раціональністю нїж тим, що ідея злуки з Австрією була-б присерцевою справою та любленою її членами. Кождий полїтик партії праці переконаний про корисність дуалїзму, але останнїй властиво не гріє нїкого з Мадярів. Дуалїзм, не є гаслом партії праці, але радше точкою тяжкости й саме се та частина їх програми, яку при виборах старають ся завсїди сувати на дальший плян (в Hintergrund), та нїяк не хвалять ся ним.

Орґанами партії є головно „Budapesti Hirlap“ (Будапештянські Новинки), властивий урядовий щоденник партії, потім „Az Ujság“ (Газета) з більших, далї „A Nap“ (День)

та „8 órai Ujság“ (8 годинна газета) з бульварних. Типовим представником партії, але заразом і представником найконсервативнїйших елементів Угорщини є орґан Тіси, отсей „Budapesti Hirlap“. Істнує він вже від 40 лїт, і зазнав на Угорщинї небувалої досї популярности й поваги, доки не перейшов 1908 р. з умірковаої лївиці до правиці. Читачами його були стотисячками аристократія, великі і середні власники земель, церковні особи всякого віроісповідання, наукові й артистичні круги та взагалї християнська суспільність, і була отся газета протягом 30 лїт провідницею не тільки полїтики корінних Мадярів, але й наукових, лїтературно-белетристичних питань, особливо питання новочасного правопису й історії та язикознавства. Була так знаменито редаґована, що мала звиш 80.000 передплатників. Скоро перейшла вона до партії Тіси, колишнього свого ворога, газета підупала раптом: $^3/_4$ часть передплатників звертали її нерозгорнутою так, що тепер істнує тільки через підмоги правительства й великих банків. Теперішні її читачі то самі урядники й церковні люди (Католики найбільш), хоч редаґована й на далї добре. Популярність християнської суспільности перейняла від неї чисто жидівська газета „Pesti Hirlap“, бо перейняла від неї й основу популярности: незавелике братерство з Австрією, натомість великий мадярський шовінїзм, і дуже добре знає сплїтати одночасно інтереси шляхти з інтересами Жидів. Майже кождий інтелїґент Жид є передплатником „Pesti Hirlapa“, але виписує її й цїла християнська інтелїґенція, отже великий загал, який не дуже дбає про лїтературний смак, щоб лиш читати гимни історичним клясам, так, що число абонентів і взагалї збуту виносить понад 250.000 примірників що дня. Як „Budapesti Hirlap“ сильно націоналїстична й зовсїм не кадить Жидам, власникам публичної тепер опінії на Угорщинї, так „Pesti Hirlap“ не виключає себе від заграничних ідей і є, попросту кажучи, штовханцем Жидів, щодо їх мадяризації, але рівночасно й кадить їм що дня та, висуваючи жидівську талановитість і поступовість на верх, бє по лиці спокійненько християнську суспільність, а вона — гарненько передплачує, бо з другого боку та сама „Pesti Hirlap“ удає загорілого Мадяра-шовінїста, шляхтича й незалежника від Австрії: се дві улюблені ідеї Мадярів! Чисто ґешефтярські засади! Розуміють ся, що обидві є великими братанками Поляків, звісно, тільки історичних, але „Budapesti Hirlap“ є заразом і орґаном більше освічених антисемітів, але що вислугує антисемітів тільки в ряди годи. Саме тепер завязало ся християнське підприємство з удїлованим капіталом 12 мілїонів корон, яке старає ся заложити велику газету християн — під проводом єзуїтів! Отже буде се клерикальний орґан, недостачу якого відчувано дуже, бо цїла мадярська преса є в жидівських руках, пишеть ся й редаґуєть ся Жидами, так що жидівських питань нїде не можна було досї обговорити прилюдно, бо ні одна з мадярських газет таких статей не допускала. А всеж є велика потреба такої дискусії, бо в душі ні один Мадяр не любить Жидів, хоч і як братаєть ся з ними та хоч і як всунули ся вони в найвищі круги через масове ушляхетченнє правительством Жидів, або й через змаґнатизованнє. Каса партії праці зібрала багато грошей, а сих обильно доставляли за шляхецтво, за баронство галицькі пришельці, польські Жиди. Як думає мадярський мозок про жидівське питанне, дуже добре схарактеризував се один з найкращих предетавників мадярського духа, славно звісний письменник і полїтик (член таки партії праці) Коломан Міксат отсими словами: „Хто є антисемітом у нас? Той Мадяр, який понад міру й потребу ненавидить Жидів“. Значить, до деякої міри ненавидїти їх обовязаний кождий Мадяр! Слова Міксата стали таки й загальнозвісною приповідкою на Угорщинї.

Партії праці служить ще „Az Ujság“, яка є менше консервативною від „Budapesti Hirlapa“, хоч і належить до партії, але не є партійним орґаном, бо в деяких питаннях робить фронт навіть і самій партії; потому сюди треба причислити два нїмецькі орґани, „Pester Lloyd“ і „Neues Pester Journal“, які нїби-то яко півурядові газети мають представляти Угоршину перед заграницею й інформувати її. Розуміють ся, що вони є вічними приклонниками кождочасної власти, чи лїберальної, чи то консервативної.

В діаґональнім противенстві до сеї партії стоїть партія графа Каролї, так звана 48-р., яка представляє улюблену Мадярами думку відокремлення і незалежности від Австрії. Отже дуалїзм вона відкидає, а основою господарської програми є самостійна митова область, самостійний народнїй банк, самостійне національне військо, а в закордоннїй полїтиці застереженнє вільної руки супроти Нїмеччини й найбільша опозиція до думки й углубленя союзних з нею відносин. Щодо українського питання, — робить Каролї з незнайомости річей рівночасно противні собі кроки: був і є прихильником російської, а тепер української орієнтації, а заразом є й найгорячійшим приклонником польської ідеї так, що напр. відлученнє Галичини від Австрії в користь Польщі домагаєть ся він далеко голоснїйше нїж сам Андраші, найбільший протектор Поляків. Тимчасом варто зазначити, що ані Тіса, ані цїла його партія не обстоює інтересу Поляків, знаючи добре, що Нїмці не випустять Познанщини з рук, а Тіса йде тим самим шляхом, що Нїмці з Берлїна, тож і відлученнє Галичини робить залежним від долї Познанщини, а поки-що тримаєть ся резервовано. Але коли обставини складуть ся так, що в партії праці не буде нїякої перепони для австро-польської розвязки, тодї-ж і полїтика Каролї не відріжнятиметь ся нї в чім від партії Тіси, хиба в тім, що Тіса не так голосно домагаєть ся відлучення Галачини. Бо в Угорщинї загально панує думка, що з зменшуваннєм области Австрії рівночасно прибере більшої ваги Угорщина в рамах подвійної монархії. Партія Каролї числить в парляменті 19 членів, є між ними й декілька маґнатів, але духом партії кермує мала шляхта й заможнїйші алфелдські середні землевласники так, що її цїхою є щиромадярське представництво демократичного напряму. Партія має співчуттє і в малій частинї жидівських освічених шарів.

В окремій партії зґрупували ся бувші союзники почасти лїбералів-67-р., що не хотїли прилучити ся до пануючої партії, а почасти колишні союзники партії 48-р.,яким їх власні домагання супроти Австрії здавали ся занадто гострими. Число їх в парляментї виносить 50. Не гомоґенна партія, отже й не дефінїтивна, тому і спільної назви не має. Тут засїдає гр. Альберт Аппонї з своїми 25 вірниками, гр. Андраші з 8-ма осібними своїми людьми, та тут є й клерікальна людова партія, що стоїть під проводом Володара Зічі, отже також графа. Всї три вони властиво хитають ся тільки поміж двома крайностями, партїєю праці та Каролї. Напр. партія Андраші, т. зв. конституційна, хоч стоїть на основі 67 р. (злука з Австрією), але у внутрішнїй полїтицї стоїть в багатьох точках дуже близько до Каролї. До конституційних належать частина незалежної аристократії і частина консервативного, ублагородненого малого шляхоцтва з більшою освітою. Отся партія стоїть в опозиції до Тісової головно з особистих причин, себто з антаґонїзму Андраші, старого шляхтича, супроти Тіси, нового графа. Однакож річевих контрастів поміж ними небагато; противенство їх означаєть ся головно в тім, що Андраші є більше ушлифованим талантом, більшого кругозору нїж Тіса, а в засобах далеко лїпше вибираючий, нїж могутнїй і енерґічний Тіса. Орґаном Каролї є Magyarország (себто Мадярщина) і Virradat (себто світинне).

Партія Аппонї—то відломок партії незалежности, себто 48-р., засаднично й у всїм складї майже ідентична з Каролївою, тільки далеко опортунїстичнїйша. В нїй засїдає й Векерле. Програма Аппонієвих засад є ідеальною; в закордонній полїтицї ідентична вона з здїйсненнєм усїх бажань Поляків. Але й отся партія змагаєть ся на керму дістати ся так само, як і Андрашієва та й людова (яка зрештою не займаєть ся закордонною полїтикою), тому-ж радо співдїлає

в тім, щоб прийняти й собі урядове становище, яке виробить ся потім в польській справі. Андраші є дуже дїяльним войовником думки самостійного Польського Королївства. Після прилюдних висловлювань у всїх партій бажаним є таке розвязанне питання, яке виробило-б тїсну злуку між Польщею та подвійною монархією; але нїяким чином не допускають до т р и я л ї з м у, якому всї угорські партії рішуче противлять ся. Рішуче становище займає зрештою в польськім питанню крім Каролї також і п а р т і я д е м о к р а т і в — всього на всього 3 чоловік! та п а р т і я н е м а д я р с ь к и х н а р о д н о с т е й — 7 чоловік. Вони домагають ся права самоуправи народів, жадають, щоб Польща дістала Галичину, Познанщину, а забирали голос також і в справі прилученя Холмщини до неї. Про Україну говорило ся дуже мало, та й то неясно в парляментї. Орґаном Андраші є „Magyar Hirlap“, а Аппоні „Budapest“.

С. Новик.

(Кінець буде).

На сходї й заходї.

Що на землях бувшого російського царства назрівають важні, може найважнїйші для будучини події, нинї вже годї перечити. Нїмецьке посольство не чуло себе в Москві безпечним і більше для обсервації російських подій, чим для дипльоматичних зносин з правительством большевицьких совітів, перенесло ся до П с к о в а, а нїмецький посол в Росії Гельферіх поїхав до головної квартири зложити звіт про російські відносини. Одначе не тільки нїмецьке посольство уважало вказаним кинути Москву; найновійші часописні донесення говорять про переїзд головних большевицьких верховодів і всїх їх урядів до К р о н ш т а д у, бо й їм за горяче у власній столиці... Вороги совітської соціялїстичної республики находять ся вже не тільки між буржуазією і в рядах чеськословацьких Арґонавтів, їх має бути повно також між міським пролєтаріятом, який досї становив головну опору большевицької власти.

Між тим не дармують також внїшні вороги. Антантські відділи, які посувають ся від Архангельська на південь, мали вже дійти до П е т р о з а в о д с ь к а і зайняти його. Фінляндська червона ґвардія, прогнана Нїмцями з вітчини, набрала від антанти натхнення, зброї та грошей і дібрала ся, йдучи з Мурману аж до фінляндської границї, і тут, біля Т у т у а обминяла ся братерським огнем з білою ґвардією і нїмецькими жовнїрами.

Ростуть постійно в силу також Чехо-Словаки. Кажуть, що їх число зросло до 300.000 людей. З Омська доносять, що Чехо-Словаки, які стоять біля П е н з и одержали в останнїх днях з Сибіру значні скріплення в панцирних автомобілях, гарматах і військових віддїлах. Даремно мабуть голосять большевицькі часописи святу війну проти сих „знарядів анґлїйського капіталу“. Коли йде річ про „анґлїйський капітал“, то треба занотувати донесенне, що у Владивостоцї обіймає владу анґлїйський дипльомат Бекенен (Buchanan), добре відомий анґлїйський полїтик, що там причалюють до берега що раз то нові кораблї з японськими і американськими „освободителями Росії“ і що там нагромаджено вже багато рїжномовних антантських дивізій. Цїкаве, коли саме ся небезпечна машина рушить на захід.

А на европейськім заходї антантські війська дальше атакують Нїмцїв, особливо люто на відтинку між А в р о м і А н к р о м, де нїмецькі війська уступають перед сильним натиском взад так, що позиційна війна перейшла у маневрову і здержить ся мабуть аж там, де Нїмці приготовили сильні укріпленя. Антанта, упоєна побідами, ликує. Тяжко вгадати, чи ся радість на довго удержить ся, бо военне щасте змінчиве, а Нїмцї вже два рази перейшли були Марну...

На всякий випадок, коли наші здогади вірні, і на сходї і на заходї пятий рік війни становитиме переломову хвилю у всесвітнім змаганню держав і народів, яка матиме величезний вплив і на долю нашої молодої державности.

Траґічна смерть Івана Стешенка.

29-го липня виїхав Стешенко з своїм сином з Київа до себе на село в „Чернечий Яр“ на Полтавщинї, де він гадав готувати ся до професорської дїяльности. Приїхавши пізно в ночі на полтавський вокзал і не знайшовши там візника, обидва пішли пішки по Кураківській вул. Було коло пів до першої години ночі.

Раптом з якогось двору несподївано вискочило двоє розбишак і скомандували „Руки вверх!“ Стешенко лапнув рукою за кишеню, бажаючи вихопити свого револьвера. Се й було причиною, що злочинцї почали стріляти, тяжко поранивши Стешенка двома вистрілами в голову. Син Стешенка з несподїванки впав. Злочинцї, нахилившись над пораненим Стешенком, хотїли приступити до рабунку, але зачуло ся наближенне мілїції, і злочинцї кинулись навтьоки. Тим часом син Стешенка побіг на вокзал за допомогою, а мілїція, принявши його за злочинця, вистрілила по ньому, на щастє куля пролетїла мимо.

Скрівавленого Стешенка за допомогою мілїції відправлено в лїкарню. Він ще був живий і зміг сказати своє призвище і що він приїхав з Київа, після чого знепритомнів. Почалась аґонія. О 1-й годинї дня Стешенка не стало.

Стешенко народив ся в 1873 р. в Полтаві, в полтавських школах побірав і початкову освіту, яку закінчив р. 1896 в київськім університетї на історично-фільольоґічнім факультетї. Писати небіжчик почав ще на шкільній лаві: вже на початку 90-х років у галицьких виданнях „Зоря“ та „Правда“ почали друкувати ся його переважно поетичні твори під псевдонімом Ів. Сердешний („Сонети“ й „Росинки“, в „Зорі“, переклад „Метаморфоз Овідієвих“ та драма „Мазепа“ в „Правдї“ і т. ин.), які потім видано в Київі двома збірничками „Хуторні сонети“ (1898) та „Степові мотиви“ (1901). Пробував себе також небіжчик і в белетристиці (повість „На заводі“ в „Л.-Н. Вістнику“). Але більше уваги присвятив Стешенко публїцистичній та науковій дїяльности. Готуючись до професури, Стешенко працював у сферї славянознавства і коли з полїтичних причин його наукова карієра зробилась неможливою, направив свою увагу на досліди українського письменства. Першою його працею на сім полї була монографія про Котляревського, надрукована спершу в „Київській Старинї“, а потім випущена окремою книжкою — „Поезія И. П. Котляревського (1898); до Котляревського вертав ся небіжчик не раз і потім, давши його критичну біоґрафію та редаґуючи його твори. Инші свої наукові працї Стешенко містив у „Записках“ львівського та київського наукових товариств, в „Україні“ і ин. виданнях (про Олексу Стороженка, „Історія української драми“, про Шевченка то-що). Брав участь Стешенко і в деяких російських виданнях, як от: „Образованіе“, „Кіевскіе Отклики“ тощо, містячи там статї і замітки переважно на українські теми. Публїцистичні працї небіжчика до останнїх днів друкували ся в „Робітничій Газеті“.

Поруч інтензивної літературної дїяльности, Стешенко рано почав і чисто полїтичну роботу, знов ще в студентських гуртках початку 90-х років. Між иншим він був, разом з Лесею Українкою, одним з піонерів соціял-демократії на Україні і потім не раз жартом називав себе „соціял-демократом першого призива“. В 1897 р. Стешенка арештовано і по всяких тюремних пригодах вислано з Київа, куди він зміг вернути ся вже згодом, коли в повітрі зачувалось наближенне революції. Поруч літературної роботи, публичних відчитів, з яких його добре знає київська публїка, Стешенко

ввесь час брав живу й горячу участь у політичних справах (Всеукраїнська орґанізація до 1905 р., потім партійне життє і т. ин.). Коли почалась орґанізація державного життя на Україні, то Стешенка покликано на посаду ґенерального секретаря, потім міністра народньої освіти в кабінеті Винниченка і сю посаду він займав до большевицького повстання в Київі. Співробітником міністерства освіти був Стешенко до останніх днів, працюючи тут як комісарь.

Міжтаборова конференція в Німеччині.

Дня 2 серпня у Вецлярі відбулась третя й на сей раз остання міжтаборова конференція. Участь брали представники українських таборів полонених козаків і офіцерів, а також відпоручники Союза визволення України.

Представниками від Союза були пан Козловський, др. Стоцький і др. Сімович.

Від вецлярського табору проф. Лепкий, тт. Пасюра й Білічєнко.

Від зальцведельського табору — др. Левицький, тт. Ковалїв і Мамчур.

Від раштатського табору—проф. Паращук, тт. Петренко й Вдовиченко.

Від офіцерського табору в Ган.-Мюнденї підполковник Домонтович, прапор. Самоквасів і Личко.

Після вибору президії, до якої увійшли: головою пан Козловський, заступником т. Петренко й секретарями Мамчур і Пасюра, приступлено до обговорювання справ конференції.

На дневнім порядку було постановлено: 1. Справозданнє з дїяльности Союза визволення України і сконстатованнє його розвязання; 2. Утвореннє Комітету культурної помочі; 3. Плян дальшої роботи; 4. Вільні внесення.

Справозданнє подав п. Козловський, який докладно подав зібраним про весь час роботи Союза в таборах полонених і з огляду на те, що тепер робота мусить приняти инші форми, а також на постанову Союза про розвязаннє — запропонував ствердити те розвязаннє, що зроблено слїдуючою резолюцією:

1. Конференція приймає до відома, що Союз визволення України розвязав ся і перейшов у стан лїквідації.

2. Конференція приймає до відома, що всї орґанізації в українських таборах у Вецлярі, Зальцведелї й Раштатї, які працювали належачи до Українських Громад, під проводом Союза визволення України, з днем 1 серпня 1918 року розвязані.

3. Приймаєть ся до відома заяву Союза, що все майно, яке належить Союзові має бути передане на публичні цїлї, наведені в лїквідаційнім плянї Союза з дня 31-го березня 1918 р.

Майно Українських Громад та майно поодиноких орґанізацій, оскільки сї останнї не являють ся спілками на паях, без огляду на те, чи се майно набуте на средства Союза, чи дбаннєм і средствами самих орґанізацій і їх членів, має бути передане на тіж публичні цїли, на які переходить майно Союза.

Щодо слїдуючих точок, то конференція:

1. Приймає до відома заснованнє Комітету культурної помочі Українцям у Німеччинї й його склад заіменований Союзом визволення України для козацьких таборів і предложеного конференцією представника для офіцерського табору.

2) Сьому комітетови, зглядно його таборовим тїлам передає Союз цїле майно, яким Союз розпоряджає, для безплатного ужитку аж до остаточного звинення таборової роботи.

Комітет має завданнє провадити культурно-просвітну й ґуманїтарну роботу серед полонених Українців на українській національно-самостійній основі, з виключеннєм політичної дїяльности.

Поза сим конференція вислухавши справозданнє представника Союза визволення України і основуючись на власнім досвідї винесла слїдуючі постанови:

Міжтаборова лїквідаційна конференція констатує в хвилї розвязаннє Союза визволення України і його орґанізацій по таборах, що одиноким завданнєм працї, веденої серед полонених Українців під проводом Союза, було за весь час виховування національно свідомих та самостійно думаючих членів української нації й підготовленнє активних громадських дїячів.

Конференція стверджує, що Союз визволення України і його орґанізації стояли за весь час своєї дїяльности по таборах непохитно на тім становищі, що тільки повна державна самостійність українського народу може забезпечити йому кращий розвиток у будучинї.

Конференція складає подяку членам зліквідованого Союза визволення України за те, що зайняв ся національно-освідомляючою працею серед полонених та ґуманїтарною підпомогою їм, чим довершив під час світової війни національне дїло велитенського значіння.

Після скінчення нарад всї члени конференції були ласкаво запрошені п. командантом табору на вечірку, яка пройшла дуже мило.

В суботу 3 серпня делеґати на конференції оглянули вецлярський собор і Lottehaus. По обіді зроблено прогульку до Вайльбурґа й оглянено тамошнїй ґерцоґський замок. Увечері були в таборі на виставі.

У неділю вислухали в таборовій церкві службу Божу й оглянули таборовий музей.

Бібліоґрафія.

Др. Василь Сімович. Практична ґраматика української мови. Раштат, 1918. Виданнє товариства „Український Рух“, стор. 367+(1). Ціна для полонених 5 гривень (5 марок або 5 К), для цивільних 10 К.

Ґраматик української мови тепер у нас ціла повінь. Ще перед війною почали вони появляти ся, а тепер, коли настало нове життє на Україні й визволена зпід московської кормиги рідна школа почала домагати ся рідних підручників, почали вони сипати ся, як з рога достатків. І хто тільки не брав ся за них—покликані й непокликані. Здебільшого саме непокликані, бо-ж у нас кождий, хто хоч трошки слебезує по українськи, уважає себе за знавця української мови й яко такий розводить ся про українську мову, її закони й правопись. І як колись у Галичинї мало не кождий піп складав українську ґраматику, так дїєть ся тепер і в нас на Україні. Та з сили-силенної сих ґраматик мало було і є добра. З усїх їх можна було досї відмітити тільки роботу О. Курила, а поза тим лишали ся таки давнїйші підручники проф. О. Огоновського, Ст. Смаль-Стоцького і Е. Тимченка*).

Тепер до ряду сих гарних підручників треба зачислити також і ґраматику д-ра Сімовича, яка недавно появила ся в Німеччинї, в раштатськім таборі полонених Українців.

Не вдаючи ся в детальну оцінку працї д-ра Сімовича, яку — надію ся — дасть на сторінках „Вістника“ далеко компетентнїйша від мене фахова людина, хочу лише звернути увагу нашої громади на сю як-нї-як небуденну працю.

Задача кождої доброї ґраматики — щоби вона обіймала всї явища мови й була легка й приступна для учня. З досї виданих ґраматик такою легкістю визначаєть ся на мою думку тільки ґраматика покійного проф. Огоновського, несправедливо закинута й забута. Та тепер, з появою працї д-ра Сімовича, мушу сказати, що кращої мабуть і не треба бажати — така вона цїкава, легка й прозора, не вважаючи

*) Прецїкаву роботу професора А. Кримського тут не вичислено, бо вона в цїлости не побачила світу. Крім того на підручник задля школи вона не надаєть ся, а може бути лише компендіюмом для учителїв, або студентів університету.

на свої досить великі розміри. Се є рішучо найкраща з усіх наших популярних граматик, дуже добре оброблена й цілком наукова. Др. Сімович безперечний знавець нашої мови і його граматика — се дійсно результат не лише сухого кабінетного вивчення, а перейнятого великою любовю студійования, чутливого на к р а с у й д у х нашої чудової мови. Тому його праця не нудна схолястика, а жива й інтересна, як рідко. Ученик від неї не позіхатиме, її не клястиме, як кляли майже всі ми убогі плоди шкільної схолястики. Читаючи її, радієш душею, що ось-то нарешті маємо ми достойний образ нашої прегарної мови, — не якоїсь калічи й покручи, а запашного квіту Наддніпрянщини! Як у чистім дзеркалі, так у граматиці д-ра Сімовича відбиваєть ся сей наш яскравий, променистий квіт!

Праця д-ра Сімовича наскрізь педагогічна, глибоко передумана й уміло приладжена до потреб саме української школи на вільній, ще недавно російській Україні. І не дурно, бо повстала вона з викладів, які мав автор по таборах полонених Українців у Австрії та Німеччині. Тому др. Сімович скрізь уважає на витворені рос. школою відносини й уміло звертає увагу учителя й учня на ті недоладности, які вдерли ся в нашу мову під чужим московським впливом. І се робить його працю подвійно важною для нас, даючи нам змогу отрясти ся з тих варваризмів, до яких призвичаїла нас чужа школа, література й журналістика. Та добра вона й для Галичан, бо звертає увагу де треба й на той паскудний жарґон, який ще й досі цвіте на австрійській Україні, й перестерігає ученика від усього того, що противить ся дійсній, правдивій українській мові, представленій в кращих зразках народньої словесности й творах наших клясиків. Є се одним словом зразкова граматика всеукраїнської літературної мови. Тож гаряче витаючи працю д-ра Сімовича, поручаємо її як найбільшій увазі наших учителів і взагалі цілого громадянства.

Годячи ся сливе в усьому з шан. автором, не можемо одначе пристати на деякі відступлення від прийнятих у нашій літературній мові написань, як от імня, рамня, сімня etc. замість імя, рамя, сімя або иньший зам. инший, або в числівниках: двацять, трицять то-що зам. двайцять або двадцять. Думаємо, що сї новини йдуть задалеко. Не кожда уживана в народі форма добра саме для літературної мови, в якій треба остерігати ся льокалізмів і взагалі всього, що тхне жарґоном. Вказати на сї форми — обовязково, але заводити їх у літературну мову не слід. Також не годимо ся з автором щодо обовязковости чергування „в“ із „у“, та „і“ з „й“ на початку слова (пор. ст. 51 § 54). Рекомендувати скрізь і завсїгди тримати ся сього „закону“, як се робить автор, сам стисло його придержуючи ся, значить заводити безпотрібну мертвеччину, вганяти живу мову в прокрустове ложе. Така зміна „може“ бути, але вона не обовязкова, бо сеж не стале явище. Автор напр. уживає: „під московським упливом“ зам. „під м. впливом“, немовби забуваючи, що одно є вплив (вліяніе), а друге „уплив“ (уплив крови).

Тримаючи ся щодо сього вказівок автора, ми саме пішлиб далеко від духа нашої мови, що не терпить такого хомута. Здебільшого таке чергуваннє вказане, але тільки здебільшого. Де саме його треба уживати, скаже нам дух мови. Прикладів сього з клясиків і творів нар. словесности не потрібуємо наводити: др. Сімович сам їх гаразд знає.

Але се все дрібниці, які не шкодять прекрасній позатим книзї.

Вол. Дорошенко.

Вісти.

Лист царя Фердинанда до гетьмана. Київське „Відродженнє“ доносить: Першого серпня гетьман урочисто прийняв болгарського посла, який вручив гетьманови такий лист Його Величности Царя болгарського: „Мій дорогий великий приятелю! Щиро бажаючи закріпити приязні відносини між Болгарією та Україною, які так щасливо склали ся, я порішив призначити своїм надзвичайним послом і повноважним міністром при Вашій Світлости пана доктора Івана Шишманова, професора софійського університету, бувшого міністра народньої освіти, відзначеного великим офіцерським хрестом „Народнього Ордену“ за громадянські заслуги, офіцерським хрестом „Царського Ордену св. Олександра“ та инших. Я доручив йому всїма силами старати ся заслужити пошану й довірря Вашої Світлости, і так, як менї відомі його великі здібности й його відданість менї, то я певний, що він зуміє, на моє велике задоволенне, осягнути се й виконати почесне завданне, яке йому доручено. Впевнений у сьому, я прохаю Вас, Ясновельможний пане Гетьмане, ласкаво прийняти посла Шишманова й повірити всьому тому, що він буде мати честь переказати Вам від мого імени, особливо вислови моїх бажань всього кращого Вашій Світлости на славу й щастя України, а також вислови глибокої пошани й щирої приязнї, з якими я, дорогий і великий приятелю, зістаюсь Вашій Світлости добрий друг Фердинанд“.

Передаючи сей лист посол звернув ся до пана Гетьмана з такою промовою: „Ваша Світлість, Ясновельможний пане Гетьмане всієї України! Маю честь передати Вам листа, в якім Його Величність, мій Наймилостивійший Пан акредитує мене при Вашій Особі та доручає менї почесне посланництво заслужити Ваше довірре й пошану і постарати ся зміцнити звязки, так щасливо встановлені між Україною й Болгарією. Ваша Світлість! Стародавні культурні взаємини між нашими батьківщинами, починаючі X в. взаїмні впливи через довгі століття, рідка подібність громадських устроїв двох братніх народів, спільність економічних інтересів і близкість меж—усе се, Ваша Світлість, вистарчаюча запорука успіху важливого завдання, дорученого менї Його Величністю моїм Паном, який одушевлений найщирійшими бажаннями, щастя й величности Вашій молодій Державі. Але більше всього у своїй справі я сподіваю ся від співчуття й допомоги Вашої Світлости й Вашого правительства“.

На се п. гетьман відповів: „Пане после! Я глибоко зворушений словами прихильности й дружби Його Величности Царя Фердинанда Болгарського. Я безмірно вдячний за заяву приязнї до мене й Української Держави, яку Його Величність ласкаво висловив у своїм листі. Твердо й непорушно сподіваю ся, що приязнь Болгарської Держави до Української Держави, якій Його Величність з самого початку поклав такі гарні підвалини, буде все рости й зміцняти та вийде на користь і щастє обох братніх народів. А Вам, Пане после, дуже дякую за Ваші постійні, успішні турботи при навязанню дружніх взаїмних відносин між болгарською та українською державами“.

По авдієнції відбув ся снїданок, на якім пан Гетьман підняв чарку за здоровля Його Величности Царя Болгарського. Болгарський посол виголосив тост в честь Його Світлости Ясновельможного пана Гетьмана всієї України.

„Український Національний Союз“. „Нова Рада“ з 4 с. м. подає такий статут „Українського Національного Союза“:

§ 1. Мета Союза: а) утвореннє міцної самостійної української держави; б) боротьба за законну владу на Україні, відповідальну перед парляментом; в) боротьба за демократичний виборчий закон у всї установи (по 5-ти член. формулї); г) оборона прав українського народу і української держави в міжнароднїй сфері.

§ 2. Для здійснення сієї мети Союз орґанізує українську полїтично-громадську волю і репрезентуючи її, вживає всїх відповідних заходів для її виявлення і реалізації, як в межах України, так і поза її межами.

§ 3. Склад Ради. Рада складаєть ся з представників усїх полїтичних українських партій і української селянської спілки на паритетних основах (по 3) і з українських громадських представників, наукових і професійних орґанізацій також на паритетних основах (по 1).

§ 4. Філії. Філії Союза закладають ся по ґуберніяльних і повітових містах та инших пунктах на таких-же основах, як і центральна орґанізація (§ 3). Філії підлягають центрови, який може мати при них своїх уповноважнених.

§ 5. Виконавчий орґан. Для виконання постанов Ради і для репрезентації Союза Рада вибирає президію. В склад президії входять представники всїх партій по одному, і по 2 представників від усїх инших орґанізацій, які входять в склад Союза.

§ 6. Кошти. Кошти Союза складають ся з внесків партій і орґанізацій, які входять в Союз; їх форма і розміри встановляють ся Радою.

§ 7. В своїй дїяльности президия, філії, комісії й инші орґани Союза керують ся відповідними інструкціями Ради.

§ 8. Керуючий орґан Союза — загальні збори Ради, які вважають ся правомочними, коли на них представлено не менш $^1/_2$ партій і орґанізацій, записаних до Союза, і скликують ся в міру потреби.

§ 9. Постанови Ради обовязкові для членів усїх вступивших до Союза партій і орґанізацій, коли сї постанови принято одноголосно.

§ 10. Постанови Ради приймають ся простою більшістю голосів.

Примітка: Партія чи орґанізація, не згодна з постановою зборів може заявити, що се питанне для неї принціпіяльне: тодї питанне здіймаєть ся з черги та переносить ся на найближче засїданне, і коли більшість не прийде до порозуміння з меншістю, то питанне голосуєть ся в друге і постанова ся стає обовязковою, коли за неї висловить ся $^2/_3$ присутних членів Ради.

Загибель бібліотеки. Київські часописи подають такий сумний факт: В Київі істнував від 1907 р. добре відомий кождому клюб „Кіевское Общественное Собраніе“, де містила ся велика бібліотека, яка складала ся переважно з книжок закритих адмінїстрацією „Кіевской Общественной Библіотеки“ і т-ва „Просвіти“. Було також багато книг куплених Громадським Зібраннем і пожертвованих приватними особами. Книжки т-ва „Просвіта“ передані були до бібліотеки Гром. Зібрання з умовою повернути їх, коли настануть обставини сприяючі для відновлення дїяльности „Просвіти“. Заходами Зібрання ся велика бібліотека була добре улаштована, мала у великім числї примірників друкований катальоґ і на протязї кількох років правильно обслугувала хоча і не широкі круги громадянства. В осени м. р. зареквіровано помешканне Гром. Зібрання для потреб військового міністерства України і з того часу почав ся занепад бібліотеки. Рада Старшин Зібрання віднесла ся дуже недбало до охорони цїнного майна, яке майже все знищено і розкрадено. Одно з помешкань бібліотеки, де стоять шафи з книгами, обернено на казарму. Портрети і гіпсові погрудя письменників та артистів валяють ся по долівцї зовсїм знївечені. Книжки, серед яких багато унїкатів, порозкрадено і попродано.

Про умови праці полонених на роботах. 1. Кожний полонений, що є горожанином Української Народньої Республики, або Великоросії і находить ся на роботї поза табором, має право від 1 мая 1918 року на таку платню, яку бере вільний робітник в тій самій місцевости, в тім самім часї й при тій самій роботї, причім ся платня, крім харчів і приміщення, не сміє бути менша при хлїборобських роботах, як 1 корона в день, а при инших роботах, як 2 корони в день. 2. Від 1 мая 1918 року має право кожний полонений України, як також Великоросії, на такі самі умови праці (помешканне, харчі, щоденний і недільний відпочинок і т. ин.), як се прислугує вільним робітникам в тій самій місцевости, тім самім часї й при тім самім занятю. 3. Дотепер міг полонений діставати на руки не більше, як 17 кор. 50 сот. в тиждень. Від 1 мая 1918 року можуть полонені України й Великоросії одержувати тижнево 35 кор. І так напр., коли полонений одержує 1 кор. 50 сот. денчо, то крім тижневої заробітної платнї 10 кор. 50 сот. може одержувати з власних грошей (з депозиту) ще 24 кор. 50 сот.

Коли се буде? „Nationalzeitung“ доносить з Відня: Нїмецькі соціялїсти поставлять в австрійській палатї послів внесенне з домаганнєм, щоб конституцію австрійської держави радикально змінено. По думцї сього внесення має палата послів вибрати комісію, зложену з 52 членів, котра до кінця року виготовить проєкт нової конституції. На будуче Австрія має бути союзною державою на демократичній основі з самоуправленими народами. Комісія має бути неустаюча, а до часу, коли вона виготовить проєкт нової конституції, розпорядження в справі орґанізації властей і урядів можна видавати лише за згодою комісії. Як мотив до сього подають соціялїсти, що теперішні відносини в Австрії виробили по сторонї ворогів переконанне, що Австрія є тюрмою народів і тому не повинна істнувати. Тому, що таке переконанне є одною з головних причин продовженя війни, треба її усунути зміною сих відносин.

Справа виміни товарів між Україною і Росією. Київські часописи подають, що на засїданню мішаної комісії при мировій конференції в справі виміни товарів між Україною і Росією представники України заявили, що з України можуть бути вивезені до Росії такі товари: 2,000.000 пудів камяного вугля, 2,000.000 пудів коксу, 750.000 пудів чавуну, 50.000 пудів ширококолїйних рельсів і 50.000 пудів вузькоколїйних, а всього на суму 15—17 мілїонів карбованців. Представники Росії заявили про можливість вивезення на Україну 100.000 пудів нафти, бензини і машинової масти, 100.000 пудів ріжного паперу, 2.000 ваґонів будівельного дерева, потрібного переважно для копалень, на 1,000.000 карбованців цементу, на такуж суму електро-технічного знаряддя і на такуж суму одежі для гірничих робітників, а всього також на суму 15—17 мілїонів карбованців.

Смерть Рєпіна. Київські часописи доносять, що помер знаменитий артист-маляр Рєпін. Покійний уродив ся 24 червня 1844 р. і на 19-тім році життя вступив в академію штук, де визначив ся більшими поступами, так що в р. 1869 наділено його малою золотою медаллю за програмову картину „Іовъ и его пріятель“, в р. 1872 більшою золотою медаллю за „Воскрешенє дочки Іаера“. В р. 1870 Рєпін відбуває подорож по Волзї, вислїдом котрої явилась чудова картина „Бурлаки“. 1873 року виїздить Рєпін за границю, довго проживає в Еспанії, де залюбки копіює Веляскеца. По поворотї приступає до товариства „Передвижныхъ Выставокъ“ (1877 р.), де й остав ся до останнього часу. Улюблені його мотиви дїлять ся на історичні і жанрові. Серед історичних картин замітні: „Царівна Софія“, „Іван Грізний“ й „Запорожцї пишуть письмо до Султана“. Серед картин друго рода — „Процесія в Курській ґуб.“, „Не ждали“, „Двобій“. Вкінцї покійний був перворядним портретистом. Число мальованих ним портретів велике; майже всї визначні його сучасники одержали достойну свою відбитку на полотнї. На особливу увагу заслугують клясичні портрети Л. Н. Толстого. 1896 р. вступив Рєпін в число професорів, провідників учебних відділів в зреформованій ним академії штук, де вислїдом його професорської дїяльности являєть ся цїла плеяда визначних артистів (Пізнїйше було запереченне вістки про смерть артиста. Ред.).

Зміст: Не вбирайтесь в чуже пірє! — Закон про наслїдництво власти в Українській Державі. — С. Русова. Патріотизм у вихованню. — М. Р. На селї.—Причинок до політичного перевороту на Українї.—М. Кушнїр. Політичні партії на Українї.—Олександер Шульгин.—З голосів преси про австро-польську розвязку. — С. Новик. Політичні партії Угорщини. — На сходї й заходї.— Трагічна смерть Івана Стешенка. — Міжтаборова конференція в Нїмеччинї. — Бібліоґрафія. — Вісти.

Видає і відповідає за редакцію Микола Троцький
—З друкарнї Адольфа Гольцгавзена в Відні.—

ЦІНА 50 СОТ. ЦІНА 50 ШАГ.

ВІСТНИК
ПОЛІТИКИ, ЛІТЕРАТУРИ Й ЖИТТЯ

Виходить що неділі. — Менших рукописей не звертає ся.
Адреса: Wistnyk, Wien VIII., Josefstädterstraße 79, II, Tür 6.
Телефон: 13430. Чек. конто: ч. 107.090.

Передплата: річно—20 К., 10 карбованців; піврічно—12 К 6 карб.; квартально—6 К., 3 карб. Ціна поодинокого числа 50 сот., 50 шаг. Зміна адреси 50 с., 50 шаг.

V рік. Ч. 34. Відень, 25-го серпня 1918. Ч. 217.

Переяславська угода rediviva?

В часі зїзду монархів і державних мужів центральних держав у нїмецькій головній квартирі, де обговорювано польську й инші східні справи, перебував у Берлїнї предсїдатель мінїстрів Української Держави Лизогуб з товаришем мінїстра закордонних справ Палтовим і зробив таку заяву співробітникови „Berliner Tagblatt-у“:

„Рішаючі круги України в питанню про федерацію з Росією стоять на становищі переяславської угоди з 1654 р. Ся угода постановляє самостійність України, як замкненої в собі держави, власне законодавство, вільний вибір гетьмана, право самостійного ведення переговорів з заграницею, своє військо. Тоді постановлено ще персональну унію з Росією та тривкий договір про спільне веденнє війни, себто зачіпно-відпорний союз. Одначе Росія згодом усувала щораз більше точки сеї програми, поки нарештї Україна не стала російською провінцією. Нинї, коли Україна є самостійною державою, ми стоїмо на тім, що тільки на підкладї тої угоди можлйве яке небудь наше відношенне до Росії. Можлива річ, що коли в Росії зложить ся сильне правительство, то ми увійдемо з нею в зачіпно-відпорний союз на основі угоди з 1654 р. Формою правлїння України мусить остати гетьманство, яке виросло з українських традицій. Гетьмана вибирають „нотаблї“, котрі мають довірре людности, пропорціональною системою на дожиття. Він має право конституційного монарха, при нїм стоїть народне представництво, наділене конституційними правами“.

Отже маємо освідченнє з авторитетної сторони про можливість відновлення з Росією переяславської угоди з 1654 р., коли там „зложить ся сильне правительство“, освідченнє зроблене в Берлїнї в часі, коли там рішаючі політичні круги напевно застановляли ся над справою уладнання відносин центральних держав до України. Те, що говорив п. Лизогуб співробітникови часописи, говорив він напевно й державним мужам Нїмеччини. Відповідає се впрочім і загальному курсови внутрішньої політики кабінету Лизогуба. Яку позицію може зайняти Нїмеччина в своїй політиці до України по таких заявах Лизогуба, про се не може бути двох гадок—позицію неґованнія української державности і використовування України, як окупаційного терену, без всяких політичних і економічних рекомпензат на користь України.

Та якби тільки тим скінчилось, було-б се пів біди. Україна вже багато матеріяльно потерпіла в часі війни та й ще могла-б багато витерпіти за ціну збереженнія своєї державности, за ціну забезпеченнія їй змоги повного культурного і економічного розвитку в будучинї. Ціла біда полягає в тім, що на випадок поновного злученнія з Росією, хоч-би й на засадї умов переяславського договору з 1654 р., їй грозить не тільки утрата своєї державности, але також утрата національної території від заходу.

Чи здає собі справу п. Лизогуб і инші державні мужі України з сеї обставини, що коли Україна захоче відновити з Росією переяславський договір з „зачіпно-відпорним союзом“, то Нїмеччина за всяку ціну постарає ся полагодити польську справу, так щоб Польща раз на завше відрізувалась від сходу, а звязувалась нерозривними ланцухами з центральними державами і була з сього вдоволена. А ціною союза Польщі з центральними державами буде не Познанщина й Ґданськ, а передусїм Холмщина з Підлясєм, а може навіть Волинь по Стир, а в дальшім тягу й ціла Галичина. Зачіпно-відпорному союзови України з Росією може бути протиставлена зі сторони центральних держав тільки Польща, поширена по можности найдалї на схід на українські й білоруські землї, яка матиме в сїм інтерес ставити чоло тому союзови й при боцї центральних держав та разом з ними оружно боронити своїх границь від сходу.

З українськими землями в сусїдстві з Поляками станеть ся те, що вже стало ся з Бесарабією. Коли центральні держави так лего дали Румунії змогу анектувати цїлу Бесарабію, то знали що робили. Вони сим кроком унеможливили раз на завше союз Румунії з Україною, перетинали Україні політичну дорогу до балканських держав, ставили Румунію в вороже становище до України, а прихильне до себе. Так буде полагоджена й польська справа у відношенню до України, коли Україна не занехає думки про відновленнє переяславської умови та про „зачіпно-відпорний союз“ з Росією.

Уникнути такої евентуальности могла-б Україна тільки в тім випадку, коли-б свій політичний фронт звернула цїлковито на захід, коли-б увійшла в найтїснїйший господарський і мілїтарний союз з центральними державами, а особливо з Нїмеччиною. Тоді Україна не тільки не понесла-б нїяких територіяльних втрат з сторони заходу, але при помочи центральних держав могла-б визначити собі вигідну державну границю від сходу і врятувати Крим, якому грозить доля Добруджі, а в дальшій перспективі — скольонїзованнє Нїмцями, про що тепр серіозно говорять в деяких нїмецьких кругах. Тільки теперішнї керманичі української політики очевидно не способні на таку політику, бо ними руководять мабуть не інтереси будучности України, а інтереси „единої неділимої“.

Може й відновлять вони „єдину і неділиму“, але буде вона ампутована з значних українських територій з заходу й півдня і нїчого тут не поможе напр. і мировий договір в справі Холмщини й Підлясся, а всякі заспокоювання з нїмецького боку мають на цїли тільки приспати нашу чуйність супроти грози, яка насуваєсь ся на нас. Відвернути сю грозу може лише активна й творча, свідома цїлей середньо-европейська політика Української Держави.

Сторінка з історії української політичної думки девятьдесятих років XIX віку.*)

Давно минулі часи. Середина девятьдесятих років. Ми студенти київського університету.

Доба глухої реакції, але і доба підземного клекотіння; доба, коли, після тринайцятилітньої безпросвітньої доби Олександра III, установилась таж сама тенденція реакції зверху, але на зустріч їй знизу, з робітничих кол і молодшої інтеліґенції, почала кристалізувати ся революційна думка і рішенне неминучости смертельної схватки з реакційними силами.

Девятьдесяті роки — цікавий, може найцікавійший час в історії української громади. Именно в девятьдесятих роках зложили ся початки того громадського ренесансу, які принесли свої овочі десятиліттем пізнійше, коли з початком нового століття стали вперше засновувати ся політичні українські партії, почин до чого дала Р. У. П., то перед сим в девятьдесятих роках повинно було переробити складну і не легку роботу.

Після сорокових років, після Кирило-Мефодієвського брацтва, що мало певну політичну програму, до девятьдесятих років пройшло пів століття. За се півстоліттє український рух і українська громада постійно і досить систематично розгублювала свої політичні прикмети та сходила на культурний шлях і постепенно обертала національно-політичний рух в культурну течію або в літературний напрямок.

У вісімдесятих роках сей процес був завершений. Серед тяжкої реакції по всіх країнах бувшої російської імперії, українська громада була може найбільш упосліджоною. Змагання і прагнення української громади згорнули ся і вкоротили ся до наскрізь леґального пристосования і тільки одиноко за кордоном роздавав ся голос Драгоманова, що, здаєть ся, більше лякав, ніж притягував.

Сам Драгоманов якось більше коло сього часу звернув свою увагу на Галичину і в Галичині під його впливом зявила ся вперше політична партія, з ширшим політичним світоглядом і радикальною програмою. З другого боку і всі уповання української громади звернули ся до сього українського „Піємонту“ — реакційної, безпросвітньої провінціональної Галичини.

І от, поступова українська молодіж, прислухаючи ся до галицького життя, почала солідаризувати ся з поступовійшими її колами, з радикальною, родившою ся під впливом Драгоманова партією. Здаєть ся, не буде помилкою думати, що именно від знайомства з сею партією стали переходити до зазнайомлення з працями і наукою самого Драгоманова. І в перших рядах української молоді, що захопила ся драгоманівським радикалізмом, був молодий, талановитий лірик, поет і студент-фільософ — Іван Стешенко. Захопив ся сам і потяг за собою других.

Ціла студентська українська громада у Київі в 1893—4 роках під проводом Стешенка настроїла ся проти виключного культурництва і аполітичности українського руху і прилучила ся до українського політичного радикалізму.

Правда, скоро в колах тоїж молодіжи заломила ся супротивна течія, течія, що борола ся проти драгоманівського радикалізму і воліла стояти при старім національнім українськім культурництві. Тепер трудно, а може і смішно було-б розібрати ся в тодішних відносинах.

Але в 1895—96 роках у Київі було дві, навіть три студентські ворожі між собою українські громади і дві ворогували проти радикальної громади Стешенка, не за радикалізм її, але, смішно зараз сказати, підозріваючи її в москвофільстві.

Тут завинило може те, що у Драгоманова на еміґрації трохи ослабло чуттє і розуміннє українських настроїв, почасти відома прихильність Драгоманова до руської культури і особливо до руського письменства і пропаґанда його в Галичині. Вражаюче на українську молодь впливало те, що і радикальна партія в Галичині саме тоді ввійшла в союз з партією москвофільською і все се разом, а до того ще вельми терпиме і культурне відношеннє Стешенка до руських революційних кругів на Україні і навіть близькі до них відносини, зробили те, що радикальна громада Стешенка, в очах націоналістично настроєної молоді, видавала ся чуть не московською інтриґою. І чим енерґійнійше, чим завзятійше Стешенко боров ся проти націоналістичного упередженя, тим гострійше насторожували ся супротивні течії.

Примиреннє стало неможливим, гурток Стешенка махнув рукою на шовінізм инших українських гуртків і віддав ся процесові власної еволюції. А еволюція йшла досить жвавим кроком і не богато часу минуло, як Стешенко, а разом з ним і майже весь гурток, що стояв під його кермою, зробили крок від Драгоманова до Маркса. Правда, вони, роблячи сей крок, розгубили декого з свого осередка, правда, що вони мусіли протягнути руку марксівській російській молоді і дехто справді перейшов назавжди в російські кола і серед тих кол і зараз є найлютійшим ворогом української самостійної революційної боротьби. Для них є святим гаслом єдиний фронт і єдина неділима культура і держава.

Але Стешенко не міг очевидно довго йти разом з сими своїми товаришами, і коли він спинив ся, то зостав ся порівнуючи одиноким. Один був чоловік, що так само пережив еволюцію від Драгоманова до Маркса, і сей чоловік в ту тяжку хвилину подав міцну піддержку Стешенкові, се була Леся Українка.

Не війшовши до московського табору, вони заложили у Київі самостійну українську соціяльно-демократичну ґрупу.

Чи могла ся ґрупа розвинути ся в партію? Се згори було безнадійне. В ґрупі ледви чи був ще хоч один український соціял-демократ. Коли він і був с.-д., то не був Українцем, — був радикалом, був чим будь, тільки не соціяльдемократом. Приваблюючі постаті Лесі Українки і Стешенка притягали сих людей до ґрупи, але стати соціял-демократами не по назві, а в поглядах і переконаннях, — се було понад їхні сили.

А вороже настроєна українська молодь добивала знесилену переходом до московського табору колишню велику студентську громаду Стешенка, але і сама задихала ся в культурництві і аполітичности.

Тільки на свіжійшім повітрі у Харкові, в стороні від культурницько-аполітичних і консервативних українських кол та без традиції конечного поєднання під Драгомановським впливом з руською молодіжю в політичній роботі могла зародити ся і справді появила ся перша самостійна політична українська партія наших часів — Р. У. П., пізнійше переіменована в Українську Соціял-Демократичну Робітничу Партію.

Основателі її пережили у Київі процес девятьдесятих років і еміґрувавши від нього на безтрадиційне на той час поле у Харкові заложили там Революційну Українську Партію (Р. У. П.), до якої потягли ся думки і симпатії української молодіжи з Київа. В короткім часі вся київська студентська українська громада прилучилась до Р. У. П., але Стешенко вже на той час не був студентом.

Він з симпатією приглядав ся до сього процесу, він був неодмінним гостем всіх більших зборів громади з нагоди роковин Шевченка, тощо... і завше вів горячі дискусії, прихиляючи еволюцію Р. У. П. до соціял-демократичної програми.

І з того часу, як Р. У. П. стала Українською Соціял-Демократичною Робітничею Партією, Стешенко був її постій-

*) З нагоди смерти Ів. Стешенка уміствив Д. Антонович в київській „Робітничій Газеті“ статю п. з. „З студентських років Ів. Стешенка“, про початки українського соціяльдемократичного руху, першим пропаґатором якого був покійний Стешенко. Передрукуємо сю замітну статю під зміненим наголовком, який краще віддає її зміст. Ред.

ним співробітником. У „Дзвоні“ Стешенко писав під псевдонімом „Дзвонарь“, у „Робітничій Газеті“ співробітничав з самого початку її заснування.

Як що Стешенко за студентських часів не був основоположником УСДРП партії, то його праця в студентській колї багато до того причинила ся. І в кожнім разї Стешенко був в колї тої молодї, що перша в девятьдесятих роках намагала ся від аполїтичности навернути українську громаду до полїтичної боротьби.

Дмитро Антонович.

Зїзд монархів і державних мужів в нїмецькій головній кватирі.

В головній нїмецькій кватирі рішають ся, а може вже навіть порішено, накинені центральним державам воєнними обставинами проблєми — в першій лїнії п о л ь с ь к а п р о б л є м а. Що предметом нарад були небуденні справи виходить з воєнної і міждержавної ситуації на заході і сході, а також з факту, що в сих нарадах взяли участь не тільки нїмецький цїсар з Гінденбурґом, Людендорфом, державним канцлєром гр. Гертлїнґом і нїмецьким амбасадором для Росії д-ром Гельферіхом, але також австрійський цїсар Карло з гр. Буріяном і ґен. Арцтом, болгарський престолонаслїдник (болгарський цар є також в Нїмеччинї!) і турецькі дипльомати. Що польська проблєма була одною з перших і найважнїйших — се безперечне; натякують про се півурядові донесення, скріплені побутом представників варшавського правительства кн. Радзївіла і гр. Ронїкера в головній нїмецькій кватирі. Появили ся чутки, що покликано туди також відомого з берестейських переговорів ґен. Гофмана.

„Хоча нема ще певних вістей про наради в головній нїмецькій кватирі — пише „Berliner Tageblatt“ — одначе можна майже напевно говорити, що в п о л ь с ь к і й с п р а в і п р и й ш л о д о з г о д и. Австро-польську розвязку закинено. Польща буде самостійним Королївством і можна здогадувати ся, що на її короля запропоновано архикнязя Карла Стефана. Хоча австро-польська розвязка не буде здїйснена, все таки австрійський архикнязь одержить польську корону. Між пяти кандидатами, запропонованими польськими відпоручниками кн. Радзївілом і гр. Ронїкером, архикн. Стефан має найбільше прихильників між Поляками. Він посвоячений з польською аристократією, бо одна дочка вийшла за кн. Радзївила, а друга за кн. Чарторийського. Архикн. Карло Стефан (ур. 1860) мешкає в Живци, в Галичинї і є протектором Академії Наук в Кракові. Наймолодший з синів архикн. Вільгельм саме тепер був в Берлїнї і в головній нїмецькій кватирі“. Також „Vossische Zeitung“ заявляє на основі інформацій, „що вже тепер можна приступити до будови польської держави, одначе не в пляновании Австрією дусї. Вичисляють ріжних кандидатів до польського престола: австрійського архикнязя, баварських, саських і віртемберських князїв, а навіть болгарського князя, хоча події на сході можуть повалити сї всї комбінації. Польська квестія дуже важна для Нїмеччини й Австро-Угорщини, та годї забувати, що треба числити ся також з волею народів, які мешкають в Польщі“. „Lokal-Anzeiger“ рівнож здогадуєть ся, що суперечности поглядів на польську проблєму між Нїмеччиною й Австро-Угорщиною полагоджено в сей спосіб, що хоч закинено австро-польську розвязку, польським королем стане австрійський архикнязь, мабуть Карло Стефан.

Консервативно-нїмецька преса невдоволена з такої розвязки справи і взагалї всїх східних справ. „Berliner Neueste Nachrichten“ пишуть: „Нїмецький нарід має право довідати ся, про що властиво ходить. Треба найперше відповісти на се питанне, а тодї можна було-б сказати, чи взагалї треба річевих рішень“. Гр. Ревентлов говорить таке в „Deutsche Tageszeitung“: „Мають бути дефінїтивно рішені справи сходу, балтійських країв, Польщі, Литви, України і т. ин. Чи таке рішенне можливе і чи справдї вистарчить до сього охота — незабаром побачимо“. Проф. Геч заявляє в „Kreuz-Zeitung“: „Нїмецька полїтика стоїть перед далекосяглими рішеннями; нїмецький інтерес велить ще й тепер здержати ся від кінцевої потрібної полагоди справ сходу“. А „Vorwärts“ обговорюючи сю справу зауважує: „Здаєть ся, що в усїх кругах Нїмеччини, від правих починаючи, а лївими кінчаючи, панує однодушність, що не треба наглих рішень в справах сходу. Династичні інтереси, які пруть в иншім напрямі, не будуть в нїякім випадку рівнобіжними з національними інтересами“.

Інтересно, що всупереч донесенням берлїнських часописів віденська преса з „Fremdenblatt-ом“ і „Neue Freie Presse“ на чолї дуже гнївать ся на берлїнських собратів за їх підчеркуванне, що при вирішуванню польської проблєми закинено австро-польську розвязку...

Та цїла ся часописна дискусія представляє вже нинї більше історичний, чим фактичний матеріял. Маємо вже новійші офіцїяльні й півофіцїяльні донесення, які що правда подробиць не вияснили, але все-таки кидають ясне світло на той шлях, яким покотила ся польська проблєма і взагалї цїлий комплекс східних справ під час великих нарад у головній квартирі. Офіцїяльні комунїкати берлїнський і віденський констатують однодушність поглядів Нїмеччини й Австро-Угорщини в усїх військових і господарських завданнях. В чім саме обидві союзні держави однодушні — комунїкати не говорять. „Fremdenblatt“ виправдовує сю неясність потребою збереження тайни рішень перед ворогом, бо обговорено і порішено справи, звязані не тільки з війною, але також з миром і усунено всї істнуючі ріжниці поглядів. „N. 8-Uhr-Blatt“ пише, що в польській справі найдено значне зближенне так, що вже нїщо (?) не стоїть на перешкоді полагодї сього питання. Дещо більше находимо в берлїнській телєґрамі в „Neue Abend“, а рівнозвучне донесенне подибуємо також в мадярськім „Az Est“: „В польській справі осягнено певне (!) зближенне. Н и н ї в ж е н е м а н ї я к о ї п е р е п о н и в ї ї с к о р і й п о л а г о д ї. Б е р е с т е й с ь к и й м и р о в и й д о г о в і р н е б у д е п і д д а н и й р е в і з і ї. Ц е н т р а л ь н і д е р ж а в и в с е щ е (!) с т о я т ь н а й о г о о с н о в і й пильно будуть обсервувати дальший розвиток подій в Росії“. „N. Fr. Presse“ з 17 с. м. вечером подає на виднім місцї таке: „В польській справі центральні держави не порішили ще нї одної з можливих розвязок. Не справджують ся чутки, що ся справа дефінїтивно полагоджена. Не відомо також нїчого про закиненне австро-польської розвязки. Нема ще нїякого рішення (?)“. В такім самім дусї пише півофіцїяльний „Fremdenblatt“: „Супроти ріжних донесень, немовби в нїмецькій головній кватирі дефінїтивно полагоджено польську справу, польська пресова аґенція є в можности сконстатувати, що Австро Угорщина придержуєть ся дальше засади, що розвязка сього питання мусить відповідати польським бажанням, з узглядненнєм інтересів Австро-Угорщини й Нїмеччини. Не можна ще нинї сказати, яка саме форма перейде в рамах сеї програми. Тому також висновки про кандидатури і покиненне деяких розвязок (роз. австро-польської) випереджують події і в сїй хвилї можна їх уважати невірними. В комунїкатї про зїзд вже зазначено однодушність в усїх справах, які становили предмет нарад—те саме можна сказати про польську справу“. „Polnische Nachrichten“ інформують, що кн. Радзївіл не брав участи в спільних нарадах в головній квартирі й покинув її в день приїзду австрійських особистостей. В рішаючих кругах польського правительства кладуть вагу на перебранне цїлої управи Королївства польським правительством. Кн. Радзївіл приїде в біжучім тижнї до Відня.

Що мимо сих всїх „пояснень“ в засадї таки порішено мабуть польську справу, про се маємо дві інтересні вістки.

„Illustrowany Kurjer Codzienny“ доносить в телєґрамі з Варшави: „Реґенційна рада одержала від князя Радзївіла

телеґраму з донесеннєм, що польську справу уложено в нїмецькій головній кватирі незвичайно корисно. За виїмкою першого польського домагання щодо обсадження престола, Нїмцї акцептували всї польські домагання. Західна границя краю остає незміненою; **справа східної межі полишаєть ся отвертою**, а Нїмеччина заявила в сїй справі своє desinteressement. Се становище рішає рівночасно про **сотвореннє польської армії, яка має визначити східні границї.**

Се донесенне польської часописи покриваєть ся з отсими інформаціями берлїнського „Vorwärts-у“: „Між тим, коли урядово обмежено ся на нїчого не кажучі загальники, потверджуєть ся вістка, подана перед двома днями нами про те, що архикн. Карла Стефана взято під увагу як польського короля. Тим самим режім в Польщі дістаєть ся в руки польської аристократії. Нова Польща опреть ся на осередні держави, більше на Нїмеччину, нїж на Австро-Угорщину. Предвиджено плову і військову конвенцію, а за се дозволено Полякам на свобідну плавбу Вислою і на спільне уживанне Ґданська, як польської вільної пристані. Також в граничних справах одержали Поляки уступки, бодай в тім пунктї, що буде отворена безпосередна границя між Росією й Польщею. З хвилею проклямования польського короля зникне подїл Польщі на нїмецьку й на австро-угорську окупацію, одначе центральні держави оставлять у Варшаві начальний нагляд (Oberaufsicht), а польських рекрутів будуть муштрувати нїмецькі офіцери“.

Чи говорено й що говорено про Україну не маємо нїякої вістки.

Коли прийняти віродостійність обох останнїх вісток, то стоїмо на передодні проклямования Польського Королївства. Нїмеччина виставляє новому Королївству необмежену нї часом, нї простором маршруту на схід—на українські землї Холмщину, Полїссе, може й Волинь, а може й ще дальше, — як desinteressement то desinteressement—а за се мала-б Польща забезпечити її від сходу своїми „рекрутами, вимуштрованими нїмецькими офіцерами“. Ось де джерело того поспіху, з яким центральні держави творять королївство з плавбою по Вислї, вільним польським портом Ґданськом і отвертою на схід пащекою польської імперіялїстичної гадюки. Не маючи ще конкретної певности щодо стислости обох вісток—краківської і берлїнської—не будемо розглядати їх з ширшого міждержавного становища, або хочби з огляду на берестейський мировий договір між центральними державами і Україною. Нині уважаємо відповідним сконстатувати ось що: Валенродівська тактика Поляків не навчила державників центральної Европи або нїчого, або дуже мало. Нїщо з того, що Поляки згідним фронтом ішли все проти Нїмеччини, а Австро-Угорщину так довго трактували з певною поблажливістю, як довго надїялися ужити її як тарану проти Нїмеччини! Нїщо з того, що на всїх бойових фронтах: у Франції, Італії, Росії польські леґіони борють ся проти осереднїх держав, що опінія мертвородженого Польського Королївства дружнїм фронтом вижидає аліянцької побіди—а що більше навіть австрійські Поляки явно й недвозначно перекинули ся на бік ворогів Австро-Угорщини й Нїмеччини, даючи сьому вислів у ріжних антантофільських славянських конґресах і в клясичній під сим оглядом історії галицько-польського леґіону. Державникам центральної Европи нараз зробило ся дуже спішно з дефінітивною полагодою польської проблеми в сенсї її історичного „Drang nach Osten“...

Очевидно, нині годї знати напевно, чи поспіх, виявлений в польській справі, подиктований тактикою хвилї, щоб відвернути увагу громадянства від грізних подій на заході й сході, чи може за дипльоматичною занавісю кують ся якісь нові пляни, в яких польська справа займає передове місце. І одно і друге можливе. Одначе самий фактъ, що польській справі призначене передове місце, що преса — публичний відгомін кабінетових змов—подає такі вісти, знаменне для тої ситуації, яка не може бути рівнодушна для української суспільности.

На плечах Української Держави і українського громадянства лежати буде великий тягар відповідальности перед минувшиною, теперішністю і будучиною народу, перед судом історії і нащадків, як що Україна не спинила-б і не приборкала польського імперіялїзму в його походї на схід...

На селї.

(*Допись з Київа*).

II.

Першим незвичайно сумним наслїдком ворожого становища села супроти військ, яких завданнєм було стежити за сяким-таким порядком, було те, що село змінило ся у справжнїй анархістичний казан. Річ ясна, що найважче доводилось тим, які були приневолені в такім казані сидїти. Мирне населенне дуже рідко може виграти війну з зорґанїзованою військовою силою. Коли на перший плян виходять почування, схвильовані пристрасти, які не питають про мету своєї ворожнечі, про практичні наслїдки розпочатої війни, тоді ґрунт вихоплюєть ся зпід ніг супокійних мешканців. Ворожнеча супроти чужих військ була з початку наскрізь практичної причини. В її основі лежали міркування про скрутне становище, в якім може опинитись село, коли воно дасть вивезти собі збіже. Та як швидко сї тверезі міркування зміняють ся короткозорими, сліпими почуваннями, які нїчого не хотять знати про практичний бік справи!

Були деякі підстави на селї думати, що й центральні держави не можуть нїчого иншого зробити з ним, як большевики з містом. Отже село давно зрозуміло ворожнечу з містом як чисто клясову війну, як суперництво, яке лежить у природї суспільних відносин. Почуванне помсти і сліпої ненависти відгравало тут багато більшу ролю, нїж ті тверезі міркування, які не могли йти далеко тому, що село нїяким робом не могло розуміти інтересів суспільної солїдарности, взаїмної помочі для загального добра. Ясно: не можна було домагати ся від українського селянина, щоби він вірив у повну прихильність для його інтересів — чужої держави. Можна було його розуміти, коли він, як кождий, хотїв у важкий час забезпечити собі як найбільше засобів для свого прожитку, що ставав що раз важчим.

Та біда була в тім, що сей селянин не завсїди мав повне зрозуминне власних інтересів і тим самим копав прірву під самим собою, копаючи її під иншими. Можливо, що обставини склались на селї так, що треба було їх уважати безвихідними. Коли зважити, що не було нї довірря з боку селян до нїмецького війська, нї з боку нїмецького війська до селян, тоді порозумінне було справдї неможливе. На сім ґрунтї зростали й чутки і правдиві факти, які заплутували справу до справжнього конфлїкту. Ішли що раз частїйші чутки, що селянам відбирають збіже — реквірують і відсилають. Сього було досить, щоби зродити панїку і дати причину до ховання збіжа всїма можливими способами. З другого боку: коли було встановлено, що муку справдї свідомо ховають там, де її є більше, нїж треба, де можна було начислити запаси на цїлі роки — приходила реквізіція. І важко вирішити: що було причиною, а що наслїдком.

Найсумнїйшим фактом для села було те, що багато збіжа марнувало ся без надії використати його як небудь для себе. Коли наставав момент завзяття та злоби — тверезі міркування щезали і була тільки одна думка: щоби збіжжа не випустити з рук за нїяку цїну. Краще знищити, нїж дати другому. Не краще було і з посївами. Чутки легко находили віруючих, що не варто обробляти землї, з якої плоди збира-

тимуть не сївачі. Які можна було дати докази, що се слухи, навмисне розповсюджувані злочинними людьми, щоби викликати безладдє? І як можна було надіяти ся, що земля буде оброблена як слід, коли треба було звертати ся за помічю до фізичного примусу?

Незвичайно важко шукати на селі винуватців. Коли зважити, що селянська маса не має на стільки свідомости, щоби розуміти складні економічні відносини держави, коли зважити і те, що нїмецьке військо не може входити в кождім окремім випадку в психольоґічні причини ворожого настрою населення, то важко буде вирішити питанне: де є джерело непорозуміння.

Жнива, які вже йдуть — дуже гарний приклад сього факту, що ні село у ворожому становищі проти нїмецьких військ, ні нїмецькі війська у ворожім становищі супроти села не можуть вийти переможцями. Збіже потрібне всїм, незалежно від погляду, як його дістати. Зректи ся збіжа тільки з почуття якоїнебудь злоби чи помсти — ні для одної, ні для другої сторони некорисно, нерозумно. І там, де житте висуває на перший плян свої безпосередні потреби — видко, як дуже важкі конфлїкти находять своє практичне мирне полагодженне. Ми бачимо села, де йде давня нормальна праця так, неначеб Україна не пережила ні війни, ні революції. Безпосередне сердечне привязанне до землї перемагає і вбиває всї инші міркування національної, політичної чи суспільної ворожнечі. Село було завсїди консервативним тому, що земля завсїди домагала ся старого слїпого привязання до себе. Революційних метод супроти землї не можна вживати; вона сама консервативна.

А проте: отся її прикмета має ще й иншу сторону практичного характеру. Село дуже важко приймає ідеї поступу, які торкають ся самого погляду на хазяйство. Були випадки на селї, коли селяне рішуче відмовлялись від привезених нових машин, бо сї машини були для них втіленнєм ворожого духа, який хоче захопити владу в свої руки. При сих своєрідних поглядах і на хазяйські і на політичні справи — дуже важко найти золоту середину, яка погодила б інтереси села з інтересом центральних держав і самої Української Держави. Щойно досвід, який коштує великої затрати і продуктів і праці, досвід, який селяне купують дорогою ціною власного добра — веде їх ступінь за ступнем до розуміння того, що і з найбільшим противником треба найти умовини спільного життя, коли доводить ся з ним жити вкупі.

Тому чимало людей, які не хотять глядїти в будуччину крізь дуже чорні окуляри, мають надію, що розум центральних держав і самозберігаючий інстинкт українського села найдуть ще на тих жнивах — золоту середину.

М. Р.

Як творилась Українська Держава.*)

Російська революція й визволенне України.

В Шевченківські дні (12 марта н. ст. 1917) в Петербурзї вибухла революція. Українська петербурзька громада відограла в них чималу ролю. Українські революціонери, які знайшли дорогу в учебну команду одного з запасних ґвардійських полків, дали перший початок революційному вибухови, а в розвою його українські салдати та робітники петербурзькі відограли дуже велику, першорядну ролю. І коли вість про упадок царизму розносилась по Росії й Україні, українські орґанізації приймали її як благовістте нового, певнїйшого розкріпощення — визволення України.

Стара орґанізація „українських поступовців“ (ТУП), що підтримувала свою дїяльність і звязки між собою сїтю провінціяльних громад під час всього лихолїття (від неї виходили сливе всї орґанізовані українські виступи послїдних років), вийшовши з свого таємного істнування, взяла ініціятиву до сотворення національного орґану в Київі, в перших днях марта 1917 р. За порозуміннєм з рїжними київськими ґрупами й гуртами такий орґан і завязано, під назвою „Української Центральної Ради“, з представників партійних ґруп, кооперативів, робітників, військових, культурних і професійних орґанізацій, для орґанізування українського громадянства незалежно від партійних і ґрупових рїжниць задля осягнення широкої національно-територіальної автономії в російській федеративній республицї.

Завданне се не було легке при недостачі української преси. По всїх попереднїх розгромах українського життя і повнім розстрою друкарства, вчиненім війною, вона орґанізувалась тільки поволї, з кінцем марта (почавши відновленою „Новою Радою“, потім соціял-демократичною „Робітничою Газетою“, ще пізнїйше, вже в травнї, селянською „Народньою Волею“ і рїжними меншими виданнями). Через таку неорґанізованість української преси освідомленне українського громадянства про політичні завдання моменту йшло дуже пиняво — через російську пресу, почтою і телеґрафом — дуже неакуратним в сїм часї. Одначе громадянство було на стільки насторожене, що з півслова приймало всякі політичні й орґанізаційні гасла. Перші звістки про заснуванне в Київі Центральної Ради дали сильний початок до орґанізацій провінціяльних, які заявляли Ц. Радї, що признають її своїм провідним і зверхнїм орґаном, тимчасовим українським національним урядом, просять прийняти до себе їх представників і дати вказівки щодо місцевої роботи. Для того, щоб виявити розміри масової української свідомости, У. Ц. Рада призначила в Київі на день 19 марта національну маніфестацію, яка вийшла дуже величаво і показала явно, що українство зовсїм не являєть ся власністю якогось інтелїґентського гуртка, а справдї пішло широко в маси. На вічу підчас сеї маніфестації прийнято принціпіяльні постанови: що автономний лад повинен заводити ся на Україні зараз і потім податись до затвердження Рос. Установчому Зібранню, і що Тимчасове Рос. Правительство має негайно видати декларацію з признаннєм потреби широкої автономії України, — аби міцно звязати інтереси українського народу з інтересами нового ладу.

За сею маніфестацією пішли великі зїзди з цїлої України. Відкрив ся ряд їх на Благовіщенне зїздом „Тов. У. П.“, що прийняв назву Союза автономистів-федералїстів. Потім, на Великдень, відбув ся учительський зїзд, а 6—8 квітня український національний зїзд, скликаний Центральною Радою, щоб зробити нові вибори, надати їй характер справжнього представництва всього орґанізованого українського народу і ствердити його політичну платформу. Двері зїзду відкрито широко, дано змогу взяти участь всяким обєднанням, орґанізаціям і установам, які признають себе за українські. Невважаючи на трудні обставини, в яких приходило ся збирати сей зїзд, випав він людно й інтересно. Згромадив коло 900 представників з правосильними мандатами, багато селян і салдатів, й заложив міцні підстави до дальшої орґанізації України. Нову Центральну Раду зложено з представників від територій (ґуберній), від військових, селянських і робітничих орґанізацій, від партій і культурних та професійних товариств. Платформу сеї орґанізації з початку зіставлено чисто політичну: національно-територіяльну автономію України в федеративній російській республицї, свідомо оминаючи инші пункти, які могли викликати рїжницю між представниками партій і ґруп. Але місяць пізнїйше Ц. Рада признала неможливим виключати з своєї програми питання економічної політики, з огляду на пляни економічної централїзації, висунені Рос. Центр. Урядом. Рішено прийняти в програму охорону економічних інтересів краю й його трудящого народу, певні середні норми, на котрих мусять зійти ся партії. По-

*) Отсей нарис взято з послїднього видання Ілюстрованої історії України проф. М. Грушевського, де представленне подій на Україні доведено майже до Гетьманського перевороту.

повненнє У. Ц. Ради представництвом робочих мас, переведене з початком червня, надало їй кінець-кінцем виразну соціялїстичну фізіономію, зробило орґаном трудящої демократії, і поруч політичних домагань твердо поставило економічно-соціялїстичні домагання.

Орґанізаційні завдання, поставлені У. Ц. Радою, програма українізації життя й ладу на Україні несподівано для багатьох викликали найбільший рух в війську, який послужив на найблизші місяці найсильнїйшою розчиною для українського руху. Само собою, в тім, що орґанізаційна українська хвиля найсильнїйше пішла в військових кругах, не було нїчого несподіваного—в війську взагалї зібрав ся самий цвіт, сама сила громадянства, і в російській революції взагалї військо виявило себе найбільш активно. Більш несподівано було, що сей рух вилив ся в домаганню формування нових українських військових частей та переформування і вилучення їх в осібні армії. Привід до сього дало формованнє польських леґіонів, розпочате за старого режіму дивним дивом якраз на Україні: в Київі й його околицях, де такий факт не міг не подражнити чуття місцевої людности. Новозасноване Військове товариство ім. Полуботка в Київі виступило з проєктом орґанізації українських козацьких полків по сьому прикладу. Позволено формувати такий полк з невоєннообовязаних добровольців, але на сей поклик почали відзиватись люде з військових частей, а в другій половині квітня на київськім „распредѣлительномъ пунктѣ“ зібралось кілька тисяч салдатів, які заявили, що підуть на фронт не инакше, як в видї українського полку. Місцеві військові власти і демократичні не-українські орґанізації непотрібне вчинили з сього велику справу, погрозу фронтови, оборонї, революції, й своєю різкою й нетактовною опозіцією та погрозами заогнили справу. В війську пішов величезний рух. Одна за другою прибували до У. Ц. Ради делеґації від військових орґанізацій все більших і численїйших, а на військовій зїзд, призначений на 5 квітня, прибули представники без малого від мілїону орґанїзованих українських вояків. Другий військовий зїзд, призначений місяць пізнїйше, дав представництво ще більш імпозантне, майже вдвоє більшої маси уоруженого українського народу (1736 тисяч по підрахунку), і то особливо з фронтових частей, не вважаючи на заборону зїзду военним мінїстром.

Сї зїзди вперше дали понятте про справжнї розміри українського руху. Всеукраїнський селянський зїзд, що відбув ся при кінцї мая і зібрав представників приблизно від тисячі волостей, також був дуже цїнним з сього становища. Він виявив той твердий ґрунт, на якім стоять політичні українські домагання. Укр. Центральна Рада, виносячи домаганнє широкої автономії України, могла рахувати на селянство і військо. Озброєний український народ, розкиданий по всьому фронту і тилу, обстоюючи свої військові домагання, заразом заявив тверду волю підтримати У. Ц. Раду в її загально-політичних домаганнях і жадав від неї рішучої і певної тактики. До його голосу прилучалось селянство, і їх голос не міг зістатись без відклику з сторони У. Ц. Ради.

(Далї буде).

М. Грушевський.

Політичні партії Угорщини.

(Кінець)*.

Людова партія се зовсїм нова ґрупа, бо зложила ся в 1897 роцї наслїдком переведення правительством цивільного шлюбу. Є отже чисто католицько-клерикальною, програма якої зовсїм не обєднує простого народу, але тільки католицькі інтереси. Зложила ся вона під проводом аристократів почасти з аристократії, почасти-ж з сїльського католицького населення, веденого маґнатами. Сюди горнеть ся й угро-рутенська інтелїґенція — звісно, самі попи, — які з недостачі якої-будь иншої орґанїзації через одиноку їх церковну орґанїзацію бодай сяк-так висловлюють в рамах сеї партії також і свою політичну думку. Одначе не треба думати, що український народ ідентифікуєть ся з людовою партією, бо заселені Русинами области вибирають зовсїм машинально й махінаціями, попросту на приказ властей — самих послів до партії працї (урядників) і до конституційної, між иншим і Жидів, так що отсї области, представлені в парляментї 24-ма послами, між ними 5 Жидів. Головна область людової партії — Словаки. Сама партія розпадаєть ся на дві галузї: консервативну та христіянсько-соціялїстичну. Перед ведуть в нїй поки-що консерватисти, але особливо під час війни дуже розросла ся аґітація христіянських соціялїстів — і то не без причини й саме під час війни, яка дає змогу збагачення і нехристіянським елементам! — так, що після війни розпадеть ся з цїлим теперішнїм парляментом і людова партія, а в гору пійде на великих скелях христіянський соціялїзм. До сеї пори партія лучила ся з Векерлейською, але тривкість сеї дружности дуже непевна. Орґаном партії є „Alkotmány“ (конституція), якого читають всї угорські попи.

Демократична партія має всього 3-х членів у парляментї, а в краю складаєть ся з одної частини новійшої, тепер підростаючої торговельної кляси по містах, переважно Жидів. На чолї не досить численної партії стоїть Вожоні, дуже поступовий Жид, особистий талант якого надає вагу самій партії, яка зрештою не показала ся здатною до розвитку. Вожоні був автором законопроєкту виборчого права, яке обіймало-би інтереси й всїх немадярських народностей, але сього Тіса й історичне шляхецтво не допустили. Партійним орґаном є Vilag (Світ).

Партія малих землевласників є також слабо заступлена в парляментї, хоч вона складаєть ся з самих Мадярів-кметів (Großbauern), але не має нї здалека такої сили й значности, як такаж сама партія в Австрії.

Позапарляментарні партії. Є й отсих декілька, а то 1) соціял-демократична, якій розширюванне границь визначує обмежене число промислового пролєтаріяту та малий розвиток ремісництва; 2) радикальна партія, яка складаєть ся з міської інтелїґенції, понайбільше вільномулярів, також з міцною жидівською закраскою. Орґаном першої є Népszava (Слово люду), яке видаєть ся ще у двох мовах, яко Volksstimme та Foaia Poporului.

Щодо питання немадярських народностей, поведінка майже всїх партій під сим оглядом відмовна, не так в теорії, як на практицї. Одинока хиба партія радикалів братаєть ся з політикою не-мадярів, а в сїй точцї на цїлу мадярську пресу є лише два орґани, які уміщують статї, що обороняють інтереси народностей: Tilág та Pesti Naplo. Поміж парляментарними партіями нема нїодної такої, яка-б напр. поставленнє немадярських шкіл одобрювала, або навіть їх домагала ся. Лїберальні живі традиції під сим оглядом має тільки фракція Каролї, який висловлював ся в сїм питанню недвозначно й більшократно.

Споміж позапарляментарних партій, щодо не-Мадярів, партія соціял-демократів вдоволяла ся завсїди висловлюванням свого лїберального становища без того, щоб в дійсности хоч-би дещо зробити проти шовінїзму. Партія радикалів, провідником якої є Ясі Оскар, є одинока з усїх, яка надає сьому питанню відповідну вагу та важність. В своїх орґанах, дневнику Világ і місячнику Huszadik Szazad (Двадцятий Вік) обговорює постійно й серіозно всї питання, яких не допускаєть ся в инших мадярських орґанах. Оскар Ясі відомий з своєї народницької програми, в якій, як мінїмум домагань немадярських народностей означає ось які точки: адмінїстрація на областних мовах, судівництво й школа у власній мові.

Польське питанне. Партії в отсїм питанню, взагалї беручи, точно виробленої програми не мають. Беручи в цїлости, незалежність Польщі є ідеєю дуже симпатичною на Угорщинї і в мілїонових масах. Та співаючи „Jeszcze

* Пор. ч. 216.

Polska nie zginęła“ в мадярськім перекладї (кожда дитина її знає, а то не від сьогодня!) не мають Мадяри нїякісіньких відомостей про польські полїтичні справи, а люблять Поляків, бо вони є мученикамі царського кнута,— як і в очах полїтиків, зрештою також непознайомлених з відносинами не то України, але навіть сусїдньої їм Галичини. Відомости Мадярів про польсько-українські відносини цїлком такі, які мала публична опонїя напр. лїберальних Анґлїйцїв або Американцїв, які щойно під час війни дізнали ся з етноґрафічної карти Угорщини, що в сїм королївстві є також і національна справа. До сутї річей належить, що в краю, уложенім на шляхетських традиціях Мадярів, змагання Українцїв в історичних партіях находять невеликі симпатії.

Питанне виборчого права на Угорщинї майже покриває ся з національним питаннєм. Се є поясненнєм того явища, що такого виборчого права, яке значило-б потисненнє Мадярщини в Hintergrund, не підперала-б нїодна партія. Справжнїми прихильниками виборчого права є тільки ґраф Каролї з кількома одиницями, демократ Вожонї та позапарляментарні партії. Не є правдоподібним, щоб парлямент нинїшнього складу дав би якісь уступки з своєї волї, без зовнїшнього примусу, розширити полїтичні права.

Щодо жидівського питання, — положенє Жидів від рецепційного закону 1867 р. таке, що інтелїґентна їх верства є в почуттях і в мові скрізь мадярська, навпаки-ж, кафтанна їх частина — а ся є в більшости — зістала ся й надалї польсько-нїмецьким елєментом і в новім окруженню, переважно з тої причини, що оселила ся вона в немадярських околицях. Але полїтичне почутте й отсих Жидів мадярське, звісно, ізза ґешефтових інтересів. Щодо змадяризованої, живучої в серединї краю частини Жидів—вони стали настільки впливовим елєментом, що як вже згадано, мають майже 25% земельної власности, головно завдяки вдачі шляхетних Мадярів процендрити своє майно піятиками, картами, турфом, які властиво й тепер проводять своє середновічне давне житте часів панщини, через котре висуваєть ся їм ґрунт зпід ніг все дальше, доки останнїй не опинить ся в руках Жидів і великих банків. Позбута таким чином свого маєтку мадярська шляхта горнеть ся або на полїтичний терен, або — ще більше — на малоплатні посади вармеждської адмінїстрації, яка потім винагороджує їх рїжними кривими дорогами. Тому і так скаржать ся загально на корупцію адмінїстрації в Угорщинї, і звідси походить те дивне явище, що незначна меншість мадярського елєменту в словацьких і румунських околицях переважає полїтичну силу немадярського населення: бо урядниками по комітатах є скрізь отсї безземельні шляхтичі, які не годні инакше вижити, як лише тут на окраїнах, яко сторожі державних ідей. В отсїм становищі стояння на сторожі дуже пособляють їм Жиди, які поволї забрали першенство на кождій прояві прилюдного життя. Жидівських послів є в парляментї багато, торговля й фінанси находять ся скрізь в жидівських руках; посади унїверситетських катедр, ба й мінїстеріяльне крісло їм доступні; цїла преса є чисто жидівська, в літературі, театрі, музиці надають всюди тон Жиди. Їх число, маєткова та полїтична їх важність серед таких обставин дуже піднесла ся, й не диво, що господарське житте краю цїлковно, а духове житте майже цїлком находить ся в їх руках. Отже, само собою розуміють ся, що історичні кляси й партії, — не зважаючи на всяке почутте обридження, — старали ся здобути для себе отсю впливову верству. Прилюдно виступає проти них тільки людова партія, хоч деяку міру ненависти — показує се й приповідка Міксата — плекає в душі проти Жидів кождий Мадяр. Але вони поводять ся всюди розумно, отжеж і на Угорщинї: одна частина кадить і підхлїбляє ся історичним клясам, друга-ж простирає братерську руку і простому народови і пролєтарїятови, і немадярським народностям. Сим осягають своє і всюди вони ведуть перед!

С. Новик.

На сході й заході.

Російський хаос все ще не прояснюєть ся. Мабуть правда була за Троцьким, що на випадок перемоги контрреволюції і антанти над большевиками, останнї „хлопнуть“ дверми Росії з таким розмахом, що Европа, випроваджена війною зі своєї рівноваги, захитаєть ся в основах. Чим більше висаджують ся на сибірську сушу Японцї, Американцї, Анґлїйцї, Французи, Серби, мабуть також Канадійцї, чим завзятїйше лютують і загрожують большевицьких главарів чехо-словацькі кріваві зусилля, (вониж мають стояти вже під Володимиром над Клязмою), чим більше нещастить їм на Кавказї, де вмашерували вже Анґлїйцї, займаючи Баку і чим частїйше вибухають контрреволюційні заговори і заворушення (особливо в Петроградї), тим завзятїйше боронить ся спілка Троцький-Ленїн. Промови Троцького і його заклики до оборони соціялїстичної республики перед внутрішними і внїшними ворогами нагадують своєю краснорічивістю і одушевленнєм французьку революцію. Тільки не знати, чи се гимн нової днини людства, чи лебедина пісня. А поки-що відносини у совітській республицї, у обох республиках Сибіру, на Кавказї і Донї замість прояснювати ся, в звязи з походом антанти і від Владивостока, і від Мурману та Архангельська і вкінцї на найневійшім кавказькім фронтї, ще більше позаплутували ся і хто знає, чи скоро прояснють ся. Супроти такої неневности і можливости несподіванок, нїмецькі правлячі круги взяли ся зовсїм поважно до рішення східних проблємів і покликали до Берлїна українського голову мінїстрів Лизогуба, відпоручників донської, кримскої і кавказької республик та представників польського правительства у Варшавї. Теми нарад і її висновки покриті дипльоматичною тайною. Антанта теж не дрімає. Вона з одного боку бє, а з другого гладить. Наступаючи на совітську республику, анґлїйський комендант Архангельська і американський амбасадор в Штокгольмї видали поклик до Великоросів, в якім свій похід мотивують невигаслою любовю до Росії, яку вони не можуть віддати на поталу Нїмеччини, що експльоатує російські багацтва. Хто бажає в се вірити, хай вірить...

На заході перейшли франпузько-анґлїйські війська знова до наступу на нїмецькі становища. Звичайна історія, яка мабуть не скоро покінчить ся, бо і одна і друга сторона ладить ся до зимової кампанїї і „до побіди весною 1919 р.“ — слово в слово те саме, що ми вже нераз чули з надходячою осенюю... А може?.. Рівнобіжно з акцією збруї ведеть ся дипльоматична перестрілка з обох боків. Оподї заявив Бальфур, що антанта не віддасть Нїмцям здобутих у війнї кольонїй, бо вони не в силї сповнити „культурної місії“ між африканськими, чи азійськими дикунами. Рівночасно та сама Анґлїя оголосила суверенність чеської нації і признала за чесько-словацькими бриґадами — своїми союзниками — як членами суверенної чеської нації охорону міжнароднього права. І одно і друге викликало в осереднїх державах велике обуреннє. Бальфурови відповів в пристрастних словах др. Сольф (державний секретар для нїмецьких кольонїй), заявляючи, що антанта під покривкою культури вибрала ся на рабунок чужого добра, а Чехо-Словаків він називає „бездомною бандою рабівників“.

Замітне, що і в Парижі і в Римі повстали українські „Національні Ради“. Який їх склад, яка їх програма поки-що не знаємо. Також канадійські Українцї добили ся полекш, бо Українцї, які служать у канадійськім війську, не будуть висилані на західний фронт.

Вісти.

Холмщина й Волинь прилучають ся до Польщі. „Goniec Krakowski“ з 14 с. м. доносить з Люблина: На однім з засїдань Ради Стану директор департаменту полїтичних справ, кн. Радзївил, заповів, що Холмщина, яка дотепер лише під

військовим оглядом була залежна від ґенерал-ґубернаторства в Люблині, від 1 серпня буде прилучена і під адмінїстраційним оглядом до ц. і к. військового заряду. Як зачувати, ґенерал-ґубернаторство з поручення начальної команди армії, вислало спеціяльну комісію, котра має заняти ся перейняттєм дїяльности в холмських повітах. В цивільний заряд ґуб. в Люблині перейдуть повіти: холмський, грубешівський, томашівський, білгорайський і янівський, також експозитура у Володимирі Волинськім. Сї повіти знані у військових кругах під назвою „Bugkreise“, перейдуть на днях під заряд ґен.-ґуб. в Люблині. Дотепер були вони під зарядом команди IV армії, яка мала свій осїдок у Львові. Проволока, їзза якої люблинські цивільні власти не обняли тих повітів в свій заряд лежить в сїм, що віденський центральний уряд заповів, що вишле туди свою спеціяльну комісію, яка спільно з комісією люблинського ґенерал-ґубернаторства переведе прилученнє заряду згаданих повітів до цивільної адмінїстрації польського Королївства. На днях очікують прибуття віденської комісії.

Як змарновано українське збіже. Віденська „Reichspost“ помішує слїдуючі інформації особи, яка прибула з України, про довіз укр. збіжа: На Україні були ще обильні запаси збіжа з попереднїх жнив. Тяжко однак було наклонити селян, щоби добровільно віддавали свої припаси, місцями треба було ужити сили. Зібране збіже треба було дуже далеко перевозити до залїзничого шляху. Остаточно коли його довезено до залїзниць показало ся, що до заладованнія нема анї мішків анї ваґонів і нїгде не можна було їх вистарати ся. Не було иншої ради, як зсипувати збіже під голим небом на купи по стаціям. Збіже мокло на дощах і нїхто сим не журив ся. Дальші достави збіжа зсипували на давне, вогке збіже. Вздовж шляху залїзниці ріс величезний вал збіжа, а всї заходи і представленнія були безуспішні; не доставлено анї мішків, анї ваґонів. Вищі уряди на всї жалоби здвигали плечима.

З Холмщини. „Відродженнія“ доносить з Холму: Дня 12 с. м. в Холмі заклав ся громадський український національний орґан, з метою захисту економічних інтересів як селян, так і горожан цїлої Холмщини і Підляша під назвою „Краєва економічна нарада Українців“. При „нарадї“ відчинено вже бюро працї для відшукування відповідних посад особам, які повернулись на свої старі місця. На днях буде відкритий „Біженецький Український Банк“, основний капітал поки-що налїчуєть ся не менш, як 100.000 карбованців. Приступлено до орґанїзації по українських селах кооперативних крамниць та українських початкових шкіл. В самім Холмі відчиняєть ся сего року перша українська мішана ґімназія в складї перших чотирьох кляс. За улаштованнє сеї дуже важної і потрібної орґанїзації для Холмщини і Підляша треба бути вдячним орґанїзаторови, а тепер президентови сеї „наради“ А. К. Васильчукови.

Кольонїзація Холмщини. „Дїло“ з 31 с. м. подає за польськими газетами з Люблина: Григорій Михайленко з Холму, котрий повернув з Росії, продав своє майно Березно, що лежить при стації тої самої назви (10 km від Холму, на лїнії Холм—Ковно) „Банкови Польської Землї в Люблині“. В найблизшім часї се майно буде розділене між селян, котрі зголошують ся в великім числї з рїжних сторін Королївства до сього банку. Велику часть майна Дорогуск, з резиденцією і чудовим садом над Бугом купив Адам гр. Тарновський, котрого дїдичі холмської землї повитали з зрозумілою радістю. Се майно тягне ся на північ залїзної дороги Холм—Ковель від стації Березно. Історичний двір Дорогуск, давня оселя Суходольських з цїлим майном перейшов з рук Хшановського з Грубешівщини на властність кн. Друцького-Любецького з Балтова, предсїдателя „Банку Польської Землї в Люблині“. На дорогуцьких ґрунтах находить ся пристань на Бузї, важна стація в будуччинї, оскільки водні дороги будуть упорядковані.

Український університет в Полтаві. Тов. „Просвіта“ в Полтаві відкриває фільольоґічний факультет на українській мові. Ґубернїяльне земське зібраннє піддержує сей почин, даючи кошти. Зібраннє постановило відкрити український медичний факультет і видавати українську газету. Утворено багато стипендій в школах імени українських громадських дїячів, також стипендії в імени князїв Володимира й Ярослава.

Лизогуб про положеннє на Україні. Берлїнський кореспондент дневника „Neue Freie Presse“ мав нагоду говорити з українським президентом міністрів Лизогубом, який перебуває в Берлїні. Його принято не тільки в уряді для заграничних справ, але він зложив також візити в австро-угорській амбасаді в Берлїні, послам турецькому і болгарському і цїлому рядови заступників невтральних держав. Завданнє, яке він має сповнити в Берлїні, відносить ся до ратифікації берестейського договору, і має за ціль в першій мірі вияснити спеціяльні питання, які повстали наслїдком сего договору. Тут належить в першій мірі справа границь, а саме ходить не тільки про західну границю, а також про північну, отже про границю від Росії. Переговори з Росією, які відбувають ся в Київі, ведуть ся з добрим успіхом. Тепер працюєть ся горячо над внутрішною орґанїзацією молодої держави. В короткім часї правлїння гетьмана видано не менше як 260 законів, які відносять ся до усїх областей політичного і господарського життя. Предложения потверджувала Рада міністрів і потверджував Гетьман. Будучий парлямент матиме право сї закони провірити і евентуально змінити. Під сю пору випрацьовано виборчий закон до сїльських і міських громад; виборчий закон до парляменту буде далеко йдучий, одначе все таки матиме деякі обмеженнія щодо віку і плаченнія податків. Виборче право одержить кождий горожанин, який перебуває що найменше один рік в місці замешканнія і платить які-небудь податки. Активне військо не має виборчого права. Утвореннє української територіяльної армії поступає швидко вперед. Є намір зложити 8 корпусів, обовязок військової служби є загальний і зачинаєть ся з 20-тим роком життя. Проект військового закона предвижує двохлїтну військову службу. З господарськими справами не має місія Лизогуба нїчого спільного. Тимчасовий господарський договір між Україною і Нїмеччиною та Австро-Угорщиною, який скінчив ся в липні, продовжено провізорично до 31 серпня. Комісія, яка складаєть ся з заступників згаданих держав працює над тим, аби сей тимчасовий договір перемінити в трівкий. З українського боку бере участь у сих переговорах міністер торговлї Гутник.

Жнива на Україні є лїпші ніж середні. Вони випали-б ще лїпше, колиб не було посухи на весні. Відчуваєть ся також брак робітника. Розділ сьогорічних жнив відбуваєть ся через центральну орґанїзацію в Київі, до якої належать заступники усїх інтересованих держав. Ся орґанїзація має при розділі необмежену власть. Найважнїйші средства поживи і сирівцї, як збіже, цукор, скіра і спірт є на Україні державним монополем.

Цензура листів до України. Для приспішення цензури листів, які висилають ся на Україну дозволено, щоб призначені для висилки туди кореспонденції в пильних справах, були висилані прямо до приналежної цензури. Такі листи належить вкладати до червоної коверти, заадресувати до властивої цензури для заграници й подати назвисно і місце замешкання висилаючого. Тепер установлено для обороту з Україною військову цензуру у Львові.

Зміст: Переяславська угода rediviva? — Д. Антонович: Сторінка з історії української політичної думки девятьдесятих років XIX віку. — Зїзд монархів і державних мужів в нїмецькій головній кватирі. — М. Р.: На селї — М. Грушевський: Як творилась Українська Держава. — С. Новак: Полїтичні партії Угорщини. — На сходї і заходї. — Вісти.

Видає і відповідає за редакцію Микола Троцький
—З друкарні Адольфа Гольцгавзена в Відні.—

ЦІНА 50 СОТ. ЦІНА 50 ШАГ.

ВІСТНИК
ПОЛІТИКИ, ЛІТЕРАТУРИ Й ЖИТТЯ

Виходить що неділї. — Менших рукописей не звертаєть ся.
Адреса: Wistnyk, Wien VIII., Josefstädterstraße 79, II, Tür 6.
Телефон: 13430. Чек. конто: ч. 107.090

Передплата: річно—20 К., 10 карбованців; піврічно—12 К. 6 карб.; квартально—6 К., 3 карб. Ціна поодинокого числа 50 сот., 50 шаг. Зміна адреси 50 с., 50 шаг.

V рік. Ч. 35-36. Відень, 8-го вересня 1918. Ч. 218-219.

Ще про інтервю міністра-президента Лизогуба.

Дня 19 серпня президент української Ради міністрів Лизогуб під час свого побуту в Берліні зробив відому заяву співробітникови „Berliner Tageblatt-у“, яку знова тут наводимо:

„Рішаючі круги України в питанню про федерацію з Росією стоять на становищі переяславської угоди з 1654 р. Ся угода постановляє самостійність України як замкненої в собі держави, власне законодавство, вільний вибір гетьмана, право самостійного ведення переговорів з заграницею, своє військо. Тоді постановлено ще персональну унію з Росією та й тривкий договір про спільне веденнє війни, себто зачіпно-відпорний союз. Одначе Росія згодом усувала щораз більше точок сеї програми, поки нарештї Україна не стала російською провінцією. Нинї, коли Україна є самостійною державою, ми стоїмо на тім, що тільки на підкладї тої угоди можливе яке небудь наше відношенне до Росії. Можлива річ, що коли в Росії зложить ся сильне правительство, ми увійдемо з нею в зачіпно-відпорний союз на основі угоди з 1654 року. Формою правлїння України мусить остати ся гетьманство, яке виросло з українських традицій. Гетьмана вибирають нотаблї, які мають довірє населення, пропорціональною системою на дожиття. Він має право конституційного монарха, при котрім стоїть народне представництво, наділене конституційними правами“.

Очевидно, що ся заява Лизогуба, противна змаганням української нації, викликала обуренне серед Українців і протест „Українського Національного Союза“.

Дня 24 серпня оголошено в київських часописах такий протест:

„Український Національний Союз, ознайомившись з заявою голови Ради міністрів гетьманського уряду і бувши під враженнем сих заяв, якими проклямуєть ся можливість звязку України з Росією, а значить і робить ся погроза справі скріплення самостійної Української Держави; констатуючи разом з тим, що слова Ф. Лизогуба суперечать відповідним, офіціяльним заявам Ф. Лизогуба й його кабінета тут на Україні; а також звертаючи увагу всього громадянства, що в оцінці нашого міжнароднього і внутрішнього становища всї партії й орґанізації, які входять в Український Національний Союз, стоять на зовсім иншій позиції, Рада Українського Національного Союза виносить свій протест проти сих заяв, які не відповідають дїйсности та інтересам Української Держави. Президія“.

Та не тільки українське громадянство дало вислів своєму обуренню з приводу заяв Ф. Лизогуба; сам гетьман Скоропадський і його міністри — зокрема Д. Дорошенко — заскочені були сею заявою, яка кидала на їх політику тінь нещирости: суперечности думок і слів. Справа вимагала пильного пояснення, якщо заява Лизогуба не мала перечеркнути цїлу дотеперішню гетьманську програму. Поясненне оголошено урядово 25 серпня. Воно каже:

„Міністер-президент Ф. Лизогуб в розмові по прямому дротови з міністром закордонних справ Дорошенком просив оголосити від його імени в часописах, що інтервю, яке мав з ним співробітник „Berliner Tageblatt-у“ з 19 серпня, передано останнїм зовсім неточно: Міністер-президент, говорячи про відносини України до Росії весь час мав на увазї лише минулі часи, що-ж до будучности, то він твердо і рішучо підкреслив самостійність і незалежність України. Разом з сим міністер-президент подає фактичне спростованне до „Berliner Tageblatt-у“ і до инших берлїнських часописів“.

І справдї в день після того Лизогуб послав до берлїнських часописів виясненне такого змісту:

„Тому, що оголошено публично, немовби я в бесїдї з дневникарями отверто висловив ся за ймовірністю союза України з Великоросією, приневолено мене до зложення такої заяви: 1) В згаданій розмові я не говорив про ймовірність, тільки про можливість пізнїйшого зачіпно-відпорного союза з Росією, а саме тільки на основі тих частей переяславської угоди з 1654 р., які признають самостійність України і признають сїй державі окреме законодавство, вільний вибір гетьмана, право до самостійних переговорів з заграничними державами й власне море. 2) Стоячи тепер на чолї Української Держави, з помічю центральних держав ми стараємо ся збудувати сю державу на українських основах і переводимо се завданнє в адмінїстрації, школї й инших галузях публичного життя. Тому здогад, немов би ми хотїли злуки нашої держави з иншою державою, не є оправданий. 3) Рівнож неоправданий є здогад, що бажаємо на віки сотворити непроходиму загату між нами й російським сусїдом. Ми не бачимо найменшої причини, щоб після привернення мирових часів ми не могли увійти в приязні відносини з російською державою. Не знаємо, що принесе будучина, колиб одначе прийшло до союза, то був би се союз двох самостійних держав і я говорив тільки в сїм значінню про сполуку України з Великоросією у спільну федеративну державу“.

Беручи річ так, якою вона є фактично, Лизогуб у своїм спростованню нїчого властиво не спростував, бо понятте „ймовірности“ майже зовсім покриваєть ся з понятєм „можливости“. Політична фізіономія Лизогуба при сїм інцідентї виявилась дуже яскраво як людини невиличимої російської орієнтації.

Інтервю Лизогуба викликало цїлу літературу, при чім розумієть ся російські круги на Україні виявили себе дуже вдоволеними. Противно Українці. Дуже замітною з українського боку є статя д-ра Томашівського в „Дїлї“ під наголовком „Українські федералїсти“, яку закінчив він такими словами:

„Сьогодні Україна має за собою ще один акт — берестейський договір 9 лютого 1918 року. Перший акт справдї міжнароднього значіння, який своєю формою і змістом перевищає все, що тільки знає українська історія, бо дає Українї державну самостійність. В нинїшних обставинах полишити

на боці добровільно сей неоцінений скарб і торгувати історичним шпарґалом зперед трьох століть — то з політичного боку глибока некультурність і крайна легкодушність, з національного—непростимий злочин. Свідомий Українець може собі сьогодні уявити Україну в державно-правній звязі з Московщиною тільки в однім разі: колиб Московщина завоювала Україну, себто тільки по трупах її вірних синів. А й тоді політичні заступники України у політичній боротьбі за державно-правне становище її не будуть виходити від переяславської умови з 1654 р., тільки від самостійної, суверенної української державности 1918 р.“

Міністер Кістяківський про внутрішню політику.

На зїзді ґубернських старост та їх помічників в Київі дня 19 с. м. міністер внутрішніх справ Кістяківський виголосив програмову промову про завданнє адміністрації, в якій між иншим сказав:

„При допомозї союзників нїмецької держави і Австро-Угорщини, Україна вступила на широкий шлях свого державного самостійного істнування. Ріст та розцвіт України можливі тільки на твердих національних підставах. Могутнїй рух селян-хлїборобів, перенятий здоровими ідеями державности, підняв історичний прапор української самостійности — гетьманство. Під тим прапором йде глибокий національний рух і нашим завданнєм підтримати його всїма засобами й всїма силами. Культурна, просвітна та взагалї національна праця в центрі так і на місцях в напрямку відновлення української державности повинна зустрічати повну нашу піддержку і допомогу. До сеї працї конче треба притягати всї українські національні елєменти, що бажають щиро і чесно працювати над утвореннєм гетьманської України.

Але міністерство внутрішніх справ не виконало-би свого національного завдання, коли-б не звернуло серйозної уваги на ті злочинні елєменти, котрі борють ся з нашою державністю. Представники крайних лївих партій на підставах інтернаціоналїзму провадять найінтензивнїйшу працю, прямуючи нахабно обдурити нарід добром загальної клясової боротьби. Практичною ідеольоґією сих елєментів лишуть ся гасла революції і захопленнє влади. Особи, котрі захоплювали владу при допомозї рїжного роду „совітів“ і комітетів, що грабували та нищили мирну людність, не покинули ідеї рабунку і насильства. З сими ворогами суспільности міністерство внутрішніх справ повинно провадити саму енерґічну боротьбу і до сїєї боротьби я вас закликаю.

На великий жаль мушу сконстатувати, що й поміж Українцями істнують течії, котрі революційне захопленнє влади і принціп соціяльного інтернаціоналїзму ставлять на перше місце. На них треба дивитись як на псевдонаціоналїстів. Тут націоналїзм тільки оборонча барва, котра не повинна вводити в блуд міністерство внутрішніх справ.

Протинаціональні та протидержавні елєменти дістають ся й до наших здорових інституцій держави, як професійних спілок, кооперативів, культурних і просвітних товариств і т. д. Не може бути жадного сумнїву щодо професійних спілок, без них не може бути здорового робітничого руху, без кооперативів немислима орґанізація нашого господарського життя— одначе власне в імя перш за все збереження й захисту сих державних інституцій міністерство внутрішніх справ повинно прикласти всїх зусиль до того, щоби сї інституції не були заслоною, за котрою ховають ся люди, що мають зовсїм инші цїли.

Те-ж саме треба сказати щодо окремих політичних партій. Українська держава може йти по шляхови свого національного розвитку тільки при умові широкої політичної толєрантности. Окремим політичним партіям треба дати цїлковиту волю боронити свої ідеї й погляди.

В сьому питанню не може бути винятку й для партій соціялїстичних, котрі стоять на підвалинах еволюційного розвитку соціялїзму. Але революційний соціялїзм — явище протидержавне, і приклад російської революції показав все безглуздє революційного соціялїзму. Оскільки безглуздє не має права претендувати на соціяльне будівництво, настільки держава повинна боротись з революційним соціялїзмом.

Перед мінїстерством внутрішніх справ стоїть тяжке завданнє впорядкування місцевого життя. Поза державною роботою місцевих людей, поза працею земських і міських самоврядувань місцеве життє неможливе, однак досвід революції показав, що місцеве самоврядуваннє, збудоване на протидержавнім виборчім законї, знищило місцеве господарство та повернуло здорове господарче життє земств і міст в боротьбу політичних програм.

Тепер внесено в раду мінїстрів закони про вибори в земські та міські самоврядування, збудовані на широких демократичних, а не протидержавних підставах і будем сподїватись, що на місцях знову відновить ся місцеве господарство та могутнє рушить вперед місцеве життє. Без сумнїву велику піддержку новому земському і міському самоврядуванням дасть „третїй елемент“, котрий в період самої завзятої революційної боротьби не зійшов зі своїх славних постів і конче треба вжити всїх заходів до того, щоби сих ідейних працьовників утримати на своїх місцях.

Але шановне панство, головним завданнєм мінїстерства внутрішніх справ має бути турбота про село та біднїйшу міську людність. Сей елемент повинен ясно бачити, що правительство насамперед і виключно думає про них, що всї сили державного будівництва направлено на утвореннє народнього, а не клясового добробуту.

Виданий правительством земельний закон дав широку спромогу селянам набувати землю. Встановляючи 25-десятинну норму землеволодїння, закон поставив певну ідею парцеляції землеволодїння. Загально відомо, що за час війни і революції у селян зібрались великі запаси грошевих заощаджень. Сї заощадження селянство має відповідну спромогу і повинно повернути на купно землї.

Представники місцевої влади не повинні відноситись до сього питання байдужо. Навпаки вони повинні вжити всїх сил для того, щоби допомогти всїми способами місцевій людности в її природнім стремлїнню до набуття землї. Тут потрібна велика творча праця і я прошу вас звернути на се питаннє саму серіозну увагу. Чим скорше селяне розпічнуть чи при допомозї державного земельного банку, чи власними силами купувати землю, тим глибше будуть закладені підвалини національного будівництва.

Як привертаєть ся порядок на Україні*).

(Відкритий лист до п. мінїстра внутрішніх справ у Київі).

„Бачучи українську пресу, яка доходить до нас з Київа, день у день поконфісковану з білими пятнами або і сторінками, звертаємо ся до Вас через галицьку Україну і подаємо Вам до відома ряд правдивих подій, на які Ви, як мінїстер Української Держави безумовно зареаґуєте. Ось що дїєть ся на Поділлю:

Український народ нищить ся матеріяльно, а українську інтелїґенцію усуває ть ся з усїх урядових місць і вязнить ся тільки за се, що вона українська. Не можна сказати, щоб вину сього поносили австро-угорські війська. Вони не знають обставин і у всїм полягають на інформаціях українських державних властей, а ті власти, набрані на Поділлю виключ-

*) Львівське „Діло“ з 28 серпня містить відкритий лист 75 горожан Поділля до мінїстра внутрішніх справ Української Держави, яке вони прислали до „Діла“ тому, що в київських часописях воно було-б сконфісковане. Подаємо сей документ людської кривди на сторінках нашої часописи, полишаючи відповідальність за подані факти за авторами письма. Ред.

ЛБ АН УРСР
Ж. К

но з Великоросів, бувших чиновників за царського режіму, або з поміщиків, ворожих Українській Державі.

І се урядуванне відбуваєть ся так: Поміщики зголошують ся до повітових старостів, що хотять стягати контрибуції за заподіяні їм шкоди. Повітові старости, не розглядаючи справи, не переслухуючи селян і без комісійного оцїнення шкоди відосять ся до австрійської військової команди про військову асистенцію. Поміщик одержує чету австрійських жовнїрів, їде в село, приказує селянам зібрати ся на сїльський сход і оголошує, що селяне мають заплатити йому таку-то суму до 4 або 6 годин. Часом продовжують реченець до 1 або 2 днїв. Рівночасно заповідають, що коли селяне не зложать наложеної суми в означенім часї, то заберуть їм худобу, посадять до тюрми, спалять село і т. ин. Дїйсно не кінчить ся на словах, бо коли упливе назначений кількагодинний час, зачинають війська брати ся до дїла: В однім селї арештують людей (напр. в с. Гринчук арештовано 19 людей), в другім забирають худобу (напр. в с. Завадівцї забрано 70 штук худоби), а кілько биття дізнають люди, то річ звичайна. Декуди побивають людей до крови (напр. в с. Янчинцях побили тяжко українські стражники, бувші полїцейські за царського режіму Францїшка Іваницького, Петра Рачинського і багато инших). Рідко хто з селян відважить ся спитати, яка комісія оцїнила шкоду, чи поміщик має право стягати й скільки) За се з місця арештовують або побивають як бунтовщика. Навіть не можна того дня вийти з села, бо всї входи й виходи замкнені. Таким чином стають поміщики самі суддями в своїх справах. Від сього не має жадного відклику. Не помагають ні прохання, ні заходи; нїхто селян не вислухає. Поміщики накладають контрибуції довільно, без жадної контролї. Навіть австрійські власти запримітили, що поміщики хотять відбити собі на селянах все те, що стратили на війні, і накладають страшні суми на селян. З тої причини заборонили вони своїм низшим орґанам скорше удїляти асистенцій, аж докажеть ся наглядно, хто скільки заподіяв шкоди. Одначе на дїлї того нїхто не придержуєть ся. Поміщики стягають не тільки се, що втратили, але два три рази більші суми, як виносить їх цїле майно. Контрибуції доходять в деяких селах і до мілїона карбованцїв. Один поміщик Я. з ямпільського повіту похвалив ся, що його цїле майно мало вартість 150.000 карб., а він стягнув собі 250.000 карб. В с. Гукові наложено 20.000 карб. тільки за „випас“ першої конюшини на 40 десятинах, котра з причини посухи зовсїм не вродила ся. Се значить по 500 рублїв від десятини. Селяне з Гукова сказали, що жаден з них не косив своєї власної конюшини, бо не було що косити.

В с. Чайкові наложено 610.865 карб. контрибуції, в с. Несторівцях 237.434 карб., в с. Гринчук 254.600 карб. (Цїлий фільварок таки в тім селї має 460 десятин). Арештовано 19 людей. Люди зложили вже 117.000 карб. — очевидно продали коні, корови, щоб заплатити таку суму—а більше вже не мають грошей і тому 19 людей дальше сидять в тюрмі. В Залїзцях наложено 633.000 карб. і т. д.

Навіть уневажнюють купно, заключене з земельними комітетами в часї Української Республики. В селї Гуменцї продав земельний комітет селянам дрова з лїса по 75 коп. за чвертку. Селяне заплатили добровільно аж по 2·50 карб., а тепер Жид-арендар жадає від них по 20 карб. за чвертку, уневажнюючи давне купно, що цїлком противить ся всякому праву і австрійським приписам, котрі виразно говорять, що можна стягати контрибуцію тільки за зрабовані річи. Закон про утвореннє тимчасових земельних лїквідаційних комісій, підписаний гетьманом дня 15 липня, зовсїм не виконуєть ся. Він зостав мертвою буквою. Громадам не доручують копії прохань поміщиків про відшкодування, не визначують для них судових днїв, нїхто не поучує мужиків про право відклику від постанов повітових комісій до ґубернїяльної комісії, так, що селяне взагалї не мають нїякої змоги боронити ся.

До сел приходять пани поміщики і арендарі з віддїлами війська на екзекуції, диктують селянам без всякої розправи величезні суми й зараз таки стягають оружною силою. При тім кождого селянина, котрий відважить ся завдати питання, на якій основі домагаєть ся поміщик чи арендар такого відшкодування, зараз арештують і часто важко побивають. Екзекуціями забирають для поміщиків худобу титулом мнимого відшкодування навіть від стареньких хорих вдів і малолїтних сиріт, котрі нїяким чином не могли брати участи в жадних рабунках.

Селяни йдуть цїлими громадами в депутаціях по ріжних властях, тільки їх жалоби—се „голос вопіющого в пустинї“. З тої причини ворожнеча населення до всяких властей (Сконфісковано рядок. Ред.) дуже страшна. Напруженнє велике, найменша іскра може спричинити страшний огонь. Темне селянство не знає, де причина сього зла і тому всї власти прямо ненавидить. Воно знає тільки, що українська власть його не хоронить від насильств, але не знає, що то є тільки так звані українські власти, що се є Москалї, завзяті вороги українського народу і Української Держави в українських мундурах! От де джерело всякого зла! Населенне не забуде нїколи тих насильств і варварств, які воно переносить.

От кілька голосів селян: І. (Сконфісковано сїм рядків. Ред.). Бо за панування большевиків також не було такого насильства, як тепер, бють людей, замикають в пивницї, гнилі та темні, і в декотрих селах вже й заставляють робити панщину. Та не тільки що при пануванню большевиків, але навіть при царському урядови такого насильства не було й чи довго то може бути? Нї, бо те бідне селянство обдурено, обкрадено і нарешті всї відцурали ся його, вивели на темну дорогу, но ще є надії на Бога і сили та ще думаєть ся, що воскресне Україна і слава і воля, ще нам братя, молоденьким, усміхнеть ся доля“.

ІІ. С. Чирнилївцї, литинського повіту, вивсянецької волости. „Наші селяне переживають тяжкі хвилї від тих поміщиків, у яких розграбили большевики все майно. Поміщики під угрозою австро-угорського війська заставляють селян давати великі гроші; на сто дворів, що мають ся в селї Чернилївцях, поміщики заставляють дати 252.000 карб. Селяне від такого великого страху покидають свої рідні хати й тїкають в лїс і хто куди попав“.

ІІІ. „В литинськім повітї з людьми невідомо (?) хто поводить ся дуже сурово: за який маленький проступок ставлять по шию у воду. Прошу пояснити, чи на Українї уведена така страшна кара“.

Панщина вже вповнї вернула. Селян ґонять до роботи на панські лани, без огляду, чи своє поле оброблене, чи нї. Недавно видав повітовий староста в Камянцї на Подїллю панщизняний указ, в якім грозить українському населенню, що кождого, котрий не буде робити панщини, зашле на тяжкі роботи в Австрію і Нїмеччину (Оголошенне з 19 липня 1918 р.).

Ще гірше відношенне тих властей до української інтелїґенції. Вистане голословний донос, що якийсь Українець аґітатор, щоб його українські власти арештували й держали місяцями в тюрмі без суда. Особливо важко терпить народне учительство. Українські державні чи радше поміщицькі власти на Подїллю забороняють вистави, навіть царською цензурою дозволені українські пєси (як робить се повітовий староста поміщик Врублевський і начальник Державної Варти Великорос Новіцький). То ті „нїби українські“ державні власти забороняють збори „Просвіт“ і доходять до того, що навіть на учительські курси висилають мадярську сторожу, яка з крісами й баґнетами сидить на лекціях (Брацлав). В Камянцї на Подїллю під боком старости арештовано рознощика українських книжок п. Грицая за те, що розносив українські книжки на припорученнє ґубернської земської управи. Арештували його австрійські власти в переконанню, що арештують небезпечного злочинця. Коли-ж

від ґубернїяльного старости почали домагати ся вияснення в тій справі, він заявив, що Грицай зовсїм не винен і готов дати листа до австрійської влади, щоб випустити на свободу п. Грицая. Листа такого дїйсно дав, але п. Грицай по нинї сидить в тюрмі. Ладять ся дальші арешти невинних Українців і тільки наївний чоловік міг би думати, що се дїєть ся без співучасти ґубернського старости й його повітових старостів.

Приготуванєм до дальших арештів української інтелїґенції є переведене заступником ґубернїяльного старости Македоном розігнанне городської думи в Камянцї на Поділлю, яке відбуло ся дня 20 с. м. н. ст. в такий нечуваний спосіб: Ґубернїяльний староста усунув з городської Думи всїх свідомих Українців, полишаючи в нїй Євреїв, Москалїв, Поляків і таких Малоросів, які голосували проти оснування української ґімназії в Камянцї. За причину усунення свідомих Українців з городської Думи подав „недбальство і повільність у виконанню обовязків.“ Що се значить, знає хиба сам Кисельов і його заступник змосковщений чужинець Македон і Поляк Бїскупський, бо чейже годї назвать „повільним виконанєм обовязків“ се, коли гласний повільно підносить руку при голосуванню. Слїд підчеркнути, що з Думи усунено навіть таких гласних Українців, котрі не пропустили нї одного засїдання, за се полишено в нїй таких гласних, котрі на засїдання показують ся дуже рідко. Тепер приготовляєть ся відібранне Губернської Управи з рук Українців, а в слїд за тим їх арештованнє, чим вже наперед чванять ся голосно московські опричники. Наслїдком сього буде припиненнє дїяльности всього українського шкільництва на цїлім Поділлю, до чого змагають московські чиновники Української Держави.

Все те відбуваєть ся під покришкою усування тих, що аґітують проти Гетьмана, тимчасом нїякої аґітації проти гетьманської власти з української сторони вже віддавна не має, а ведеть ся вона тільки з московської сторони під знаменем „Красной Точки“, якій московські чиновники всїми способами ідуть на руку, удаючи приклонників гетьманської власти. Саме тепер, як се пишемо, горить город Бар, підпалений з уряду за мниму українську аґітацію проти гетьманської влади.

Начальники державних варт на українські питання відповідають: „Говорите до меня только на общепонятномъ языкѣ“. Розвязано 4 повітові управи, що були в руках Українців. В Ольгополї замінено в урядах всї українські написи на російські.

В Брацлаві увязнено бувшого українського комісаря Павличенка на донос старости, котрий виступив против Павличенка з закидами, що він свого часу намовляв нарід до самооборони проти польських „легіонів“, а місцевий піп зізнав, що пан Павличенко „плоха і непобожна людина“, що показувалось у нього вже за царських часів. При ревізії найдено у нього книжочку Левенка: „Чому хочемо самостійної України“ і закон Української Держави, виданий ще Центральною Радою. Отсе всї „злочини“ Павличенка. Полевий австрійський суд увільнив його від вини і кари, але мимо сього держить його староста в тюрмі адмінїстративним порядком.

В Ямполї зареквіровано салю „Просвіти“ під „Feldkino“, а крім того винаймають сю салю Жидам та Полякам для спектаклїв, а грошей за се „Просвіта“ не бачить. Там-же увязнено на донос старости молодого свідомого Українця п. Охоту, члена Повітової Земської Управи під закидом, що він приймав участь в яких-то зборах. По дорозї до тюрми його застрілено без суду і права.

По цїлім Поділлю переповнені тюрми Українцями, які сидять там без всякої вини. Дійшло до сього, що австрійська команда видала наказ, щоби не переповнювати тюрем невинними людьми, бо дійшло вже до її відома, що арешти доконують ся з причин особистої мести панів поміщиків. Але се нїчого не помогає і реакція лютує гірше, чим за царських часів. Отсї факти подаємо тільки, як приклади до відома панови Мінїстрові прилюдним способом запримічаючи, що таких фактів можна зібрати тисячі.

І весь народ, і інтелїґенція, і чужинці з диву не сходять, чому з Київа не приїде яка мінїстеріяльна комісія, котра-би переїхала села і городи України, визначила послухання для покривджених та усунула й увязнила дотеперішнїх старостів, почавши від пана Кісельева до великоруських комендантів державної варти. Державна варта під проводом московських опричників знущаєть ся над народом в такий страшний спосіб, що народ волить вже екзекуції Мадярів. Словом, український нарід, а з ним інтелїґенція, особливо учительство, переживає дїйсний ад, серед котрого збогачують ся безправно польські та московські поміщики, які перед війною ледви клигали, а тепер по страшних контрибуціях, витиснених насильно з українського народа, стали мілїонерами і улаштовують раз-у-раз бенкети.

В імени вже не українського державного інтересу, але людськости, взиваємо Вас, пане Мінїстер, положити край сим безправствам, яких не допускав навіть царський режім, бо инакше наступить страшна катастрофа, яку нарочно викликують своїм поведенєм московські чиновники. Щоби запобігти нещастю, яке вже висить над Поділлєм, необхідно негайно вислати з Київа зложену з Українців комісію, котра переїхалаб замучені, пограблені та покатовані села, вислухала жалоб українського населення, наказала донощиків і поміщиків, звернула неправно взяті контрибуції, випустила з тюрем арештованих українських інтелїґентів та селян, визначила коштом поміщиків відшкодування для неправно побитих людей, переглянула акти старостів, поінформувала ся у австрійських властей про всї безосновні доноси, зроблені на свідомих Українців та осудила, а передовсїм скинула з урядів заїлих ворогів Української Держави. Инакше вибух, на який заносить ся, упаде виною на тих, які за все одвічають“. (Наступає 75 підписів).

———

Для доповнення нарисованої в попереднїм документї картини відносин на Україні подаємо за „Дїлом“ ще такі факти: Пан Янчевський, управитель дїдича Скібінецького, ріжними штуками й впливами зробив мешканців села Голозубинців небезпечними революціонерами. . . Тоді на спілку з властями видумали спосіб викорінення „революції“ гідний авторів. Хто хотїв іти в поле до роботи, мусїв мати від повірника п. Янчевського позволенне, яке вечером мусїв звертати. Не кождому таке позволенне давало ся, тож більша частина села не могла показати ся в полї. Наслїдок був такий, що засїви пшениці й жита заросли буйною хоптою, бульба не підгорнена, а місто ярих засївів повиростали здорові будяки та бурян.

Не краще творить ся в селї Завадівці, кушнїнської волости. Селяни Гаврило Пастушок, Олекса Надзинишин та Клим Мандзюк таке росказують: У них дїдичем відомий Журовський, власник 40.000 десятин землї, маґнат, якому рівний був хиба Микола II. В їх селцї має він також двіста десятин лїса і 5 десятин орного поля, яке тепер засїяне конюшиною. Є розпорядженнє східної армії, що за знищенне засївів селянами маєть ся на село накладати контрибуцію. Не знати, під який розпорядок підтягнено сю шкоду, одначе Журовський оцїнив свою шкоду на сто тисяч карб., яку то суму 20 полк гонведів стягає з села в формі контрибуції. Сьомого липня стягнено з села 50.000 в протягу одного дня, а в своїй великодушности позволено половину заплатити по жнивах. Перевести се на зрозумілу мову значить: Селяни не мали такої суми грошей, що перевищає далеко вартість лїса і поля, то забрано їм усе, що мали. Лишило ся збіже на полю. Його то заберуть по жнивах.

Шляхетний Віктор Скібінецький пан на Голозубинцях, Чанькові, Зеленчі, Циганівці, Днїстряниці й Стасівці, повіту новоушицького й камянецького обрахував свої претенсії до одного села Чанькова на 610.865 карб. 36 коп. Коли відчи-

таєте отсю деталїчну цифру, вам певно схочеть ся знати, як представляєть ся рахунок тої шкоди. Дуже просто:

За знищенне інвентаря 587.426 карб. 36 коп.
„ лїса 23.439 „ — „

разом 610.865 карб. 36 коп.

Для пояснення знайте, що в Чанькові п. Скібінецький посїдає 350 десятин землї, за яку нїхто не важив ся-б дати 200.000 карбованцїв, бо вона під звісною польською господаркою. Инше знов питанне, хто саме ту шкоду заподїяв. Від місяця марта 1917 року переходили там рїжні банди з фронту, які рабували, що під руки попало. Чому-ж мають се платити селяне? Одначе 9 серпня с. р. селяне учули вибухи ручних ґранатів при кождім вході в село і крїсові сальви вїздїаючих патруль. Се знак, що йдуть стягати гроші за шкоди. І стягали — а як, колись довідаєте ся. Тодї довідаєте ся також, як виганяли з селян бунтівничого духа, як шукали за оружєм, як берегли перед знищенням засїви.

Тепер послухайте й инші „історії“. От між 15 і 20 серпня мало вибухнути страшне повстанне, 40.000 козаків, зібраних на Подїллю (!), а потім вартоломейська нїч на Українї. А се все викликує відповідне зарядженне. Вистарчило, що в могилївськім повітї в чотирьох селах селяне доведені до крайности, убили завідателїв дібр тих сел, а вже з сел і людей слїду не лишилося, бо мовляв — се початок сеї страшної революції. Рік 1914 в східній Галичинї — се тїнь дїйсности на Українї.

В Цишківцї, кунівської волости, карна експедиція буками змушувала мужиків, щоб сусїди взаїмно зривали дахи своїх хат. Колиж парох села почав просити заперестати сього середньовічного способу вимушення, то салдати змусили його розбивати хату Кирила Штаблового. Лише окуп 400 рублїв вирятував його від дальшого позорища.

Польський похід на знищенне Холмщини.*)

Берестейський мировий договір порішив приналежність Українцїв Холмщини до України. Стало ся се з узглядненнєм історичних, етноґрафічних і правових принціпів. Прав третього, хочби не істнуючої ще польської державы, чи навіть хочби польського народу не нарушено в сей спосіб нїяким чином. Спадщина царської держави мусїла під натиском побідних армій центральних держав розложити ся на свої природні частини. В сей спосіб, що правда, не зроблено нїякої кривди правам Польщі, хиба її змаганням і апетитам, її історичній фантазії про велику Польщу від моря до моря, а зокрема її інтензивно веденій доси акції, спрямованій на спольонїзованне per fas et nefas Холмщини і Підлїся. Від вибуху світової війни Поляки зараз звернули свою увагу на свою східну границю, щоби як найдальше в сїм напрямі перевести свою експанзію. Таж в приказї бриґадира Осипа Галлєра з 15-го лютого 1918 року в день перемаршу польського помічного корпуса через східню границю сказано ясно: „Ми боронили східних границь повстаючої вітчини — над рікою Стиром, густо розсїяні, находять ся могили наших братів по зброї. Сеж граничні горби, які визначують східну границю Польщі. Бажаємо пірвати цїлий нарід до оборони сих границь.“

Польській експанзії стоїть впоперек дороги український нарід. Треба було усунути його за всяку цїну там, де ослабили його воєнні події, значить в Холмщинї. Одначе осягнути се можна було тільки беззглядним насильством: 1. Безправною евакуацією, 2. Безправною конфіскатою власности, 3. Терором, 4. Польонїзацією шкіл, 5. Переслїдуваннєм церковної унії і 6. Рабунком і усуненнєм українських предметів культури і памятників культури.

*) Стаття ся була первісно надрукована в „Ukrainische Korrespondenz“ Передруковуємо її в перекладі на українську мову ізза цїкавого її змісту. Ред.

1. Безправна евакуація.

Уступаюча російська армія евакуувала більшу частину українського населення Холмщини в глубину Росії. Мимо сього часть його остала в краю. Колиж воєнна лїнїя пересунула ся поза ріку Буг і край окуповано австро-угорською армією, на місце армії прийшла окупаційна управа. Пороблено докладні старання, щоби військовими урядниками у всїх найважнїйших урядах стали Поляки і се переважно з Галичини. Українцїв, які стояли близше до туземного населення, не узглядненo при обсадї становищ управи, а коли деякий таки найшов ся на становищу, усувано його дуже скоро, як непевний елемент. Перша річ, за яку взяла ся польська адмінїстрація, був хрестоносний похід проти оставшого українського населення. Сеж була ера пляново і беззглядно інсценїзованих денунціяцій і переслїдувань проти цїлого українського народу в Австрії, щоби представити його як зрадника, виключити від всякого впливу на перебіг подій і сею дорогою сотворити настрій і почву під пляновану на українській території велику Польщу. І так, усунувши ненависних Українцїв з Галичини, які могли бути свідками, а може й противниками польської господарки в Холмщинї, прийшла черга на опущений своєю інтелїґенцією український нарід. Збирано найперше фалшиві прискаржування, дуже часто навіть з помічю деяких надто ревних орґанів вивідної служби (яка находить ся, як відомо, майже в цїлости в польських руках), немов то українське селянство укриває збрую, російських жовнїрів, російських шпіонів, що воно ворожо настроєне для австрійської армії. В слїд за сим поставлено домаганнє на скріпленнє орґанів управи, залоги, підпомоги для польського елєменту і евакуації українських селян. Наслїдком сего евакуовано понад 80.000 Українцїв з Холмщини у Польщу і розміщено їх там головно між польським селянством. Без помочи і опіки, зненавиджені і шикановані польським населеннєм, трактовані як зрадники і вороги, вони мусять жити з дня на день в найскрайнїйшій нуждї. Багато з них, особливо малі дїти, стали жертвами нужди, голоду і холоду, інфекційних недуг і масами вимирали. Ще до нинї, мимо заключення мира, не відіслано евакуованих до рідних осель. Сї, що їх приміщено в Галичинї не одержують від 1918 року нїяких евакуаційних підпомог, хоча не сміють повернути до своїх рідних сторін. На кождім кроцї роблено саме евакуованим з Холмщини всї можливі трудности, щоби вони не повернули тепер у свої села. Не хотять, щоби вони скріпили туземний український елемент в хвилї, коли мають відбути ся вибори і евентуальний плєбісцит.

II. Неправна конфіската майна.

Оскільки не спалено домів і господарських забудовань українських втїкачів і евакуованих, приміщено в них спроваджених з далеких околиць Поляків. Віддано їм належні до сих хозяйств поля і ниви. І вони уважають ся тепер їх повноправними власниками. Помешкання і загороди, які стояли порожно, а належали до Українцїв, вони ужили на будову і опал. В сей спосіб в багатьох місцях пропав всякий слїд по Українцях. Українцї, які повернули або з евакуації або з втечі, часто не можуть навіть найти своїх осель, або стрічають осівших по своїх хатах за час війни Поляків, які не хотять допустити їх до власних хат. З глумом відсилає ся їх на Україну, при чім говорить ся, що тут Польща. Українцї не мають тут нїякого права, а правительство віддало заволокам чуже майно на власність. Адмінїстраційні орґани не хотять їм дати нїякої правної охорони.

III. Польські школи.

Будівлї порожних російських мінїстеріяльних, чи синодальних шкіл, а навіть приходські доми взято польськими шкільними товариствами в посїданнє і уладжено в них польські школи. Щоби раз на все виключити всякий слїд української мови з сих шкіл, спонукано військову управу

до негідної XX віку заборони кирилиці. В сей спосіб просто прогнано українську мову з польських шкіл. Не дозволено основувати українські школи, хоч як сього бажало українське населенне Холмщини. Остали без успіху всї змагання Українців оснувати хоч одну українську приватну школу. Сих Українців, які робили заходи в справі основання приватних українських шкіл в Холмі і Космові (окр. Грубешів), стрінули опісля численні неприємности.

IV. Терор Поляків супроти Українців.

Холмські Українці, які остали у своїх селах, живуть від часу окупації під режімом терору не до описання. На кождім кроці, де тільки ходить про їх горожанські права, про поживу і заосмотренне в засоби щоденної потреби, їх трактують, немов вліздивих чужинців. Сїльськими старостами і членами сїльської управи назначуєть ся самих Поляків, навіть новоприбувших заволок там, де українське населенне творить переважаючу більшість. На кождім кроці видно змаганне надати краєви виключно польський характер, при прямім здавлюванню українського елемента. Не позволено Українцям на основанне нїодної культурної, чи економічної орґанїзації. Численні, дуже протеґовані польські орґанїзації поширили по селах плякати з написом: „Тут живе польська сїмя“. Українським селянам, які, розуміють ся само собою, не хотять мати сих таблиць, доскулюєть ся на всї можливі лади, особливо зі сторони польських військових орґанїзацій. Підюджують навіть малих дїтей до глузування над українською мовою і українськими звичаями. Українців просто виключаєть ся від всякої ратункової і підпомогової акції. До господарських товариств (Kolka rolnicze) не принимаєть ся нїякого Українця, який бажає остати ся вірним своїй рідній мові, церковним обрядам і своїй національности. Позбавивши українських селян можности одержання найконечнїйших в щоденнім життю засобів, хотять приневолити їх до запереченя своєї української національности і до переходу до польської національности. Найзавзятїйше розведено сю пропаґанду у церковній области.

V. Поляки переслїдують церковну унїю.

Разом з російською армією втекли також російські православні попи. Кількох, які остали, інтерновано на Угорщинї. Українське населенне остало без релїґійної опіки. Православні, в більшости зрабовані церкви, позамикано. Без душпастирів, без богослужень, чуєть ся убогий нарід опущеним і нещасливим. Де тільки появили ся греко-католицькі військові священики австрійської армії, звернули ся до них люди масами і просили о удїленне Тайн. Нарід дуже радо горне ся саме до греко-католицьких священиків з Галичини. Вони все ненавиділи (?) російських попів. Останні особливо в часї війни зовсїм не піклували ся населенням. Нарід зберіг найкращі спомини про популярних унїятських священиків і церковні обряди. Нарід знав дуже добре, що унїятську церков здавлено хитрістю і насильством перед ледви 50 роками (1874). А що війна принесла зі собою волю релїґії, нарід забажав повернути до батьківської віри і при кождій нагоді однодушно домагав ся грецько-католицьких священиків з Галичини. Просьби і домаганя населення предложив команді 4 армії військовий священик Василь Олексин і просив о придїленне 10 світських священиків з Галичини. Команда згодила ся на придїленне 5 унїятських і 5 православних священиків. Справу представлено начальній команді армії. На жаль, замість бажаних греко-католицьких душпастирів з Галичини, вислано туди 10 греко-православних, переважно Румунів з Буковини, які не були в силї вдоволити бажання українського населення. Ц. і к. начальна команда армії перейшла до дневного порядку над меморіялами в сій справі трьох греко-католицьких ординаріятів, а світських греко-католицьких священиків з Галичини взагалї не впущено до окупаційної і операційної области. Супроти сего треба було повірити душпастирство серед цивільного населення сих областей трьом по числу греко-католицьким священикам, які були стаціоновані в сій области. Маючи відповідні повновласти від своїх начальних церковних властей, вони пробували по можности і силам заспокоїти релїґійні потреби українського цивільного населення. Та стало ся щось, чого годї було надіяти ся в католицькій державі і в католицькім краю: пряме переслїдуванне греко-католицьких військових священиків за їх душпастирську дїяльність в інтересї туземного населення і католицької справи.

Перші удари впали на нещасливий нарід за се, що він хотїв приняти католицьку віру своїх батьків. І так в лютім 1918 ц. і к. комендант округа в Замостю покарав Українців Івана і Марію Харко, обоє з Вилончі (пов. Замостє) „за протизаконне донесенне про перехід на греко-католицький обряд“ грошевою карою, а саме Івана Харка на 20 корон, а вдову Марію Харко на 30 корон грошевої кари! Після сего пішла черга на греко-католицьких військових священиків. Стаціонованого в Замостю військового священика Миколу Дїдуника відставлювано кілька разів жандармами шупасом з села до команданта округа. Опісля проти него і проти стаціонованого в Рейовци (пов. Холм) військового священика Василя Кирилюка зробили ц. і к. цивільний комісаріят в Холмі (Res.-Nr. 369/18) і ц. і к. окружна команда в Замостю (Res.-Nr. 222/18) донесенне до ц. і к. військової ґенеральної ґубернії в Люблинї. Наслїдком сього вийшов розпорядок ц. і к. ґен.-ґуб. в Люблинї з 15 марта 1918 (Abt. Feldsp. Präs.-Nr. 3939/18) до всїх окружних команд, на основі якого заборонено українським греко-католицьким військовим священикам займати ся якою небудь душпастирською дїяльністю посеред українського цивільного населення.

Інтересне і для XX віку характеристичне для визвольної війни є ґрунтованне сього незвичайного розпорядку. Именно там сказано, „що греко-католицька церков не була признана російськими законами (sic!) і тому також тепер не має нїякої краєвої (зн. в Холмщинї) законної церковної орґанїзації. Тому треба окремого дозволу на посвяченне замкнених російських церков, бо инакше „не вільно відправляти окремих богослужень для цивільного населення, бо ординаріяти спротивили ся сему.“ (Одначе грецько-католицький епископ Боцян сконстатував в початку цвітня с. р. в Люблинї, що епископський ординаріят в Люблинї не підносив нїякого протесту проти відправлювання богослужень греко-католицькими полевими куратами для українського холмського населення!). Вкінцї розпорядок ґенеральної ґубернії твердить, немов-би вінчання цивільних осіб, благословлені військовими священиками не були важні — що противить ся одначе церковним розпорядкам і спеціяльній повновласти, удїленій греко-католицьким військовим священикам.

Коли після оголошення сього розпорядку помер один греко-католицький Українець, Михайло Кравець з Селиска, повіту Замость, подала його сїмя письмо до ц. і к. окружної команди в Замостю з просьбою, щоби помершого похоронив греко-католицький курат. На се ц. і к. окружна команда способом російської жандармерії поробила найперше дохожденне, ким і з чиєї спонуки внесено сю просьбу. Написано про се цїлий протокол. Розуміеть ся позволення не удїлено „зі службового огляду...“ з уваги на істнуючі краєві приписи. (E. Nr. 8945/Z. K. з 22 марта 1918). Доповнюючи се написала ц. і к. окружна команда в Замостю дня 23 марта 1918 під тим самим числом таке донесенне до ц. і к. ґенеральної ґубернії в Люблинї: „Опираючись на розпорядок військ. ґен. ґуб. ч. 3930 просить ся з уваги на знова доказану вербун-

кову (?!) діяльність військового курата Дїдуника, приділеного до доповняючого баталїйону полку піх. ч. 30, просить ся о дальші відповідні кроки.“ У відповідь на се, слїдувало безпроволочне перенесенне полевого курата Дїдуника в дисциплїнарній до-Ірозї з Замостя на Шлезк. Його наслїдника рівнож прискаржено вже за охрещенне одної греко-католицької дитини. Інтересно буде завважити, що рівночасно в Грубешові греко-православний полевий курат Цвістін Стевіч внїс проти греко-католицького полевого курата скаргу „зза релїґійно-неморальної пропаґанди в користь унії“. Щодо иншого греко-католицького військового священика, о. Василя Кирилюка в Рейовци (пов. Холм), то полевий суперіор Чижевський (Поляк) з Люблина внїс таку просьбу до його власти: „Треба поручити сему полевому куратови, щоби він обмежив ся тільки військовим душпастирством. Окремі богослуженя для цивільного населення мусять мати дозвіл епископської консисторії в Люблинї... Він не має права вінчати цивільні особи, бо по відомим менї поглядам віроісповідного віддїлу військової ґенеральної ґубернії такі вінчаня уважатимуть ся перед лицем закона неважними“. При кінцї він висловлює сердечне бажанне, щоби полевого курата Кирилюка перенесено на инше місце.

Інтересними, а для історії культури і обичаїв польського сїльського духовенства Холмщини знаменними є питання, які польський парох Рейовця ставляв шкільним дїтям на вістку, що греко-католицький полевий курат Кирилюк вчив в церкві католицького катехизму: „Як говорив священик: по католицьки, чи по схизматицьки? (се треба розуміти: по польськи, чи по українськи!), як він хрестив ся: по католицьки, чи по схизматицьки (се треба розуміти: по римському чи грецькому обрядови!), яких він молитв учив, католицьких чи схизматицьких?“

VI. Поляки противлять ся відновленню греко-католицької дієцезії Холму.

Супроти сеї боротьби проти греко-католицьких полевих куратів митрополит гр. А. Шептицький був приневолений як голова греко-католицької церковної провінції настановити для греко-католицьких вірних з Холму окремих душпастирів з поміж цивільного духовенства і влучити їх до якоїсь церковної орґанїзації. В сїй цїли треба було відновити силою згноблену перед 50-ти роками царем Олександром II греко-католицьку дієцезію Холму в її ерархії, а управителем її іменував греко-католицького епископа Луцька д-ра Осипа Боцяна, ректора греко-католицької духовної семинарії у Львові.

Коли він прибув до Люблина, щоби представити ся ц. і к. військовому ґенерал-ґубернаторови, орґани цивільного віддїлу (для ісповідань і науки) при ґенеральній ґубернії порушили всї пружини, щоби епископа не допущено до Холму. Адмінїстратор римо-католицької дієцезії Люблина поспішив їм з помічю і піднїс закид, що на його території основуєть ся инше католицьке епископство. Його закид переслано зараз начальній команді армії. Тому вона не приняла до відома відновленя греко-католицького епископства Холму. І так греко-католицькі вірні знова остають без священика, без сповіди, вінчання і хрещення дїтей. Значить історія мартирольоґії церковної унії в Холмі після втечі російських попів і жандармів найшла своє варте пожалування продовженне у польському духовенстві і ц. і к. австро-угорській військовій управі.

VII. Зрабованнє холмської семинарської бібліотеки.

Відомо, що предмети культури, памятники і огнища штуки і науки також в часї війни тїшать ся особлившою опікою і особлившим пошанованнєм. Кождий сего роду проступок мусить у культурної людини викликати правдиве обуренне. В Холмі, в домі православної духовної семинарії містила ся велика богословсько-наукова бібліотека, зложена з яких 60.000 томів, якої засновок становила бібліотечна збірка василіянського монастиря в Холмі, дальше унїятської семинарії і унїятських парохів. Незамінима власність греко-католицької церковної орґанїзації, значить Українців. Щоби забрати Українцям сю бібліотеку, прибув туди в 1917 році польський архівар, який пересортував книжки. Після сего видала цивільна управа військової ґенеральної ґубернії розпорядок, що цїла бібліотека української духовної семинарії має бути сконфіскована і спроваджена до Люблина. Приготовленя до вивозу бібліотеки розпочато таки зараз. Коли епископ Боцян довідав ся про те в осени 1917 року, він запротестував на місці проти конфіскати богословської бібліотеки, після чого на інтервенцію митрополита Шептицького ґенеральний ґубернатор гр. Шептицький порішив, що бібліотека має остати в Холмі. Якийсь час справа була притихла. Одначе мимо сего перевезено опісля цїлу бібліотеку як скандальну воєнну добичу і рабунок на культурній власности українського народу з Холму до Люблина.

Так, як в окрузї Замостя поля евакуованих і збіглих Українців переорюють поза їх межі на те, щоби вони повернувши домів не пізнали їх, так саме усуваєть ся на кождім кроцї слїд культурного життя Українців, щоб нїчого не остало, що могло би промовити за українським характером краю. На останку в цїлій ґенеральній ґубернії Люблина і на Підлясю піднято пильні зусиля, щоби поконфіскувати православні, в більшости колись унїятські церкви. Денеде робить ся се з помічю насильства. І так в селї Черневчицї польське населенне силою взяло в посїданне православну церков, а іконостас і церковні посуди розбито й сплюндровано. Очевидно є се овоч підбурюючих проповідей польського духовенства. В маю 1918 р. польський парох у Владаві сказав у проповіди, що се гріх говорити з Українцем, а дати йому нічний притулок се такий тяжкий гріх, який не може бути нїколи пробачений! А в Янові заявив польський проповідник з амвона, що св. Богоматїр вміє й говорить тільки по польськи!

Порожні греко-православні церкви, які в більшости перед тим були греко-католицькими, переймають Поляки на власність і перемінюють їх на римо-католицькі костели, напр. в Щебрешинї, Холмі, Радечницї, Кособухах, Липську (окр. Замостє). Вони викидають церковні предмети на вулицю, що викликує велике згіршенне серед населення.

В такім положенню находить ся український нарід на своїй рідній землї і то під час визвольної війни під австрійською військовою управою. Як виглядало-б се під польською?

Соціялїзм і національне питанне.

(*Нові знадїбки для вияснення відношення соціялїзму до національної справи**).

Ми вже бачили, як під час війни та під її впливом почало вияснювати ся подекуди відношенне соціялїзму до національної справи. Такі політичні події, як берестейський (а далї й букарештенський) мир причинили ся очевидячки ще більше до поглибленя становища соціялїстичних партій обох таборів щодо питання, яке нас тут цїкавить. Позиція антантського соціялїзму, як і антанти взагалї, була під сим оглядом остільки вигіднїйша, що 1) він міг трактувати національну справу більш академічно-теоретично ніж реально-практично, бо головне ядро неполагоджених національних проблем припадає саме на центральну Европу (відкидаючи очевидно Росію, де після повалення царизму розвязанне поодиноких національних питань також відбуваєть ся власне

*) Подана низше статя доповнює третій розділ друкованої у „Вістнику“ розвідки Ів. Бочковського „Національна справа“, подаючи огляд найновійшої соціялїстичної літератури, присвяченої вияснению відношення соціялїзму до національної проблеми. Ред.

via facti й 2) що вищезгадані обидва сепаратні мири виявили прилюдно анексіоністично-заборчі пляни центральних держав, отже потвердили слушність антантських закидів на адресу т. зв. „пруського мілітаризму“. Тому цілком зрозуміла лютнева резолюція III антантської соціялістичної конференції (в Льондоні), адресована до соціялістів центральної Европи, в якій рішучо осуджується ся імперіялізм та висловлюється ся домаганнє демократичного миру в дусї російської революційної формули, себто з безумовним признаннєм права поневолених народів на самоозначеннє.

Відповідальнїйшим і тяжшим щодо національної справи є становище середньо-европейського соціялїзму. Ми вже бачили попереду, як в нїм з одного боку виявили ся протягом війни соціял-імперіялїстичні (отже виразно протинаціональні) тенденції, а з другого—соціял-націоналїстичні (або вживаючи Реннер-баверської термінольоґії — паннаціональні) прямування. В часї війни й особливо після берестейського миру суперечність і протилежність отсих згаданих двох течій поглибили ся ще більше й дужче... Рівночасно одначе зазначив ся й третїй напрям: сутоінтернаціональний та пролетарський. Звернемо-ж отже нашу увагу передусїм на сей останнїй. В Нїмеччинї репрезентує його фракція Гаазе, себто незалежних соціялістів, яка однаково рішучо поборює соціялїстичний імперіялїзм патріотичних „Шайдеманівців“, так і експанзивну політику нїмецької держави щодо західних „окраїн“ бувшої царської імперії та взагалї воєнні анексійні пляни. Теоретичне висвітленнє становища сеї течії дає розвідка К. Каутського „Die Befreiung der Nationen“ (Визволеннє народів — недавно саме вийшов її український переклад у Київі). Беручи на увагу природні тенденції й постуляти політичного демократизму, висловлюється ся Каутський в отсїй своїй працї про національну державу як про неминучий етап на шляху політичного розвитку в напрямі до інтернаціонального соціялїзму, в котрім одначе передбачує повільний природний занепад націй, отже певне понаднаціональне уодноманітненнє людства *).

Правда Каутський в згаданій брошурі ставить ся критично до переваги господарського моменту в державній структурі й не добачує в нїм перешкоди до самостійного істнування малих національних держав. Трагічну долю деяких малих держав і народів під час сеї війни (напр. Бельгії, Сербії, Польщі) він скорше бачить у їх фатальному ґеоґрафічно-стратеґічному положенню нїж в їх територіяльно-національній незначности. Сей його погляд є властиво критикою теоретичного економізму тих австрійських марксистів (головно Реннера, а подекуди, хоча з инших причин, Фридриха Адлєра та Австерлїца), котрі або цілком засуджують, або дуже скептично ставлять ся до так званої „національної дрібнодержавности“ саме з огляду на інтеґруючі тенденції капіталїстичного розвитку, що прямує—на думку Реннера—до витворення всесвітнїх понаднаціональних держав, супроти чого національна дрібнодержавність є економічною, а заразом і політично-суспільною реакцією *).

Фридрих Адлєр — захоплений оборонець чистого соціялїзму та анаціонального пролетарського інтернаціоналїзму — в одній з своїх статей („Національність і економічний обшар“) ось як зясовує ролю економічного й національного моменту в державній структурі нашого часу: „Під час всесвітньої війни значно прибуло ясности в найширших шарах щодо справи обмеження держав. Коли отже в минулих десятилїттях єдиним та самозрозумілим ідеалом буржуазії була національна держава, в часї війни все більше висуває ся значінне економічного чинника для державної суцїльности. Буржуазії в минулих часах мали дуже простий рецепт для полагодження всїх трудностей, які поставали з спільного життя ріжних народів в ріжнонаціональній державі: розторощити такий „неприродний“ державний орґанїзм. Тепер уже й противники соціялдемократів переконали ся, що господарським фактам відповідає єдино її програма, яка жадає унормування національних домагань у серединї державних обшарів, як сї останнї витворили ся історично“. Адлєр-junior покликує ся на статю Австерлїца в „Neue Zeit“ про „движучі національні сили“ та про їх залежність від економічної дїйсности відповідних територіяльних обшарів. „Економічний розвиток—каже сей останнїй —злучив, переплїв, зцементував всїми спайлами, які витворює капіталїзм, те, що колись вже було сполучене до купи в державі через підбій, анексії, подруже. Нехай національна ідеольоґія прямує своїм шляхом, нехай вона почуває ся невизволеною, нехай бажає вирвати ся поза межі: господарські пута лишають ся дужчими. Що було раз обєднане механїчно, під впливом господарського розвитку (промислу, торговлї, фінансів і спільних матеріяльних інтересів) поволї зростає ся орґанїчно. Центрофуґальна сила національної думки відступає за далеко назад супроти сили, котру має держава, аби вона могла утримати ся **).

Сей погляд є ідеольоґічним проявом клясичного мовляв марксизму й цілком відповідає т. зв. історично-економічному напрямови соціялдемократичного політичного думання ***).

Для сього напряму, про якій тут мова, крім згаданого вище економічного погляду на національне питанне характеристичне також автономне, а не суверенне трактуванне справи національної самостійности. Ми знову сформуємо сей погляд словами Ф. Адлєра, писанням котрого не можна закинути нїякої національної пристрастности та в котрого всї думки є проявом хемічно мовляв чистого соціялїстичного доктринерства, чого не можна сказати, як ми саме бачили про багатьох инших соціялїстичних публїцистів, які в часї війни й під її впливом піддали ся в більшій або меншій мірі національно-державному гіпнозу, не виключаючи навіть такого визначного соціялїстичного дослїдника національної проблєми, як К. Реннер. Ф. Адлєр, як ми се вище бачили, висловлюється ся за перевагу економічного моменту у

*) На думку Каутського се уодностайненнє залежить від поступу культури й цивілїзації та є звичайним проявом природної еволюції загалом. „Поступ культури, опануваннє природи людьми—зауважає він з сього приводу (стор. 48) —означає зубоженнє природи щодо форм, означає заміну ботанічної ріжноманїтности дикого поля одноманїтністю ріллї; означає заміну несчисленного багацтва диких звірів несчисленними породами домашніх звірят. До появи людини розвивається природа в напрямі все дужчої ріжноманїтности. З появою людини розвиток орґанічної природи не виказує нїякого дальшого поступу...“ Цїкаво, що подібний занепад націй під впливом економічного поступу передбачує також український соціялїстичний письменник Ю. Бачинський у своїй відомій розвідцї „Україна Irredenta“, де він говорить про майбутню денаціоналїзацію нації (стор. 166), про неминучу інтеґрацію національних мов та про витвореннє нової, вищої єдности людського роду, яка „запанує над нинїшньою національною єдністю“ (стор. 165). Взагалї в сій оригінальній українській працї цїкаво зясовано відношеннє наукового соціялїзму до національної проблєми й тому звертаємо на неї увагу читачів.

*) Свої погляди щодо сього К. Реннер зясував у часї війни в багатьох розвідках і статях, що вийшли потім і окремими книжками, як от: „Österreichs Erneuerung“ (Відновленнє Австрії) у трьох томах, Відень, 1916—1917; далї „Marxismus, Krieg u. Internationale“ (Марксизм, війна та Інтернаціонал), Штуттґардт, 1917 і вкінцї нове виданнє його давнїйшої моноґрафії „Das Selbstbestimmungsrecht der Nationen“ (Право народів на самоозначеннє), Липськ, 1918.

**) Цитовано з чеської статї: B. Adler o politice národnostní в „Právo Lidu“, 1918, ч. 72,

***) Саме К. Каутський був його довголїтним теоретичним камінярем і поширювателем в численних своїх писаннях з приводу національної справи, почавши з цїкавої спеціяльної розвідки: „Народність і її початки“ (Львів, 1899) Коли в часї війни сей ветеран і славетний коментатор марксизму виступив з острою критикою сутоекономічного трактування національного питання (напр. вищезгадану його брошуру про визволеннє народів і новітню розвідку: „Kriegsmarxismus“ (Воєнний марксизм), в якій між иншим безоглядно скритиковано згадані вище писання Реннера з часу війни, то стало ся се тому, що багато нїмецьких і австрійських соціялїстичних публїцистів свідомо чи несвідомо надужили „історичного економізму“ для замаскування і виправдання свого державно-національного імперіялїзму. Отже т. зв. „Kriegsmarxismus“ покриває ся знайомим уже нам поняттєм соціял-імперіялїзму.

державній структурі над національним. На його думку абсолютне переведенне національно-державної суверенности в нашім часі дуже часто зустріне ся з непереможною економічною дійсністю. Тому він з становища інтернаціонального соціялїзму відкидає суверенне розуміннє національної самостійности яко буржуазне, протиставляючи йому автономне, як соціялїстичну інтерпретацію сеї справи. „В самостійности народу — каже він у згаданій вище статї — соціялдемократія може бачити лише самоозначенне й автономію в національних справах; суверенність є атрибутом буржуазно-капіталїстичного світу“. Відкидаючи війни, національні повстання, анексії або сепаратизми, яко засоби полагодження національних самостійницьких прямувань, він з приводу автономного розвязання сих останніх зауважає: „...в середині твердої дійсности Европи, сцементованої та змозаїкованої до купи капіталїзмом, національна автономія є й лишить ся єдиною можливою формою, в якій може здійснити ся право народів на самостійність без того, аби треба було кликати на поміч кріваві війни та непевні анексії“.

Се новий зовсім погляд на справу державно-національної незалежности, який відкидає дотеперішню її абсолютно-суверенну форму і уявляє майбутнє зорганізованнє політично-державного співжиття всіх народів після засади автономної співзалежности та відповідальности, а не на державно-національному самовільному еґоїзмови, як се звичайно було досї під покришкою повної національно-державної суверенности. Про сю справу спеціяльно говоритимемо иншим разом, тому тут обмежуємо ся поки-що лише на сконстатуванні сеї автономної теорії національної самостійности в соціялїзмі, визначними представниками якої є Бавер та Реннер.

Тут мусимо ще згадати про весняну національну програму „лївиці“ австрійської соціялдемократії, яку випрацювали опозиційно-інтернаціональна фракція австро-нїмецької соціялдемократичної партії, т. зв. централїстична ґрупа чеської соціялдемократії й деякі опозиційні елєменти зпоміж польських соціялїстів *). Ся програма признає право недержавних народів на повне національно-політичне самоозначенне, але шляхом клясової інтернаціональної боротьби. Тому рішучо відкидає навіть тактичне співдїланнє соціялїстів з буржуазією власного народу задля виборення національної свободи. Очевидно, що австрійська „лївиця“ категорично осуджує війну, або політичний союз з імперіялїстичними державами як засіб визволення поневолених народів. Національне визволенне після неї може стати ся вповнї лише шляхом суспільної революції та через побіду пролєтаріяту й політичного демократизму. Иншими словами, остаточне полагодженнє національних питань відкидає „на другий день революції“. Тому ся програма не актуальна, але педаґоґічно-політична. Відучити Нїмців від „наївного космополїтизму“, котрий часто впадає в блуд національної нетолєранції, або навіть імперіялїзму, а австрійських Славян від „наївного націоналїзму“, впадаючи иноді в паннаціональне захопленнє — отсе її мета по словах одного з її обяснювачів (Порів. цїкаву статю Fr. Schulze: Marx oder Radezky? у червневім числї „Kampf-a“). Отже вона з одного боку спрямована проти австрійського соціял-патріотизму Реннера, а з другого проти „паннаціоналїзму“ чеського й польського соціялїзму (себто проти Габермана й Дашинського).

Згаданий виступ австрійської „лївиці“ цїкавий головно тим, що викликав нову публїцистичну дискусію й полєміку з приводу відношення соціялїзму до національної проблєми **).

*) Програму й основи тактики видруковано у травньовому числї віденського соціялїстичного журналу „Der Kampf“, 1918.

**) Щодо сього пор. полємічну статю Реннера. „Marx oder Mazzini?“ („Der Kampf“, маєве число) й згадану вище статю Ф. Шульце: „Маркс чи Радецький?“. Далї нову критичну увагу Реннера: „Was hat ein internationales Programm zu leisten?“ („Der Kampf“, 1918, ч. 6).

Реннер рішучо скритикував національну програму „лївиці“ як в ґрунтї протимарксівську, ба навіть протисоціялїстичну, а лише лїберально-демократичну в дусї маццінівського „паннаціоналїзму“. Він поборює її саме економічними аґументами. Натомість „Лївопьовці“ (Шульце) доводять антимарксівство реннерівства, який протягом війни нераз заплутував ся в нетрях державно-національного патріотизму à la ґенерал Радецький.

Ся полєміка, не зважаючи на особисте забарвленнє, принесла деякі цїкаві знадібки до обяснення марксівського погляду на національну справу в його історичній еволюції, а разом з тим взагалї причинила ся до поглиблення теоретичного збагнення сеї проблєми.

Говорячи про відношенне соціялїзму до національної справи в часї війни, неможливо очевидно поминути становища супроти неї російського большевизму, особливо-ж від тої хвилини, коли большевики захопили в Росії власть у свої руки й таким чином розпочали свою державно-політичну реальну дїяльність.

В становищі большевизму до справи, що нас цїкавить, мусимо відрїжняти два моменти: ідеольоґічний і тактичний. Та коли під першим оглядом большевики зайняли дуже радикальне становище й майже клясично сформулували право поневолених народів на національне самоозначенне та самостійність (до політично-національного сепаратизму включно *), то сього не можна на жаль сказати про їх практику в національній політиці, яка відзначалась остільки нетолєранцією супроти засобів і форм національно-визвольних прямувань поневолених народів, що врешті звела ся до традиційного антаґонїзму між великоросійським центром і неросійськими „окраїнами“ (конфлїкти большевиків з Фінляндією й Україною, як зрештою й з иншими „інородцями“). Сей сумний фаґт звичайної суперечности між словом і дїлом психольоґічно можна подекуди пояснити хиба відомим нахилом московського загалу до державно-політичного централїзму, на котрий звернув вже увагу Драгоманів та під впливом котрого все ще знаходить ся російський революціонїзм та соціялїзм...

Що однак згадані невдачі большевицької національної практики не лишили ся без впливу на їх реальну політику, видко з їх новітнього липневого проєкту соціялїстичної конституції, котрою Росія признаєть ся федеративною республикою. В сім проєктї російської конституції знову проголошуєть ся „повне право народів на самоозначенне“ й се останнє коментуєть ся таким робом: „Відносно до инших народів совітська влада республики стоїть на ґрунтї засад першого Інтернаціоналу, котрий признав правду, справедливість і моральність за основу свого відношення до решти людства незалежно від раси, релїґії й національности. Соціялїстична республика совітів признає, що там, де є поневоленим хоч один член людської сїмї, поневолене все людство, а тому признає й проголошує у повній мірі право всїх народів на самоозначенне, себто на вільне рішенне про свою долю. Се право поширюєть ся на всї народи без виїмку, отже й на стомілїонову масу працюючого люду в Азії, Африці, у всїх кольонїях і всїх малих країнах котрі були досї немилосердно гноблені так званими цивілїзованими народами“.

Переводячи проклямовані засади в дїло, признала влада совітів право Польщи на вільне рішенне про свою долю. Признала далї самостійність Фінляндії, України, Вірменії та всїх народів, що заселюють територію бувшого російського царства. Аби повстав дїйсно свобідний і вільний, а тим самим і трівкий союз працюючих кляс російських народів, висловила ся совітська влада за федеративну республику, котра полишає вільне рішенне робітництву й селян-

*) Докладнїйше зясували ми ідеольоґію большевизму щодо національної проблєми в нашій статї: „Справа миру й національна проблєма“, див. „Вістник“ ч. 184, стор. 9.

ству кождого народу вступити повноправним членом до совітської республики *).

———

Ми присвятили тут трохи більше уваги відношенню соціялїзму до національної справи тому, що він на нашу думку є тою єдиною силою, яка потрапить збудувати міст інтернаціональної солїдарности через безодню того звірячого націоналїзму, котрий так страшенно розбурхала всесвітня кривава трагедія... Тільки соціялїзм зможе витворити необхідні теоретичні й реально-політичні передумови для національного порозуміння, а відтак і для полагодження сучасних палких національних справ взагалї.

Ініціятивну під сим оглядом ролю міг відограти соціялїзм невтральних народів і країв, вільний від тої національної пристрастности та гіпнозу, під впливом яких volens-nolens знаходить ся соціялїзм обох воюючих таборів.

Сей невтральний соціялїзм багато вже зробив для відновлення соціялїстичної інтернаціональної солїдарности (згадаймо голяндсько-скандинавський комітет та його спроби влаштування загальносоціялїстичної конференції у Стокгольмі). Ми сподіваємо ся, що вкінці йому вдадуть ся пацифістичні спроби, що ставлять своєю метою відновленнє соціялїстичного Інтернаціоналу, а се безперечно матиме величезне значінне для розумної лїквідації війни й заразом для полагодження національної проблєми, одної з головних її причин.

Під сим оглядом дуже цїкавий відкритий лист провідника голяндської соціялдемократії Трульстра, сього невтомного пропаґатора соціялїстичного пацифізму, до провідника англїйської робітничої партії Гендерсона. В сїм листї Трульстра доводить необхідність спільної соціялїстичної противоєнної акції задля здушення загальнопануючого мілїтаризму й задля виборення справедливого миру в дусї таких демократичних засад і гасел: „Основанне союза народів; заміна імперіялїстичної методи національного мілїтаризму міжнародною орґанїзацією, яка-б забезпечувала мирний господарський розвиток кождого народу; міжнародне роззброєннє...“ Се одинокий шлях до лїквідації кривавої війни, до відновлення міжнародної спільноти, а заразом шлях до розвязання національних спорів і суперечок нашого часу. На нашу думку соціялїзму має припасти заслужена роля державного й національного арбитра!..

Ів. Бочковський.

———

Як творилась Українська Держава.

(Продовженнє)*.

Боротьба за автономність України і федеративний лад.

Російська демократія і Тимчасовий Центральний Уряд не оцїнювали відповідно сих фактів. По перших актах революційного братання вони поставили ся підозріливо і неприхильно до політичних українських домагань, до орґанїзаційної роботи Ц. Ради, її програми і тактики. Поголоски про те, що Українцї скликають свій національний конґрес, щоб проголосити автономію України і російську федерацію, викликали в Київі в переддень всеукраїнського зїзду, на великодніх святах таке сильне напруженнє в революційних кругах, що дійшло до погроз розгону сього зїзду революційними штиками. Конференція представників не-українських орґанїзацій з українськими, зроблена в сїй справі, ослабила се напруженнє, але воно поновлялось потім знову кілька разів. Революційна київська преса нераз заводила против-українські пісні в один тон з чорносотенною, яка весь час вела неослабно свою кампанїю брехень та інсінуацій против українського руху. Центр. рос. уряд теж більше прислухав ся до всяких противних українству голосів, нїж до голосу українського народу. Відносини його до українських домагань диктувались кадетами-централїстами, були невірні й неприхильні. Всї заходи до порозуміння з ним, початі з перших днїв революції, зіставались без успіху.

У. Ц. Рада через те довго вагала ся вступати в офіціяльні переговори з рос. урядом. Деклярація і депутація приготовлені після київського віча, в останніх днях березня, зістались невисланими. Тільки коли перший військовий зїзд поновив ще з більшою силою домаганнє київського віча, щоб У. Ц. Рада добивалась від рос. центр. уряду принціпіяльного признання автономії України, уставлення українського комісара при Центр. Рос. Урядї й призначення комісара на українську область, з краєвою радою при нїм, У. Ц. Рада рішила вислати таку депутацію і передати українські домагання центр. урядови і петербурзькій радї салдатських і робітничих депутатів. Але і ц. уряд і рада роб. і салд. депутатів поставили ся доволї неуважно і до депутації і до її домагань. Відповідь уряду по всїм пунктам домагань була відмовна від початку до кінця. Більше того — він поставив під сумнїв правосильність У. Ц. Ради виявляти волю українського народу і висловив сумнїви щодо українства взагалї.

Все се, припавши слїдом за забороною військового зїзду, викликало дуже рішучий настрій на великих українських зїздах, селянськім і військовім, що відбували ся тодї. Сї днї 2—10 червня стали історичними днями українського життя. Військові депутати, зїхавши ся до Київа в числї кількох тисяч, присягали на Софійській площі, що не виїдуть, не діждавши ся проголошення відповідного акту. Твердо ставши на федеративній платформі, вони домагались від Ц. Ради рішучих заходів до здійснення широкої автономії України. Вважаючи на такий настрій народніх мас — селянства й війська, Центральна Рада постановила приступити незалежно від рос. уряду до творення підстав української автономії й звернулась до української людности з першим своїм Універсалом, з дня 10 червня, оголошуючи йому свою волю: „однинї творити самим своє житте“. Закликала всю українську людність і всї установи України вийти в найтіснїйші орґанїзаційні зносини з Ц. Радою, оподаткувати українську людність національним податком і приступити до орґанїзованих заходів для усунення з місцевої адмінїстрації людей ворожих українству.

Універсал зробив величезне вражінне — не так своїми розпорядженнями, взагалї поміркованими, як своїм твердим тоном української національної власти, в котрім всї, свої й чужі, почули голос будучої краєвої власти. Коли слїдом за тим Ц. Рада для здійснення своєї програми орґанїзувала Ґенеральний Секретарія́т, се зрозуміли на фактичну орґанїзацію власти на цїлу Україну. В правительственних кругах під впливом сих фактів і відомостей про те, з яким запалом стрічає універсал українська людність, став ся різкий поворот в відносинах до українського питання. Міністри-соціялїсти відмовились іти далї за вказівками кадетів в сїй справі й рішили залагодити українську справу щирими й рішучими уступками. Після ріжних півзаходів — як виданнє дуже неясної відозви „до громадян Українців“, та проєкт висилки комісії для інформації про Ц. Раду й її універсал, під впливом грандіозної української манїфестації в Петербурзї перемогла гадка про радикальне заспокоєннє українських жадань, і 28 червня до Київа прибули міністри, уповажнені до сього.

*) До сього другого уступу наведенного проголошення треба додати, що ми зрештою вже згадували вище, що большевики фактично признавали самоозначенне народів лише на свій большевицько-совітський зразок, поборюючи яко реакцію кожду иншу форму національного визволення (напр. у Фінляндії й Україні), через що викликали зрозуміле недовірє до своєї національної їдилоки. Загалом же баляисуюча й неневна політика нової Росі щодо „окраїн“ і „інородців“ викликала серед сих останніх недовірє й до федерації як такої, вони добачують в ній замаскованє прямуванне до відновлення „єдиної й неділимої“ Росії (Пор. напр. протифедеративну орієнтацію під сей час на Україні).

* Пор. ч. 217.

Грунт для згоди їх з Ц. Радою був підготовлений переломом, що наступив в відносинах між Ц. Радою і київськими не-українськими революційними орґанізаціями—зближеннєм їх до Українців і прінціпіяльним порозуміннєм щодо вступлення в склад Ц. Ради. Се було власне те, що вважало ся мінїстрами-соціялїстами умовою признання Ц. Ради краєвим орґаном. Перешкод для такого признання тепер не було. Вироблені мінїстрами спільно з Ц. Радою тексти правительственної декларації і другого Унїверсалу Ц. Ради в справі передачі Ґен. Секретаріятови зверхньої власти на Україні були спішно прийняті Ц. Радою: більшість її признала небажаним спинятись над сумнївними подробицями, щоб не затягати справу. Але несподївано ся угода викликала сильну опозіцію мінїстрів-кадетів. Коли більшість Ради мінїстрів дала все-таки згоду на них, се прискорило мінїстеріяльну кризу — вихід кадетів з мінїстерства і перехід його вповнї в руки соціялїстів. Нове правительство твердо стало на згоді з Ц. Радою і 3 червня проголошено його декларацію і заразом Унїверсал.

Україна фактично отримувала краєву автономію, котрій належало тільки надати закінчені правні форми. Так розуміло се громадянство, так розуміло правительство: мінїстр Церетелї, закінчивши переговори, поздоровив Ґен. Секретаріят з отриманою автономією. Грізні обставини, в яких се сталось — оголеннє фронту в Галичинї й нїмецький прорив і натиск на Волини й Поділю немало вплинули з свого боку на те, що всї спірки й непорозуміння з Українцями серед не-української демократії відложено на бік, і вона під сю хвилю з охотою заходилась разом з ними орґанізувати нові орґани краєвої власти, згідно з умовою правительства. Доповнено комітет Ц. Ради (або Малу Раду, як її називано) представниками не-української демократії, перевибрано з їх участю Ґен. Секретаріят, вироблено його статут — „першу конституцію України“, як її величали в хвилї ентузіязму участники, і передано на затвердженнє Центрального Уряду. Се був дїйсно світлий і радісний момент, який настроював всїх надїйно й бадьоро щодо будучности України. Навіть заграничні українські орґанізації, (Союз визволення України), які давнїйше, до-революції стояли на ґрунтї иншої орієнтації, тепер бачили розвязаннє політичних завдань України там, де вказувала їх Ц. Рада, і піддавались під її провід.

Але тим часом заходили зміни в політичних обставинах й творили нові перешкоди на сїм, здавалось — уже рівнім і гладкім шляху. Частинна криза рос. кабінету, вчинена виходом з нього кадетів з приводу угоди з Українцями, була використана радикальними елементами з одного боку, контрреволюційними з другого, для натиску на правительство. В Петербурзї виникло повстаннє; задавлене тут, воно перекинулось на фронт, і мало наслїдком згадану катастрофу в Галичинї. Протягом кількох днїв була стрічена сливе вся окупована російськими військами Галичина і Буковина. Волинь і Поділє стали перед перспективою ворожого натиску. В армії виявилась страшна дезорґанїзація, присутність елементів непевних і небезпечних. Нечувані погроми, вчинені сим військом при уступленню, викликали жах і огиду. Наступив грізний упадок в настрою. Впало довірє до революції. Явні і тайні вороги її підняли голови — а вони заразом були завзятими ворогами й українства.

Російські соціялїсти не відважались узяти на себе правлїннє й шукали союзу і помочи буржуазних елементів. Кадети, вернувшись знову в склад кабінету, чули себе в нїм панами й се зараз відбило ся на українських відносинах. Коли ґенеральні секретарі в серединї липня прибули до Петербургу для установлення відносин і діждали ся там утворення нового кабінету по довгій і прикрій кризї, — в сїм кабінетї вони стрїли відносини неприхильні й підозріливі. Поставлено під сумнїв межі власти Ґ. Секретаріяту й територію, що має їй підлягати. Статут вироблений для нього Ц. Радою, признано неможливим. На місце його тимчасове правительство без порозуміння з Ґ. Секретаріятом і Ц. Радою видало 4 серпня свою „інструкцію“, яка сильно відходила від умови 30 червня. З завідування Секретаріяту вичеркувались справи військові, судові, продовольчі, дороги і почта та телеґраф. Власть його обмежувалась тільки пятьма українськими ґубернїями (київською, подільською, волинською, полтавською й чернигівською — без чотирьох північних повітів), і то ще центральний уряд зіставляв за собою право в виїмкових обставинах розпоряджатись і в них безпосередно, поминаючи Секретаріят.

Ц. Рада, скликана саме на сей час на повну сесію, опинилась в дуже труднім становищі супроти такого кроку центрального уряду. „Інструкція“ суперечила всїм її плянам, і була піддана убійчій критиці не тільки українськими, але й не-українськими членами Ц. Ради. Вона розбивала те, що було потребою даного моменту: міцне обєднаннє всїх громадських, народнїх сил для того, щоб охоронити Україну від того безладдя й анархії, що підіймалась навколо неї в нїй самій прокидалась уже через те, що ріжні представники правительства далї вели ворожу українству політику. Незвичайно прикре вражіннє на громадянство зробив розстріл першого українського полку при виїздї його з Киіва на фронт (26 липня): він був очевидним наслїдком протиукраїнської аґітації, що йшла з ріжних темних джерел.

Але з другого боку бажаннєм не тільки не-українських верств (що особливо гарячо з ним виступили, побоючись розриву), але й великих мас української людности все-таки було не розривати в такий гострий момент з правительством, нї з російською демократією. Ц. Рада тому великою більшістю рішила подати на затвердженнє центрального правительству Секретаріят в тім складї, який воно визначило своєю інструкцією, щоб закріпити бодай вчасти пройдену путь політичного розвитку, а тимчасом подбати про найскорше скликаннє українських установчих зборів і взагалї про все, що могло-б виявити волю України щодо її політичного устрою, одноцїльности її території й повноти її автономної власти. По довгих переговорах Ґен. Секретаріят 20 серпня подано центральному урядови в числї 7 секретарів і дня 1 вересня вони були затверджені.

Українська Народня Республика.

Коалїційне російське правительство дало свою згоду на утвореннє української автономної власти під натиском обставин, під враженнями контрреволюційної корнилівської авантюри, в якій були замішані ріжні його члени, викликаної нею кризи й незвичайно грізних воєнних обставин (прорив ризького фронту, погрози Петербургови і т. ин.). Але коли йому з помічю ріжних маневрів, як здавалось, удалось підвести деякий фундамент під своє істнуваннє (під фірмою „демократичної наради“, скликаної в серединї вересня), вся дальша тактика сього правительства Керенського в відносинах до України обернулась на те, щоб звести на нїщо навіть ту куцу автономну власть, яку воно признало своєю інструкцією й затвердженнєм Ґен. Секретаріяту. Воно ігнорувало його в своїх розпорядженнях на Україні, поручило тутешнїм установам далї зноситись з російськими мінїстерствами, минаючи ґенеральних секретарів, від себе визначало вищих урядовців краю, не давало Ґен. Секретаріятови нїяких засобів на його орґанізаційну роботу, зіставляло без уваги всї його заяви й представлення, гальмувало його орґанізаційні заходи. Російський сенат, сей всїми забутий останок старого устрою, схотів нагадати про себе, відмовившись розпублїкувати інструкцію Ґен. Секретаріяту, і се з формального боку мало-б позбавити її обовязуючого значіння. Нарештї-ж се правительство задумало підняти руку на саме істнуваннє Ґ. Секретаріяту й Ц. Ради. З нагоди програми дїяльности, предложеної Ґ. Секретаріятом Ц. Ради, де Ґ. Секретаріят між иншим згадував про те, що він

в найблизшім часі візьметь ся до підготовлення українських установчих зборів, правительство Керенського попробувало зробити з сих українських установчих зборів притоку до обвинувачення Ґ. Секретаріяту й Ц. Ради. Київському прокуророви поручено взятись до розслїду сеї справи й ужити проти Ґ. Секретаріяту й Ц. Ради карних заходів, а заразом викликало ґенеральних секретарів до Петербурга для вияснень сеї справи.

Се по всїм попереднїм викликало незвичайне обуреннє в українськім громадянстві і настроїло дуже рішучо його представників, що тодї, дня 20 жовтня саме зібрались на третїй військовий зїзд і повну сесію Ц. Ради. Несподївано одначе обставини різко змінились. В тім самім часї впало коалїційне правительство, серед повстання піднятого в Петербурзї соціял-демократами большевиками, а зорґанїзоване ними правительство „народнїх комісарів“ не знаходило признання нї в армії, нї в громадянстві. Російська республика впала в довгу анархію, области її фактично відокремились і мусїли жити своїм життєм та своїми засобами боротись з тим розрухом, що підіймав ся під большевицькими кличами: „вся власть совѣтамъ!“ (радам робочих, салдатських і селянських депутатів). Аґенти коалїційного правительства в Київі спочатку, обвинувачуючи Ц. Раду, що вона тримає разом з большевиками, хотїли були заодно розбити і большевилів і Українцїв, напустивши на них свої війська: козаків, чеські дружини, юнкерів то що. Се їм не вдалось, інтриґу виявлено, представники старого уряду мусїли полишити Київ, а також ті частини, які їх тримались. Але тодї в большевицьких кругах зявились наміри збити Ц. Раду під гаслом її буржуазности, домагатись її перевибору й передачі всеї власти на місцях совітам робочих і салдатських депутатів. Київ і ціла Україна з кінцем жовтня опинилась в грізній ситуації між сими двома ворожими таборами. В Київі й по инших містах шли оружні сутички. Мара крівавої міжусобиці нависла над краєм.

В сих обставинах утвореннє єдиної, сильної власти в краю являлось пекучою потребою. Такі резолюції й були винесені Ц. Радою, та сього було ще мало: єдиним способом утвердженння сеї власти було підведеннє державного фундаменту під неї. Ґ. Секретаріят не міг довше висїти в повітрі, як орґан якогось центрального правительства, котрого не було, — і не було навіть надії, щоб воно могло утворитись. Він мусїв стати правительством Української Держави. В тім напрямі рішучо висловив ся уже в останнїх днях жовтня військовий зїзд. З того часу ся справа дебатувалась і розбиралась по фракціях Ц. Ради, які й прийшли до того переконання, що Українська Республика справдї мусить бути проголошена негайно, але се проголошеннє не може обмежитись одною формальною стороною, разом з тим мусить бути можливо повно розкритий демократичний і соціялїстичний характер сеї відновленої Української Держави. За порозуміннєм фракцій українських соціял-демократів і соціялїстів-революціонерів був вироблений проєкт третього Універсалу Ц. Ради, який і був з деякими змінами прийнятий і проголошений Ц. Радою дня 7 падолиста 1917 р.

Він проголошував Українську Народню Республику, а разом з тим скасованнє приватної власности на землї сїльско-господарського значіння, заведеннє восьмигодинного робочого дня, контролю над продукцією, заходи до негайного миру, амнестію за політичні виступи, скасованнє кари смерти, реформу судівництва й адмінїстрації, заведеннє національно-персональної автономії для не-українських народностей. Се була ґрандіозна програма, до здїйсненння її принаймнї частинного прикладала потім усї сили Ц. Рада й Секретаріят, заразом уживаючи всїх старань, щоб перевести вибори до українських установчих зборів, які мали повести державне й соціяльне будівництво в формах уже не революційних, а конституційних.

Приходилось се все не легко. Весь час Україна жила в станї внутрішньої війни. Правительство народнїх комісарів, що на якийсь час скріпило свою власть в Петербурзї й Москві, на північнім і західнім фронтї, накликало свої війська до боротьби з Ц. Радою, або сунуло ті віддїли війська, які признавали їх власть, на українську територію з непевними, двозначними намірами. Український уряд роззброював такі ворожі частини й висилав їх з України в інтересах забезпечення ладу. З сього приводу, а також через те, що український уряд, щоб запобігти міжусобицї, не перепускав большевицького війська на Дон, на козаків, а натомісць свобідно пропускав з фронту козацькі полки до дому, правительство „народнїх комісарів“ стало в ворожі відносини до українського правительства, а з кінцем падолисту повело справжню, формальну війну проти України.

Воно закидало ґенеральним секретарям України контрреволюційну політику, спілку з донським атаманом Каледіном і ріжними реакційними елєментами. Поставило своїм ультиматом, щоб українське правительство пропустило большевицькі війська через Україну, затримало Донців і признало власть совітів на Україні. Українське правительство рішучо не згодилось вести свою політику по вказівкам народнїх комісарів—поборювати тих, кого воно признає контрреволюційним, і піддати орґани самоуправи й адмінїстрації совітам робочих і салдатських депутатів, що встигли вже виявити свою повну нездатність до власти. Тодї большевицьке правительство проголосило Ц. Раду збором реакційних і буржуазних, поміщицьких елєментів. Напустило на Україну своїх аґітаторів, які ширили демаґоґічні брехнї на Ц. Раду й її ґенеральних секретарів (напр. толкували людям, що там самі ґенерали, тому й звуть ся ґенеральними). Стало діймати Україну грішми: спинило висилку грошей до всякого роду установ так, що українське правительство мусїло спішно заходитись коло випуску власних грошей. Нарештї повело воєнні операції формально, звернувши на Україну війська, які могло рушити з північного й полудневого фронту, щоб уставити большевицьку власть і знищити Ц. Раду. Заразом большевицькі орґанїзації України скликали до Київа на перші днї грудня збори делєґатів совітів салдатських і робочих депутатів в тій надії, що на них можна буде винести постанову про перевибір Ц. Ради й таким чином повалити й її й українське правительство.

Сей замах ухилено: на визначений для зїзду час скликано селянських делєґатів в такій мірі, щоб сей зїзд був дїйсним виразом волї людности, і сей поповнений селянськими делєґатами зїзд рішучо став по сторонї Ц. Ради. Восьма сесія Ц. Ради, скликана на середину грудня, виявила тверду й непохитну волю українського громадянства до оборони авторітету свого правительства і суверенности Української Республики, що фактично стала вже самостійною й незалежною. Всї заходи Ц. Ради й ґенеральних секретарів, щоб протиставити федеративну орґанїзацію тому фактичному розкладови російської держави, що почав ся вже завдяки большевикам, не приводили до нїчого. Народи й области Росії не важились творити федерацію без участи найбільшого з членів, Великоросії, а та не виявляла своєї волї в сім напрямі, по части тому, що була паралїзована большевицькою анархією, по части й ще більше тому, що все-таки не могла відірватись від своїх централїстичних навичок. Українські заклики зіставались без відповіди. Надії на федерацію не було, а тим самим український нарід мусїв свою державність утверджати в формах політичної самостійности. Охоронити себе від безладя і загибели міг тільки поглиблюючи й укріплюючи свою державність і окремішність, щоб не розплинутись в тім хаосї, що підіймав ся навколо та грозив затопити й його самого.

(Далї буде).

М. Грушевський.

З таборового життя у Фрайштадті.

Табор живе тепер під враженнєм розпочатої, але повільної поки-що висилки полонених на Україну. Правда, поки-що йдуть самі лише транспорти інвалідів, по кількасот людей в одному, але загал полонених нашого табору жде й не діждеть ся висилки й здорових полонених, т. зв. справжньої виміни полонених. Треба надіяти ся, що виміна така вже незабаром розпічнеть ся.

В серпні виїхав з нашого табору один більший транспорт інвалідів, біля 500, другий виїде на днях, а дальші приготовляють ся. В таборі стає щораз менше мешканців; нема вже того життя, яке було колись, коли таборові орґанізації вели широку працю в школах, на зборах, в театрі і т. ин. Остало також дуже мало укр. офіцерів.

Праця „Боєвої Управи“ вже покінчила ся. Останні два ешелони козаків та ґрупа офіцерів 22 чол. виїхали до Володомира Волинського в першій половині серпня, а з ними виїхали й останні три члени „Боєвої Управи“. Сама дивізія виїхала вже з Володимира на Чернигівщину. Всї ті, що записували ся до дивізії й їх не вдало ся вже стягнути з робіт—мусітимуть ждати загальної виміни полонених.

Праця Ліквідаційного Комітету Головної Української Ради нашого табору йде зі збільшеною ще енергією. Після того, як „Розвага“ перестала виходити, розвязано Видавничий Комітет, що його утворено на останніх загальних зборах Видавничого Товариства ім. Івана Франка в лютім с. р., а Ліквідаційний Комітет перейняв усе його майно й дальше веденнє справ. Таким способом в руках Ліквідаційного Комітету опинило ся веденнє всїх окремих віддїлів таборової орґанізації, опинили ся справи всїх таборових товариств, централею яких була Головна Українська Рада, а потім її Ліквідаційний Комітет.

В ріжних біжучих справах відбули ся два довші засїдання Ліквідаційного Комітету в днях 7 і 21 серпня. Крім обговорення способу дальшої ліквідації майна товариств (опакованнє театрального майна, церковних річей, річей „Просвіти“, бібліотек тощо), займав ся Ліквідаційний Комітет між иншим також справою памятника помершим полоненим. В останнїм числї „Розваги“ подано вже було в звідомленню, що на сю ціль зібрано з добровільних датків полонених 1000 К та що сї гроші збережені в касї Ліквідаційного Комітету, але крім сих грошей призначено ще на памятник 4000 К з грошей, які дають військові власти на покриттє р жних особистих потреб полонених, що живуть в таборах (такі фонди складають ся з 4 сотиків денно від кождого полоненого, се частина його „жалування“). Призначено їх ще з весною сього року за згодою таборової команди й делеґатів від цїлого табору. Справа будови памятника стрічає поважні труднощі: матеріял дуже дорогий (камінь, цемент, залїзо і т. д.) і тяжко знайти відповідних робітників, а через те тяжко вибрати й проект памятника, бо форма його залежна у великій мірі від матеріялу, а дальше й від висоти фондів, які є до розпорядимости. Остане мабуть високий хрест на відповіднім підвищенню та з написами.

Чайня істнує й дальше. Серед тяжких умов життя в полонї становить чайня деяку поміч полоненим; життє полонених в нашім таборі облегчило ся зрештою хоч трохи в останніх місяцях, порівнюючи з иншими таборами, бо українське правительство прислало ваґон поживи, а ще недавно перша стрілецько-козацька дивізія у Володимирі прислала й від себе, заходом „Боєвої Управи“ ваґон поживи для полонених нашого табору.

Ліквідаційний Комітет не звинув ще зовсїм фотоґрафії; роблять ся альбоми знимок з цїлого часу, як ведеть ся праця в нашім таборі і роблять ся ще й тепер деякі інтересні знимки.

Таборова музика, мимо виїзда великого числа її членів до Володимира, доповнила ся новими членами й дала декілька гарних концертів, між иншим два в самім місті Фрайштадті.

Коли біля закінчення праці „Боєвої Управи“. котра все-таки від самої весни надавала так сказати „тон“ нашій орґанізаційній роботї в полонї—в таборі успокоїло ся вже, рішив Ліквідаційний Комітет на останнїм засїданню розпочати таку працю, яка серед даних тепер умов і конечна і можлива. Числячи головно на тих, які тепер їдуть на Україну, рішив Ліквід. Комітет відкрити курси української мови й правописи, поки-що тричі в тиждень, вечером.

Крім того рішено відбувати загально прислушні виклади на політичні теми, щоб усї полонені, особливо ті, що вертають на Україну, були докладно (на скільки се можливо) поінформовані про те, що дїєть ся на Україні. Такі виклади відбуватимуть ся двічі в тиждень вечером; на них інформуватиметь ся слухачів також про світові події.

Одною з найважнїйших справ, яка тепер займає членів Ліквідаційного Комітету, се зладженнє звідомлення за цїлий час, протягом якого вела ся Союзом визволення України праця в нашім таборі.

Фрайштадт, 28 серпня 1918. Р.

Бібліоґрафія.

Д. Дорошенко, П. О. Кулїш, його життя й літературно-громадська дїяльність. Вид. т-ва „Просвіта“, Київ, 1918, стор. 70, ц. 2 гривні 50 шагів.

Велика річ—добра біоґрафія письменника й взагалї громадського дїяча. Як тяжко без неї, знає кождий, хто береть ся до студій над історією, історією літератури або громадського життя взагалї. Та й для школи такі життєписи не лише пожадані, але й просто конечні. На жаль у нас скрізь прогалини, куди ні глянь. Нема досї доброго курсу історії літератури, нема історії мистецтва, громадського життя й культри взагалї, а вже про біоґрафії й говорити не доводить ся: тут поле майже непочате. Поза Шевченком, для життєпису котрого поклав такі добрі основи Кониський, рідкий письменник може похвалити ся сякою-такою біоґрафією, спеціяльно на українській мові. І досї зостаєть ся сливе одиноким джерелом для новійшого часу історія літератури Огоновського, де зібрані короткі життєписні дані. А нам так би здали ся порядні біоґрафії всїх видатнїйших наших дїячів! І не лише з потреб чисто-наукових, але в з потреб громадських і педаґоґічних. Аджеж життєпис видатного чоловіка найкраща школа, найлїпший стимул, підойма й заохота для молодих, найкращий приклад і взірець їм для наслїдування. А тут тимчасом—пустиня, на лихо й сором усїм нам! Що дамо ми тепер нашій молодїжи, аби показали їй, кому, маємо завдячувати, що не згинули марно, а вийшли таки в люде?

Тому не можна не радїти кождій спробі, яка має на метї дати життєпис визначного Українця. На жаль таких спроб було досї дуже не багато. Поза Шевченком найбільше пощастило Кулїшеви, для біоґрафії котрого солїдні основи положив Шенрок і кореспонденція Кулїша, оголошена в „Київській Старині“. На їх підставі легко вже було брати ся до популярного начерку життя з дїяльности сього небуденного чоловіка, одного з тих мужів, що на них стала земля українська. І от кількандцять літ тому появив ся у нас перший такий нарис, призначений для широкого читача з народу — „На громадській роботї“ Д. Дорошенка, вид. „Добродїйного Товариства“ (Спб., 1906, стор. 32). Тепер д. Дорошенко знову надумав пригадати нам свого славетного земляка—Чернїївця і дав уже сим разом не коротеньке оповіданнячко для народу, а добре прозоро писану біоґрафію, зовсїм нову роботу в порівнанню до першої своєї спроби. Начерк виданий тов. „Просвіта“ у Київі складаєть ся з 9 роздїлів, в котрих докладно розповіджено про життє й дїяльність „гарячого“ Кулїша. Нема тут нїчого нового, досї незнаного дослїдникам, але зате умілo й совісно перероблена цїла дотеперішня література про Кулїша так, що життє його переходить перед нами крок за кроком від народження аж до смерти. Такого гарного на-

черку може позавидувати Куліїшеви не один з наших діячів— так ладно, простими словами, без зайвих славословів, без тіни панегірика, без напушених, надутих фраз потрапив Д. Дорошенко розповісти про житте й заслуги великого Українця. В своїй роботі дав Д. Дорошенко те, що нам треба, те, чого нам досі бракувало. Його начерк — се взірець такого роду роботи й хотіло ся-б сподівати ся, що автор не спинить ся на ній, а дасть нам такі самі гарні життєписи й инших наших видатних людей. У нього є до сього хист і було-б просто гріхом закопувати сей хист у землю. Видано нарис як на теперішні часи добре й недорого. На жаль нема портрету Куліша, але се вже мабуть з огляду на невідрадні друкарські відносини.

Бажаємо гарній книжці Д. Дорошенка діждати ся як найскорше нового видання. В ній мусітиме автор узгляднити крім використаної вже літератури також характеристичну для Куліша й важну для зрозуміння його вдачі й напряму недруковану статю його „Українофілам“, оголошену О. Левицьким у VIII-ім томі „Записок Українського Наукового Товариства“ у Київі.

Вол. Дорошенко.

Видання „Вістника політики, літератури й життя“:

Микола Капельгородський. Мої пісні (збірник поезії). Відень, 1918, 36 стор., ц. 2 кор.

Л. Глібів. Байки, Фрайштадт, 31 стор., ц. 60 сот.

С. Руданський. Веселі вірші, Фрайштадт, 1918, 31 стор., ц. 60 сот.

О. Стороженко. Гумористичні оповідання, Фрайштадт, 1918, 31 стор., ц. 60 сот.

Т. Шевченко. Три поеми (Сон, Кавказ, Суботів). Фрайштадт, 1918, 31 стор., ц. 60 сот.

Надіслані до редакції книжки:

В. Дорошенко. Спис творів Івана Франка, з додатком статей про нього й рецензій на його писання, випуск I (ч. 1—2044), Львів, 1918, стор. 80. Вийшло як IV том матеріялів до української бібліографії Бібліографічної Комісії Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові.

Андрій Чайківський. Олюнька, оповіданне з життя ходачкової шляхти, друге виданне, Львів, 1918, стор. 267. Накладом Укр. Видавн. Спілки.

Вісти.

Зєдинені Держави й Україна. Українське пресове бюро в Льозанї довідуєть ся, що Зєдинені Держави мають в найскоршім часї признати державну незалежність України.

До побуту Лизогуба у Берлїні. „Дїло“ доносить з Київа: З офіціяльних джерел одержано в Київі відомости, що дня 20 серпня в Берлїні відбула ся нарада голови української Ради міністрів Лизогуба з нїмецьким державним секретарем закордонних справ фон Гінце. По приватним відомостям нарада була присвячена справам зовнїшної політики. Мінїстри обмінняли ся думками по кримській, бесарабській, донській справам, а також обговорювали справу Холмщини. В нарадї згадано також і инші справи, між ними фінансово-економічні.

Чорноморська фльота для України. Як доносить „Дїло“ з Київа з 13 серпня, начальник головного морського штабу капітан Свірський, який виїхав до Берлїна на переговори з нїмецьким правительством в справі передачі Україні фльоти, повідомляє, що питанне передачі Україні, як військової, так і торговельної чорноморської фльоти, вирішені в кориснім дусї для України.

Ратифікація мира між Туреччиною і Україною. 22 серпня о 4 год. пополудні в палатї турецької амбасади у Відні відбула ся виміна ратифікаційних грамот берестейського договору між турецьким послом Гусейн Гільмі Паша і повновласником Української Держави д-ром Токаржевським-Карашевичем.

Турецький посол у Київі. Дня 10 серпня прибули до Київа як представники Туреччини ґенеральний консуль Ферід Бей і військовий аташе полковник Еліб Бей.

Умови України з Доном. 7 серпня представники уряду всевеликого війська донського й уряду України підписали умову, по якій Ростов над Доном, Таганрог і вся таганрозька округа лишають ся за всевеликим військом донським.

Торговельний договір Дону з Україною. „Робітнича Газета“ доносить з Новочеркаська: Сими днями до Київа виїздить управляючий віддїлом промисловости Лебедєв, помічник управляючого фінансів Калашнїков, управляючий державним банком Гульбин для підпису торговельної умови з Україною.

Фінляндське посольство у Д. Дорошенка. „Робітнича Газета“ доносить з 23 серпня: Фінляндське посольство у складї уповноваженого представника д-ра Гумердса і фінляндських консулїв у Київі Рудольфа Вальдена і в Одесї Госта Серлахіуса було з офіціяльною візитою у міністра закордонних справ Д. Дорошенка і подали йому вірительні грамоти з підписом фінляндського міністра закордонних справ.

Грузинська місія в Київі. „Дїло“ з 17 серпня доносить, що до Київа прибула з Кавказу місія в складї голови приват-доцента В. Тензаля, секретаря Асатіяні та члена Вачіашвілї. З місією прибув висланий в Москву з особливим дорученнєм полк. Кавтарадзе. Місія має навязати економічні й дипльоматичні зносини з Україною.

Українська місія до Швайцарії. По донесенням часописей дня 10 серпня мала виїхати до Швайцарії осібна дипльоматична місія з радником міністерства закордонних справ д-ром Е. Лукасевичем на чолї з грамотою до президента союзної ради Швайцарії в справі навязання дипльоматичних зносин між Україною й Швайцарією. Тимчасовим заступником Української Держави в Швайцарії мав би бути гр. Михайло Тишкевич.

Митові уряди на Україні. „Кіевская Мысль“ доносить, що український митовий уряд довершив орґанізацію українських митових урядів. Персонал утворено з урядників колишніх російських митових властей.

Знесенне мита на українські закордонні видання. Міністерство освіти, бажаючи, щоб на Україну мали доступ закордонні українські видання, на які дотепер російськими законами було наложене високе мито, внесло тимчасовий законопроєкт про увільненне від мита книжок і инших друкованих на українській мові закордоном видань, як підручники, мапи, ноти, ґравюри і т. ин. Закон матиме тимчасову силу до 1 червня 1919 р. й відноситиме ся до всїх закордонних видань, з якої-б держави їх не везли.

Поворот православного духовенства до Холмщини. „Дїло“ доносить, що 16 серпня на прийомі у міністра закордонних справ Д. Дорошенка був єпископ Евлогій і розмовляв з ним в справі можливости повороту до Холмщини православного духовенства.

Учительська спілка Холмщини. Дня 3 серпня заснувала ся у Берестї учительська спілка Холмщини, Підляша, Полїсся й західної Волині з метою дбати про культуру й добробут людности й боронити її від польської навали. До спілки вписало ся зараз понад 100 членів.

Скільки збіжа вивезено з України до осереднїх держав? „Дїло“ з 23 серпня доносить з Київа: Міністер Гербель бажав ознайомитись на скільки успішно йде виконуванне Українською Державою хлїбного договору з осередніми державами. В сій справі перший департамент передав йому статистику, де зазначено, що до сього часу відправлено зареквірованих хлїбних тягарових ваґонів 6.651, себто коло 6,650.000 пудів; крім того невияснених ще тягарових ваґонів, відправлених безпосередно владою осереднїх держав 8.676, а всього 15.327, що дає коло 15,327.000 пудів збіжа.

Польонїзація правобережної України. „Illustrowany Kurjer Codzienny“ подає, що в подільській ґубернії було в останнїм шкільнім роцї 453 народнїх польських шкіл, а

вчилося в них 32 тисяч дїтей під кермою 660 польських учителїв. На правобережній Україні засновано десять середнїх шкіл, а в Київі істнує польська університетська колеґія.

А. Кримський в Київі. „Нова Рада“ доносить: До Київа прибув на днях відомий український письменник і вчений, проф. А. Кримський. Його викликано з ініціятиви міністерства освіти для участи в комісії, що опрацьовує статут академії наук та вищої української школи. Проф. Кримського запрошено ще на постійного члена термінольоґічної комісії державної канцелярії при законодавчому департаментї.

Галицькі Січові Стрільцї на Україні. В Київі орґанізуєть ся повний полк з сих бувших полонених галицьких Січових Стрільців, які аж до державного перевороту на Україні стояли непохитно при українськім республиканськім правительстві. Гетьман затвердив командантом полку п. Коновальця. Початкові роботи ведуть ся в Київі—само орґанізованнє буде в Яготинї біля Київа, бо там знаходять ся військові бараки, потрібна збруя і харчі. Коли полк буде вже готовий, буде переведений в Київ. Старшина з своїм командантом пильно заходять ся біля справи.

Террор в Московщинї. На життє верховного комісаря російської совітської республики Ленїна виконано 30 серпня на передмістю Москви збройний замах. Саме коли він, вийшовши з робітничих зборів, хотїв всїсти до автомобіля, виступила з товпи молода женщина і двократно стрілила до нього з револьверу. Терористку, з рядів ворожої большевикам російської соціял-революційної партії, арештовано. Вона називаєть ся Доря Каплан (?) і була ще в 1907 р. присуджена на 13 лїт примусових робіт за атентат на шефа жандармерії Новіцького в Київі, який наміряла виконати з помічю звичайного ножика. Як пишуть, Ленїнови після добутя з тїла куль, не грозить небезпека смерти. За те другий атентат на народнього комісаря для внутрішнїх справ Уріцького в Петербурзї, покінчив ся безпроволочною смертю останнього.

Польонїзаторські затії на Волинї. Соціял-демократичний „Naprzód“ з 31 серпня в кореспонденції з Волиня подає таке: „В минулім році функціонувало в луцькім повітї 45 польських шкіл з 2933 дїтьми. Завдяки жертволюбивости повстала в Луцьку польська орґанїзація, а тепер „Polska Macierz Wołyńska“ побільшує число шкіл в Луцькім до 70! Наслїдком російської революції, яка заострила на Волинї національну справу, польська мова скоро поширюєть ся в сїльських хатах (!). Бо в деяких місцевостях було вже так зле, що в дома уживано української (ruskiej) мови, а польської тільки в костелї. Тепер під язиковим оглядом є значний поступ і є надїя, що молоде поколїннє не піддасть ся впливам українїзації (rutenizacyi)“.

На корінно українські землї, під боком українських властей, в Українській Державі, напливові аґітатори з Королївства й Галичини польонїзують суто українське населенне, яке навіть по словах інформатора „Naprzod-у в дома уживає української мови. І він радісно констатує, що „польська мова скоро поширюєть ся в сїльських хатах“ і що „є надїя, що молоде поколїннє не піддасть ся впливам українїзації“. Сліпий не бачить, що Поляки, обмотавши своєю орґанїзаційно-пропаґандистською сїтю Холмщину, беруть ся вже на Волинї—на території Української Держави творити другу Холмщину, близшу Київа, Днїпра й Чорного моря... Справджуєть ся поговірка, що инодї доброта рівняєть ся глупотї...

Делеґеція Холмщан-учителїв у міністра освіти. „Нова Рада“ доносить, що 24 серпня о 3 год. пополудні до міністра освіти завітала делеґація від берестейських учительських українських курсів на чолї з комісаром освіти Холмщини. Делеґати прибули з Берестя, уповноважені працюючими на терені окупації учителями висловити міністрови подяку за допомогу в справі упорядження перших українських курсів на Холмщині, а також прохати і на далї не залишити холмсько-підляського-поліське учительство без моральної та матеріяльної піддержки. Після привітання й промови учителїв Максимовича й Менчука, міністер, висловивши подяку вчителям за їх патріотичне завзяттє щодо оборони рідного краю й держави на західній границї, зазначив, що його попереднє скептичне відношенне в справі упорядження нормального шкільництва за теперішнїх надзвичайно важких обставин під час окупації розвіялось і він певний, що з учителями, так патріотично настроєними, провадити шкільну працю на зруйнованій війною землї можливо. Учительство прохало міністра поліпшити правне та матеріяльне становище учителя на Холмщинї, принаймні зрівняти його з становищем учителїв у центральній Україні, на що міністер відповів запевненнєм делеґації в повній піддержці всїх її побажань, а насамперед пообіцяв дати грошову допомогу на реевакуацію учителїв до Холмщини.

Поляки забирають б. унїятські церкви в Холмщинї. В своїй польонїзаторській роботі в Холмщинї не знають Поляки ні границь, ні міри. В кількапайцяти місцевостях вони забирають — як доносить „Дїло“ — бувші унїятські українські церкви й „пересвячують“ їх на польські косцьоли. На сю зміну або „реконціляцію“ позволяє люблинський ґенерал-ґубернатор і військовий полевий епископ. В отсих місцевостях переведено, або переводить ся „реконціляція“: в Жданім, Кособудах, Мячинї, Замостю, Монастирку, Мірчу, Топольчи, Бабичах, Тересполю, Ярчові, Грубешові, Холмі і ин. Після вказівок польських ксьондзів роблять ся при сїм нечувані варварства. Урядження сих церков, як іконостаси, образи і ин. викидають і нищуть способом, ображаючим глибоко почування українського населення. До помочи в сій роботі вони спровадили собі ріжних польських монахів, а недавно тому також Езуїтів (о. Шубу, Реювича, Крокошинського, Антонєвича, Курдзєла й Таза). Коли нашим цивільним унїятським священикам окупаційні власти заборонили доступу на Холмщину (справа епископа о. д-ра Боцяна!), то Езуїтам дають не тільки позволенне, але навіть окружні команди дістали приказ, щоб сим Езуїтам робили відповідні полекші й давали належну поміч. Що більше, навіть військовим полевим унїятським куратам заборонені всякі зносини з цивільним українським населенням, щоб — не дай Боже—який бувший унїят не вернув на Унїю; але на латинський обряд може перейти кождої хвилї. Чисто як за російських часів!

Лїквідація роботи в таборі полонених у Фрайштадтї (Горішня Австрія). Дня 11 липня на засїданню Лїквідаційного Комітету таборових орґанїзацій, в присутности членів президій Союза визволення України А. Жука і В. Дорошенка, рішено припинити таборову часопись „Розвага“, а передплатників передати „Вістникови політики, літератури й життя“ у Відні. В останнїм (134) числї „Розваги“ з 27 липня уміщено ширше звідомленне з дїяльности „Лїквідаційного Комітету. Сей Комітет складаєть ся з таких осіб: др. Р. Домбчевський, др. О. Охримович, Ф. Шевченко, М. Ступак, О. Харченко, І. Івченко, І. Птиця. В сім же 134 числї „Розваги“ уміщено звідомленне з дїяльности „Боєвої Управи“, яка займала ся вербованнєм козаків до стрілецько-козацької дивізії у Володимирі Волинськім, а яка розпустила себе, виконавши своє завданне. „Боєва Управа“ зєднала до дивізії понад 7000 козаків і офіцерів. Дальші вістки з життя фрайштадтського табору будуть подаватись на сторінках „Вістника“.

До лїквідації роботи Союза визволення України в таборах полонених в Нїмеччинї. Лїквідатор Союза на Нїмеччину Всеволод Козловський умістив у зальцведельській таборовій часописи „Вільне Слово“ дня 17 серпня письмо „До громадян українських таборів у Нїмеччинї“, в якім між иншим пише таке: „Всї ми робили й працювали в тім переконанню, що тільки національна свідомість і політичне вишколенне можуть положити тверді й певні підвалини під самостійну національну державу. Виходячи з засад демократизму, ми працювали з масою полонених для маси, притягаючи наших земляків до співробітництва в як найбільшій мірі, будячи в масї національну свідомість і виховуючи її до політичного життя в умовах су-

часної, вільної демократичної держави. Тепер наступає час, коли наша робота в її цілости й вчинки кождого з нас, як провідників і свівробітників, мають стати перед суд українського громадянства, і кождий з нас сміє стати перед суд суспільности й історії з спокійною совістю. Союз визволення України проголосив гасло самостійної України й кинув се гасло в маси нашого народу, для яких сей клич став не лише ідеалом далекої будучини, але й програмою даної хвилини, — жаданнєм, яке може і мусить бути здійснене в світовій війні. Події показали, що провідники Союза, які виставили сю програму, і земляки в полоні, які сю програму прийняли та над її переведеннєм працювали, мали рацію й мудро передбачили та оцінювали політичне положеннє. Нині ми стоїмо перед доконаною подією — самостійна Українська Держава повстала, й ся подія світової ваги являєть ся нашим оправданнєм. Кождий з нас може вернути до дому з гордим чолом, в свідомости сповненого горожанського обовязку, не як підданий царя, а вільний горожанин вільної вітчини! Прийміть, високоповажні й дорогі земляки, щиру подяку від тої орґанізації, якій ви довірили ся і під проводом якої працювали протягом трьох літ на добро України, не боячись царської тюрми, якою вам грозили, не слухаючись нашептів і клевет, якими вас хотїли задурити й звести з правої дороги! Зосібна хай приймуть подяку від Союза визволення України ті товариші, які мали в лютї часи існування царського порядку мужність стати на чолї просвітньої роботи в українськім дусї й були співробітниками Союза та духовими провідниками маси! Щире спасибі також тим землякам з волї, які в початках роботи зуміли запалити в таборах той духовий огонь, що ширив на маси тепло й світло, а в дальшім тягу роботи, по притягненню до неї загалу полонених, все позіставали умовим осередком і моральними провідниками таборової інтеліґенції, — хай не забудуть ся заслуги тих людей, що в почуттю демократизму, так властивого нашому народови, стали полоненим не лише учителями, але й щирими, правдивиими товаришами!"

В тім самім числї „Вільного Слова" уміщено відозву Комітету Культурної Помочи полоненим, який покликано для продовженя просвітної працї в таборах аж до повного її зліквідованя. В сій відозві читаємо: „Обставини складають ся так, що з поворотом земляків на Україну доводить ся заждати й через те робота по таборах припинити ся не може, навпаки вимагатиме від нас ще багато сил, щоб довести до кінця се важне національне дїло. Що правда — рамки роботи мусять звузити ся. Факт істнування Української Держави відбирає нам потребу займати ся політикою, яку в цілости полишаємо нашим землякам на рідній землї, але-ж не спускатимемо з ока ідеалу повної незалежности українського народу й далї вестимемо культурну просвітоу роботу між земляками, а також будемо старати ся улекшувати їх незавидне становище полонених, наскільки тільки у нас буде сил і змоги. Під тими гаслами входить від 1 серпня в життя Комітет Культурної Помочи для Українців у Німеччині—інституція, в яку входять: колишній провідник роботи в Німеччині В. Козловський і покликані Союзом визволення України представники поодиноких таборів—др. В. Левицький з Зальцведеля, професор Б. Лепкий з Вецляру, професор др. Сїмович з Раштату та др. Р. Смаль-Стоцький як референт при Комітеті в Берлїні".

Відновленнє неославізму. На протязї трьох останніх місяців відбули ся два голосні „славянські днї", найперше в Празї, а 19 с. м. в Любляні при діяльній участи Поляків д-ра Ґломбінського, гр. Скарбека й поета Тетмаєра. Поляки взагалї намагають ся перебрати на себе в славянськім руху сю ролю, яку відограваля колись Росія. Наради південно-славянського конґресу відбули ся в Любляні, в ратуші. Взяли в нім участь відпоручники з Каринтії, Країни, Стирії, Істрії й Дальматії. Репрезентанткою південно-славянського державного руху є Національна Рада, зложена з 52 членів. Президентом її є посол Корошец. Вона стоїть на ґрунті правно-державної деклярації південних Славян з маю сього року. Люблянська Національна Рада є філією головної Національної Ради з осїдком в Загребі. На засїданнє прибули чеські відпоручники під проводом посла Станека і польські відпоручники з д-ром Ґломбінським на чолї. Полякам уладжено на двірцї оваційне прийнятте. Городському голові Любляни д-рови Ів. Тавчарови відповідав др. Ґломбінський. На засїданню польський відпоручник гр. Скарбек говорив про спільне поступованнє Поляків, Чехів і південних Славян, про могучий блок західних і південних Славян і про конечність сотворення славянського блоку від Трієсту по Ґданськ. Таку саму тему окговорював чеський відпоручник др. Кльофач. В суботу відбули наради всї парляментарні посли, які приїхали до Любляни. Після нарад були пп. Станек, Ґломбінський і Сунаріч у еп. Ег̀ґїча, будучого „примаса" південної Славянщини.

Купуйте дешеві й загально-доступні видання Союза визволення України:

		к. с.
1.	**В. Антонович.** Хмельниччина в повісти Г. Сєнкевича	—·80
2.	**М. Богданович.** Білоруське відродженнє	—·80
3.	**Ів. Бочковський.** Фінлянґія та фінляндське питанне	2·40
4.	**Вяч. Будзиновський.** Як Москва нищила Україну	1·20
5.	**М. Возняк.** Наша рідна мова. З 18 портретами	—·40
6.	**Памяти Івана Франка.** Опис життя, діяльности й похорону. Зладив М. Возняк. З 12 малюнками	2·—
7.	**Вол. Гнатюк.** Національне відродженнє австро-угорських Українців (1772—1880 рр.)	1·60
8.	**Вол. Гнатюк.** Українська народня словесність.	2·—
9.	**Prof. M. Hruschewskyj.** Die ukrainische Frage in historischer Entwicklung (Укр. справа в історичнім розвитку)	1·—
10.	**М. Грушевський.** Якої автономії і федерації хоче Україна	—·80
11.	**В. Дорошенко.** У відповідь напасникам.	1·—
12.	**Вол. Дорошенко.** Українство в Росії. Найновійші часи. З численними портретами	2·40
13.	**Памяткова книжка** Союза визволення України з 103 іл.	5·—
14.	**М. Капельгородський.** Мої пісні	2·—
15.	**О. Кириленко.** Українці в Америці	1·—
16.	**G. Cleinow.** Das Problem der Ukraine	1·—
17.	**В. Короленко.** Як упала царська влада в Росії	1·20
18.	**О. Кобець.** В Тарасову ніч. З образками	1·—
19.	**О. Кобець.** З великих днів. З образками	1·—
20.	**М. Кордуба.** Північно-західна Україна	4·—
21.	**М. Кордуба.** Територія і населенне України	4·—
22.	**Др. І. Крипякевич.** Українське військо. З малюнками	—·80
23.	**Dr. E. Lewyckyj.** Galizien	1·20
24.	**Др. Е. Левицький.** Листи з Німеччини	1·60
25.	**Др. М. Лозинський.** Галичина в житю України	1·20
26.	**М. Лозинський.** Іван Франко. З портретом Ів. Франка	2·—
27.	**Др. М. Лозинський.** Михайло Павлик	—·80
28.	**Др. Осип Назарук.** Слідами Українських Січових Стрільців. З малюнками	7·—
29.	**Др. Іван Пулюй.** Ukraina und ihre internationale politische Bedeutung	1·60
30.	**St. Rudnyćkyj.** Ukraina. Land und Volk. Бр. 20·— в полотні	24·—
31.	**О. Скоропис-Іолтуховський.** Значінне самостійної України	—·40
32.	**Проф. С. Томашівський.** Церковний бік української справи	—·60
33.	**М. Trotzkyj.** Die ukrainische national-politische Bewegung	1·—
34.	**М. Троцький.** Литовці	—·80
35.	**М. Троцький.** Як прийшло в Росії до революції	1·20
36.	**V. Choma-Dovski.** Ukrajina i Ukrajinci (по хорватськи)	2·—
37.	**Др. Л. Цегельський.** Русь-Україна і Московщина-Росія	1·60
38.	**Др. Андрій Чайковський.** Петро Конашевич Сагайдачний	—·30
39.	**Чужинці про українську справу**	—·80
40.	**Т. Шевченко.** Кобзарь. 2-ий випуск	2·—
41.	**Проф. І. Шишманов.** Роля України в болгарськім відродженню	—·40

Набувати можна отсї всї книжки в Адмінїстрації видань Союза визволення України. **Wien, VIII., Josefstädterstr. 79, II. St., T. 6.**

В адмінїстрації „Вістника" можна набути:

12 малюнків Сергія Васильківського . . . „ 2·00

Зміст: Ще про інтервю міністра-президента Лизогуба. — Міністер Кістяківський про внутрішню політику.— Як привертаєть ся порядок на Україні. — Польський похід на знищенне Холмщини. — Ів. Бочковський. Соціялїзм і національне питанне.— М. Грушевський. Як творилась Українська Держава.— З таборового життя у Фрайштадті. — Бібліографія. — Вісти.

Видає і відповідає за редакцію Микола Троцький

—З друкарні Адольфа Гольцгавзена в Відні —

ЦІНА 50 СОТ. ЦІНА 50 ШАГ.

ВІСТНИК
ПОЛІТИКИ, ЛІТЕРАТУРИ Й ЖИТТЯ

Виходить що неділї. — Менших рукописей не звертаєть ся.
Адреса: Wistnyk, Wien VIII., Josefstädterstraße 79, II, Tür 6.
Телефон: 13430. Чек. конто: ч. 107.090

Передплата: річно—20 К., 10 карбованців; піврічно—12 К. 6 карб.; квартально—6 К., 3 карб. Ціна поодинокого числа 50 сот., 50 шаг. Зміна адреси 50 с., 50 шаг.

V рік. Ч. 37. Відень, 15-го вересня 1918. Ч. 220

Треба порядок зробити.

В попередньому числї „Вістника“ умістили ми передрукований з „Дїла“ „Відкритий лист до п. мінїстра внутрішнїх справ у Київі“, який мали підписати 75 горожан Української Держави з Поділля, про всякі зловживання, яких допускають ся орґани української державної власти на населенню, при помочи чужої військової сили. До фактів поданих в „відкритім листї“ додано там, так само за „Дїлом“, ще декілька анальоґічних фактів з того самого Поділля. Річ іде головним чином про надужиття, і шахрайства, яких допускають ся власти і властителї маєтків при оцїнюванню і стяганню з селян шкід за зрабоване і знищене у поміщиків під час революції майно.

Від людини добре поінформованої про відносини в описаних околицях довідуємось, що революційне божевілле дїйсно поробило там великі спустошення та що деякі з названих поміщиків не є найгірші люди, яким повинна бути далекою гадка про пімсту над селянами і про використовуваннє істнуючої тепер у внутрішнїй полїтицї Української Держави конюнктури через виставлюваннє надмірних обрахунків шкід, які примусово орґани власти стягають з селян.

Можливо, що деякі факти дїйсно пересаджені, але не улягає жадному сумнївови, що в цїлому намальована в „відкритім листї“ картина насильств, доконуваних над безборонним селянством, відповідає правдї, а на вид сеї правди не можна закривати очей.

Ми нїколи не були прихильниками ріжних „соцїялїзацій“. Руйнованнє поміщицького господарства темною селянською масою, яку підбивали на се „соцїялїзатори“, викликувало у нас жах, бо сеж руйнувало ся загально-національне добро. Але так само не можемо не жахати ся на вид того, як тепер цїлі села обдирають ся до нитки, щоби повернути заподїяні поміщикам шкоди.

Поминаючи способи, як се робить ся, а звертаючи до справи шкід, то треба підносити, що стали ся вони на Поділлю і в инших частинах Украïни головним чином в часї так званої демократизації, а потім, демобілїзації бувшої російської армії; занархізована большевиками салдацька маса розбійницькими бандами сунула з фронту в глибину краю і по дорозї допускала ся рабунків і підпалів, втягаючи до сеї роботи подекуди й місцеве населеннє. Сконстатувати в таких обставинах, хто саме завинив шкоду дуже важко, а вже зовсїм не слушно накладати грошеві кари на цїле село, в якім розграблено панський маєток, бож прецінь всї мешканцї села не могли брати участи в рабунках, а невинні злочину не можуть відповідати за тих, хто його поповнив.

Те, що дїяло ся подекуди на селах в часї революції дїйсно було страшне. Було се загальне нищеннє всього панського, що прибрало характер стихійности. Годї отже вирівати з сього стихійного, загально-національного нещастя поодинокі випадки і винними робити найблизчих селян. Винен цїлий нарід, цїла нація, бо революція була загально-народною, національною. І коли вже мають бути повернені шкоди властителям сплюндрованих маєтків, то хай їх повертає цїла нація, себ то держава. А коли держава прийме на себе винагородженнє пошкодованих, тодї й виставшованнє шкід не буде таким високим, як тепер се робить ся, взагалї виплачувати муть ся гроші за дїйсні шкоди, а не видумані, бо держава зуміє лїпше походити коло своїх інтересів, як безпомічні селяни.

Взагалї Укр. правительство з сею справою отже мусить якийсь порядок зробити. Маючи при тім на оцї інтереси з а г а л у сїльського населення, а не інтереси одиниць.

Тай взагалї правительство повинно поробити якісь рішучі кроки в справі земельній, бо відкладаннє сеї справи може наробити багато нових внутрішнїх забурень і клопотів, які зовсїм не бажані. Коли теперішнє правительство дїйсно хоче будувати українську державу, то головною підвалиною сеї будови мусить бути радикальна аґрарна реформа, яка моглаб задовольнити селянство і привязати його до своєї держави. Без сього цїла будова державна не матиме міцних підстав і може розвалити ся скорше, чим то сподївають ся її внутрішні і зовнїшні вороги.

Від зрозуміння сеї правди зависить цїла державна будучність Україні. В хвилю, коли розлїтають ся в основах не тільки державні системи, але трясуть ся в своїх основах також держави, було-би легкодушністю не покласти міцних, ненарушимих у внутрі основ, під державний твір з такими виглядами на будучину, як Українська Держава. А головною підвалиною сеї основи є р а д и к а л ь н а аґ р а р н а р е ф о р м а.

І. стрілецько-козацька дивізія.

Дня 26. серпня довершено у Володимирі Волинськім перегляд І. стріл. козацької дивізії перед її виїздом у Київ. Зі сторони австро-угорської команди прибув ґен. артилерії Гойдінґер, з української сторони представник укр. військового міністерства атаман Сокира-Яхонтів.

На площі біля козацьких казарм вистроїло ся все козацтво І. дивізії. З першу чотири піхотні полки, кулеметні команди, відтак телєґрафні і будівельні сотні, санітарний відділ, дивізійна кіннота, а вкінци гарматний дивізіон і обоз. О год. 9 з ранку прибули ґен. Гойдінґер і отаман Сокира зі своїми штабами. Після молебня і вправ поодиноких відділів, промовив до козацької старшини ґен. Гойдінґер, висловлюючись з великою похвалою про вражіннє, яке зробила на нього дивізія і висказав надію, що вона стане угольним каменем великої української армії. Сю промову, виголошену по нїмецьки переводив на українську мову сотник Коссак.

Йому дякував від імени укр. військового міністерства сотник Сокира, після чого ціла дивізія пішла почетним ходом перед військовими достойниками.

В день перед самим відїздом відбув ся ґалевий обід в дивізійнім зібранню, в котрім взяли участь ґен. Гойдінґер зі своїм штабом, представники австро-угорського ґарнізону, тїсний штаб дивізії, всї полковники і команданти курінів. В часї обіду перший промовив от. Сокира, піднїс заслуги і працю австро-угорської старшини при формуванню дивізії, а особливо звеличав орґанізатора дивізії капітана Кватерника, заявляючи, що його енергії, заходам і щирій приязни до українського війська завдячити треба, що отся дивізія сформувалась і стала зразковою.

Слїдуючого дня зложила ціла дивізія торжественну присягу на вірність укр. державі і гетьманови Скоропадському, а 27. серпня, сердечно прощані почали відїзджати перші ешелони дивізії до Київа.

З сеї нагоди командант дивізії от. Яхонтів вислав іменем козацтва до австрійської кабінетової канцелярії депешу, в якій дякує Австрії за поміч для України в критичнім моментї її державного будівництва. На се він одержав цїсарську відповідь з висловами пересвідчення, що між обома державами запанують сердечні відносини.

Після приїзду цїлої дивізії до Київа, в неділю на майдані Катеринінської вулиці відбув ся великий парад. Біля 11-ої год. ранку на майдані вистроїлись частини дивізії, куди прибули головнокомандуючий нїмецькими військами на Україні ґен. фон Кірхбах, начальник його штабу ґен. Ґренер, нїмецький посол бар. фон Мум, австро-угорський посол ґр. Форґач, військовий міністер ґен. Рогоза, товариш військового міністра Лїґнау, товариш міністра закордонних справ Палтов, майор нїмецької служби Ярош, чини військового міністерства, нїмецько та австро-угорського командування, гетьманського штабу та гетьманського конвою.

Рівно о 11 год. ранку прибув на автомобілї Гетьман в супроводї старшого осаула Зеленевського та осаула Криши. При наближенню Гетьмана військо взяло на караул, хор сердюків виконав національний имн. Пан Гетьман пройшов вздовж фронту дивізії, витаючись з козаками. Після сього на майдані відбув ся молебень, підчас якого священик дивізії сказав тепле слово. Опісля війська пройшли перед гетьманом церемоніяльним маршом.

Пан Гетьман дякував військам і звернув ся до них такими словами: „Витаю вас, козаки, з поверненнєм з полону і разом з тим від душі радїю, що Господь Бог пособив вам повернутись до своєї батьківщини, української держави, яка так нетерпляче чекала на вас. Ваша дивізія, перша дивізія української армії і я глибоко вірю, що той порядок, який я бачив сьогодня у вас на парадї, буде підвалиною до утворення нашої, рідної, могутньої української армії на національних підвалинах і на ґрунтї суворої дисциплїни. Прошу твердо памятати, що в вашій дисциплїнї, як і у всїй армії, полягає основа сили й могутности держави. Ще раз дякую вам за той порядок, який я побачив на сьогоднящньому вашому парадї і за ваше щире бажаннє, не шкодуючи своїх сил послужити на користь рідної нашої держави. За славу і процвітаннє української держави крикнемо від душі своє козацьке „Слава“.

Слова Гетьмана покрито окликами „Слава“, які довго не стихали. Під захоплені вигуки „Слава“ пан Гетьман прибув до палати, де відбув ся снїданок, на який запрошено командний склад і офіцирів першої української дивізії, представників нїмецького та австрійського командування й дипльоматичного корпусу.

Після снїдання Гетьман фотоґрафував ся в ґуртї з офіцирами дивізії.

На марґінесї додаткового договору між Нїмеччиною і Совітською Республикою.

Між Нїмеччиною і російською республикою совітів заключено новий додатковий договір, як доповненнє берестейського миру з 3. марта 1918 року. На основі сього договору російська республика зрекла ся своїх суверенних прав до України, Польщі, Литви, Фінляндії, Надбалтійських провінцій і Грузії і до заплати 6 мілїярдів відшкодовання, а за те Нїмеччина зобовязала ся до невтральности що до дальшого роздроблення Росії. Таким чином нї Біла Русь, нї південно-східний Союз (Донщина, Кубанщина, Чорноморщина, Астраханщина, Підкавказзє) не дістали міжнародної санкції з боку Нїмеччини.

Тяжко порозуміти, якими мотивами руководила ся нїмецька державна політика, яка істнованнє могучої нїмецької держави опирає на відомому системі „континентальної Европи“, при складанню сього договору і на яких стовпах опиратиме ся будівля „европейського континенту“. Признаючи за Росією право на Білорусь і південно-східні области, виходило би, що не Україна а Росія становитиме східний стовп будівлї „континентальної Европи“, в якої обіймах має між иншим дусити ся також Україна, мимо того, що нїмецькі учені на київському банкетї з 31. серпня устами проф. Вебера східним стовпом назвали саме Україну.

Коли отже будемо оцїнювати останнїй додатковий договір Нїмеччини з російською республикою совітів з погляду „континентальної Европи“, то мусимо — пише київське „Відродженнє“ дійти до сього переконання, що „оскільки в учених кругах Нїмеччини ся свідомість ваги України для континентально европейського союзу є повна і ясна, остільки вона неясна й неповна в офіціяльних, урядових кругах нїмецької держави.

Ся непевність і неясність свідомости проявляєть в легковаженню білоруського питання і донської справи. Безперечно білоруська земля убога і національна свідомість білоруського народу мала, але сама Білорусь лежить на великім балтійсько-чорноморськім водянім шляху, який дасть ся легко після війни збудувати, сполучивши каналом кораблеплавні річки Білої Руси такі, як Нїман і Двина з Днїпром. Тому для будучности континентально-европейського союзу білоруський нарід хоч він тепер мало свідомий і економічно слабий представляє потенціяльну вартість, якої не можна викинути з політичних рахунків. Відданнє Білої Руси під вплив Московщини і, що за сим іде, під безпосереднїй вплив антанти, підірвало би в самій основі силу континентально-европейського союзу, бо не удалось би сполучити Балтику з Чорним морем водяним шляхом, який був би одною з головних артерій сили самого союзу.

Не менше важною, коли не ще важнїйшою, се донська справа, а радше справа південно-східного союзу. Землї сього союзу: Донщина, Кубанщина, Чорноморщина, Астраханщина, Підкавказзє, лежать на межах культурних країн з країнами

некультурними (природнїми). Именно сї землї лежать на великому шляху з Европи до Центральної Азії: до Персії і Туркестану, до земель, природні багацтва яких великі, але ще досї не використані. Віддати сї землї під безпосереднїй політичний вплив Московщини, було би рівнозначним із замкненнєм собі в майбутности дверей до центрально-азійського Сезаму.

Безперечно, що в фатальнім рішенню донської справи завинили в першій мірі самі Донцї. Ми звертали увагу на їхню „временну“ самостійність, „впредь до возсоєдінєнія Россії“ і були певні, що такої „временної“ самостійности нїхто не може признати і що таке становище, яке заняли Донцї, пошкодить в першій мірі їм самим, бо се становище не політично самостійницьке, але політично-бунтівницьке. Наше „пророцтво“ сповнилось. Самостійности Донщини не признали Нїмцї і Донцям остаєть ся одно з двох: або покоритись владї совнаркома, або приєднатись разом з Кубанщиною, Чорноморщиною, Ставропільщиною і Підкавказзєм до України, як автономні краї. Нам здаєть ся, що інстинкт самозахованя повинен би донцям подиктувати власне тільки такий вихід із свого скрутного становища, в який вони попали, дякуючи своїм централїстичним симпатіям.

Розвязанне білоруської і донської справи далоб змогу зорґанїзувати ґрандіозний союз народів континентальної Европи й Азії, до якого ввійшли би, опріч почвірного союзу, також Польща, Литва, Біла Русь, Прибалтійські краї, Украіна, Персія і Туркестан. Сей союз народів, які живуть на території, дуже багато упосаженій природою, можна би було звязати цїлою системою водяних і залїзних шляхів, які причинили би ся до небувалого досї піднесення культури й добробуту союзних народів.“

Південні Славяни.

У добу національного відмежовування поодиноких націй, в хвилї, коли кожда з них в інтересї власного і загального добра змагає до самовизначення, подибуємо цїкаве явище, інтересне саме тим, що три славянські народи бажають не самовизначення, а тїсної злуки між собою. Серби, Хорвати і Словінцї — три славянські, сусїдні народи поставили у основі своїх змагань: одну нероздїльну південно-славянську державу. Правда Серби і Хорвати мають спільну мову (рїжну в письмі тільки азбукою, у Сербів кирилиця, у Хорватів латинка), одначе їх культура, традиція і вироісповіданнє, а що найважнїйше державні аспірації ставали в дорозї їх порозуминню. Словінцї, найменший чисельно у трійцї спільник, рїжнять ся від обох попередніх народів політичною структурою і мовою і є — кажучи тріяльно — що й но на культурнім дорібку. В своїй працї вони стрічали незмірні перепони, з яких найважнїйшою була може недостача безпосередної, а навіть дальшої независимої минувшини. Цїле їх багацтво традиції і цїлий капітал національної свідомости становила передусїм гарна народна мова, збережена як одинока спадщина віків.

Нинї всї ті три народи віднайшли між собою племінну спільність і почули ся до обовязку взаїмної солїдарности. Розділені в австро-угорській монархії між три адмінїстраційно-державні области: Австрію, Угорщину і Боснію, вони забажали сполуки, документуючи своє сполученицьке змаганнє відомою південно-славянською декларацією, оголошеною дня 30. мая с. р. Інтересне, що між тим, коли у Словінцїв і Хорватів все таки остали після маєвої декларації певні, дрібні впрочім ґрупи, які не покинули опортунїзму, тримаючись офіціяльних репрезентаційних кругів, Серби всї до одного пішли за згаданою декларацією.

В словінській суспільности маємо такі партії: народну (людову) під проводом посла свящ. дра Корошеца, південно-славянську (давнїйше демократичну) з дром Іваном Тавчаром на чолї і партію соціялїстичної молодїжи. Останну ґрупу становить інтелїґенція, яка недавно кинула соціял-демократичну партію, яка держить ся ще інтернаціонального доктринерства і чим раз більше тратить своїх членів в користь народницької партії соціял. молодїжи. Поза декларацією стоїть тільки сторонництво дра Сустершіча, зложене головно з урядників і певної частини священиків, одначе воно і нечисленне і не має великих впливів у словінської суспільности.

Між Хорватами пішли за південно-славянською декларацією: ґрупа десидентів із сторонництва хорватської коалїції з В. Прібічевичом і дром Б. Будесавлєвичом на чолї, сторонництво Старчевича, сторонництво католицької молодїжи (домагоєвци), що ґрупуєть ся біля часописа „Noviny“ і хорватська людова партія Степана Радіча. Найбільше хорватське сторонництво „коалїція“ бажає на разї зберегти правительственний характер, хоч належуть до нього люди, які щиро симпатизують з ідеєю південно-славянської державности. Коалїція боїть ся, щоби Мадяри не ввійшли в зносини зі сторонництвом „правашів“ або франківців названим від провідника сторонн. Франка), яке отверто виступає проти південно-славянського напряму. Найвизначнїйшими провідниками „коалїції“ є: Шурміч, Поповіч, др. Льорковіч і Св. Прібічевіч.

Боснія нечувано вичерпана не відіграє нинї нїякої політичної ролї. На загал сербське населенне є за південно-славянською декларацією, а ґрупа епископа Штадлєра, мимо правительственної помочи, є без глибшого значіння. Ще може глибше відчула війну Дальматія і в нїй находять ся всї сторонництва в станї розпаду. Серби — розумієть ся йдуть за південно-славянськими кличами.

Ті всї народи Серби, Хорвати, Словінцї, відомі під назвою південних Славян зійшли ся останнїми часами кріпко на спільній платформі, виставляючи гасло: одної, південно-славянської держави. Видимим знаком сих змагань був великий південно-славянський конґрес в Любляні, який відбув ся 19. серпня при участи чеських і польських відпоручників і тому прибрав характер славянської манїфестації. Безпосереднїм приводом до сього конґресу була справа оснування південно-славянської „Національної Ради“ — політичної орґанїзації Словінцїв, Хорватів і Сербів — яка мала би по словам дра Корошеца — репрезентувати цїле південне Славянство у його державно-правних, економічних і торговельних стремлїннях. Осїдок „Національної Ради“ має бути в Загребі, а її філії будуть розкинені по цїлій південній Славянщинї,

Одначе люблянський конґрес не обмежив ся сьою одною — актуальною передусїм для південних Славян — справою орґанїзації „Національного Союза“. У ньому по словам чеського часописа „Narodni Politika“ скріплено, навязаний в Празї — союз південного Славянства з Чехами і Поляками, і він зазначив ся як дальший етап на шляху стремлїнь славянських народів до національної і державної незалежности. Відповідно до свойого характеру конґрес висловив ся — сказатиб так — в тїснїйшім і ширшім змислї; що до південно-славянських і загально-славянських стремлїнь. Резолюція, яку на конґресї одноголосно ухвалено домагаєть ся сотворення незалежної, суверенної південно-славянської держави, зложеної з Хорватії, Славонії, Словінських земель, Боснії, Герцоґовини і Дальматії на основі ідеї самовизначення народів. А ширшу програму, репрезентованих в Любляні Славян схарактеризував польський відпоручник ґр. Скарбек, заявляючи підчас комерсу, що „коли Нїмцї можуть мати програму від Балтійського моря до Баґдаду, то можуть також Славяни мати свою програму: „Від Ґданська до Трієсту“.

Замітне, що в перших рядах борців за здійсненнє південно-славянських ідеалів стоїть словінське духовенство з епископом Ег̈лїчом на чолї. Йому устроїли учасники люблян-

ського конґресу в другий день нарад велику маніфестацію, підчас якої др. Сунаріч славив епископа як патріярха південної Славянщини.

Все одно, як розвинуть ся всесвітні події — братський союз південних Славян йде сміливим кроком на стрічу своїх кращих днів.

Гостина нїмецьких професорів в Київі.

До Київа приїхали нїмецькі професори, щоби прочитати тут ряд лекцій для нїмецьких офіцирів. Користуючись їх побутом, Український Національний Союз запросив нїмецьких професорів в суботу 31. серпня на товариську вечеру, яка відбула ся в готелю „Континенталь“. Крім нїмецьких професорів і доцента Р. Смаль-Стоцького, який приїхав з ними з Берлїна, зійшло ся багато визначних українських наукових, громадських і політичних дїячів, як проф. Туган-Барановський, проф. Тимченко, проф. Швець, проф. Фещенко-Чопівський, сенатор Шелухин, Сидоренко, ґенерал Греков, Шаповал, голова комітету Національного Союзу Нїковський, сенатор Марґолїн і багато инших.

Товариську гутірку розпочав голова Н. Союзу д. Нїковський і запропонував на голову проф. Туган-Барановського. Останнїй на українській і нїмецькій мові зясував цїли Укр. Національного Союзу, при чім сконстатував спільність інтересів Самостійної України й Нїмеччини. Український нарід бачить в нїмецькім народї своїх приятелїв і помічників в державному будівництві України.

З нїмецьких гостей промовив перший проф. Зерінґ, який заявив, що його прихильність до самостійницької ідеї не є висловом якогось романтизму, тільки має глибоке корінне в спільности інтересів обох великих націй. Хоч між Нїмцями є русофільська течія, одначе її преса не має на стільки впливу, щоби могла перемінити курс нїмецької політики на сході. Курс нїмецької політики на сході вимагає збудування сильної й могучої української держави. Вже сам факт, що нїмецьке командуванне покликало професорів, прихильників української ідеї, для освідомлення нїмецьких офіцирів на Україні, може впевнити в сім українські громадські круги. В своїх викладах професори обґрунтовують не тільки потребу, але й необхідність істнування української держави.

Другий нїмецький промовець проф. Вебер зясував економічну спільність обох націй і висловив думку, що треба приступити до будови континентальної Европи, якої одним стовпом буде Нїмеччина, а другим Україна. Промовець, оглядаючи з ранку в Софійській церкві фрески з XI століття, прийшов до переконання, що український нарід — давний культурний нарід. Та мимо своєї давности і Нїмці й Українцї — молоді народи і мають перед собою світлу будучність.

Д. Микита Шаповал піднїс заслуги б. Центральної Ради, яка винесла на своїх плечах першу й найтяжшу роботу копання фундаментів і кладення підвалин під державну українську будівлю. Сю саму роботу продовжує Український Національний Союз.

Іменем преси витав гостей д. Хомик. В своїй промові він піднїс, що коли би духові провідники нїмецького народу були раньше приїхали, булиби недопустили до помилок нїмецької політики, інформованої ворожими українській державі кругами. Мандрівні кореспонденти часописей дивлячись на справу поверховно і бачучи зрусифіковане місто, думають, що Українців зовсїм нема і баламутять публичну опінію. Бесїдник, вислухавши промови нїмецьких бесїдників, переконаний, що все те, що в Нїмеччинї культурне й розумне стоїть по сторонї України. Про промислове значінне України говорив професор Фещенко-Чопівський, а про міжнародне становище сенатор Шелухін. Останнїй заявляє певність, що мимо ускладнень, Україна вийде з тяжкого міжнародного становища як сильна самостійна держава.

Після промови Лещенка, Нїковського (про необхідність аґрарної реформи) проф. Смаль-Стоцького, який піднїс заслугу нїмецького народу біля національного освідомлення поволонених, ґен. Грекова про значінне армії, промовив проф. Лютер. Він заявив, що виніс з вечора дуже приємне вражінне, бо переконав ся, що неправдиві наклепи, неначеб то Українцї не мали культурних сил. Коли вернемо до Берлїна — каже промовець ми на усїх рогах вулиць, кричатимемо: Живе Україна, розвиваєть ся!

Замикаючи вечір, проф. Туган-Барановський висловив від імени всїх готовість служити знаменитим ученим інформаціями і запрошував їх частїйше заходити до „Українського Клюбу“.

Як творилась Українська Держава.

(Продовженнє)*.

Україна Самостійна.

З другої половини грудня 1917 становище України ставало все більше грізним. Большевицька аґітація не проходила без слїду. В війську пішов повний розклад. Віддїли що стояли на фронтї і в тилу розграбовували й розкрадували військове майно, решту кидали на погибіль і розходились самочинно до дому, в додатку грабуючи та розбиваючи часом і те, що стрічалось на дорозї. В селах все більше напливало елемнту анархічного, що поривав за собою слабші частини селянства й тероризував навіть і найбільш відпорні. Грабованнє і нищеннє панських маєтків, фабрик і заводів приймало все більш масовий характер. Гинуло багацтво краю, підтинались його продуктивні сили.

З другого боку вставала гроза усобицї політичної. Купка большевиків, провалившись на київськім зїздї совітів, виїхала до Харкова і тут інсценювала зїзд „рад робітників донецького і криворозького району, рад салдацьких і частини селянських“, як його афішували большевики. Сей фальшований зїзд вибрав, 13. грудня, „центральний виконавчий комітет“, який противставив Центральній Радї себе, як „орґан власти всеї України“, ґенеральним секретарям своїх „народнїх секретарів“, заявив, що Ц. Рада не виявляє собою волї українського трудового народу, і накликав його до боротьби з нею. Все се могло б скінчитись опереткою, коли б, на нещасте, не прорвались до Харкова большевицькі війська, чи краще сказати банди салдатів, матросів і ріжних наємних хулїґанів, які стояли під Білгородом, нїби то пробиваючи собі дорогу на Дін. Їх прихід осмілив і місцеві елементи, розаґітовані большевиками; місцева людність була тероризована, українська залога, продержавшись два тижнї, кінець кінцем зложила зброю.

Після сього банди большевицьких салдатів і так званих красноґвардейцїв, себто узброєних робітників і всякого иншого люду, взятого на службу большевиками, замість іти на Дін, бороти ся з контрреволюцією, як казали, стали посуватись по залїзницям України, захоплюючи міста і вузли донецького району, відти перекинулись в катеринославський, почали ширитись в Полтавщинї й Херсонщинї. Як у Харкові, так і тут звичайно наближенне большевицьких „ешалонів“ (поїздів з большевицькими бандами) давало привід для повстання і захопленя власти по містах, по станціях, по залїзничих узлах елементам суголосним большевикам — з робітників, ріжного деклясованого елементу і лївих революційних ґруп, переважно неукраїнських-великоруських і особливо жидівських (не орґанізованих в жидівських національних орґанізаціях). Під впливом їх аґітації пішла деморалїзація і розклад і в новоорґанізованих чи українізованих військових частях. Вояків переконували, що боротьба йде на соціяльнім ґрунтї за повну соціялїзацію української власти, про-

* Пор. чч. 35-36.

тив буржуазних елементів, які захопили Ц. Раду, і багато українських солдатів (чи козаків, як їх стали називати в українських частях) коли не переходили на сторону большевиків, то проголошували себе нейтральними, або кидали свої полки й самовільно розїздились до дому — як се сталось особливо на різдвяні свята.

Під впливом сих успіхів большевизму певне хитанне пішло і в провідних політичних українських кругах. Чималу ролю відограли в тім російські-соціял-революційні елементи, з котрими йшли спільно (блокували) на виборах українські с.-р., і тепер російські ліві с.-р., звязавшись з большевиками, потягли за собою певні елементи і з українських с.-р., доводячи їм, що большевизм являєть ся льоґічним розвитком революційно-соціялїстичних домагань, і большевицькі гасла мусять бути прийняті українськими соціялістами з тактичних мотивів, коли вони не хочуть бути зметеними большевизмом. Ц. Раду треба перевибрати на зїзді совітів селянських робочих і салдацьких депутатів, а власть на місцях передати сим совітам: взагалї піти на зустріч большевизмови, поки він перешумить і опаде, — вдоволити його соціяльними реформами й прийти до порозуміння з правительством народніх комісарів. Аґітація і ваганне на сїм ґрунті пішли вже з VIII сесії Ц. Ради, коли були запрошені до участи члени всеросійських установчих зборів вибрані з України, а між ними були й ліві с.-р. з Харківщини. Перенеслись потім до Петербургу, куди частина сих членів виїхала, щоб вияснити перспективи уст. зборів. В большевицьких і ліво-с.-рівських кругах подавано надію, що коли провід візьмуть в свої руки українські с.-р., орґанізують своє правительство під гаслом блоку з лївими с.-р., то се полагодить крізу, положить кінець війні з Росією, з совітом нар. комісарів, утишить усобицю на Україні, і т. д.

Все се внесло хитанне в українську політику, страшенно небезпечне в такий критичний момент. З кінцем грудня і на початку сїчня лївобічна Україна і Чорноморє були в руках большевиків — Полтава, Катеринослав, Одеса, Кремінчук. Вони відтяли довіз угля до київського району й стягали його все міцнїйшим узлом, наступаючи зі сходу, з полудня і полудневого заходу, де пробували ріжні, напів розложені військові частини, які стояли під большевицькими впливами. В самім Київі з усїх сторін, і з лївої і з правої сторони йшла завзята аґітація против українського правительства, Центральної Ради й Українців взагалї. Вона привела до повного майже розкладу тутешнї українськї полки, які так недавно ще рвались з усїх сторін до Київа, щоб головами своїми боронити українську державність. Українська власть почула, як захитавсь у неї ґрунт під ногами. В труднім становищі опинилась і Ц. Рада. Вона сподївалась передати власть Українським Установчим зборам, четвертим універсалом призначеним на день 9. сїчня 1918. Але вибори призначені на кінець грудня 1917, через большевицький напад, анархію, розстрій в комунїкації й зносинах майже скрізь були відложені, і важні, основні питання українського житя, які відкладались до установчих зборів — як наприклад питанне про федерацію чи самостійність української республїки, як земельний закон й иньші, ставали перед Ц. Р. і домагались від неї свого розрішення.

Незвичайні трудности витягала також справа ліквідації війни з центральними державами. Від самого початку революції, на всїх зїздах і зборах українське громадянство заявляло своє гаряче бажанне, щоб як найскорше була скінчена війна, в котру против своєї волї й бажання царським правительством була заплутана Україна. Та поки Україна не проголосила своєї державности, третім універсалом, вона в сїй справі не могла нїчого зробити, не маючи змоги виступати активно й безпосередньо в міжнароднїй політиці. Тимчасом російське правительство, і Львова і Керенського, не важилось вступити твердо на путь лїквідації війни, навпаки — силкувалось підтримати союзні правительства активними воєнними операціями з свого боку. Се було з їх боку страшенною помилкою, вона зарізала російську революцію й грозила дуже небезпечними можливостями й Україні. Большевицький „совіт нар. комісарів“, захопивши власть у свої руки, прийняв на себе між иньшим і негайне закінченне війни і з кінцем падолисту розпочав мирові переговори з центральними державами в Берестю. Ц. Рада, яка між иньшими мотивами проголошення Української Республїки мала на увазї також і сю можливість ініціятиви в міжнароднїх відносинах, постановила взяти також участь в сих переговорах. Держави порозуміння (entente), Франція й Анґлія, котрі поспішили признати Українську Народню Республїку (з початку Франція, за нею Анґлія), старались вплинути на українське правительство, щоб воно не входило в мирові трактати з центральними державами, обіцюючи за се всяку поміч і всї блага світу, а в противнім разї лякаючи всякими бідами, — але українське правительство не вважало можливим відступити від того, що вважало своїм обовязком перед своїм народом і лишити Україну незамиреною, виставленою на ласку й неласку центральних держав. За постановою Ц. Р. воно вислало свою делеґацію до Берестя, щоб та разом з делеґатами совіту нар. ком. довела до гідного миру, а коли делеґати сов. нар. ком. почали крутити справою, то заявляючи готовість до миру, то тїкаючи назад в хащі большевицької фразеольоґії, Ц. Р. уповажнила своє правительство і через нього українську делеґацію вести переговори незалежно від російської делеґації й привести мир до кінця.

Серед безконечних фракційних і партійних нарад, що в трівожній атмосфері обложеного Київа, в смертельнім страху за будуччину української державности днями й ночами йшли в будинку Центр. Ради всю першу половину сїчня 1918, кінець-кінцем більшість Ц. Р. висловилась за політику рішучу, а против тактики уступок большевизмови й порозуміння з ним. В день 9 сїчня, призначений для українських установчих зборів, рішено було універсалом Ц. Ради проголосити Українську Республику державою самостійною й незалежною, щоб мати вповнї вільну руку в уладженню своїх міжнароднїх і внутрішнїх відносин, щоб відібрати ґрунт від усяких мішань у внутрішнї справи України, як одної, мовляв, з частин будучої російської федерації, та поставити боротьбу з совітом народніх комісарів і большевицькими бандами на справжнїй ґрунт — війни Великоросії на знищенне України і повстання против української держави, а не політичної боротьби, під гасло котрої ховались усякі нейтралїсти.

Се мало справдї велике не тільки принціпіяльне, а й чисто практичне значіннє. В принціпі українські фракції й партії признавали далї федерацію найбільш користною формою державного житя в будущинї. Але в даний момент, коли всякі неприхильні, або й просто ворожі українству елементи й сили, всякі оборонцї єдности і неподільности Російської держави, перекрашуючись в захистний колїр федералїзму, чіпались федералїзму тільки для того, щоб гальмувати далї свобідний розвій українського державного й економічного будівництва спадщиною Російської імперії, орієнтованнєм на єдність її — чи то буде єдність російської революції, чи єдність російської мануфактури, як влучно характеризував се один оратор з Ц. Ради,—було очевидно, що в інтересах успішної охорони свобідного будівництва України вона мусить стати твердо на ґрунтї незалежности і самостійности. Коли Сов. Нар. Ком., знявши з свого прапору старе гасло „свобідного самоозначення народів аж до повного віддїленя“, заявив, що він стоїть на ґрунтї російської федерації і на сїй підставі приводить до одности український пролетаріят з російським; коли держави

порозуміння, докладнійше — дипльоматичні представники Франції, ловлячи за ті слова третього універсалу, де говорилось, що Україна війде в склад будучої російської федерації, грозили їй на випадок сепаратного миру всіми тими засобами, котрими вони роспоряджали на Україні, — явно було, що треба рішучо відтяти всякі двозначности й неясности та відложивши федероване до того часу, коли буде ясно, коли і з ким федерувати сь, зараз стати твердо на принціпі повної самостійности Української республики.

Фактично вона вже й стала такою, коли на місце розбитої большевиками Російської держави не орґанізувалось федеративної спілки. Се було зазначено на закінченню VIII сесії Ц. Ради і признано представниками центральних держав і навіть представниками совіту нар. ком. на конференції в Берестю 30 с. с. грудня. Але потрібувалось і формальне проголошенне та правне ствердженне, й оформленне сього факту, і се було й дано четвертим універсалом, принціпіяльно рішеним 9 сїчня. Він проголощував Українську Республику „самостійною, ні від кого незалежною, вільною, суверенною державою українського народу“. Ґенеральний Секретаріят переміняв на „раду народніх мінїстрів“. Наказував їй першим ділом довести до кінця розпочаті з центральними державами переговори про мир, не вважаючи на нїякі перешкоди з боку яких-небудь частин бувшої російської імперії, та вжити твердих і рішучих заходів до оборони і очищення України від большевиків і всяких напастників. Проголошував демобілїзації армії і наказував потрібні в звязку з сим заходи для відбудови знищеного краю, привернення на мирний стан фабрик і заводів забраних на воєнну роботу і ріжні способи задоволення вояків, що повертають ся з війни, в їх політичних правах. Назначав ряд соціяльних реформ в інтересах трудящого народу (в розвиток принціпів проголошених третїм універсалом) — передачу землї в руки трудящих, націоналїзацію лїсів, вод і багацтв підземних, орґанїзацію робіт для безробітних, заведенне монополії торгу товарами найбільш потрібними для трудящого народу, контролї над банковим кредитом і т. д.

Універсал був прийнятий в останнїй редакції й фактично проголошений в Ц. Раді 11 сїчня, але зіставлений з датою 9 сїчня — дня принціпіяльної ухвали сього важного акту, що став для богатьох каменем претикання. Серед самих Українців знайшлись ґрупи настільки захоплені російською культурою й державністю, призвичаєнем до єдиної Росії, або до традиційного федеративного гасла, що не згожувались на самостійність навіть як на форму переходову до федерації. Ще більше се треба сказати про ґрупи не-українські: Українців, які відірвались від української стихії й уважали себе „русскими“, Великоросів захожих, і навіть Євреїв, які також не вміли відразу стати на ґрунт реальних інтересів єврейської людности України, а вважали потрібним наперед виявити свій протест против розриву з єврейськими орґанїзаціями Росії. І сей ворожий настрій до українства, який вже так сильно перед тим відчувавсь по міських центрах взагалї і з окрема в столицї України Київї, слїдом за проголошенням української самостійности прорвавсь в київськім повстанню, сїм критичнім моментї боротьби за українську незалежність.

М. Грушевський.

(Далї буде).

На сході і заході.

Довкруг замаху на житте Леніна і вбийства комісаря Уріцького нагромадила ся небезпечна буря. Большевики, шукаючи пружин заговору, документами констатують, що протиреволюційний заговір стояв під опікою французьких дипломатів, а на його чолї був управитель анґлїйської місії Льокгарт, французький ґенеральний консуль Ґенерард, ґен. Ляверж. Ствердженo, що заговірники одержали від анґлїйського поручника Райлї в останнім тижнї 1,200.000 рублїв на цїли перекупства віддїлів совітських військ, щоби повалити совітську власть і проголосити в Москві військову диктатуру. Найдено підроблені документи і кореспонденцію, яку буцїм-то ведено між Совітами і Нїмеччиною і яка мала призначенне викликати настрій до ведення нової війни проти Нїмеччини. В тайнім помешканню заговірників приловлено анґлїйського дипльоматичного аґента Льокарта. Підчас ревізії в анґлїйськім консулятї вбито одного Анґлїйця. Багато антантських горожан арештовано.

Очевидно, що льордівська Анґлія на вістку про сю неувагу до своїх дипльоматичних інтриґантів загорила великим гнївом і мабуть ладить ся виповісти большевицькій Росії війну, посадивши наперед проживаючих в Льондонї большевиків, разом з „амбасадором“ Литвиновом в тюрму. Тим самим шляхом піде мабуть також Франція, яка не менше інтересована в протиреволюційних російських замахах, чим Анґлія.

Годї нинї сказати, які консеквенції поведе за собою евентуальне офіціяльне виповідженне війни большевикам. Фактичний воєнний стан між антантою і большевиками вже давно істнує; не від нинї наступають антантські війська, висаджені на мурманськім побережі на большевицький Петербург і загально відома їх акція на Сибірі і над Волгою поруч, або таки з помічю Чехо-Словаків. Евентуальне офіціяльне виповідженне війни санкціонувало би й оправдало теперішнїй стан річей, а може прискорило-би темпо подій, які дозрівають на сході...

На заході уступили нїмецькі війська під напором великої переваги коалїції на давні, сильні, т. зв. становища Ґінденбурґа. Очевидно, що з приводу сього в антантських столицях запанувала неаби яка радість і звязані з нею надії. Побачимо, який буде вислїд боїв о лїнії Ґінденбурґа; від сього залежний дальший розвиток воєнних подій на заході. Та що хвальби французьких державників, якими вони голосять побіду антанти в 2 — 3 місяцях, є пересадні — щодо сього не може бути майже нїякого сумнїву. Певнійша річ, що знова прийде до позиційних боїв, зимової кампанії і весняних офензив в 1919 році, які може дадуть вже кінцеве рішенне і змогу вимученому людству дихнути вільнійше грудьми, очевидно, що прискорити кінець може також австрійська пропозиція до мирових переговорів.

Для нас потїхою можуть стати вістки, що Українську Державу признають вже не тільки центральні, але також невтральні держави — а навіть, як зачувати, коалїція.

Вісти.

Гетьман Скоропадський в гостях у цїсаря Вільгельма. Дня 5. вересня приїхав до Берлїна гетьман Скоропадський. В його почотї прибув також товариш мінїстра закордонних справ Палтов. Перед своїм відїздом до палати цїсаря Вільгельма гетьман вечеряв в тїснім кружку нїмецького державного канцлера ґр. Гертлїнґа. До вечері прилучило ся принятте, на якому явили ся присутні в Берлїнї, державні секретарі, заступники союзних держав, члени українського посольства і цїлий ряд инших офіціяльних осіб.

О год. 11. в ночи відїхав гетьман Скоропадський до Вільгельмсгеге, де повитав його цїсар Вільгельм. Вони оба обміняли ся при снїданню тоастами. Цїсар висловив радість, що може повитати вибраного представника українського народу, якого побут в Нїмеччинї ще твердше затїснить приязні взаємини між Нїмеччиною й Україною. Гетьман дякував в українській мові.

Цїль подорожи Гетьмана до Нїмеччини—він жеж був і в головній нїмецькій кватирі, де відбув конференцію з Людендорфом — не відома. Розуміть ся, що ходить не о самі акти куртуазії.

Чи реставрація від Дону? Про настрої, які панують серед рішаючих кругів донського козацтва, дає наглядне свідоцтво промова отамана Краснова, виголошена до козацьких представників в Новочеркаську. Вилаявши „злого ґенія большевизму“, який безперестанно викликує між козаками ворохобні, Краснов аподиктично заявляє, що „не спасе Росію сама Росія! Спасуть Росію її козаки! Армія добровольців і вільні віддїли донських, кубанських, терських, оренбурських, сибірських і астраханських козаків спасуть Росію... І тоді знову, як в старину широко розвернеть ся над палатою отамана біло-синьо-червоний прапор — єдиної й неділимої Росії“.

Анальоґічні думки висловив отаман Краснов у відповідь на грамоту гетьмана Скоропадського, в якій останнїй радив Донцям відкинути реставраційні забаганки і станути твердо на самостійницькім ґрунті і як самостійна держава злучитись з Україною: „Тихий Дон сердечно дякує Україні за її привіт. Він дорогий нам тим більше, що Україна перша не побояла ся визнати всевелике донське військо самостійним і незалежним від совітської Росії. Сердечна участь у наших крівавих втратах дає нам надію думати, що скоро буде час, коли ми зіллємо ся всї разом в одно велике ціле“. І дальше в тім самім поетичнім патосї Краснов пригадує Добриню Микитича і Іллю Муромця, що „стояли оплотом на ґранї руській“, про те, що Запорожці і Донці „берегли ключі руської землї“ і т. д.

В такий спосіб і для таких цїлей Донщина, признана Україною як суверенна держава, хоче жити і працювати. А саме ізза неї між Україною і совітським, большевицьким правительством почали ся поважні спори, які мало що не спричинили зірвання мирових переговорів. Та кажуть, що стало ся се по вказівкам Німеччини, яка за сю уступку України вимогла на Донцях обітницю, що вони не будуть вязати ся нїякими зносинами з Чехо-Словаками. На тім самім засїданню мирової конференції заявив Раковський, що совітська республика не зрікаєть ся не тільки Донщини, але також Білої Руси, Сибіру і Криму (?), хоча її влада під сю хвилю не досягає сих областей. Що до Криму мали ми цїлу низку часописних чуток. Найновійші голосять згоду Німеччини, щоби Крим припав в удїлї Українї. Знаємо про се також із розмови співробітника київського „Відродження“ із президентом міністрів Лизогубом, який заявив, що цїлю його поїздки в Німеччину була між иншим справа приєднання Криму для України.

Відносно питань, які обмірковували ся під час поїздки президента міністрів Лизогуба, останнїй заявив перед співробітником „Відродження“:

„Предметом обговорювання з німецькими міністрами був цїлий ряд питань, які торкають ся благополучія української Держави. Се були питання про границї, про затяжку наших мирних переговорів з большевиками, про Холмщину, Крим та инше. Всї питання рішено в самому корисному для нас розумінню; всюди ми зустрічали найуважнїйше відношенне й нам зроблено з боку всїх урядових чинів щире принятте. З приводу прилучення Криму, Німеччина визнає фактично за нами всї права на володїннє кримським півостровом. Питання про переговори з кримським урядом не підношено, та сї переговори можуть почати ся з ініціятиви кримського уряду, коли він до нас звернеть ся і з сього боку перепон нїяких не встрітить ся. Питаннє про Холмщину може бути вирішено після ратифікації мирного договору Австро-Угорщиною. Тому, що Німеччина, Турція і Болґарія договір з Україною ратифікували, то й Австро-Угорщина не повинна затримувати ратифікацію договору і в сьому відношенню ми одержали тверді запевнення.

До повороту холмських виселенців. „Робітнича Газета“ з 30 серпня доносить: Кореспондент УТА був у Ковлї для вияснення життєвих умов і правового становища виселенців, що вертають в Холмщину. В Ковлї працює міжнародня комісія в справі повернення і приміщення виселенців у складї: капітана Фрілїнґгавза з німецького боку, д-ра Павла Васильчука з українського, д-ра Ясенського з австрійського й інжинїра Штарка з польського боку. В розмові з головою комісії Фрілїнґгавзом вдало ся установити ось що: На думку Фрілїнґгавза в інтересах України треба продовжувати справу реевакуації також зимою, для чого вживатимуть ся опалені ваґони. Німецький уряд в усьому допомагатиме виселенцям, перш усього допоможе найти й збудувати помешкання, господарські будинки. Саме болюче питаннє находить розвязку. Німецькі власти багато працюють в сім напрямі. Також допомагає український представник лїкар Васильчук, який сприяв відкриттю в Ковлї двох кооперативів, що доставляють людности пшоно й инші харчі, але потрібна і урядова допомога. З свого боку німецький уряд допоможе перевозцї й видає харчі з військових ладунків. Своякам нема чого приїздити на розвідки в села, а потім повертатись назад за своїми ґрупами виселенців, бо се даремно забиває залїзницї і через те, що виселенцї, які повертають зустрінуть з боку німецьких властей доброзичливе відношенне до своїх потреб. Щодо правного становища виселенців, які повернули, капітан Фрілїнґгавзен сказав, що вони вибирають старостів, села ґуртують ся у волости, на чолї волостей стоять війти, які працюють в контакті з місцевою командою, при котрій заведено посади українських комісарів. При командах є лїкарні, взагалї команда допомагає виселенцям, доглядає за санїтарним становищем сел. У виселенців, що повернули, нїякої реквізиції не роблять, але у населення, яке остало иноді доводить ся реквірувати потрібні річи, за що платять ґроші. Тепер через Ковель щоденно переходить 2500 людей. Виселенцї сміло могуть вертати у Холмщину, бо тут вони зустрінуть допомогу властей. Кореспондент оглядав табор в Ковлї, приміщений в бараках військового часу. Табор подїлено на віддїли мужеські, жіночі й окремі віддїли для семейних.

За Холмщину — Крим? „Köln. Volksztg.“ доносить, що німецька дипльоматія обговорювала з українським президентом мінїстрів Лизогубом можливість прилученя Криму до України тільки в такім випадку, якщо Україна згодить ся на прилученнє Холмщини до Польського Королївства.

Проти польських терористів. З Люблина доносять: В половинї вересня в Замостю відбудеть ся судовий процес проти 64 членів польської військової орґанізації. Обжалувано їх о злочин публичного насильства і заворушення. Загально відомо, що члени сеї орґанізації найбільше тероризують українське населенне Холмщини, щоби зробити з нього „добрих Поляків“.

Кооперативні школи. На установчих зборах українського центрального кооперативного комітету в Київі ухвалено дня 3. вересня доручити раді комітету негайно приступити до опрацьовання проєкту орґанізації учебно-наукової інституції з тим, аби весною 1919 року такий інститут почав свою наукову дїяльність. Таким чином матимемо в Київі власну вищу кооперативну школу.

На підставі статуту, затвердженого мінїстром народньої освіти Н. Василенком, київський кредитовий союз кооперативних установ відкриває 1 жовтня с. р. кооперативну школу в память 50-лїття української кооперації.

Навчанне української мови, літератури, історії й ґеоґрафії в російських середнїх школах на Україні заведено окремим законом, ухваленим Радою мінїстрів, як обовязкових предметів від початку 1918/19 шкільного року. В § 1 закона сказано, що по всїх середнїх хлопячих і дівочих загальноосвітних, професійних, комерційних і инших школах, учительських семинаріях та інститутах, а також духовних семинаріях обовязково викладаєть ся українська мова й література, задля чого визначаєть ся не менше 3 години тижнево в перших 5 клясах, а в 2 останнїх клясах не менше 2 годин, та ґеоґрафія і історія України, для яких мають бути призначені не менше як по 2 год. тижнево в 2 останнїх клясах кождої школи.

Делеґація Сїчових Стрільців у Гетьмана. В суботу, 31. серпня, пан Гетьман приняв делеґацію від полку Сїчових Стрільців у складї полковника Коновальця, старшин Кучабського, Матчака, Мелника. Устами сих старшин склали Сїчові Стрільцї на руки пана Гетьмана заяву, що вони всї готові послужити Українській Державі, не жалїючи для неї нїчого, що вони свідомі своїх обовязків, які тепер приймають на себе, впевнені в сьому, що завдання свої виконають і надій на них покладаних, не заведуть.

Відповідаючи на се пан Гетьман сказав, що справу орґанїзації полку Сїчових Стрільців він вважає дуже важливою, так як він сподївається, що сей полк буде одною з перших справжнїх, збройних, вповнї боєздатних одиниць, на які буде можна напевно покладатись, що його дуже тїшить праця біля утворення сього полку, який так готовий служити Українї й так щиро отверто звертається до нього з сею заявою.

В дальшій, довшій розмові пан Гетьман дуже зацїкавив ся цїлою низкою питань, звязаних зі справою полку, піднесених делеґатами і висловив побажанне, щоби полк як найскорше скінчив свою підготовчо-орґанїзаційну роботу, та як найширше розвернув ся і розпочав свою плодотворну працю біля зміцнення основ Української Держави.

Між иншим пан Гетьман підкреслив, що він дуже уважно ставить ся до долї Українців-Галичан на Українї. Йому добре відомо, як дорогі для них ідеї Української Державности й незалежности, скільки терпінь і турбот перенесли вони за сї свої мрії, як дружно й одностайно вони ставали зі збруєю в руках в її оборонї, не жалїючи крови й життя. Сих взнеслих почувань і змагань, він не може не оцїнити і він приложить всїх своїх старань, щоби всї Галичани змогли й надальше лишитись тут на Українї, де їхнї сили і здібности так потрібні і їхне співробітництво при державному будуванню так цїнне.

Шведський консуль в Київі. „Робітнича Газета“ доносить: Нас повідомляють, що незабаром у Київ має бути призначений шведський ґенеральний консуль.

Заборона чорносотенних демонстрацій. „Робітнича Газета“ доносить: До міністерства внутрішнїх справ надходять відомости, що в ресторанах раз-у-раз улаштовують ся демонстрації проти державного устрою України. По бажанню відвідувачів ресторанів орхестри грають монархістичні російські пісні, при чім присутні вислухують пісень настоячки, часом вкінцї додають відповідні вигуки. З приводу сего міністер внутрішнїх справ видав такий наказ: 1. Участників таких демонстрацій задержувати, виправляти в Московщину, щоб вони там з честю могли на дїлї, а не при ресторанних гулянках, виявити свою відданність дорогим для них політичним ідеям. 2. Господарів льокалїв і дириґентів орхестри притягати до відповідальности за участь у демонстрації проти держави.

З біоґрафії українського міністра внутрішнїх справ І. Кістяковського. „Послѣднія Новости“ подають отсю замітку про І. О. Кістяковського: Новоназначений мінїстер внутрішнїх справ І. А. Кістяковський походить з української родини. Батько його відомий професор київського університета А. Ф. Кістяковський брав живу участь в розвитку українського національного самопізнання, був членом багатьох українських товариств і якийсь час був секретарем українського журнала „Основа“. Він зрік ся вигідної професорської посади в Петербурзї і до кінця життя оставав в Київі. Мати Ігоря Олександровича була також Українкою і доводила ся двоюродною сестрою українського поета і етноґрафа П. П. Чужбинського. І. О. Кістяковський родив ся в Київі в році 1876. Дїточий та молодецький вік прожив під впливами таких українських дїячів, як Антонович, Науменко і ин. Науку побирав в Київі в 2-ій ґімназії і в київськім університетї на правничім виділї. За роботу над римським правом одержав золоту медаль. По скінченню університету він поїхав в Нїмеччину, де працював через три роки над питаннями цивільного і римського права і вивчив всї приписи нїмецького права. Життє його в Нїмеччинї полишило глибокий слїд в його поглядах на світ і зробило його горячим приклонником нїмецької культури. По повороті в Київ зложив на тамошнїм університетї іспит і був назначений приватним доцентом київського університету, де викладав римське право. В 1903 р. переселив ся в Москву і вступив в ряди московської адвокатури, де в короткім часї здобув собі першорядне місце. Практична дїяльність адвоката дала Кістяковському спромогу вивчити основно адміністраційне, а головно фінансове право. Одначе практична дїяльність не відірвала його від науки, якої він не покидав. В характері приватного доцента на університетї в Москві читав він на правничім виділї лекції про цивільний процес, але по відомім нападї Кассо на московську професуру в 1910 р., він покинув університет разом з иншими професорами і став приватним доцентом в московськім комерсійнім інститутї, якого був одним з дїйсних основателїв. В інститутї викладав Кістяковський про банкові дїла. Проживаючи в Москві, живо інтересував ся українським рухом і брав дїяльну участь у видаванню „Української Жизни“. В кадецькій партії, до якої він свого часу належав, проводив ідеї федералїзму, а в українських кругах попирав погляди Драгоманова в справі національних питань. За часів нового правительства вибрано Кістяковського сего року в маю державним секретарем. Йому доводило ся багато працювати: орґанїзував Державну канцелярію, брав участь в засїданню мінїстрів. Рівночасно він був і є нині товаришем предсїдателя мирової делеґації у виготовленню мирових условин з Росією. Недавно призначено Кістяковського на мінїстра внутрішнїх справ.

Купуйте добрі й гарні видання

УЧИТЕЛЬСЬКОЇ ГРОМАДИ в Коломиї.

1.	Вибір нарисів і новель Стефаника, Семанюка, Мартовича	К. 1.60
2.	Вибір казок народнїх, Драгоманова, Франка	„ 1.60
3.	Дж. Гам. Фольклор	„ 1.60
4.	Ів. Левицький. Побіда Хмельницького під Збаражем	„ —.20
5.	Макогон. Проти филї. Новелї	„ —.40
6.	„ Учительські гаразди. Нариси	„ —.40
7.	Приймак. Поезії	„ —.80
8.	Селянський. Польська школа в московськім ярмі	„ —.30
9.	„ Ясне сонїчко України. Істор. повість	„ —.30
10.	М. Сл. У зарані слави. З княжих часів	„ —.30
11.	Л. Толстой. Думки про народнє образованнє	„ —.40
12.	350 загадок молодим і старим на забаву	„ —.40
13.	Учительський альманах	„ 4.—
14.	Ів. Франко. Вибір поезій	„ 1.60
15.	„ В потї чола	„ 1.60
16.	Хлопська доля. Оповід. Стефаника, Семанюка	„ —.10
17.	Т. Шевченко. Гайдамаки	„ —.80
18.	„ Історичні поеми	„ —.50

Замовляти в адміністрації „Вістника“: Wistnyk, Wien, VIII, Josefstädterstraße 79.

В адміністрації „Вістника“ можна набути:

12 малюнків Сергія Васильківського . . . „ 2·00

Зміст: Треба порядок зробити. — І. стрілецько-козацька дивізія. — На маргінесї додаткового договору між Нїмеччиною і Совітською Республикою. — Південні Славяни. — Гостина нїмецьких професорів в Київі. — М. Грушевський. Як творилась Українська Держава. — На сходї і заходї. — Вісти.

Видає і відповідає за редакцію Микола Троцький

— З друкарнї Адольфа Гольцгавзена в Відні. —

ЦІНА 50 СОТ. ЦІНА 50 ШАГ.

ВІСТНИК
ПОЛІТИКИ, ЛІТЕРАТУРИ Й ЖИТТЯ

Виходить що неділї. — Менших рукописей не звертаєть ся.
Адреса: Wistnyk, Wien VIII., Josefstädterstraße 79, II, Tür 6.
Телефон: 13430. Чек. конто: ч. 107.090

Передплата: річно—20 К., 10 карбованців; піврічно—12 К. 6 карб.; квартально—6 К., 3 карб. Ціна поодинокого числа 50 сот., 50 шаг. Зміна адреси 50 с., 50 шаг.

V рік. Ч. 38. Відень, 22-го вересня 1918. Ч. 221

Рано втомлюватись.

Під сим заголовком умістив в київській „Робітничій Газеті“ з дня 17. вересня с. р. статю В. Винниченко, яку подаємо тут в цїлости, з огляду на її преважний зміст і велике імя автора. В. Винниченко — се найбільший український письменник, провідник українських соціялдемократів, один з головних будівничих Української Держави. Був він першим українським мінїстром президентом, з його іменем звязано відновленнє української державности. Його голос святої трівоги за долю України повинен найти відгомін в кождім неспаскудженім російщиною і псевдоінтернаціоналїзмом українськім серцї і підняти всїх вірних синів України до творчої, реальної й розумної працї над укріпленнєм Української Держави.

Статя Винниченка звучить:

„З кождим днем росте до нас любов наших любих милих братів — руських. Палка, непереможна, надзвичайна любов! Вони тисячами кидають свій край, свою батьківщину; міняють призвища; з ризиком попасти ся в руки совітських властей перебірають ся через українсько російський кордон; записують ся навіть в українське підданство, підроблюють пашпорти, все те роблять тільки для того, щоб добрати ся до України.

„Іменно, „добрати ся“, допасти ся, всмоктатись, вгризтись в тїло нашої молодої Держави. Цїлі потоки братів-руських, братів-малоросів, братів підроблених, сфальшованих Українців пливуть на нашу землю. Гемороїдальні, випробовані, патентовані знавцї поліцейсько-жандармського режіму; забраковані кандидати в царські мінїстри; недорозстрілені недобитки імператорського двору; зажурені, висхлї від туги з торбосхожими черевами колишнї полїцмейстри, ґубернатори, сенатори; тощі публїцісти всяких рептілій; поети з моноклями, з гнилятинкою; одставні лїдери ріжних воздихаючих за реакцією партій; жваві спекулянти з акулячими пащами.

„Як висхлї з голоду, люті, пекучі блощиці, сунуть й обсипають нас сї виборні, кваліфіковані екземпляри найчорнїйшої реакції. Одні, сласно плямкаючи голодними, слинявими, синїми губами, обсїли щедро розкладені перед ними казенні пироги й уминають їх з таким радісним гарчаннем, що мороз йде по всїй Українї. Другі, розставивши акулячі пащі, весело вирячивши нахабні очі, смачно глитають дурну українську рибку, велику й маленьку. Треті, набравшись сил, піджививши недокровні ноги, прожогом нишпорять по всїх закутках, винюхують революцію та українську свідомість, хапають їх, таскають, гризуть. Четверті, обснувавши по теплих, людних куточках чепурненькі редакційні павутиння, тихо поважно ловлять українських мушок. А лїдери партій тим часом бігають по прийомних, через задні ходи завязують вузлики, протягують ниточки, мотузя, шворки, оплутують, забивають кільки — словом, жваво, заклопотано, з веселою надїєю в серцї роблять підготовчу роботу.

„Правда, вони всї роблять підготовчу роботу. Вони всї так жагуче, так неподїльно люблять Україну, що нї за що не хотять відлїлити її від неделїмої. І в відповідний час, коли інтернаціональна банда чехо-словаків протопче шлях через трупи Совітської Республїки для обережної гальантно-джентельменської антанти на Україну, вони всї, сї любі брати, всї отсї акули, лїдери, полїцмейстери, журналїсти, мінїстри, всї разом, дружно, з співом „Боже, Царя Храни!“ і „Бей нѣмцевъ!“ вхопившись за підготовані лїдерами мотузочки, потягнуть підготовану, оплутану, безсилу, безпомічну Україну в обійми антанто-монархічної, єдиної, неделїмої тюрми. О, як вони жагуче, як нетерпляче, приставивши до чола руку дашком, вдивляють ся на північ і на схід, ждучи своєї Заступницї. Вони, правда, озирають ся й на захід, приємно, улесливо посміхають ся, шопочуть на вушко, топчуть ся під ногами, вимахують хвостами і роблять вигляд цїлком покірних, цїлком відданих звірят. Але се так, на всякий випадок та для одводу очей.

„А вся надія їхня на антанту. Ах, як міцно здушать вони тодї нас у своїх братнїх обіймах! Як сласно вони гатитимуть підкованими антантою закаблуками оплутане пошматоване біле тїло молодої Рабинї, яка посміла вирватись на волю. Коли вони вже тепер наступають немов навмисне їй на груди, коли тепер показують їй і язика і кулака, коли тепер часом любовно пальчиками натискають на горло, — то щож буде тодї? Що тодї буде, коли за їхньою спиною стоятиме самовдоволений Джон-Буль, напрактикований з Ірляндцями, Бурами, Індійцями по части „опредѣленія“ націй? Про се варта подумати. І подумати добре, без тої апатії, яка налягає останнїми часами на українське громадянство. Нам не можна, небезпечно піддаватись апатії.

„Небезпечно втомленому подорожньому в хуртовину піддаватись бажанню сїсти спочинуть, — замерзне, закоченїє і піде на поживу вовкам, собакам, воронам. А круг нас добра хуртовина. І вовчики-братіки так сласно клацають зубами, чорні ворони так нетерпляче крякають, кружляють над головами. Нї, нї. Нам ще рано втомлюватись, спочивати, вдаватись в апатію!

„В початку нашого визволення ми йшли дружним, єдиним національним фронтом, цупко, міцно взявшись за руки. Нас пробували „брати-товариші“ розєднати, розбити. Вони нас всякими способами шпигали, шарпали за руки,

роздягали, сварили, їм треба було прорвати наш фронт. Се не вдалось їм і через те удалась наша справа — національно-державне визволенне нашого народу. Тепер на поміч „братам-товаришам“ шугнули „брати-реакціонери“. Збившись у дружну зграю, вони невідступно ідуть за нами, хапають за ноги, вють, наскакують і жадно ждуть слушного часу, коли можна буде накинутись і загризти, заклювати, розшматувати нас. Ні, ні, небезпечно сідати, розлучатись. Навпаки, ще тїс нійше треба зєднатись, збитись в один непроривний фронт. Коли на початку нашої трудної путї нам се було необхідно, то тепер тим паче мусимо йти разом.

„І ми, соціял-демократи, мусимо, може, більше, ніж хто другий. Для нас національне визволенне є найреальнїйша потреба. Без сього ми, як партія українського робітництва, істнувати не можемо, а робітництво наше без національного визволення буде духовно покалїченим недорослком, попихачем у старшого брата, нездатним до самостійної акції, до ініціятиви, до дальшого розвитку.

„Ми, соціял-демократи, мусимо так само, як і весь час нашої боротьби за волю, виявляти найбільше енергії й завзяття. Як в Центральній Раді ми не давали провокаційним рукам розірвати наш фронт і тим знесилити нас, так і тепер мусимо скріпляти, зміцняти, електризувати своїм духом втомлені ряди наших національних товаришів. Так само, як тоді, так і тепер, не поступаючись нїчим з своєї програми, зєднавшись на певних умовах в „Національний Союз“, ми мусимо дбати про те, щоб нї одне місто, містечко, село, нї один куточок загроженої, оточеної ворогами України не лишив ся не зєднаним в сю всенаціональну орґанїзацію. На нашу державність, на нашу культуру, на нашу мову, на нашу душу й тїло робить ся отвертий замах. Вовки вже настільки „обнаглїли“, що хапають за ноги.

„Але памятаймо, що вовки боять ся вогню і світла. Вогнем у них, проклятих! Побільше вогню і світла, побільше запалу, віданности, бадьорости, веселости духа. Вовки й ворони боять ся людського сміху, енергії, твердого голосу. Вони — боягузи, вони сміливі тільки з знесиленими, з утїкаючими в темноті, в пітьмі. Отак, розкласти більше огнищ любови до нашої визволеної Рабині, треба кидать в них серце своє, мозок, нерви, все, що в кого є, і рятувати Рабиню — Матїр, оточену розлюченою зграєю „братів“.

В. Винниченко.

Український Національний Союз.

В ч. 33 „Вістника“ подали ми в „Вістях“ плятформу Українського Національного Союза. Метою Союза є утвореннє міцної самостійної Української Держави, боротьба за відповідальну перед парляментом владу на Україні, боротьба за демократичний виборчий закон в усї установи й оборона прав українського народа й Української Держави в міжнародній сфері.

Про орґанїзацію Союза та про надії, які покладають ся на него, знаходимо в київській „Новій Раді“ статю п. А. Нїковського, з якої подаємо тут найцїкавійше.

„Український Національний Союз — пише п. Нїковський — треба вважати за останнїй час явищем найбільшого почуття національної самоохорони. В Український Національний Союз входять українські соціялїсти-революціонери, соціял-демократи, соціялїсти-федералїсти, трудовики, соціялїсти-самостійники, потім в Національнім Союзі представлені такі орґанїзації: селянська спілка, всеукраїнська учительська спілка, юридичне товариство, союз залїзничників, почтово-телеґрафний союз, лїкарська спілка, галицько-буковинська рада, холмський комітет, кирило-методіївське брацтво і мають увійти: центр. кооперативний комітет, бюро професіолнальних союзів, „Селянська Громада“, центральна „Просвіта“, всеукраїнський земський союз, спілка лїкарських помічників, політичний „Червоний Хрест“ та инші орґанїзації. На провінції вже засновують ся філії Національного Союза, як наприклад велика орґанїзація одеського округа, заснувались філії в Винниці, в Кременчуці, в Камянці Подільському, в Полтаві. Про Винницьку філію відомо, що вона являєть ся копією Головної Ради Національного Союза, бо туди входять всї місцеві орґанїзації з додатком таких, як „Просвіта“, народня управа тощо, через те, що вони мають „повітове“ значінне, поширюючи свою дїяльність на весь повіт. Так само в склад Винницької філії увійшли центральні управлїння кредитової та споживчої кооперації.

Плятформа Національного Союза може бути без жадного примусу прийнята всїма свідомими громадянами України. А порозумінне всїх українських партій від лївих до помірких і орґанїзацій від пролєтарських до конфесійних, окрім того, що обєктивно вказує на небезпечне становище національної справи для українського народу, ще й являєть ся дуже позитивним знаком української солїдарности і живої енергії тих сил, які вважали ся приспаними чи ослабленими.

Від нинї український національний фронт можна вважати єдиним, цїлим і тепер, в сю хвилю, коли скінчила ся орґанїзаційна стадія в центрі, настав час провадити реальну роботу: з одного боку треба орґанїзувати провінцію для державної роботи, а з другого повести ту політичну лїнїю, котра наблизить нас до здїйснення плятформи Союза. Головні чинники політичної рівноваги на Україні: п. гетьман і Нїмці повинні зрозуміти державну рацію основних домагань Національного Союза і знайти якесь порозумінне, котре привернуло-би народні маси до свідомої участи в державнім українськім будівництві. Сама по собі плятформа Національного Союза являєть ся певним компромісом українського орґанїзованого громадянства, далї якого вона не може піти, тому незалежно навіть від усяких політичних порозумінь і реальної політики, Національний Союз матиме своє внутрішнє велике національне значінне при всяких політичних бурях і можливих поворотах колеса історії.“

Стільки п. Нїковський про Український Національний Союз.

Є се річ незвичайної ваги обєднанне всїх орґанїзованих українських громадських сил, в цїли спільних виступів в обороні загроженої української державности, але чи відповідну до сього вибрано форму — над сею справою можна-б дискутувати. Нам здаєть ся, що орґанїзаційна форма Союза є затяжка, неповоротлива, що в нього непотрібно втягають ся такі орґанїзації, які нїчого спільного з політикою не мають і не повинні мати, як просвіти, кооперативи і т. ин. Не сею дорогою повинна йти мобілїзація громадських сил для політичної боротьби, а дорогою поширення і зміцнення політичних орґанїзацій, пристосованих до реальних обставин життя, а не вітаючих в хмарах теоретичности і принціпіяльности, як се є майже з кождою з істнуючих українських політичних партій.

В оборону державних прав української мови.

В зрусифікованім українськім Державнім Сенатї порушувалось питаннє про признаннє російської мови поруч української державною мовою України. Проти сього повстала вся українська преса, всї українські громадські орґанїзації, а Український Національний Союз видав з сього приводу таку відозву-протест:

„Тою силою, що виявляє індівідуальність народу, забезпечує не тільки інтелєктуальний, але й державний його розвиток, обєднує в один державний союз народні маси, безумовно являєть ся мова народня, ся, по словам нашого історика М. І. Костомарова, „душа народа“. Поки живе мова народня — живе і сам народ, живе й ідея його суверенности. І се добре розуміли всї народи, які боролись за свою волю, за свою самостійність.

Вважаючи на се вороги українського народу і його державних прав здавна вели свій наступ на українську мову, вживаючи всіх заходів, щоби спинити її розвиток, її зріст. Такі заходи ворогів українства завше хвилювали українське громадянство.

Зараз, коли Україна повстала як держава, здавалось би, що українська мова повинна придбати в державі нашій те місце, яке вона, як мова значнійшої більшости всього населення країни, по праву мусить займати, себто бути мовою державною.

Але, не вважаючи на се, вороги української державности, користаючи з тої атмосфери, яка зараз запанувала в урядових колах, разом з одночасною байдужністю деяких представників вищої урядової влади до сього надзвичайно важливого питання, а по части і при явній декого з них допомозї, вживають всіх заходів, щоби відняти у мови української ті права, які їй належать ся на Україні по праву, яко мови державної; вони силкують ся надати на Україні права державної мови — мові руській, або принаймні завести такий порядок, щоби за державну мову вважались в Українській Державі дві мови — українська і руська.

Маючи на увазї, що в незалежній і самостійній Українській Державі суверенного українського народу на власній його території по праву повинна бути державною мовою лише мова українська, Український Національний Союз висловлює своє надзвичайне обуреннє і рішучий протест з приводу заходів ворожих українству елєментів, які в своїй злосливости і ненависти до українства зважають ся зараз робити замах на саму основу українського національного життя і державних прав українського народу — українську мову. Національний Союз нагадує, що Українці ні в якім разї, ні при яких обставинах не відступлять від принціпа, на підставі котрого в Українській Державі державною мовою повинна бути лише мова значнійшої більшости населення всієї країни — мова українська.

Звертаючи на сї замахи ворогів українства саму пильну увагу українського громадянства і всього українського народу, Національний Союз певен у тім, що український народ в сій найважливійшій з справ — в обороні прав свого слова, своєї мови, зуміє дати належний опір ворогам українства і виявить ту єдність, силу і духову місць, якої вимагає важливість справи.

Одночасно з сим Національний Союз зазначує, що справу про державну мову повинно розвязати таким способом: 1) необхідно, щоби негайно був виданий законодавчий акт, на підставі котрого в Українській Державі ясно і точно раз на завше за державну мову вважалась би мова українська; 2) щоби в сьому актї був ясно зазначений термін, до котрого всї урядовцї і служащі в громадських установах України, які ще не знають української мови, повинні її вивчити і потім, після сього терміну, обовязково вживати сю мову на службі; 3) на державну і громадську службу приймати тільки тих нових служащих, котрі знають українську мову. Всї ті з урядовців і служащих, котрі до сього терміну не будуть знати української мови, повинні негайно покинути свої посади, які б посади вони не займали, бо нехтування з боку урядовців і служащих сею справою дасть певну підставу для висновку, що вони, займаючи свої посади на Україні і користуючись правами громадян Української Держави й її захистом, не поважають самої ідеї української державности і прав народу, серед котрого вони живуть і котрому по щирости повинні служити.

За такий термін Національний Союз вважає призначити один рік від дня проголошення самостійности України, себто один рік від 9-го сїчня 1918 року."

В інтересї мира.

Думці про мир, яка тим сильнїйше росла, чим довше війна затягала ся, надало австро-угорське правительство конкретні форми. В окремій нотї самого австро-угорського правительства з дня 15. вересня, висланій до всїх воюючих держав, значить також до власних союзників і переданій невтральним державам і папі римському, просить воно воюючі сторони зійти ся в невтральній країні для необовязуючої обміни поглядами в справі загальних засад і подрібних условин будучого мира. В своїй нотї австро-угорське правительство пропонує, щоби дві категорії справ обнято довірочною і необовязуючою обміною поглядів: передовсїм сї „загальні засади, які мають послужити основою будучому мирови і будучим відносинам між державами", а по друге — значить після порозуміння щодо сих загальних засад, конкретні квестії, значить територіяльні, спірні між воюючими сторонами. „Надїємо ся, — сказано в нотї — що проти такої обміни думок не піднесе сумнїву ні одна з воюючих сторін. На нашу думку всї воюючі сторони обовязані перед людськістю спільно розслїдити, чи тепер, після стільки лїт повної жертв, одначе нерішеної боротьби, якої цїлий хід вказує на дорогу порозуміння, не булоб можливо покласти кінець страшним боям."

Яка буде доля сеї миролюбивої австрійської ноти — не відомо. Одначе пильно реєстровані в австрійській пресї голоси антантської, передовсїм анґлійської преси, не ворожать нїчого доброго. Антантський голос сумлїння — преса ставить ся до бажання ноти на скликаннє необовязуючої конференції державників воюючих сторін вповнї неґативно. „Westminster Gazette" бачить в нотї прямо хитрість; вона каже, що Нїмеччина послуговуєть ся Австро-Угорщиною, якій вона поручила так довго „робити мир", поки Нїмеччина не переорґанїзує своєї армії. Инші часописи кажуть, що доти не може бути бесїди про мир, доки центральні держави не згодять ся на 14 точок відомої програми Вільсона, а „New York World" пише, що якщо Нїмеччина бажає мира, нехай просить о нього. Анґлїйська „Pall Mall Gazette" висловлює погляд, що антантські мирові условини, подані до відома Льойд Джорджом і Вільсоном не можуть становити предмету дискусії. Вони можуть бути приняті або відкинені.

В такім тонї промовляє з малими виїмками цїла антантська преса. Тай не тільки вона. З трьох головних осередків антантської могутности, з Льондону, Вашинґтону й Парижу роздали ся непримиримі голоси визначних антантських державників. Льорд Бальфур в довгій бесїдї заявив представникам британської преси, що ні Анґлїя, ні нїхто инший з антантських союзників не піде на австрійську пропозицію, бо центральні держави нїяким чином добровільно не схотять погодити власних прав з інтересами инших народів. Ще гострійша відповідь американського державного секретаря Лянсінґа; він заявив іменем Вільсона, що Америка не годить ся на нїяку пропозицію конференції, бо її погляди на мирові условини вона вже не раз проголошувала. Є се очевидно нїщо иншого, тільки підчеркненнє слів Бальфура і означає тільки те, що під сю хвилю нема нїяких виглядів на мир. Французький премїр Клємансо виголосив таку войовничу бесїду, що згода Франції на австрійську пропозицію виключена.

Все таки треба виждати на офіціяльні відповіди всїх сторін, навіть якщо вони в справі сеї мирової ініціятиви безнадїйні. Певна річ, що для порішення, яке прийдеть ся антанті перевести у відповідь на ноту Австро-Угорщини, важні будуть два моменти: надії, які коалїція привязує до дальшого розвитку воєнних подій, а також вражіннє, яке сей мировий крок австро-угорської монархії зробить серед населення антанти, з настроями якого рішаючі круги антантських держав будуть мусїли числити ся.

Календарні клопоти на Угорщині.

На Угорщині чотири народи належуть до східнього обряду: Українці 300.000 душ, Мадяри 220.000 (з сего числа 50.000 православних), Серби 500.000 і Волохи 3 мілїони, разом 4,020.000 душ. Вони всї уживали старий юлїянський календар, мимо проб заведення григоріянського, аж до минулого року. Війна привела і в сїй точцї зміну; щоби сильно протидїлати східньому світови, репрезентованому царською імперією, угорський уряд щораз більше змагав запровадити відокремляючий від того світа григоріянський календар, і се на цїлу область Угорщини. І так рішено завести його для всїх чотирьох народів, та по довгій плутанинї вийшло таке, що заведено його тільки для Русинів, а решта остала по старому. З сього розбиття вийшло велике невдоволенне, яке серед угорських Русинів виявляєть ся тепер в двох грізних явищах: соцїяльно-церковнім і полїтичнім, останнє носить на собі просто українські цїхи!

Справа заведення нового календаря для угорських Русинів тягне ся вже від 200 лїт. Епископ Юрій Бізанці, іменований Римом 1718 року на престол мункачівської дієцезії одержав від своїх начальників явний приказ завести новий календар в церковнім життю Русинів, які недавно перед тим, приневолені віденським правительством, приняли унію з католицькою церквою. Бізанці пробував перевести приказ, одначе се йому не вдалось: майже цїла сусїдна половина дієцезії (Берег, Угоч, Мароморош) кипіла їзза унії, не хотїла її признавати; попи й нарід бунтували ся, вибирали собі окремих православних епископів, не хотїли перекинути ся „папїшами“! Такий стан тревав аж до 1761 року, коли вкінцї на строгий приказ Марії Терези, запровадили унію просто військовою силою, особливо в Мароморошї, і цїлий рух позірно здавили. Православні тенденції жили тут і на далї, ярким доказом сього були змагання Мароморошан заснувати православну церков в 1894 і 1904 роцї, а найголоснїйше явище того руху бачимо в 1913 р., в так званім процесї схизматиків у Сиготї, на чолї з Кабалюком та ґр. Бобрінським — процесї, який наробив був багато галасу й поза межами Угорщини.

Не вдало ся заведенне нового календаря нї Бачинському (1790), нї Панкевичови (1871), хоч їх іменованне на епископства було тїсно звязане з умовою календарної реформи. А се тому не вдавало ся, бо в самім Мароморошї були і до нинї є також і Волохи, яким нїхто не докучав реформами, решта Волохів в Семигородї і Серби жили також без сього клопоту, а також в сумежній Молдавії та Польщі (пізнїйше в Галичинї та на Буковинї) оставав старий порядок ненарушимо. З огляду на сї зовнїшні обставини реформа була неможлива, а ще більше з внутрішнїх причин: нарід уважав тодї і до нинї таки уважає реформу календаря як зломанне своєї віри та простим „папїжмом“, себто боїть ся втратити східний обряд на користь латинського. Таку причину добачують в русї не обзнакомлені з дїлом, але є ще й инші. Впрочім таке саме становище українського народу супроти календарної реформи також в Галичинї і се зрозуміла річ; аджеж там через католицизм грозить йому польонїзація і на відворот через польонїзацію заведенне латинського обряду. Одначе календар не грозить угорським Русинам мадяризацією, бо після народньої терміцольоґії мадярською вірою є кальвінська, а все таки вони безпокоять ся і кличуть: „Вернїть нам наші свята!“ Видно, що в цїлім русї нема й крихітки полїтичного елєменту; таж вони полїтично зовсїм не вишколені, не орґанізовані, тому й сей рух і їхня ремонстрація мають своє джерело в справі сумлїння, в справі релїґії. Безуспішні були старання поміркованого владики, Юлія Фірцака, попередника теперішнього А. Паппа; останнїй таки скочив у воду з реформою і розхвилював усю свою паству. Именно Фірцак розпорядив був два рази голосуванне в справі заведення календаря. Першив раз голосували попи на своїх соборчиках ще 1897 року, а тодї з 48 деканальних округів було 47 за реформою, один проти неї; другий раз звертав ся Фірцак 1907 року просто до громад, але вже тодї воля народу показала ся в таких збентежуючих цифрах, що з 400 приходів було за реформою ледви 24, а решта проти неї! Значить, коли інтелїґенція голосувала в календарній справі зі знанням астрономії, то вона майже в цїлости була за реформою, але коли запитано нарід, він рішучо відкинув всяку реформу. А се з якої причини? З тої простої причини, що угро-руський нарід виробив собі ще перед століттями свій календар на пальцях (наслїдком своєї неграмотности) і так зжив ся з ним, що йому й до нинї не треба друкованого календаря: він вміє найточнійше вирахувати вперед або взад всї свої свята на пальцях. Вихідною точкою уживає він Різдво, як стале свято і на сїй основі він уладив собі поруч церковного також і цїлий господарський календар на протяг цїлого року; на його основі він приділює собі всїляку полеву і домашню роботу ярмарки, виплату челяди, пости й говіння, сплату податків і т. д. Саме сей психольоґічний момент є важним у сьому календарному русї, а не релїґійна точка! Значить нарід через зміну календаря почуваєть ся покривдженим в системі своєї господарки, покривдженим в своїй спадщинї господарських наук і обчислень, які тепер ізза нового календаря всї попереміщувані — перемішані до неможливости так, що нарід не вміє вже орієнтуватись щодо порядку своєї щоденної роботи.

Церковні провідники знали дуже добре вже з гори вислід народнього голосування, одначе не числили ся з таким опором. Фірцак сховав акти в свою писарню, а внїшнїй світ, який через ґазети по цїлому краю вже від десяток лїт займав ся справою сеї реформи, чекав-чекав, та не дочекав ся реформи. Осторожнїй Фірцак не відважив ся на зміну календаря.

Між тим вибухла війна. Найсильнїйшим ворогом монархії була Росія, з якою вязали угорських Українців обряд, календар і кирилиця. Розуміють ся, угорському правительству видавала ся отся хвиля найбільше пригожою на знївеченне тих лучників. Найперше видано приказ усунути кирилицю зі всїх народнїх шкіл і з преси, а після сього прийшла черга на календар. Пряшівський та Мункачівський епископи довірочно одержали від правительства запевненне, що зміна календаря переведеть ся і то урядово, заразом і рівночасно не тільки в Русинів, але й у Волохів та Сербів. Було загально відомо, що владику неунїяцьких Волохів, Манбру, представлено у Відні до затвердження на метрополїю тільки під тою умовою, що він має перевести для своєї пастви реформу календаря. Знаючи про се, епископи пряшівський Новак і мункачівський Папп видали приказ запровадити новий календар від 24. червня 1917 на Іван день. Так і стало ся: на превелике здивуванне й огірченне народу змінено календар і порядок празників. Одначе пророченне Манбри показало ся по словам приповідки „Обіцянка—цяцянка, а дурному радість“ таки цяцянкою: Манбра, ставши митрополитом прилюдно висловив ся, що він боїть ся заводити реформу, тому треба підождати, а справу відложити. В Сербів і мови про се не було. Тимчасом архієрей сусїднїх галицьких одновірців вернув з російської неволї і скасував запроваджену там еп. Хомишином реформу календаря, а угорські Русини опинили ся отже самі, в ізольованню, в болотї! Розуміють ся, вони відразу поставили ся рішучо проти реформи: в Мароморошї не ходять до церкви, святкують по давному, домагають ся, щоби їм окремо свячено пасху, а церковні треби відправляють ся стало в присутности жандармів. В инших комітатах трохи спокійнїйше, але все-таки страйкують, припи-писану властями данину попам не платять, старі свята по своїому й далї святкують, значить полевої або иншої роботи не роблять, з наємними богослуженнями (що за гроші правлять ся) звертають ся до волоських попів і з обуреннєм на кождому кроцї нарікають: „вернїть нам наші свята!“ А правительство умиває собі тепер руки, що мовляв, ізза якихсь 300.000 Русинів не хоче зворушити та проти себе збурити 3 мілїони Волохів і пів мілїона Сербів.

Заступників своєї справи поміж попами угорські Русини не найдуть. Найшло ся тільки двох таких, що новому поряд-

кови не безумовно повинувались: один, по його словам, з причин сумління зрік ся парохії, відкинув навіть пенсію, а другий — небіщик вже Михайло Артим Маковицький, парох в Шармов і одинокий посол до угорського Сойму, ладив ся внести письменний рекурс через Відень до Риму, в якім доказував, що по церковному праву до переведення такої реформи одиноко компетентним форумом є Рим, а не епископи. За його намовою і відомом їздила також депутація кількох селян до папського нунція до Відня, як відомо без успіху; одначе наслїдком сього попав нещасливець в карне слідство, переслїдування і в таке душевне напруженнє, що нагло сими днями помер.

А нарід і далї ворушить ся і страйкує. Панував погляд, що реформа перейде найгладше в таких селах, де людність мішаного обряду, де живуть побіч себе ісповідники латинського і грецького обряду, а в дійсности показало ся, що впертість народу там якраз найбільша. Вже першого дня, 24. червня люди були дуже схвильовані: латинська церков не знає свята Івана, тому її ісповідники робили по полю як у звичайний день. Тимчасом Русини приневолені були святкувати, тому самі не знали, чи вони католики, чи православні, чи унїяти. Впрочім вони твердо переконані, що сей новий порядок не буде довго тревати, бо, мовляв, як цїсар Вільгельм накрутив показчик годинника на одну годину вперед, так і новий календар буде в ужитку тільки протягом війни, а потім вернеть ся давний. Сама собою не лиха думка: є се золотий міст також для церковної власти, щоби могла розпорядок цофнути і без сорому привернути старий лад.

Значить, наслїдки заведення нового календаря для угорських Русинів проявляють ся головно на соціяльнім і релїгійнім полї, та показують ся вже також політичні наслїдки. Зрозуміло само собою, що покривджений нарід шукає захисту і в політичних чинників, тому давнїйше удавав ся то до Сербів, то до Бобрінського в Росії. Тепер додають йому відваги його брати Українцї, галицькі, буковинські і то наслїдком війни. Именно в Мароморощі, в окрузї місточка Тячова стояв більше двох років буковинсько-український полк, якого православні полеві курати заспокоювали всякі церковні потреби невдоволених угорських Русинів, навчали їх і підкріпляли. Але ще більший вплив зробила на них довга присутність самих українських жовнїрів: зносини з ними викликали народне почуттє. Критикуючи поведїнку своїх угро-руських попів, раз-у-раз дають вислів свого політичного думання в таких словах: „Нам дотепер морочено голову, що ми Мадяри, давнїйше морочили нам попи голову, що ми Москалї, але тепер ми вже знаємо, що ми Українцї. Аж тепер знаємо, хто ми такі!“

Впрочім, українське освідомлюваннє простого народу починало ся вже від самих початків війни. Жовнїр Угро-Русин на запитаннє свого офіцира: хто ти? — відповідав по давному: „я Русин!“ „А так? то ти визнаєш ся тим самим, що сей, який сидить проти нас зі збруєю в стрілецькім рові? Маєш!“ То зліва, то зправа обривають ся йому прочуханцї. Бідняк-Руснак випрошуєть ся, що він не такий руський, як онтой Русскій, але нїби такий, що й галицький Українець. „Визнавай ся радше Словаком, чим Українцем, то не будуть тебе бити!“ Неборак собі се й затямив і так навчив ся сего, що він Українець. Впрочім з військових книжочок всюди зникла давна нотатка „Ruthen“, а на її місце дійсно записуєть ся всюди: „Slovak“. Знова баламуцтво! Одначе Русина се не болить. Народна справа для него менше важна, чим церковно-календарна, бо перша для нього новина, а друга — се стара спадщина, якою дорожить ся. Що правда, він виносить з війська неоднакові лекції. Українські жовнїри з Галичини піддають йому духа, і поводять ся з ним далеко приязнїйше, чим нїмецькі і мадярські товариші...

Великдень нового стилю вже пройшов, а Мароморощук ладить ся щойно купувати муку на пасху. Коли вже надходить велика субота, в кождім селї появляєть ся відділ війська. Нїчого! Таке вже було, певно чатують... У великодну неділю по старому календарови гудуть дзвони на службу Божу, нарід сиплеть ся з пасхою, ковбасами, яйцями, маслом під церков; пан-отець відспівує звичайну недїльну відправу тай хоче йти домів. Не хоче святити пасхи. Тодї виступає командант війська і держить їм таку коротеньку промову: „Дорогі Братя! Дуже нам приємно, що ви так дбаєте про військо й так много поживи для нас поприносили. Дякуємо вам гарненько за ваше серце, а якщо й на другий рік будете такі жертволюбиві, як нині, то прийдемо до вас й на „нарік“ (на другий рік) по ваші дарунки! Після сих слів вояки позахоплювали всякі колачі, ковбаси і баранину з хлопських кошів і пішли з села. Так приучують мароморошських Руснаків до нового календаря...

N. N.

Сер Роджер Кезмент.

(1864—1916).

3. серпня 1916 р. о 9. годинї в ранцї на дворі пінтаувільської вязниці повішено одного з найпалкійших ірляндських патріотів та національних дїячів — сер Роджер Кезмента. Оскаржений англїйським урядом в державній зрадї, суджений на основі перестарілого англїйського закону з перед 565 років, формальна управненість якого в сїй справі була квестіонована навіть визначними англїйськими правниками, Кезмент очевидно був засуджений на смерть.

До крівавої мартирольогії ірляндського народу прибула одна нова жертва, поглиблююча ще більше фатальну безодню поміж ірляндськими національно-самостійницькими прямуваннями та ненаситним молохом англїйської державности.

Саме минуло два роки від сього сумного дня, коли так трагічно скінчив життє ірляндський дїяч й патріот, єдиним „злочином“ котрого було те, що він бажав свободи й незалежности своєму народови, який він любив більш нїж своє життє. Справа й процес Кезмента не є чимсь виїмковим підчас сеї війни: навпаки, з сумом треба сконстатувати, що сього роду події стали ся у звязку з війною дуже типовою появою наших днїв. В них, мовляв, символїчно та вельми пластично уявлюєть ся безкрайна й бездонна глибень між державним автократизмом пануючих й національно-визвольними прямуваннями поневолених народів.

В них найяскравійше проявляють ся все фарисейство й облуда тих гарних кличів й гасел „національної свободи“, „визволення поневолених народів“, „захисту малих народів“, котрими так злочинно й невідвічально маніпулюють політичні верховоди обох воюючих таборів, які страшенно „захоплюють ся“ або „співчувають“ національній недолї з а к о р д о н н и х поневолених народів, а рівночасно цинїчно та безсоромно гноблять або ріжними способами переслїдують національних дїячів та провідників с в о ї х народів-кріпаків.

В крівавій атмосфері всесвітньої війни „державна зрада“ стала ся страшенним привидом-вампіром, виснажуючи без кріхти чуття — безборонні й опутані кайданами чужої державности поневолені народи.

Чейже нема тепер по обох боках фронту анї одного народу, без своєї національної ірредснти за кордоном та під патронатом ворожого воюючого табору, без власних „державних зрадників“.

Польські й українські легіони, далї ірляндські й фляндські ірредентисти по боцї центральних держав; Югославяне, Чехословаки, Італїйцї й т. д. на сторонї антанти, се трагічно-сатирична ілюстрація до повного банкротства вмираючої старої д е р ж а в н о с т и, яка не потрафила помирити ся з визволюючою ся та прямуючою до нового життя н а ц і є ю й була здебільшого та переважно її жорстоким катом та гнобителем...

В сїй тяжкій атмосфері нерівної боротьби поневолених народів з пануючими державами — справа й особистість Р. Кезмента набирають чималого симптоматичного та актуального

значіння, й тому отже заслугують на загальну увагу. З сього загально-політичного, так-би сказати, погляду й нас цікавить вона й тому писатимемо тут про неї.

——

Перед мною лежить часова політична публікація: Sir Roger Casement. Ein irischer Märther (ірляндський мученик) з передмовою німецького вченого Ф. Шімана. На обгортці портрет сього ірляндського патріота з власним автографом. Гарна людина з мрійним обличчем, сумними очами, які дивлять ся кудись геть далеко. Се „державний зрадник“, злочинець, ребелянт, якого найконституційнійша держава Европи повісила для власного спокою. Се зробила Англія, яка вступила активно до сеї війни, щоб боронити інтересів малих і поневолених народів. „Зелений острів“ та Ірляндці певно з погляду англійської державної політики не належать до сих двох категорій й тому ірляндські національно-визвольні прямування трактують ся як злочинний бунт, котрий слід як найсуворійше карати й переслідувати.

Така вже чудацька льоґіка держав що до хатніх національних справ.

Понад 20 літ був Кезмент визначним урядником англійського міністерства закордонних справ. Його заслугою й заходами були здемасковані страшенні жорстокости супроти тубольців Конґо та перуанських Індійців, працюючих на кавчукових плянтаціях. Він був дуже поважним політичним дїячем Англії. Англійська преса називала його „найлїпшою появою в історії нашої (себто британської Н. В.) імперії.“ Бувший англійський міністер закордонних справ Е. Ґрей з приводу успішної акції Кезмента в справі перуанських Індійців зазначив, дякуючи йому, що „се перший раз за 6 літ його політику зрозуміли й єдино в сьому окремому випадку вона з успіхом була переведена.“ Англійська корона за заслуги Кезмента для британської держави дала йому в 1911 р. шляхоцтво.

Така була політична карєра державного зрадника й злочинця Р. Кезмента.

В 1913 р. він пішов у відставку, щоб зовсім та виключно віддати ся національній праці для власного народу та рідного краю. Від сього часу датуєть ся історія його „злочинности“, котра привела відтак сього ірляндського патріота на лаву обжалуваних а звідти й на шафот.

Фактичний бік справи Кезмента докладно був зясований в пресї у звязку з його процесом. Тому про се зайво було би тут знову писати. Цїкавійшими є ідеольоґічні та психічні моменти в сій справі, на що ми саме й хочемо нище звернути увагу.

В цитованій вже тут вище часовій публікації про Кезмента є під сим оглядом чимало цїкавого матеріялу у виді його листів, коментарів до публїцистичних писань*), відтак промов та заяв на судї.

На дальших сторінках сього нарису ми головно нею будемо користувати ся.

Ще на передодні війни, Кезмент що до ірляндської справи приходить до виразно протианґлїйської й поруч з сим до німецької орієнтації. Під сим оглядом вельми цїкавою є його статя: „Irland, Germany and the Next War“ (Ірляндія, Німеччина та майбутня війна), написана у відповідь на анальоґічну статю відомого англійського письменника Конен Дойля: „Great Britain, Germany and Next War“.

В ній Кезмент таким чином обяснює свою ролю й погляд на ірляндське питанне:

„Я ніколи не проповідував зради та не нацьковував Ірляндії супроти Англії. Я заховував ся мирно, але всїм та кождому говорив, хто мене запитував про Ірляндію, що я хотїв би бачити свою батьківщину вільною, що не має на се ніякої надії для неї під англійським панованнєм або доки істнує між ними політична звязь й якщо колись будуть вигляди бороти ся за справу Ірляндії, я ніколи не відвернусь від неї плечима“.

Се протианґлійське становище Кезмента є дуже характеристичне для політичної його орієнтації. Він часто підкреслює та мотивує його у свому листуванню й в публїцистичних писаннях.

Напр. в статї: „Чому я прийшов до Німеччини“ Кезмент зазначує, як систематична протиірляндська політика Англії згодом все більше та більше переконувала його в тому, що „англійське правительство однаково лїберальне чи консервативне не зможе ніколи справедливо поводити ся супроти Ірляндії.“

Тому Кезмент був очевидно проти угодової політики Ірляндії супроти Англії, був рішучим ворогом ірляндсько-англійського унїонїзму та прихильником повної ірляндської самостійности. Він закидував нещирість ірляндським угодовцям à la Редмонд, котрі в англійському парляментї хотять полагодити ірляндську справу. Кезмент був тої думки, що її можна полагодити лише у вільному й самостійному ірляндському соймі.

Англія для сього ірляндського патріота є втїленнєм глитайського імперіялїстичного еґоїзму, прямуючого до загарбання цїлого світу й безоглядно руйнуючого та винищуючого все, що стоїть на перешкоді до здійснення сеї її заповітньої мрії. Ірляндія-ж саме найгірше й найстрашнїйше відчула на собі всю жорстоку безоглядність сього експанзивного імперіялїзму британської держави. З сього приводу Кезмент писав своєму приятелеви американському журналїстови Байґладови: „Англія дїйсно зруйнувала Ірляндію: морально, фінансово й фізично. Вона весь нарід здеґрадувала й здеморалїзувала; взяла йому його мову, його культуру, його музику — словом все, що є доброго й благородного в душі народа. Протягом століть й особливо в останньому Англія витиснула з Ірляндії принаймні 320 мілїонів фунтів (1 фунт штер. має 24 корони. Н. В.), як сказав се лорд Мак Донль та вигнала Ірляндців за море“ (себто до Америки. Н. В.).

Тому Кезмент остерігає перед небезпекою британського імперіялїзму Америку й Німеччину. Він передбачає, що скорше чи пізнїйше вся сила англійського прямування до світовлади лявиною обрушить ся на сї дві великодержави, котрі стоять на перешкоді до здїйснення сього великобританського ідеалу. В сій війні першою на черзї стала Німеччина й звідси майже наївно-розчулююче ґерманофільство Кезмента та його очевидна антипатія до всеї антанти загалом.

В першому свому листї до згаданого американського журналїста він писав напр.: „Я днем й нічю молю ся: Боже захисти Німеччину!“ До Німеччини він поїхав, яко до країни, воюючої за загальну свободу. Тут він почав орґанїзувати ірляндську бриґаду серед полонених Ірляндців. В його писаннях та листуванню ми скрізь здибуємо ся з проявами щирого й палкого захоплення для Німеччини.

Се захопленнє заслїплювало його, як зрештою також здебільшого й всїх тих, хто змушений був орієнтувати ся по осередньо-европейському й хто не завше добачав, що й центральні держави мають свої „Ірляндії“.

В сьому саме велика траґіка сеї всесвітньої війни, яка протиприродними спійлами повязала кріпаків з гнобителями, яка справу національної свободи в окремих випадках віддала під захист тих, хто сам поневолює инші народи.

Передчасна смерть Кезмента захистила його перед фатальним пробудженнєм, котре розбило вже чимало ілюзій багатьом народам. Се одностороннє ґерманофільське

*) Друком вийшли вони в німецькому перекладї у збірцї: Gesammelte Schriften (Зібрані твори). Irland, Deutschland und die Freiheit der Meere und andere Aufsätze (Ірляндія, Німеччина та свобода моря й инші нариси). Diecen, 1916.

захопленнє Кезмента спричиняло теж його неменш односторонне протиантантське становище, яке він так яскраво висловив в одному свому листї до Байґлау, пишучи: „Я повторяю: я молю ся зі всього серця, щоб Нїмеччина могла тріюмфувати над анґлїйською ненаситністю, французьким бажаннєм пімсти, російським насильством, сербськими тайними вбивцями й японською „лицарськістю“. Як для країни, котра завжди казала, що свою політику кермує по Біблії, має Анґлія гарних товаришів“...

Своє становище підчас війни коментує Кезмент в цитованій вже тут статї: „Чому я прийшов до Нїмеччини“ таким чином: „Мої заміри були мирного й невоєнного характеру. Не щоб „викликати в Ірляндії повстанне“, як се кажуть деякі непоінформовані мої критики, але щоб Ірляндії як змога мир заховати та Ірляндців перед війною захистити, я задумував предложити моїм землякам зясованнє нїмецьких цїлей, що виходять з міродайного місця, щоб таким чином розсїяти неправдиві звістки, котрими анґлїйське правительство стало засипувати Ірляндію. Я думав досягнути се, їдучи до Нїмеччини, щоб сї річи зясувати нїмецькому правительству. Й так прибув я в падолистї 1914 р. до Нїмеччини й осягнув се, що хотїв: нїмецьке правительство прилюдно виявило своє приязне становище щодо Ірляндії“.

В ґрунтї річи політична орієнтація Кезмента була національно-самостійницька й так сказати суто-ірляндська. Він сам звертає на се увагу з натиском, кажучи, що вся його політична дїяльність завжди й скрізь була обусловлена сим його національним становищем до ірляндської справи; навіть тоді, коли він був ще на анґлїйській державній службі, в одному зі своїх листів до Байґлау він писав: „Що я колинебудь зробив, дїяло ся не для мене й завжди з відкритим обличєм; в моїй службі я завжди старав ся бути безінтересовним та лицарським; я все мав перед очами Ірляндію. Я працював лише для Ірляндії й задля Ірляндії та ідеалів мого народу відкрив я жорстокости в Конґо та Путумайо. Дай Боже, щоб я до смерти ще щось вдїяв для самої Ірляндії!“

Тому й починаючи орґанїзувати в Нїмеччинї ірляндську бриґаду, Кезмент спеціяльно старав ся заґварантувати те, щоб вони бороли ся виключно за ірляндські національні інтереси, а не стали ся воєнним знаряддєм в руках центральних держав. Сей національний момент з натиском підкреслив він в проклямації до ірляндських полонених, виданій на початку 1915 р. В сьому заклику говорить ся між иншим: „Ірляндцї! Нинї маєте нагоду бороти ся за Ірляндію! Ви воювали за Анґлію, дїдичного ворога вашої країни. Й за Бельґію бороли ся ви в інтересах Анґлії, хоча Бельґія не обходить вас більше, нїж фіджійські острови. Не хотїли-б ви воювати за вашу рідну країну, щоб здобути національну свободу для Ірляндії?

„З помічю нїмецької влади повстала саме ірляндська бриґада, метою якої є єдино та виключно бороти ся за справу Ірляндії; під жадними умовинами не має вона служити нїмецьким замірам. Ірляндська бриґада має бороти ся лише під ірляндським стягом; матиме окреме своє ірляндське обмундируванне та ірляндських офіцерів. Нїмецьке правительство даватиме їй харчі, одежу, збрую та амунїцію. Вона буде стаціонована в Берлїнї й буде гостем нїмецької влади. Наприкінцї війни нїмецьке правительство дасть спомагаючі засоби тим з бриґади, хто хотїв би виїхати до Америки й там осїсти. Американські Ірляндцї збирають гроші для бриґади. Хто не хотїв би належати до бриґади, буде з Лїмбурґа переведений до иншого табору. Хто однак хотїв би до неї вступити, хай звернеть ся до начальника своєї компанії.

„Вступайте отже до ірляндської бриґади і визволїть Ірляндію!..“

(Кінець буде).

Н. В.

Вісти.

В справі ратунку для жертв війни. Один з галицьких священиків з під кордону пише між иншим таке до львівського „Дїла“ (ч. 210): „Ще сумнїйше річ маєть ся з нашими закордонними братями. Їх армія в р. 1916 виселила десь до Польщі. Там давали собі сї люди раду як могли, то по фільварках, то по багатших мужиках і давано їм 60 сот. на голову і якутаку апровізацію. В сім році пізною весною (кінець мая) вернули сї люди на свої знищені оселї, яких місцями цїлком нема, спалені, розібрані. Від мая сими людьми нїхто не опікуєть ся. Прийшовши за пізно не могли сї нещасні нїчого посїяти, бо нї насїння, нї худоби, нї знарядів в них нема. Військо на їх полях засїяло кількадесять морґів, їх гонено до роботи і плачено аж три корони денно, але все збіже забрало військо, а що люди призбирали собі з колося, то їм ц. к. жандармерія відбирає навіть те, що собі покупили. Як сї люди переживуть і перезимують, а є їх тисяч, всї села евакуовані здовж боєвої лїнії, як Пілгани, Зборошів, Скриголів, Борочичі, Цегів, Холонів, Галичнів, Бороскович, годї собі представити. Як миші, чи воробцї — лишені вони на Божу волю і поки по лїсах були то ягоди, то гриби, по садах овочі, по сусїдних селах картофлї, то сї люди дають собі раду і то в кого є кому за сим лазити, а прочі гинуть без часу. Сотки людей сих волочить ся по дооколичних селах за жебраниною і стають прямо язвою. Може би сими людьми хто заняв ся, чи наше, чи українське правительство, та зі збіжа, яке з України йде в світ і їм придїлено якусь мізерію на життє і на засїв. Про се повинні би подумати сї, що сей нарід до тла знищили, за вставленнєм ся чи наших послів, чи пана Гетьмана з Київа.

Хто киринить на Україні? Заходами українських народнїх хлїборобів улаштовано товариську вечерю, на яку запрошено перебуваючих у Київї професорів берлїнського університету. З Українців були др. Донцов, голова мир. конференції Шелухин і ин. Закордонних гостей поінформовано про сучасне становище на Україні. Освітлено ярко фактичні причини браку довіря українського селянства до сучасного уряду і його нездатности до праці, та до Нїмців, яких покликав сам український народ через своїх представників в Центральній Радї допомогти йому в національному відродженню та у відбудованню економічного ладу в нашій країнї. Між українським народом і союзниками є хтось третїй, який вносить між них розкол та ненависть, що дало почин до повстання, яке приводить Україну до страшної руїни. Берлїнські гості, вислухавши з зацїкавленнєм інформації, дякуючи заявили, що тут вперше довідують ся про фактичний стан річий, і переконують ся, що нїмецька преса фальшиво інформує громадянство про відносини на Україні. (Н. Р.).

Перед переговорами України з Кримом. Нїмецьке правительство післало кримському урядови телеґраму, в котрій радить розпочати переговори про злученнє з Україною. При сих переговорах нїмецька команда згоджуєть ся взяти на себе посередництво. Кримський уряд сповіщає, що він згідний розпочати переговори в самому близькому часї. Місцем переговорів призначено Київ.

Скасуваннє мита на книжки. УТА доносить: Рада міністрів ухвалила закон про ввіз без мита на Україну книжок, ґравюр, нот та инших закордонних видань.

Кобзарська школа. Київські часописи доносять: Ініціятивою музичного віддїлу міністерства народньої освіти має бути утворена кобзарська школа в складї директора з вищою музичною освітою і 8 кобзарів ріжних шкіл (харківської, полтавської, чернигівської та инших). Завдання сеї школи відродити кобзарські співи на Україні і дати постійні закони гри на кобзї та бандурі, простудіювати їх з точки погляду теорії музики. Ученики кобзарської школи проходитимуть курс навчання за один рік, за що буде братись невелика платня. Коли міністерство народньої освіти затвердить асиґновку на кобзарську

школу, українська національна музика буде поширюватись серед народу і велична кобзарська пісня примусить замовкнути на селах нїкчемну московську частушку.

„Дайте нам українську школу!“ З Білої доносять, що на Підляшшю йде невпинно аґітація Поляків проти української школи. Погана польська робота не має успіху, бо з цїлого Підляшшя надходить від населення багацько прохань, в яких виразно молять: „Дайте нам українську школу!“ До українських шкіл, яких на Підляшшю дуже не багато, записують ся не тільки православні, але й католики-Українці.

„Рідне Слово“. Замість Товариства „Українська Громада в Білій на Підляшшю“, яке утворили полонені Українці з нїмецьких таборів, відкриває ся просвітно-видавниче товариство „Рідне Слово“. Се одинока громадська інституція на Підляшшю, яка обслуговуватиме населенне українськими книжками, і допомагати в його національних змаганнях. Товариство видає часопис в Білій „Рідне Слово“.

Ґімназії ім. Франка і Драгоманова. Одеська VI ґімназія називатиметь ся „VI. ґімназія ім. Івана Франка“. Українська ґімназія в Херсонї носитиме назву: „III ґімназія ім. Михайла Драгоманова.

Український музей в Білій Церкві. Місцева окружна „Просвіта“ приступила до орґанїзації музея з віддїлами історичним та ґеольоґічним. Початок музейови поклав член „Просвіти“ Дроздов, передавши колєкцію рїжного начиння, старовинних меблїв, посуди та инших рїчей. Серед подарованих рїчей є історичний документ — ориґінал грамоти, написаної по французьки, підписаної Мазепою та королем Станїславом.

Монархічні настрої. Серед деяких кругів Українців одеського округа росте настрій на користь монархічного ладу на Українї. Власне шукають якогось республиканьско-монархічного компромісу з тим, шоб була однопалатна державна рада. Основа суспільного миру — земельна норма. Має на сих основах скласти ся партія.

Австро-Угорщина й Україна. Офіціоз австрійського правительства „Neues Wiener Tagblatt“ містить статю, в якій звертає увагу на обставину, що й досї не наступило ратифікованнє мирового договору між Австро-Угорщиною й Україною. „Австро-Угорщина — пише сей дневник — постійно припізнюєть ся. Тепер першу російську ґіпотеку обняли Нїмці, а по донесенням з Берлїна, між Берлїном і Київом почали ся вже переговори о виплату 1 мілїярда марок відшкодування зі сторони України згідно з „додатковим берлїнським договором“.

Для Австро-Угорщини, хоча сусїдують безпосередно з Україною, істнує небезпека, що не дістануть на Українї навіть другої ґіпотеки“. Тому часопис взиває до прискорення дипльоматичної акції в сїй справі.

Східний мир мусить остати без змін. Нїмецький державний віцеканцлєр Паєр виголосив 12. вересня в Штутґартї довгу бесїду, якої один роздїл був відповідю на заяви державників антанти, що Росія мусить бути привернена у її територіяльній формі з перед війни. Між иншим сказав він таке: „Стара Росія могла-би була остати спосібною до життя, якщо була-би мала намір і було-би її повело ся шляхом федеративного устрою сотворити для поневолених народів виносимі відносини. Вона розлетїла ся, бо не могла удержати ся внутрішно. Наші й наших союзників побіди дали можність визволити ся членам сеї кольосальної держави. Чи маємо знова самі пособляти відбудові сеї деспотичної, своїм характером, а навіть самим тільки істнуваннєм, а передусїм сусїдів постійно загрожучої держави царів, нашу будучність виставляти знова на небезпеку, злучуючи частини, на які стара Росія природно і справедливо розложила ся? Про се годї навіть думати. Польське Королївство, сповненне туги польського народу, при якого будові і ми помагаємо, не можна знова насильно віддати Росії. Так саме не могли-би ми помагати, колиб Фінляндію, якої цїлим світом з симпатією слїджена боротьба о незалежність довела наостанок до доброго кінця, самоволя третьої сторони гнала знова під російське ярмо. Нові граничні з Нїмеччиною і Балтиком держави не можна полишити долї поновного підбою російським царатом проти їх волї, або вкинути їх у всї небезпеки і боротьби горожанської війни і анархії. Коли сї держави порозуміли ся з нами, як з найблизше інтересованими, на яких вони опирають ся, то є се справа, яка може принести світови тільки користь і ми не можемо нїкому позволити на вмішуваннє зі становища т. зв. европейської рівноваги, а радше анґлїйської переваги, а тим менше наші мирові договори, заключені з Україною, Росією і Румунією предложимо антантї до ласкавого призволення або зміни. Для нас істнує на сходї мир і він остане для нас миром все одно, чи він нашим західним ворогам подобаєть ся, чи нї“.

Не хочуть Польщі. Ґр. Альфред Тишкевич виготовив лист до берлїнської „Deutsche Tageszeitung“, в котрім говорить, що литовські Поляки уважають Москву за свою вітчину і тужать за тим, щоби вона розвинулась як независима держава. В польськім королївстві хотять вони бачити доброго сусїда, однак хотять бути від Польщі зовсїм независимі. Литовські Поляки є душею і тїлом віддані литовській державі і її хотять посвятити свої сили.

Фінансові справи на Українї. „Відродженнє“ пише, що міністер фінансів Ржепецький сказав ось що: Стремить ся до обнови банкового апарату у формі Державного Банку як і приватних банків, щоби управильнити господарське житте. Бюджет ще не усталений. Дефіциту не дасть ся обминути; його прийдеть ся покрити позичками. З огляду на велику господарську силу України можна надїятись високого курсу для української валюти. З кінцем року створить ся власну валюту. Депозити приватних банків зросли від 1. червня до 200 мілїонів карбованцїв.

Український посол у Фінляндії. УТА доносить; Директор департаменту загальних справ міністерства закордонних справ К. Лоський, висланий в Гельсінґфорс для тимчасового виконування обовязків уповноваженого Української Держави по справах при урядї в Фінляндії.

Катастрофа в Одесї. В місяць після київської катастрофи, якої страшний спомин не затер ся ще в памяти, слїдувала ще страшнїйша катастрофа, в однім з найбільших осередків України — в Одесї. З руки антантських заговірників вилетїли у воздух маґазини стрілен і патронів, які находили ся при Дальницькій вулицї і які українське правительство саме мало передати австрійській командї. Набої вибухали майже три днї і їх жертвою впало кількасот людей. Полумінь перекинув ся на околицю і наслїдком сього згорів цїлий ряд вулиць передмістя Одеси і головні склади муніції на Стрілбищному полю. Раз в раз чути було громи взривів і оглушаючу детонацію. Наслїдком небезпеки, що огонь може перекинути ся на саме місто, припинено пасажирський рух і пїла сполука з Одесою була перервана. Завдяки зусилям українських і австрійських військових властей огонь погашено і в Одесї повернуло нормальне житте. Багато людей остало без даху над головою. Рада міністрів признала пів мілїона карбованцїв на допомогу жертвам катастрофи.

В адмінїстрації „Вістника“ можна набути:

12 малюнків Сергія Васильківського . . . „ 2·00

Зміст: В. Винниченко Рано втомлюватись. — Український Національний Союз. — В оборону прав української мови. — В інтересї мира. — N. N. Календарні клопоти на Угорщинї. — Н. В. Сер Роджер Кезмент. — Вісти.

Видає і відповідає за редакцію Микола Троцький
— З друкарні Адольфа Гольцгавзена в Відні. —

ЦІНА 50 СОТ. ЦІНА 50 ШАГ.

ВІСТНИК
ПОЛІТИКИ, ЛІТЕРАТУРИ Й ЖИТТЯ

Виходить що неділї. — Менших рукописей не звертаєть ся.
Адреса: Wistnyk, Wien VIII., Josefstädterstraße 79, II, Tür 6
Телефон: 13430. Чек. конто: ч. 107.090

Передплата: річно—20 К., 10 карбованців; піврічно—12 К 6 карб.; квартально—6 К., 3 карб. Ціна поодинокого числа 50 сот., 50 шаг. Зміна адреси 50 с., 50 шаг.

V рік. Ч. 39. Відень, 30-го вересня 1918. Ч. 222

Що дієть ся на Холмщинї в австро-угорській окупації.

Дістали ми від одного селянина допись з тої части Холмської ґубернії, яка находить ся під австро-угорською, а вірнїйше під польською адмінїстрацією. Друкуємо сю допись низче, не подаючи нї імени автора, нї місцевости, щоб відібрати охоту ретельним адмінїстраторам Холмщини шукати „кромольника“ і його переслїдувати. Бо на Холмщинї, як кажуть, бють і плакати не дають. Поляки там відібрали нашому народови елементарні людські права, знущають ся над його релїґійними почуваннями, забороняють його рідну мову, а хто спробує запротестувати проти сих середновічних насильств, або навіть комусь приватно про се написати того денунціюють, як ворохобника і роблять не шкідливим.. Такі випадки дуже часто там трапляють ся і ми не хочемо щоби в сїм случаю таке стало ся.

Пише автор дописи таке: „Поляки, будуючи Польщу з ласки Австрії і Нїмеччини, почали з того, що постарались випросити у австрійської влади заборону православним на Холмщинї задовольняти свої релїґійні потреби — замикають їх церкви і не дозволяють відправляти службу Божу в них.

„Поляки думають, що нїхто не зрозуміє їх заходів і пакостей. Бо не може бути, щоб то було зроблене зі сторони австрійської влади самостійно, бо в Австрії вільно кождому визнавати свою віру і молитись на рідній мові і по своєму обряду. Мало того, Поляки постарались зборонити на Холмщинї також і запроводженнє українських шкіл.

„Церкви замкнено на сїй підставі, що нїби-то росийсько-православна церква не є тут правне визнанне. Добре, а де-ж тут росийсько-православна церква?

„Народ тут український, окупація австрійська, земля і мова є з передвіку українська, мова, на котрій надруковано церковні книжки, славянська, така, на якій друкують ся церковні книжки у всїх православних христіян в Австрії. До Росії нї народ, нї земля його не належать. Де-ж тут росийське православіє?

„То є одно. Друге: чого сподіють ся досягнути тими зборонами Поляки? Вони хотять увесь український холмський народ змусити перейти на римо-католицтво, себто до костела, і ополячити, але вони забувають самий звичайний закон: чим більше будеш душити, тім більший буде опір.

„Думалось, що приклад бувшої росийської влади на Холмщинї з 1875 року научить Поляків инакше провадити польську справу на Холмщинї. Та нї, вони ідуть тим самим шляхом, яким йшла стара Польща й прийшла до... свого кінця і яким йшла Росія і прійшла до... свого розпаду.

„Думалось, що за сто лїт цивілїзація в Польщі зробила якісь поступи, але нї. Навпаки, тоді Поляки ще сяко-тако терпіли Українців в своїм „Крулєвстві“, а тепер нїяк не можуть згодити ся, щоби поруч них жив другий нарід, котрий має свою мову і свою віру.

„Ранїйш Поляки віддавали українські церкви в аренду старозаконним, і хто хотїв охрестити дїтину, той мусїв йти до арендатора просити о ключі до церкви і платити йому за се, а тепер зовсїм замкнули церкви і не впускають до них нї хрестити, нї шлюбу взяти, нї ховати вмерших, нї сповідатись, нї молитись.

„І скрізь на Холмщинї дїти не хрещені, люди живуть без шлюбу, умирають без молитви й ісповіди, в неділю і свята нарід остаєть ся без служби Божої.

„То є польська цивілїзація, то є польська толєранція, то є XX-й вік христіянської ери!

„Коли-ж така „поступовість“ Поляків відносно Українців на Холмщинї є піметою їх над українським народом за дїла бувшої росийської влади, то ще гірше, бо що винен український народ за дїла бувшої своєї влади? Адже той нарід і сам терпів від тоїж влади!

„Та видко, що холмському українському народови така вже доля випала: з одної сторони терпи й з другої сторони терпи, а світла і кращої долї нїколи не бачити.

„А цивілїзація Поляків направду не далеко втїкла від татарщини“...

На жаль, про сю татарщину майже нїчого не знає культурний світ, тож булоб бажаним, щоби свідомі одиниці серед українського населення Холмщини про всякий факт польського насильства і злочинів над нашим народом подавали докладні, але конкретні фактичні відомости до українських часописей. Наша часопись все радо буде містити такі дописи.

Епізод мирових змагань.

Не вдала ся ще одна спроба замирення потапаючого в крови культурного світа. Австрійську мирову ноту, продиктовану безперечно почуттєм гуманности відкинули антантські держави без довгої надуми і в супроводі глуму. Та хиба скрайній оптиміст міг чого иншого надіяти ся. Антанта стоїть під сю хвилю у вершків свого мілітарного успіху. Німецькі армії, що перейшли вже були Марну, серед важких боїв і втрат повернули до давніх, передофензивних становищ; австрійська офензива над Піявою не вдала ся; під напором ріжноплеменних антантських військ Болгари чим раз більше тратять кріваво оплачену Македонію; Туркам пішло на палестинському фронті з Петрового дня; кольорові анґлійські наємники важко побили Турків і лявиною сунуть вперед. На всіх фронтах в Европі і Азії антанта під сю хвилю бере перевагу. Нїчого в тім дивного, що антанта, сильно скріплена на фронтах американськими військами і технїчним матеріялом, предбачає здійсненнє своїх цїлей у збройнім змаганню і видкидає всяку думку про переговори тепер, коли союз центральних держав має ще в своїх руках поважні територіяльні застави на сході і заході і коли їх воєнний фронт, хоч вигинаєть ся, але не заломлюєть ся. Безсумнївно, слушність була по сторонї тих часописей і політиків, які після появи австрійської ноти казали, що психольоґічний момент для сеї ноти підібраний був нещасливо.

Чим-же оправдують антантські верховоди своє негативне становище до австрійської мирової ноти? Через всї відповіди антантських державників, бесїди їх самих і їх преси червоною ниткою тягнуть ся обвинувачування Нїмеччини у всїх гріхах, сповнених на людстві. А рефреном сих обвинувачень: „Germania delenda est!“ Нїмцї спричинили війну, Нїмцї потоптали невтральність Бельґії, здавили незалежність Сербії і Чорногори, нїмецький мілїтаризм напровадив на людство небувалу різню, потоптанне культури і знївеченнє всього, що европейські демократії вважали найцїннїйшим. Клємансо заявив просто, що між злочином і правом не може бути нїяких переговорів і се велїв подати до відома австрійського правительства у відповідь на його мирову ноту. В американськім сенатї впали слова його предсїдателя Льодґа, що доки не буде віднесена повна побіда над Нїмцями на їх території, всякі мирові переговори були-би безцїльні. В такім випадку даремні-би були всї жертви. „Нашим наміром — заявив він — є вчинити світ безпечним для вільних, респектуючих права народів, щоби вони могли жити в згоді, без небезпеки і трівоги“. Такою непримиримою мовою говорять всї важнїйші заяви, голошені з тамтого боку бойової лїнії.

Інтересно, що весь гнїв антанти концентруєть ся на Нїмеччинї. Тай не тільки антанти. Віденська „Arbeiter-Zeitung“ замічає, що з осередніми державами, в яких панує політична неволя, самоволя мілїтаризму і бюрократії, олїґархія февдалів та насильство одного народа над другим, держави антанти не будуть переговорювати. Перш усього треба завести лад у себе вдома, треба перестроїти себе на засадах демократії, треба дати волю і рівноправність народам, треба вдоволити невдоволених і визволити гноблених, а тоді щойно має ся моральне право і силу ставити условини мира противникови.

Скажемо мимоходом, що відповідь антанти справдї не перейшла безслїдно в Нїмеччинї, бо саме тепер йдуть там горячі спори щодо перестрою нїмецького державного життя на демократичних засадах, причім навіть соціяльні демократи мали-би вийти в склад правительства.

З невтральних держав наспіла відповідь поки-що тільки від українського правительства. У відповіди сказано: „З почуваннєм найглибшого вдоволення українське правительство довідалось про офіціяльну ноту Австро-Угорщини, в якій монархія заявляє, що прийшов час мира і пропонує підняти кроки в цїли розпочатя мирових переговорів. Історія чотиролїтнього жорстокого змагання між найкультурнїйшими народами цїлого світа, дає учасникам можність пригадати собі на найріжнороднїйші переходи; від найбільших тріюмфів аж до великого смутку. Світова пожежа знищила не тільки безмежні працею многих поколїнь добуті матеріяльні добра, але, що страшнїйше, цїле людство втратило в сїй війнї безслїдно головні культурні здобутки многовікової цивілїзації. Українське правительство переконане, що міжнародні спори можна радше вирівняти на дипльоматичній дорозї через спільне порозумінне народів, як оружєм. Стремлячи до загального мира, попиратиме правительство України всїми можливими середниками предлогу, щоб почати виміну думок про умови будучого мира, якого домагаєть ся цїлий світ і якого безумовну потребу всї признають.“

Нїмецька нота заявляє, що предложенне Австро-Угорщини відповідає тому духови примиримости і змагань до мира, які все проявляли осередні держави, а хоч дотеперішні проби не є заохочуючі, одначе Нїмеччина щиро бажає, щоби теперішній крок Австро-Угорщини увінчав ся успіхом. Нїмецьке правительство готове взяти в предложеній конференції участь.

Болгарська нота, заявивши готовість взяти участь в предложеній конференції, означує воєнні цїли Болгарії, якими є національне зєднанне.

Туреччина рівнож згоджуєть ся на ноту і каже, що її участь у війнї подиктована обороною.

Треба вкінцї завважити, що австрійське правительство в урядовім комунїкати заявило, у відповідь на промову Бальфура, що воно мимо відкинення бажань ноти, дальше стоїть на своїм становищі, і що антанта, якщо познакомила-би ся з конкретним становищем осереднїх держав, не була-би такою невмолимою.

*

І так, меч має дальше слово. Антанта вірить в свою кінцеву побіду. Українська держава, а з нею цїлий український народ мусять стояти на чатах і добре обсервувати біг колеса подій. Треба скріпитись, сконсолїдуватись, щоби слово України у велику хвилю замовкнення збруї мало свій суверенній і міждержавній вальор.

Мадярські апетити на південну Славянщину.

Справивши в букарештенському договорі коштом Румунії границї на внї, Мадяри уважають теперішню хвилю найдогіднїйшою до переведення внутрішньої анексії. Вони хотять Боснїю і Герцоґовину, а ймовірно також Дальматію влучити до країв корони св. Стефана, як рекомпензату за евентуальний приріст Австрії наслїдком австро-польської розвязки.

По інформаціям „Az Est“ мадярський президент мінїстрів др. Векерлє обстоює погляд, що Боснїя й Герцоґовина мають бути прилучені до Угорщини безпосередно як „corpus separatum“ (окреме державно-правне тїло) — найвищі місця уважають, що найкращою розвязкою буде прилученнє Боснії й Герцоґовини до Хорватії. Ся Велика Хорватія мала би й на дальше остати васальним краєм Угорщини в рамах держави св. Стефана. Фіюмі полишено-би її характер „corpus separatum“, рівночасно збільшаючи її область, Катаро стало-би угорським портом, а південні комітати Слявонії влучено-би безпосередно до Угорщини. Якщо прийшло-би до здійснення сього пляну на чолї Хорватії станув би як комісар архикнязь, який після сконсолїдування відносин мав-би передати управу банови.

Переведенне анексії полудневославянських країв на користь Угорщини, угорське правительство віддало в руки ґр. Стефана Тіси. Він виїхав в характері полковника з придїленим до сеї місії офіцером ґенерального штабу до Сараєва і розпочав між боснїйсько-герцоґовинською інтелїґенцією аґіта-

цію. Перше свого рода „віче“ він відбув з запрошеними до конаку краєвого шефа Саркотіча хорватськими урядовцями і попами, на якім під небо вихвалював благородність мадярської нації і підніс чарку за се, щоби населенне Боснії і Герцоґовини найшло властивий шлях, який в рамах можливого допровадив-би до осягнення... мадярського полагодження.

Хочби навіть горстка хорватських урядо вців для „гарни очей“ Тіси обіцяла йому „найти властивий шлях“... до Угохр щини, то ледво чи добровільно пристане на се населенне обох-сербо-хорватських країв. В добу самовизначування народів, колиі південно-славянський самостійницький рух обхопив і Сербівів Хорватів і Словінців, ноїздка начальника мадярських шовінїсте згори засуджена на невдачу. Розвязати південно-славянсько питанне можна лише йдучи по лїнії бажань і волї населення Боснії, Герцоґовини, Дальматії і Хорватії, а не по бажанням Векерлє і Тіси.

З приводу побуту гетьмана в Нїмеччинї.

Берлїнська преса з нагоди побуту п. гетьмана в Нїмеччинї присвячує йому тепло написані міркування.

„Kreuzzeitung“ пише: В особі п. гетьмана витаємо голову молодої Української Держави і висловлюємо наше вдоволенне з приводу його відвідин в Берлїнї, цїлю яких являєть ся познакомленне з управителями нїмецької держави і обміна думок з нами. Коли пан гетьман висловив бажанне відвідати в теперішню хвилю Нїмеччину, якій молода держава стільки завдячує в свойому розвитку, то в сїм можна бачити його бажанне удержати в будучинї повні довіря відносини, істнуючі між ним і його правительством з Нїмеччиною і сильнїйше закрїпити їх.

„Deutsche Tageszeitung“ між иншим каже: „Витаємо п. гетьмана в столицї нїмецької держави. Иого візита — се новий вислів повного поважання, яким сповнений голова української держави супроти нїмецького народу і його керманичів. Надїємо ся і бажаємо, щоби присутність п. гетьмана причинила ся до сього, щоби українсько-нїмецькі відносини також на будуче були ще приязнїйші і гарнїйші.“

„Berliner Lokal-Anzeiger“, згадуючи про побут п. гетьмана у цїсаря Вільгельма додає: Сим фактом добросусїдські відносини, які уложили ся між Нїмеччиною й Україною, а також ратифікація нїмецько-українського договору одержуть нову силу і, може під деяким оглядом, будуть ще тїснїйше скрїплені. Витаємо першого голову Української Держави, до лицарської особистости якого Нїмеччина почуває живі симпатії. Його відвідини — се знак пошанування для нашої вітчини і нашого цїсаря. Висловлюємо надїю, що дякуючи невгнутій енергії п. гетьмана, йому вдасть ся вивести молоду державу з всїх небезпек теперішньої хвилї і повести її на стрічу щасливої будуччини.

„Norddeutsche Allg. Zeitung“ пише: „Пан гетьман для нас не чужий чоловік. Україна — спосібна до життя держава, а ся обставина, що вона так легко і безболїзно перенесла бурю революції, се не тільки заслуга зрілого населення, але також справа рук гетьмана, який вивів молоду державу з клясової боротьби. Визволена від внїшнього гнету і внутрішнїх невзгодин, країна глядить вперед на стрічу нової цвітучої будуччини“.

Конкретної цїли побуту п. гетьмана в Нїмеччинї нїмецька преса не подає. Так саме не багато довідуємо ся з півофіціяльної нотатки київського „Відродженя“, яка звучить:

З певних високоавторитетних джерел повідомляють: Поїздка пана гетьмана для побачення з цїсарем Вільгельмом II. дала гарні наслїдки для української держави. Передусїм міжнародне становище, котре ранїйш викликало деякі сумнїви, тепер зовсїм виявилось у доброзичливім розумінні для України. Між иншим зовсїм ясно обусловлено засадничий принцїп, що Україна буде самостійною й нї від кого незалежною державою Відносини українського правительства з австрійським правительством набрали характеру щирої і отвертої приязни, причім молодій українській державі обіцяно саму широку допомогу від центральних держав у справах її урядованя, закрїпленя її державного устрою й відновленя в її межах нормальних умов життя. (А де ратифікація договору? Прим. Ред. Вістника).

Сер Роджер Кезмент.

(1864—1916).

(Кінець)*.

Підчас процесу виявилась вся величінь і глибина психічна та умова особистости Кезмента. В його заявах і промовах ми пізнаємо сього ірляндського національного мученика яко людину чисту, шляхотну, повну великого захоплення й самопосвяти для справи свого народу й рідної країни.

Національно-політична дїяльність Кезмента не була чимсь припадковим, викликаним й обусловленим лише вибухом світової війни, яка відкрила перспективи визволення майже для всїх поневолених народів, а отже й для Ірляндії. Вона, як ми вже бачили, була орґанїчним вислїдом всеї його політичної ідеольоґії та вдачі. Й він наперед передбачав яка очікує його евентуальна доля та який може бути його кінець.

В свому листї до Байґлау (з 30. вересня 1914 р.) він напр. писав: „Я знаю, що я врештї всеж-таки скінчу у вязниці, в анґлїйській вязниці за ірляндську зраду“... Але він наперед рішив віддати своє житте за рідну справу, коли сього треба буде.

На судї він поводив ся, як переконаний патріот та національний революціонер, певний в слушности й справедливости своєї справи. Не як оскаржений, але обжалувач він виступає у свому процесї.

„Я втїшаю ся — каже він прокуророви — тим, що сиджу на лаві оскаржених замість того, щоб бути там, де сидять мої шановні обжалувачі.“

З джентельменським жестом опрокидує він закиди прокурора щодо політичної чистоти своєї дїяльности; рішучо заперечує наклеп, немов би він діставав на ірляндську акцію гроші від Нїмеччини, або що Нїмеччина орґанїзувала протианґлїйське повстанне в Ірляндії. „Я є зобовязаний супроти всїх в Ірляндії, хто зі мною з сеї причини буде запідозрїним, розбити сю брехню раз на все. Вона появила ся в американських часописах і вийшла з Анґлії. Я телеґрафував д. Дойлю — мойому оборонцеви в Америцї — щоб він виступив проти сих часописів за наклеп. Хто мене знає, знає як неймовірно злобний сей винахід, позаяк я в цїлій моїй минувшинї показав, що я нїкому та жадній владї не запродав ся й жадному правительству не дам ся зневажувати. Від першого моменту мого прибуття на континент й аж до часу мого повороту до Ірляндії я не прохав та не отримав анї одного фенїка чи то для себе, чи то на ірляндську справу або для якої-будь иншої мети. Я мушу сей прилюдний наклеп відкинути, позаяк він дуже часто повторюєть ся. Гроші пропоновано менї в Нїмеччинї нераз, — чимало та безобовязково, але я все-таки відклонив й покинув Нїмеччину біднїйшим, нїж як туди прибув“...

Щодо другого вищезгаданого закиду, Кезмент з натиском зазначив, що „ірляндське повстанне не сфабриковано в Нїмеччинї (not made in Germany), що не з Нїмеччини воно вело ся, що не Нїмеччиною воно було інспіроване та що анї оден фенїк нїмецьких грошей не був на нього виданий.“

Не менш рішучо відкинув він і третїй закид в тому, неначе-б закликував своїх земляків до боротьби за Нїмеччину. „Я завжди підчеркував — зазначив він з сього при-

*) Див. ч. 38.

воду — що Ірляндець не має нїякого права бороти ся за якусь иншу країну, крім Ірляндії...“

Цїкава його критика протиправних неформальностей з боку анґлїйського трибуналу, котрий його судив.

„Проти мене влаштували суд не цивілїзації XX в., але варварства XIV в. — казав він — на основі акту, який навіть не є написаний мовою сеї країни (але по французькому, Н. В.), має бути засудженим Ірляндець, якого єдиним злочином є те, що Ірляндія була для нього понад все... Льояльність не є жадним законом, але почуттєм, котре спочиває на любові, а не на примусї. Пануванне Анґлії в Ірляндії спочиває однак на примусї, а не на законї; а що воно не жадає нїякої любови, не може воно викликати жадної льояльности.“

Він взагалї не признавав правосильности анґлїйського суду над собою. „Сей суд — казав він у своїй останнїй промові — є для мене, як Ірляндця, чужекраєвим й сї присяжні не є мої. Кожній справедливо думаючій людинї мусїло-б бути ясним, що я маю незаперечне право бути поставленим перед ірляндський суд та ірляндських присяжних в Ірляндії, коли взагалї можно-б було супроти мене вжити сього старого закону. Сей трибунал, сї присяжні, громадська думка в Анґлії мусять бути більш-чи-менш супроти мене ворожо настроєними, особливо-ж в часї війни. Я прибув не до Анґлії, але в Ірляндію. До Ірляндії відносили ся мої домагання, а Анґлія була останньою серед країн, які я хотїв побачити...“ „...З Анґлїйцями я не мав що робити; я жадав від Ірляндців, щоб вони бороли ся за свої права... Те, що мене тут судять є несправедливо...“

Очевидно, що сей правно обґрунтований його протест, як й анальоґічні закиди його правного оборонця, фактично лишили ся безрезультатними. Анґлїйський трибунал не хотїв його судити але засудити. Тому його мало обходили такі правні формальности або зрозуміла елєментарна справедливість супроти оскарженого. Сей a priori був злочинцем, котрий мусїв бути засудженим та покараним. В останнїй промові Кезмента був ще один цїкавий момент. Маємо на думцї його слушну критику приобіцяного Ірляндії Анґлїєю т. зв. „Home Rule“ (себто краєвої самоуправи) після війни й залежно від того, як льояльно поводитиметь ся „зелений острів“ підчас війни.

З сього приводу Кезмент казав: „Самоуправа є нашим природним правом й може бути даною иншим народам так само мало, як право на житте загалом. Лише злочинцеви, котрий зробив якийсь злочин, може се взяти ся, — одначе Ірляндія, яка нїкому не зробила кривди, та нї над ким не панує, нараз опинила ся серед народів світа, неначеб вона була явним злочинцем. Де всї права обернено в купу безправностей, де з придавленим віддихом в рідній країнї треба вимолювати право на істнуванне й все-таки бачити, як безоглядно забирають ся овочі власної працї, — там завжди є відважнїйшим, правдивійшим й хосеннїйшим словом та чином революватн проти такого положення, нїж терпеливо принимати се як чоловічу долю!“

——

Після середньовічного ритуалу з вигуками сакральної формули „Oyez, Oyez!“ — відчитано Кезментови засуд на смерть. Він вислухав його спокійно, навіть з легким усміхом. Се стало ся 29. червня в пів до пятої після полудня. 35 днїв він мусїв чекати на виповненне сього безапеляційного засуду. Всї протести з Ірляндії, Америки й навіть з Анґлії були марними. Великобританський молох державности вимагав сеї крівавої ірляндської, національної жертви. Й він її отримав. 3. серпня в ранцї, коли анґлїйський кат повісив сього ірляндського мученика за те, що він „Ірляндію любив над житте“. Так заспокоєно протиірляндське бажанне мести анґлїйського імперіялїзму. А в ірляндській мартирольоґії національних держав—прибув один новий мученик за рідну справу.

Слушно отже написала з приводу засуду Кезмента одна ірляндська патріотка: „Спомин на долю таких дїячів, як Кезмент, на століття знївечить прямуванне анґлїйських політиків, котрі захотять угодовими засобами збудувати міст через безодню між Анґлїєю і Ірляндією. Для правительства є вельми легко повісити Кезмента. В Анґлії повішенне уважаєть ся „обезчещуючою карою“. Але в Ірляндії є славною короною бути повішеним анґлїйським правительством й Роджер Кезмент буде жити безсмертно в серцях своїх земляків!“

Н. В.

До справи перебудови Австрії.

Від довшого часу багато говорять і пишуть в Австрії про перебудову сеї держави на якихсь нових підставах, щоби усунути ті внутрішні національні тертя, які гамують її внутрішнїй розвій. Досї одначе нїхто не знайшов вдоволяючого пляну сеї перебудови, хоч над сим працює і спеціяльна комісія для ревізії конституції в австрійськім парляментї і політичні партії та преса багато присвячують уваги сьому питанню. Головна трудність справи лежить в національній і політичній структурі австрійської держави, а саме в тім, що складаєть ся вона з цїлого ряду націй, розділених на ряд автономних коронних країв так, що нїколи кордони сих країв не збігають ся з етноґрафічними кордонами націй. Напр. в короннім краю Чехії попри Чехів живе багато Нїмців, в Галичинї попри Поляків живуть Українцї і т. д. Дальша трудність справи перебудови Австрії лежить в її звязку з другою половиною монархії Габсбурґів — Угорщиною, яка, маючи анальоґічну національну структуру, противить ся всяким реформам в Австрії в напрямку зглажения національних противенств, аби не бути приневоленою робити сих реформ у себе вдома.

Отсї всї питання порушено в одній з статей в швайцарській часописи „Neue Züricher Zeitung“, яку й подаємо тут в скороченню, щоби дати нашим читачам деякий орієнтаційний матеріял до справи перебудови Австрії, яка Українців повинна цїкавити для того, що живе в нїй, а саме в Галичинї і Буковинї, понад 4 мілїони нашого народу.

„Президент мінїстрів бар. Гусарек — пише N. Züricher Zeitung в статї п. з. „Зєднані держави Австрії — в правительственій заяві, якою представив себе і своїх товаришів в парляментї, заявив, що його кабінет займеть ся реформою адмінїстрації і державної конституції. Його попередники рівнож мали се в своїй програмі; в сходовій клїтцї президії мінїстерства наліплено вже від довшого часу орієнтаційну табличку, на якій видно напись: „До бюра для справ ревізії конституції“. Попереднїй президент мінїстрів др. Ф. Зайдлєр, нинїшнїй директор цїсарського цивільного кабінету, пішов дальше поза загальні переміни, якими послугували ся його попередники і основою бажаної реформи конституції вважав національну автономію внутрі границь коронних країв. В одній з своїх промов він говорив про можливість розвитку австро-угорського дуалїзму в напрямі австро-угорсько-південно-славянського тріялїзму. На протязї всесвітньої війни стало поняттє про право на самоозначенне народів „вимінною“ монетою, якій дали зміст большевики в Росії, одначе по бажанням антанти се поняттє мало бути примінене силою тільки в Австро-Угорщинї. Проголошенне незалежности Польського Королївства винесло на дневний порядок польську справу, південно-славянське питанне вже перед війною перло до розвязки, а Чехи змагають з помічю всїх засобів, навіть таких, які просто бють в лице австрійську державність, зробити чеське питанне з чисто австрійського загально-европейським, щоби його розвязку перевело не австрійське законодавство, тільки будуча мирова конференція.

„Барон Ф. Гусарек поручив деяким вченим і політикам задачу опрацьованя проєктів ревізії австрійської консти-

туції. Для сих праць не визначено ніяких витичних і тому відповідно до політичних поглядів їх авторів вони будуть значно ріжнити ся між собою. Одначе їх доброю стороною буде се, що вони не будуть обмежені тільки основними ідеями, противно, вони будуть давати до подробиць опрацьовані начерки конституції. Яке становище щодо реформи конституції займає сам президент мінїстрів, доси не відомо про те нїчого. В одній урядовій оповістці заперечено чутку, немов-би правительственні начерки „ревізії конституції“ подано до відома поодиноким визначним політикам. Що правда правительство бачить в приготовленню ревізії конституції при збереженню всїх спільних інтересів держави одно з найважнїйших своїх завдань і не зволїкатиме з інформуванням загалу про свої намірі; одначе під сю хвилю стан приготовчих праць не позволяє на публичний виступ з намїреними плянами.

„Се урядове оголошенне є рамою, в яку вмістити можна не один образ. Можна сотворити також союз держав в такий спосіб, щоби „всї спільні інтереси держави“ були збережені. Австрія й Угорщина є двома державами, злученими персональною і реальною унїєю; основний закон про дуалїстичну форму держави предвиджує спільність для цїлої низки справ (а саме для заграничних справ, для справ війська, справ скарбу для спільних видатків); цїла низка инших справ... У всякім випадку можна-б собі подумати таку правно-державну основу для „Зединених держав Австрії“.

„Та зараз таки треба сказати, що коли в Австрії уважаєть ся як найдальше подуману ревізію конституції доцїльною або конечною справою, на Угорщинї панує инший погляд. На Угорщинї не мають нїчого проти сего, якщо Боснія, Герцоґовина, Дальматія й Істрія разом з Хорватією й Славонією, які вже й тепер стоять в усяких правно-державних відносинах до Угорщини, будуть з нею зединені, одначе кождий Мадяр кричить „Hands off“, якщо в Австрії пропаґуєть ся відірванне частини угорського посїдання і злуку їх з належною до нових „Зединених Держав“ — чеською державою. Що більше, одна частина угорських політиків йде ще дальше і вказує на се, що Угорщина стоїть в правно-державних відносинах з одноцїльною Австрією і що умови про сї відносини не заключувано з союзом малих славянських держав. А орґан гр. Андраші пише, що Угорщина не знає шутки в справах свого стану посїдання і що можна числити на дуже енерґічний спротив Угорщини, якщо Австрія на конвентиклях ділєтантів всяких ґатунків понад головами парляменту схотїла-би наново перебудувати ся.

„Як буде розвязане польське питанне, покаже ся з нових переговорів з Нїмеччиною. Як відомо, Буріян заступаєть ся за австро-польською розвязкою, то значить за сотвореннем Польського Королївства з бувшої російської Польщі і Галичини, яке стояло би з Австрією й Угорщиною в персональній і реальній унії. Сему плянови, за яким побиваєть ся також угорське правительство, противить ся Нїмеччина з політичних і економічних зглядів, а австрійські Українцї заявляють, що вони не перенесуть спокійно здїйсненння сього пляну. Одно певне, що розвязка польського питання політично, економічно і фінансово є для Австрії роковою справою.

„Поляки і Чехи вимагають для себе права на самоозначенне, заперечуючи його рівночасно иншим народам. Австрійські Поляки бажають злуки цїлої Галичини з Польським Королївством, хоча 43 проц. мешканцїв становлять Українцї, які майже всюди живуть компактною язиковою областю. А Чехи домагають ся чеської держави в її старих історичних границях, які обіймають компактну язикову область Нїмцїв. Навіть нїмецькі соціяльні демократи заявляють, що вони нїколи не згодять ся на таке знасилуванне трьох мілїонів Нїмцїв в судетських краях, між тим, коли чеські соціял-демократи правно-державну програму чеських горожанських партій зробили своєю власною.“

Як творилась Українська Держава.

Київське повстанне.

(Продовженне)*.

Четвертий універсал прийнято в редакції більшости. Центральний комітет українських с.-р., де мали в тім моментї вплив елєменти лїво-есерівської орієнтації, поручив фракції зазначити ту позіцію, на котрій стоїть його більшість, і ті пункти, в котрих дотеперішня політика українського правительства розминаєть ся з її поглядами. Наслїдком сього виступу фракція українських с.-д. заявила, що вона відзиває членів своєї партії з кабінету. Так утворилась криза українського правительства, в момент незвичайно небезпечний для самого істнування відновленої української держави.

Совіт нар. ком., покладаючи на те, що лїві с.-р. „зривають“ Ц. Раду в середині, вислав на Україну і спеціяльно до Київа нові кадри аґітаторів, які мали приготовити тут повстанне против Ц. Ради, а заразом ужив всїх сил на блькаду Київа. Він спішив доконче знищити Ц. Раду, щоб не дати їй змоґти замирити Україну з центральними державами, тим часом як сам анї важивсь прийняти умов представлених Росії Нїмеччиною, анї зріктись миру, після того як зробив його одним з аґітаційних моментів против попереднього правительства. Против делеґації Ц. Ради він викликав був до Берестя делеґатів харківських „народніх секретарів“, які, мовляв, представляли волю справжньої демократії України, що стоїть за федерацію і нероздїльність українського й російського пролєтаріята й бажає вести мирові переговори разом з сов. нар. ком., в складі його делеґації. Коли-ж і се не помогло, і центральні держави далї вели переговори з делеґацією Ц. Ради, як представництвом України, Сов. нар. ком. не бачив уже перед собою иншого виходу, як знищити Ц. Раду за всяку цїну.

Його зусилля мали деякий успіх. До половини сїчня Київ взято в дуже тїсне кільце, і становище його стало просто критичне. Військові українські части, зібрані в Київі, були деморалїзовані до решти большевицькою аґітацією, висловлялись проти Ц. Ради, або против „братовбійчої війни“ з большевиками, домагались переговорів з ними, а себе тимчасом проголошували нейтральними. Ті невеличкі військові застави, які могли бути вислані проти большевиків, що наступали від лївого берегу, від Гомеля, Харкова й Полтави, не могли стримати большевицьких і красноґвардейських банд, на чолї котрих Сов. нар. ком. поставив для сильнїйшого вражіння сина українського письменника М. Коцюбинського, Юрія. Геройство вірних синів України, які складали свої голови під Крутами, під Гребінкою, під Дарницею — студенти й середньошкільники, галицькі сїчові стрільці, залїзничники й ин., не могли надолужити зради й малодушности або ганебної несубординації инших. Большевики зближались до Київа зза Днїпра, вони-ж купчились в правобічних узлах — в Жмеринці, Козятині, Фастові на правобічу й звідти також зугрожували Київу. Рада міністрів проголосила Київ в стані облоґи й призначила особливого коменданта з надзвичайними правами. На оборону покликала всякого роду добровольцїв, вільне козацтво, і т. ин. Але невеликі відділи, вірні Україні, чули себе непевно серед загального невірного, ненавистного до українства настрою міста, яке стало виявлятись все гострійше.

На 15 сїчня призначено було сесію Центральної Ради, девяту з ряду, щоб за неможливістю скликати Установчі Збори, на нїй ухвалити деякі підготовлені правительством закони: земельний, робочий (про восьмигодинний день), про контролю над продукцією й ин. Сей момент вороги українства вибрали для повстання в Київі. В самий день від

* Пор. ч. 37.

криття Ц. Ради один з розагітованих український полк (ґеорґіївський) прийшов під Ц. Раду, щоб її розігнати — але на такий рішучий крок не пішов і обмежився невеликим бешкетом та протестом против уживання вільного козацтва (з київських робітників) до охорони міста. В ніч потім большевики захопили робітні арсеналу й засїли там, а слїдом потім почалась загальна забастовка робітників й партизанське большевицьке повстанне по всьому місту. Про се дано звідомленне совітови нар. ком., і він, спішачи зірвати переговори з Україною, оповістив зараз своїй делегації й цїлому світови, що з 16. сїчня Київ в руках большевиків, Ц. Рада розігнана, українське правительство в руках лївих с.-р. Се поставило було в дуже трудне становище українську делеґацію, котрій большевики перервали телеґрафічну звязь з Київом, і вже не можна було провірити й відкинути большевицьких оповіщень. Але кільком безіменним героям, залїзничим телеґрафістам удалось, невважаючи на большевицьку контролю, звязати делеґацію з Київом, дати їй змогу довідатись про дїйсний стан річей, про заходи повзяті против большевицького натиску й рішучі наміри вести з ним боротьбу до кінця при всяких обставинах. Сї вісти піддержали настрій в представниках центральних держав, які особливим урочистим актом признали самостійність Української Республїки і далекі від гадки використати її трудне становище, в цїлім ряді спірних пунктів (як напр. в справі Холмщини, українських воєннополонених, вивозу збіжа і т. ин.) зробили важні уступки українським домаганням, щоб скорше довести до миру — гідного й почесного для України, який-би підніс і скріпив позіцію Української Республїки, бо вважали запевненне її істнування дуже користним для себе моментом.

Маючи на увазї такі обставини, українське правительство прикладало всї зусилля до того, щоб протриматись у Київі можливо довше, аби відданнем його не попсувати свого міжнароднього становища і справи миру. Мир з центральними державами мав принести Україні не тільки можливість повної демобілїзації, свобіднїйшого упорядкування внутрішнїх справ, відкриттє границї для довозу рїжних товарів, незвичайно потрібних для широких українських мас, але й поворот українських воєннополонених, заходами українських інструкторів освідомлених, обучених і орґанїзованих в полки для боротьби за визволенне України. Сим з самого початку війни зайняв ся „Союз визволення України“ на випадок можливого конфлїкту України з Росією, і тепер сї свідомі українські кадри мали чималу вартість супроти розкладу війська на Україні. Так само, з огляду на велику цїнність, яка виявилась за віддїлами галицьких сїчових стрільців, що орґанїзувались на Україні з воєннополонених і виселенців і віддавали важну прислугу в боротьбі з большевиками, дуже бажано було в даній хвилї дістати такі сїчові дружини з Австрії. З сих мотивів провідні фракції Ц. Ради і українське правительство вважало потрібним все зробити, цїною яких небудь жертв, щоб улекшити заключенне миру. Одним з важнїйших моментів з сього погляду, як я вже сказав, було протриматись у Київі бодай до моменту, коли справа миру буде рішена зовсїм.

Свідомість критичности моменту тим часом зробила глибокий перелом в настрою українських партій і фракцій Ц. Ради. Лїво-есерівський напрям, тенденції до компромісів з большевиками відразу впали; кілька депутатів з лївих с.-р. було навіть арештовано в помешканню Ц. Ради особливим комендантом Київа; Ц. Рада протестувала против сих арештів, зроблених без її дозволу, і визначила парляментську слїдчу комісію, але не вважала можливим робити з сього приводу які небудь трудности правительству. Мовчки був прийнятий прінціп внутрішньої згоди перед зовнїшньою небезпекою. Фракції постановили полишити на боцї яблоко роздору, що розірвало ще підчас VIII сесії блок українських фракцій — прінціп соціялїзації землї, виставлений партією укр. с.-р., а оспорюваний укр. с.-д. Рішили прийняти земельний закон в редакції, вироблений парляментською комісією, відложивши на потім всякі поправки чи розяснення його. Сей закон був одноголосно прийнятий Ц. Радою 18 сїчня під гук гармат, що обстрілювали Київ. На тім-же засїданню Ц. Рада поручила сформуванне нового кабінету В. Голубовичеви, кандидатови укр. с.-р., і фракції, які були відкликали своїх членів з кабінету, дали дозвіл вступити до нього. Кріза була полагоджена, і се відновленне внутрішньої одности багато значило в тих критичних обставинах. Київ жив в страшних умовах. Большевики обложили його щільно, від сходу і заходу, большевицька артилерія обстрілювала місто, а в середині не вгавала улична війна. Деякі пункти по кілька разів, трохи не щодень переходили з рук до рук — то до большевиків, то до українських військ. Геройські зусилля кількох тисяч вірних оборонців не могли вистачити на боротьбу, коли стріляли зза міста і в містї, з воріт, з вікон, і зрада просякала скрізь, не лишаючи нїчого певного. Люде знемогали від неустаннього нервового напруженя. Обопільне розяреннє доходило до крайности. Всї страхи громадської війни виходили на яв. Людність починала виходити з рівноваги, нарікати на Ц. Раду, що вона, силкуючись утримати, виставляє місто на знищенне. Гармати дїйсно розбивали доми. В ночі світили огнї запалених будинків.

Так минуло десять день. Сов. нар. ком. слав „всїм, всїм, всїм!“ одно за другим оповіщенне, що Київ здобутий „військами Ю. Коцюбинського“, Ц. Рада розбита і втїкла, власть перейшла „до совітської республїки“, — але Київ все ще перемогавсь. Велике напруженне горстки патріотів видержувало всї труднощі, вигладжувало всї удари зради і малодушности. Тільки 25. сїчня, коли мирний трактат з центральними державами був уже вповнї забезпечений, українське правительство, не бажаючи довше виставляти столицю на знищенне большевицькими ватажками, розпорядилось виводити артилерію й військо з центра Київа на передмістя, а осїдок свій постановило перенести на певний час до Житомира. Протягом 26 і 27 сїчня Київ був опорожнений і перейшов в руки большевиків, прихожих і місцевих, які зчинили в перших днях ганебну різню, розстрілюючи всїх, хто мав посвідченне українського правительства, всїх, в кім можна було підозрівати Українця. Вони хвалились, що в сї днї розстріляли 5000 Українців. Ся цифра побільшена, більш обережні обрахунки приймають коло 2000, але висота її не грає ролї — важнїйша принціпіяльна сторона, виявленне дїйсного характеру сеї війни, котру з большевицької сторони виставлювано боротьбою соціялїстичних гасл против буржуазії й реакції, а в дїйсности вона була війною національною, боротьбою за відновленне єдиної Росії і на знищенне сепаратизму — ще більш завзятою і нелюдською, нїж яку вів з українством старий царський уряд, централїстичні гасла котрого понесли під своїм большевицьким прапором нові спасателї єдиної неділимої Росії — большевики.

М. Грушевський.

(Кінець буде).

Вісти.

„Молода Україна“. В середу, 18. вересня, в помешканню „Українського Клюбу“ в Київі відбули ся загальні збори громади бувших полонених „Молода Україна“. Після обрання головою зборів п. Шаповала, на його предложенне громада вшанувала вставаннем і привітала професора черновецького університету, посла до австрійського парляменту п. Смаль-Стоцького, який завітав на збори. На привітанне п. професор з вдячністю відповідаючи, побажав зорґанїзованій наново громадї успіху, сил і енерґії для продовження тої культурно-просвітньої і національної роботи, що була взірцево проведена серед полонених Нїмеччини та Австро-Угорщини. Предложений орґанїзаційною комісією статут громади, який вже затвердже-

ний київським окружним державним судом, громада приняла до відома.

Після виборів до управи громади і контрольної комісії, після цікавих і живих дискусій, згідно §§ 47 і 52 статуту, вибрано 7 членів до управи громади, 3 заступників і 3 контрольорів і заступників, які свого часу були щирими працьовниками та керовниками бувших в таборах орґанізацій і стояли на чолі культурно-просвітньої роботи. В склад управи були вибрані: пп. Калюжний, Шаповал, Мороз, Скарженевський, Тарасовський, Падалка (Бахталовський) та Андрійк; заступниками: пп. Олянчин, Пархоменко і Буховенко. В контрольну комісію: пп. Волошин, Малахатка і Варава (Кобець); заступниками: пп. Слюсар і Святун.

При біжучих справах, на пропозицію д. Калюжного, громада вшанувала вставанням і висловила своє глибоке співчуття й жаль з приводу наглої смерти бувшого одного з щирих прихильників українського народу і морального опікуна над полоненими Українцями, що заснував українські табори в Німеччині ще в 1915 році та положив основу культурно-націнальній роботі серед полонених — ґенерала Фридриха, завдяки якому Україна придбала тисячі свідомих і національно-вихованих робітників і орґанізаторів.

Наприкінці збори порішили й ухвалили, аби управа громади ввійшла в порозуміння і тіснійші зносини з „Національним Союзом“ на Україні і по згоді останнього вислано представника громади „Молода Україна“, а також і видруковано в більшій скількости статут.

З „Національного Союзу“. „Відродження“ доносить: На засіданню 18 вересня В. Винниченко вибраний головою „Національного Союзу“. Сими днями „Національним Союзом“ має ся післати меморандум представникам центральних держав, який в свій час буде оголошений в нашій часописі.

Нова українська семинарія ім Т. Шевченка. Дня 18-го вересня міністерство освіти дало дозвіл Звенигородській повітовій земській управі з 1. вересня відкрити в селі Кирилівці, Звенигородського повіту (рідньому селі Т. Шевченка) мішану українську народню вчительську семинарію ім. Т. Шевченка зі всіми правами державних семинарій. Семинарія буде утримуватись на кошти земства.

Краєва Українська Рада в Криму і „Національний Союз“. 28. і 29. серпня в Криму відбув ся краєвий зїзд представників всіх національних українських орґанізацій і партій Криму. Вибрана Краєва Кримська Рада, котра вирядила у Київ делеґацію. Делеґація вже прибула до Київа і від імени Краєвої Ради подала заяву в „Національний Союз“ про принятте в склад союза представника від кримських Українців.

Довкола приєднання Криму до України. Рада міністрів познакомившись з рішенням представників Криму вступити з українським урядом в переговори про умови приєднання Криму до України й ідучи на зустріч прикрому становищу населення Криму, яке не може в умовах митової війни реалізувати врожай овочів і винограду, за згодою п. гетьмана постановила спинити митову війну при умові негайної присилки представниками Криму в Київ уповноваженого для переговорів. Сю ухвалу післано телеґрафічно: в Сімферополь ґен. Сильквичу, предсїдателям губ. земської управи в Сімферополі і земської управи в Ялті і Теодозії, в Берлїн міністрови закордонних справ і головнокомандуючому німецькими військами на Україні.

Міністер фінансів телеґрафічно зніс заборону вивозу продуктів з України на Крим і навпаки.

Кримо-українські переговори. Кримська делеґація для переговорів з українським правительством виїзджає до Київа на початку слїдуючого тижня в складі представників правительства й експертів. Представниками правительства будуть мабуть міністри Фріман, Ахматович, сенатор Нікифоров. (УТА)

Україна — Крим. УТА повідомляє: Сімферопіль, 16. вересня. Офіціяльно повідомляєть ся: Відбулась нарада представників кримського правительства з членами німецької місії, котра приїхала з Київа. Обмірковувались тільки економічні справи. Скоро кримське правительство вступить в безпосередні переговори в тих-же справах з українським правительством.

Лїкарська справа на Холмщині. Лїкарська справа на Холмщині стоїть, як і стояла дуже погано. Лїкарів мало, у звертанню до них і їх розїздам по хорих дуже перешкоджує те, що вся Холмщина поділена щось на 14 комендантур і на переїзд з одної комендантури до другої потрібно мати окремий дозвіл; такий-же, здаєть ся, дозвіл треба мати на виїзд з села; всї дозволи оплачують ся досить високим побором, а до того ще немає на чому їздити: худоби на Холмщині дуже мало; там утворили ся своєрідні форми „соціялїзму“, скілька фамілій складаєть ся і в купі купують одну конячину, або одну коровину, якими спільно користують ся. На таких спільних конях розуміють ся на наїздиш ся. Головноуповноважений міністерства народнього здоровля в найблизшім часї відчиняє скілька лїкарень — всього на 100 ліжок, майно для чого він вже отримав. Запрошує він також ще декілька лїкарів. Але більш менш задовольняюче справа буде розвязана лише тодї, коли буде затверджений обрахунок міністерства народнього здоровля по Холмщині, в якому предбачають ся і лїкарні і досить лїкарів і коні для їх розїздів. (Н. Р.).

Що се значить? Бюро Вольфа доносить: Супроти чуток, що на Україні відбувають ся покликання до війська, а покликані відходять на німецький західний фронт, в урядових німецьких кругах заявляють, що Німеччина нїгде в занятій области не покликала нїодного жовнїра. Такого рода поступованнє в заприязненій Україні, де Німеччина тільки тому є, щоби привернути лад і порядок, є тим більше виключене.

Реквізиції на Україні. Київські часописи доносять, що мінїстер апровізації Гербель розпорядив, щоби всюди там приступити до реквізиції, де земельні власники не хотять відступити надвишку збіжа для державного збіжевого уряду.

Український консулят на Донщині. В Новочеркаську розпочав дїяльність український консулят. Консулем назначений Володимир Міценко.

Румунський представник на Україні. „Pester Lloyd“ повідомляє: Румунським дипльоматичним представником у Київі призначено Концеску.

Австрія, Україна і Польща. Ц. к. кореспонденційне бюро донесло з Київа, що австро-угорське правительство за вставленнєм українського мінїстра закордонних справ, позволило австрійським Українцям, занятим в українських заведеннях і урядах, оставати на Україні — низшим урядникам і слугам до 10. жовтня, а урядникам до 31. грудня с. р. — В такий спосіб помагає австро-угорське правительство будувати українську державу, за що домагаєть ся незвичайно великих матеріяльних чинитьб, а останнїй дозвіл також окуплений ріжними матеріяльними концесіями для Австро-Угорщини. Поляки тїшуть ся у бар. Буряна не такими зглядами. Цїла австрійська окупація в Польськім Королівстві переповнена галицькими Поляками і їх не відкликуєть ся, бо їх потреба до будови Польщі там, де її навіть нема, прим. в Холмщині, а навіть на Волині. Галицьких Українців відкликують з України, щоби був більший простір для Поляків, Жидів, Мадярів і т. д.

Церква-памятник „Відродження України“. В Катеринославі в скорім часї думають розпочати будову церкви-памятника „Відродження України“. Епархіяльний зїзд постановив збудувати при церкві приють для дїтей покалїчених вояків, музей церковної старовини.

Турецький посол у Київі. 13. вересня прибув до Київа надзвичайний посланник і уповажнений мінїстер Туреччини, акредитований при українськім уряді п. Мухтар-Бей з урядовцями свого посольства. Український уряд зустрів його надзвичайно сердечно і щиро, бо він вже від давно виявляв велику

прихильність для України і добре обзнакомлений з кардинальними справами нашої державности.

Прийом О. Шульгина болгарським царем. 7. вересня посланник української держави в Софії О. Шульгин вручив свої акредитивні грамоти болгарському цареви Фердинандови. Прийом був дуже урочистий і мав сердечний характер. При сім були присутні царевич Борис і премієр міністрів. Наш посол п. Шульгин подав цареви власноручну грамоту п. гетьмана і обмінявся з болгарським царем промовами. Після промови п. Шульгин представив болгарському цареви радника Ф. Шульгу, секретаря В. Драгомирецького і атташе Додула. Відпускаючи посольство, цар Фердинанд, звертаючись до посла промовив: Передайте ясновельможному гетьману і всьому українському народови від мене і від всього болгарського народу поздоровленнє. В вашій особі витаю першого українського міністра при мому дворі.

Новий торговельний договір України з центральними державами. В комісії міністерства торгу й промисловости покінчено розробленнє нового договору між Україною й центральними державами. Більшість тез договору ґрунтується на попередньому берестейському договорі. Прінціп заключеного договору зводить ся до слідуючого: з загальної скількости врожаю остане для потреб людности 65%, а 35% вивозить ся за кордон. Коли до першого грудня не буде доставлено 45 міліонів, а до першого червня 75 міліонів пудів хліба, то встановляєть ся компензація цукром по 8 фунтів хліба на один фунт цукру в загальній скількости не більше 3 міліонів пудів. Згідно з договором будуть вивозити ся сирівці (худоба, махорка, руда, металї і т. п.); право дозволу експорту належить міністерству торговлї і промислу. Імпорт заключаєть ся в ріжнородних сільско-господарських машинах, для чого відкриваєть ся окреме бюро. Встановлено прінціп, по якому товари плачені будуть марками і коронами. Валюта така: марка 85 копійок, корона 50 копійок.

„Любов" Москвинів до Українців. До міністерства закордонних справ надійшла велика скількість скарг на те, що Великороси руйнують і нищать майна наших переселенців, переважно з пензенської ґубернії. Звістка про відокремленнє України від Росії так обурила патріотичних мешканців Пензи і її околиць, що вони не тільки поспішили вислати українських переселенців за межі свого краю, але навіть позбавили останніх можливости зліквідувати свої справи і все їм порабували.

Проти большевицьких насильств. Рада міністрів, вислухавши доклад про терор, яким большевицьке правительство в Росії послугуєть ся супроти всіх, кого підозріває в приналежности до „контр-революції", між тим і проти українських горожан, проживаючих на території совітської республики — рішила звернути ся до всіх держав з нотою, протестуючою проти поведення народніх комісарів.

Підляше для України. Часописи доносять з Люблина: Надійшли тут зовсім автентичні відомости з Білої на Підляшу, столиці теперішніх так зв. німецьких етапів і осїдки українського комісара, про зновленнє заходів, які мають на ціли як найскорше прилученнє Підляша до України. Перед кількома днями виїхала з Білої до Київа делеґація, щоби представити гетьманови конечність негайного прилучення Підляша і Холмщини до України та заведення там української адмінїстрації.

З анархії в Польщі. В військовім суді в Замостю відбувалась недавно кількадневна розправа в голосній справі оружного нападу членів військової орґанізації „Пєхура" і P. O. W. на постерунок жандармерії в Комарові дня 6. марта с. р. Обжалованих було 64 членів тих орґанізацій. Всіх засуджено на кару арешту по кілька місяців, а одного провідника на 3 літа вязниці.

М. Грушевський — Президентом Академії Наук. При гетьманськім дворі обговорювано справу покликання проф. Грушевського на становище президента української Академії Наук.

Австрійський офіцир почетним горожанином волинського міста. Громадська Рада місточка Любомля на Волині надала підполковникови п. Аляріхови Шрандови, тамошному ц. к. етапному комендантови, титул почетного горожанина міста Любомля. Почетний дипльом виконано артистично і заховано в шкіряній чорній складинці зі срібними спряжками і українським гербом. Дипльом є виставлений в українській, польській і нїмецькій мові, його підписали всї радники міста Лубомлї і торжественно вручили свому почетному горожанинови.

Переговори з сусїдними державами. Після донесень київських часописей, ведуть ся в міністерстві торговлї передвступні працї в справі торговельних договорів з Грузією, Польщею, Фінляндією і Білорусю.

Купуйте дешеві й загально-доступні видання Союза визволення України:

		к. с.
1.	**В. Антонович.** Хмельниччина в повісти Г. Сєнкевича	—'80
2.	**М. Богданович.** Білоруське відродженнє	—'80
3.	**Ів. Бочковський.** Фінляндія та фінляндське питанне	2'40
4.	**Вяч. Будзиновський.** Як Москва нищила Україну	1'20
5.	**М. Возняк.** Наша рідна мова. З 18 портретами	—'40
6.	**Памяти Івана Франка.** Опис життя, діяльности й похорону. Зладив М. Возняк. З 12 малюнками	2—
7.	**Вол. Гнатюк.** Національне відродженнє австро-угорських Українців (1772—1880 рр.)	1'60
8.	**Вол. Гнатюк.** Українська народня словесність.	2'—
9.	**Prof. M. Hruschewskyj.** Die ukrainische Frage in historischer Entwicklung (Укр. справа в історичнім розвитку)	1'—
10.	**М. Грушевський.** Якої автономії і федерації хоче Україна	—'80
11.	**В. Дорошенко.** У відповідь напасникам.	1'—
12.	**Вол. Дорошенко.** Українство в Росії. Найновійші часи. З численними портретами	2'40
13.	**Памяткова книжка** Союза визволення України з 103 іл.	5'—
14.	**М. Капельгородський.** Мої пісні	2'—
15.	**О. Кириленко.** Українці в Америці	1'—
16.	**G. Cleinow.** Das Problem der Ukraine	1'—
17.	**В. Короленко.** Як упала царська влада в Росії	1 20
18.	**О. Кобець.** В Тарасову ніч. З образками	1'—
19.	**О. Кобець.** З великих днів. З образками	1'—
20.	**М. Кордуба.** Північно-західна Україна	4'—
21.	**М. Кордуба.** Територія і населенне України	4'—
22.	**Др. І. Крипякевич.** Українське військо. З малюнками	—'80
23.	**Dr. E. Lewyckyj.** Galizien	1'20
24.	**Др. Е. Левицький.** Листи з Нїмеччини	1'60
25.	**Др. М. Лозинський.** Галичина в життю України	1'20
26.	**М. Лозинський.** Іван Франко. З портретом Ів. Франка	2'—
27.	**Др. М. Лозинський.** Михайло Павлик	—'80
28.	**Др. Осип Назарук.** Слїдами Українських Січових Стрільців. З малюнками	7'—
29.	**Др. Іван Пулюй.** Ukraina und ihre internationale politische Bedeutung	1'60
30.	**St. Rudnyćkyj.** Ukraina. Land und Volk. Бр. 20'— в полотні	24'—
31.	**О. Скоропис-Іолтуховський.** Значінне самостійної України	—'40
32.	**Проф. С. Томашівський.** Церковний бік української справи	—'60
33.	**M. Trotzkyj.** Die ukrainische national-politische Bewegung	1'—
34.	**М. Троцький.** Литовці	—'80
35.	**М. Троцький.** Як прийшло в Росії до революції	1'20
36.	**V. Choma-Dovski.** Ukrajina i Ukrajinci (по хорватськи)	2'—
37.	**Др. Л. Цегельський.** Русь-Україна і Московщина-Росія	1'60
38.	**Др. Андрій Чайковський.** Петро Конашевич Сагайдачний	—'30
39.	**Чужинці про українську справу**	—'80
40.	**Т. Шевченко.** Кобзарь. 2-ий випуск	2'—
41.	**Проф. І. Шишманов.** Роля України в болгарськім відродженню	—'40

Набувати можна отсї всї книжки в Адмінїстрації видань Союза визволення України. **Wien, VIII., Josefstädterstr. 79, II. St., T. 6.**

З сим числом розсилаємо чеки ч. 107.090 і просимо вирівняти та відновити передплату.

Адмінїстрація.

Зміст: Що дїєть ся на Холмщині в австро-угорській окупації. — Епізод мировых змагань. — Мадярські апетити на південну Славянщину. — З приводу побуту гетьмана в Нїмеччинї. — Н. В. Сер Роджер Кезмент. — До справи перебудови Австрії. — М. Грушевський. Як творилась Українська Держава. — Вісти.

Видає і відповідає за редакцію Микола Троцький
—З друкарні Адольфа Гольцгавзена в Відні.—